

Γεώργιος Δ. Χαλκιάς

**ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1870-1930**
Μέσα από τις ιστορικές πηγές

Συμβολή στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης

Θεσσαλονίκη 2010

*Στην ιερή μνήμη του πατέρα μου Δημητρίου
και στην αγαπημένη μου μητέρα Κωστούλα,
γέννημα- θρέμμα Καστρινοί.*

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	3-5
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ.....	6
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	7-9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10-15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΚΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΘΑΣΟΥ ΣΤΗ ΜΙΚΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ – ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	16
--	----

1. Η ύστερη περίοδος της τουρκοκρατίας στη Μακεδονία. Πολιτική και εκπαιδευτική κατάσταση.....	17-18
1.1. Πολιτικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις στην οθωμανική αυτοκρατορία κατά τη διάρκεια του 19 ^{ου} αιώνα.....	18-22
1.2. Η εκπαιδευτική κατάσταση στη Μακεδονία και οι εθνικοί ανταγωνισμοί.	22-26
1.3. Ο ρόλος της ελληνικής κυβέρνησης και η προσφορά της οικονομικής και πνευματικής ελίτ του υπόδουλου ελληνισμού.	27-31
2. Η πολιτική και εκπαιδευτική κατάσταση της Θάσου κατά το 19^ο και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα	32
2.1. Η διαμόρφωση της ιδιότυπης πολιτικής και διοικητικής πραγματικότητας στο νησί της Θάσου από την τουρκοαιγυπτιακή συγκυριαρχία	32-39
2.2. Η ανάπτυξη της εκπαίδευσης στη Θάσο – Φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι.	39-47
3. Η διαμόρφωση της νέας πολιτικής και εκπαιδευτικής κατάστασης στη Μακεδονία και στη Θάσο ειδικότερα, κατά την περίοδο 1912-1930	48
3.1. Διοικητική και εκκλησιαστική ενσωμάτωση της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος.....	48-52
3.2. Η νέα εκπαιδευτική πραγματικότητα.....	52-55
4. Η κοινότητα Κάστρου.....	56
4.1. Το Κάστρο από της κτήσεώς του έως τα τέλη του 19 ^{ου} αιώνα.....	56-64
4.2. Οι ραγδαίες εξελίξεις στην κοινότητα Κάστρου στις αρχές του 20 αιώνα.	64-67

- 4.2. Ο πληθυσμός της κοινότητας Κάστρου κατά την εξηκονταετία 1870-1930
.....68-73
- 4.3. Κοινωνική κατάσταση και οικονομική οργάνωση της κοινότητας Κάστρου
.....74-77

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Η ΒΑΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ...78

- 1. Τα σχολικά κτίρια της κοινότητας Κάστρου.....78-79**
- 1.1. Το πρώτο σχολικό κτίριο του ορεινού οικισμού.....79-82
- 1.2. Τα σχολικά κτίσματα του πεδινού και παραλιακού οικισμού στις αρχές του
20^{ου} αιώνα.....82-84
- 1.3. Το ενιαίο σχολικό κτίριο των τριών οικισμών στα τέλη της δεκαετίας του
'10.....84-92
- 2. Το μαθητικό δυναμικό των σχολείων δημοτικής εκπαίδευσης της κοινότητας
Κάστρου.....93**
- 2.1. Ο μαθητικός πληθυσμός μέχρι την απελευθέρωση.....93-97
- 2.2. Η ραγδαία αύξηση του μαθητικού πληθυσμού μετά την απελευθέρωση
.....97-103
- 2.2.1. Κοινωνικοοικονομική προέλευση των μαθητών.....103-105
- 3. Οι δάσκαλοι των δημοτικών σχολείων και των αστικών σχολών της
κοινότητας Κάστρου.....106-107**
- 3.1. Το εκπαιδευτικό προσωπικό του σχολείου στον ορεινό οικισμό κατά το
δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα.....108-111
- 3.2. Οι δάσκαλοι των σχολείων των τριών οικισμών της Κοινότητας κατά τη
πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα.....111-115
- 3.3. Ο διορισμός των δασκάλων μετά την ενσωμάτωση της Θάσου στο ελεύθερο
ελληνικό κράτος.....116-118
- 4. Σχολικές Εφορείες και Επιτροπές των σχολείων της κοινότητας Κάστρου 118**
- 4.1. Η Γενική σχολική Εφορεία Θάσου.....120-122
- 4.2. Ο ρόλος και η λειτουργία της σχολικής Εφορείας κατά την περίοδο της
τουρκοκρατίας.....122-131

4.3. Ο νέος θεσμός της σχολικής Επιτροπής μετά την απελευθέρωση.....	131-133
5. Τα οικονομικά των σχολείων της Κοινότητας Κάστρου.....	134-136
5.1. Εκκλησιαστική επιχορήγηση.....	136-138
5.2. Κοινοτική επιχορήγηση.....	139-143
5.3. Ενοικίαση σχολικών κτημάτων.....	144
5.4. Άλλα έσοδα.....	145-147
6. Σημαντικές προσωπικότητες που συνέβαλλαν στην ανάπτυξη της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στο Κάστρο της Θάσου.....	148
6.1. Αναστασιάδης Αύγουστος.....	148-151
6.2. Γεωργιάδης Κυπάρισσος.....	151-154

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Η ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ.....

1. Η μέση εκπαίδευση στο νησί της Θάσου μέχρι το 1922.....	155
1.1. Οι προσπάθειες για την ίδρυση «ελληνικού» σχολείου στη Θάσο κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας.....	156-159
1.2. Η κάλυψη της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των Θασίων μαθητών από τα Γυμνάσια των μεγάλων αστικών κέντρων της Μακεδονίας και την Αθωνιάδα σχολή.....	159-162
2. Το ημιγυμνάσιο Κάστρου–Λιμεναρίων.....	163
2.1. Ίδρυση και λειτουργία.....	163-169
2.2. Το μαθητικό δυναμικό.....	169-175
2.3. Το εκπαιδευτικό προσωπικό.....	176-178
2.4. Ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα.....	178-183
2.5. Η σχολική επίδοση των μαθητών.....	183-188
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	189-195
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ.....	196
SUMMARY.....	197-198
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	199-248
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	249-263

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

Α.Ο.Π.	Αρχειοφυλάκιο Οικουμενικού Πατριαρχείου
Κ.Π.Α.	Κώδικες Πατριαρχικής Αλληλογραφίας
Α.Υ.Ε	Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών
Ι.Α.Ν.Ε.	Ιστορικό Αρχείο Νεοελληνικής Εκπαίδευσης
Α.Ι.Μ.Β.	Αρχείο Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου
Α.Ι.Μ.Κ.	Αρχείο Ιεράς Μονής Καρακάλλου
Α.Ι.Μ.ΚΟ.	Αρχείο Ιεράς Μονής Κουτλουμουσίου
Α.Ι.Μ.Ξ.	Αρχείο Ιεράς Μονής Ξηροποτάμου
Β.Π.- Α.Σ.Κ	Βιβλίο Πρακτικών Αστικής Σχολής Κάστρου
Β.- Α.Σ.Κ.	Βαθμολόγιο Αστικής Σχολής Κάστρου
Β.Υ.Δ.Μ.- Α.Σ.Κ	Βιβλίο ύλης διδασκομένων μαθημάτων -Αστικής Σχολής Κάστρου
Γ.Α.Κ.	Γενικά Αρχεία του Κράτους
σ.	σελίδα
σσ .	σελίδες
αρ. εγ.	αριθμός εγγράφου
π.	περιοδικό
παρ.	παράγραφος
λ. Τ	λίρες Τουρκίας
βλ.	βλέπε
πρβλ	παράβαλε
ο.π	όπως παραπάνω
ΥΠ. ΕΞ.	Υπουργείο Εξωτερικών
Ι.Α.Μ	Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας
Ι.Α.Ν.Ε	Ιστορικό Αρχείο Νεοελληνικών σπουδών
φακ.	Φάκελος
κεφ.	Κεφάλαιο
χ.α	χωρίς αριθμό
χ.ε.	χωρίς εκδότη
Π.Κ.Ε.Ε	Πατριαρχική Κεντρική Εκπαιδευτική Επιτροπή
Ε.Φ.Σ.Κ.	Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κων/πολης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μέχρι πρότινος έρευνα στο χώρο της ιστορίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης είχε ως επίκεντρο την επίσημη εκπαίδευση του νεοελληνικού κράτους και άφηνε εκτός θεματικής προσέγγισης την εκπαίδευση του ελληνισμού που βρισκόταν εκτός των αρχικών του συνόρων. Όμως οι υπόδουλοι Έλληνες προκειμένου να υπερβούν τα εμπόδια του τουρκικού και βαλκανικού εθνικισμού προσπάθησαν να βελτιώσουν την παιδεία τους, ώστε να ενισχυθεί η εθνική τους ταυτότητα και συνείδηση. Αναπτύχθηκε δηλαδή ένα δίκτυο εκπαίδευσης που πρέπει να μελετηθεί διεξοδικά, ώστε να υπάρξει μια ολοκληρωμένη εικόνα για την εκπαίδευση των Ελλήνων, μέχρι την οριστική διαμόρφωση των συνόρων.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση των ερευνητικών εργασιών που διαπραγματεύονται θέματα της τοπικής εκπαιδευτικής ιστορίας, ως αποτέλεσμα της στροφής του υπουργείου Παιδείας για την αξιοποίηση αυτών των θεμάτων στη σύγχρονη διδακτική πράξη, αλλά και ως συνέπεια της ενασχόλησης πολλών εκπαιδευτικών με την μικροϊστορία οικείων σχολικών μονάδων. Απώτερος στόχος αυτής της προσπάθειας είναι να προετοιμαστούν νέοι άνθρωποι, που θα έχουν τη θέληση και την ικανότητα να διασώσουν τα ιστορικά τεκμήρια του παρελθόντος μας και να τα αξιοποιήσουν στο σύγχρονο παρόν και στη σχεδίαση του απώτερου μέλλοντος.

Η διερεύνηση της ιστορίας ενός τόπου αποτελεί μεγάλη πρόκληση, ιδιαίτερα γι' αυτούς που κατάγονται από τη συγκεκριμένη περιοχή και θέλουν να μελετήσουν αντικειμενικά, στο βαθμό που αυτό μπορεί να επιτευχθεί, την ιστορία του τόπου τους. Έτσι η προσωπική μου ενασχόληση με τον κλάδο της ιστορίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης, καθώς και το ενδιαφέρον μου για θέματα ιστορίας, εκπαίδευσης και πολιτισμού των Λιμεναρίων της Θάσου, που είναι και η ιδιαίτερη πατρίδα μου, αποτέλεσαν το σημαντικότερο κίνητρο για την επιλογή του συγκεκριμένου θέματος. Επίσης το έναυσμα για το σχεδιασμό και την υλοποίηση αυτής της πρωτότυπης μελέτης, που βασίστηκε κατά κύριο λόγο σε πρωτογενείς ιστορικές μαρτυρίες, έδωσε και το μεγάλο βιβλιογραφικό κενό που παρουσιάζει η συστηματική παρουσίαση της εκπαιδευτικής ιστορίας του Κάστρου, αλλά και της Θάσου γενικότερα.

Βέβαια καθοριστικής σημασίας στάθηκε η συνεργασία μου με το επιβλέποντα καθηγητή της Παιδαγωγικής και κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης, κ. Ιωάννη Κογκούλη, ο οποίος διέγνωσε άμεσα τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά μου και μου πρότεινε το συγκεκριμένο θέμα. Η συμβολή του στην υλοποίηση αυτής της

εργασίας υπήρξε καθοριστική, αφού από την διαμόρφωση του γενικού της σχεδιαγράμματος έως και την τοποθέτηση του τελευταίου σημείου στίξης, στάθηκε ακούραστος σύμβουλος και αρωγός, όπως άλλωστε και επί σειρά ετών σε όλη την φοιτητική μου πορεία. Αισθάνομαι λοιπόν την ανάγκη να τον ευχαριστήσω θερμά για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε και για την βοήθεια που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού και συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας, καθώς και για όλα όσα έμαθα κοντά του στα επτά χρόνια μαθητείας δίπλα του.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω επίσης και στους άλλους καθηγητές μου επί των παιδαγωγικών στο μεταπτυχιακό και συγκεκριμένα στον καθηγητή κ. Χρήστο Βασιλόπουλο, στον επίκουρο καθηγητή κ. Δημήτριο Λάππα και στην λέκτορα κ. Βασιλική Μητροπούλου.

Για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας σημαντική υπήρξε και η συμβολή ορισμένων προσώπων, που στήριξαν και διευκόλυναν την προσπάθειά μου και τους οποίους από αυτή τη θέση θέλω να τους ευχαριστήσω θερμά. Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω το σεβασμιότατο μητροπολίτη Φιλίππων-Νεαπόλεως και Θάσου κ. Προκόπιο για τη διευκόλυνση που μου παρείχε στην αναζήτηση εγγράφων από το αρχείο της Μητρόπολης και για τις καίριες επισημάνσεις του, τον ιστορικό κ. Κων/νο Χιόνη που έθεσε στη διάθεσή μου τα βιβλία της αστικής σχολής Κάστρου και μου έδωσε χρήσιμες ιστορικές πληροφορίες, την καθηγήτριά μου στο Λύκειο Λιμεναρίων κ. Καρατζαφέρη Γεσθημανή που ανέλαβε τη φιλολογική επιμέλεια της εργασίας, καθώς και το φίλο καθηγητή κ. Πέτρο Τζίμα για την καθοριστική συμβολή του στη φιλολογική επιμέλεια και γραπτή απόδοση των πρωτογενών πηγών του παραρτήματος.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Αύγουστο Αναστασιάδη για την παραχώρηση του αρχείου του παππού του, την κ. Ευμορφία Ζαγοριανού και τον κ. Αναστάσιο Κωστή για την παραχώρηση του αρχείου του παππού τους Κυπάρισσου Γεωργιάδη, την κ. Αδαμαντία Κρητικού και τον κ. Γεώργιο Κρητικό για την παραχώρηση του αρχείου του συζύγου και πατέρα Βασιλείου Κρητικού, τον κ. Δημήτριο Καραγιάννη για την παραχώρηση του αρχείου του παππού του Ηλία Κωνσταντίνου - Μάρου, τον κ. Ευάγγελο Σταμπουλή για την παραχώρηση του οικογενειακού του αρχείου, τον ιατρό κ. Ιωάννη Παπαγεωργίου για την παραχώρηση του προσωπικού του αρχείου, τους γραμματείς του Δ.Δ. Λιμεναρίων κ. Ευδοξία Βερζαμάνη και Δ.Δ. Θεολόγου κ. Κυριάκο Μαρκιανό για την παραχώρηση κοινοτικών αρχείων, τον ιερέα των Λιμεναρίων πατέρα Άγγελο Λιγνό, για την

παραχώρηση του εκκλησιαστικού κώδικα Αγίου Αθανασίου, τον Πολιτιστικό Σύλλογο Λιμεναρίων «Κάστρο» και τη Θασιακή Ένωση Καβάλας για το φωτογραφικό υλικό που μου διέθεσαν, τον υπεύθυνο του ΓΑΚ Καβάλας κ. Κυριάκο Λυκουρίνο για τα έγγραφα του υπουργείου Εξωτερικών που μου παραχώρησε από το προσωπικό του αρχείο, τον πολιτικό μηχανικό κ. Κώστα Βασιλείου που έκανε τις κατόψεις των σχολείων, τους πατέρες Νεκτάριο, Ζαχαρία, Σωκράτη και Φίλιππο των ιερών μονών Καρακάλλου, Ξηροποτάμου, Κουτλουμουσίου και Βατοπαιδίου του Αγίου Όρους αντιστοίχως για τις διευκολύνσεις που μου παρείχαν στις βιβλιοθήκες των μοναστηριών, τον πατέρα Νικηφόρο από τη μικρά σκήτη της Αγίας Άνης του Αγίου Όρους για την παραχώρηση του αρχείου της Αθωνιάδας σχολής, την 95χρονη θεία μου Ελισάβετ Καναρά για τις χρήσιμες πληροφορίες που μου έδωσε από προσωπικά της βιώματα κατά την περίοδο εκείνη, καθώς επίσης και τους υπαλλήλους όλων των δημόσιων αρχειακών κέντρων και βιβλιοθηκών που επισκέφθηκα. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τη σύζυγο μου, Ολυμπία για την αμέριστη στήριξη που μου προσέφερε αναλαμβάνοντας το μεγαλύτερο μέρος των οικογενειακών μας υποχρεώσεων και της ανατροφής των παιδιών μας καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της έρευνας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα μελέτη αποτελεί διπλωματική εργασία σε πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών στον παιδαγωγικό τομέα της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ανήκει στο χώρο της ιστορικής εκπαιδευτικής έρευνας, καθώς προσπαθεί να εντοπίσει, να εκτιμήσει και να συνθέσει με αντικειμενικό και συστηματικό τρόπο τις γραπτές μαρτυρίες μιας εκπαιδευτικής πραγματικότητας που υπήρξε σε παρελθόντα έτη και να συναχθούν τα σχετικά συμπεράσματα¹. Η αναγκαιότητα της ιστορικής έρευνας στην εκπαίδευση είναι δεδομένη, αφού μας βοηθάει να κατανοήσουμε τη δυναμική της εκπαιδευτικής αλλαγής μέσα από την εξέλιξη των θεσμών στο χρόνο, να προσδιορίσουμε την αλληλεξάρτηση της εκπαίδευσης με την πολιτική και την κουλτούρα που παράγει και να αξιολογήσουμε τα σύγχρονα εκπαιδευτικά προβλήματα αξιοποιώντας τις υπάρχουσες ιστορικές μαρτυρίες². Χρησιμοποιώντας δηλαδή το παρελθόν μπορούμε να αξιολογήσουμε το παρόν και να προβλέψουμε με μεγαλύτερη σιγουριά το μέλλον³.

Ο κύριος σκοπός αυτής της εργασίας είναι να αποτυπώσει με ενάργεια όλες τις πλευρές της εξελικτικής πορείας της εκπαιδευτικής ζωής της Κοινότητας Κάστρου κατά την περίοδο 1870-1930 και ειδικότερα να περιγράψει με σαφήνεια τη δομή, την οργάνωση και τον τρόπο λειτουργίας των σχολείων της κοινότητας Κάστρου σε συνάρτηση με τις πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές μεταβολές που επισυνέβησαν σε μια μεταβατική ιστορική περίοδο από την οθωμανική κυριαρχία έως και την ενσωμάτωση στο ελεύθερο ελληνικό κράτος.

Ως έναρξη της χρονικής περιόδου, που αποφασίσαμε να μελετήσουμε, θέσαμε το έτος 1870, αφού, όπως θα δούμε στο πρώτο κεφάλαιο, η δεκαετία του '70 αποτέλεσε ορόσημο για την ταχύτατη αναγέννηση της ελληνικής εκπαίδευσης στη Μακεδονία και στη Θάσο ειδικότερα. Το έτος 1930 αποτέλεσε το τέρμα της προς μελέτη χρονικής περιόδου, αφού τότε πλέον άρχισε να αποκρυσταλλώνεται η εξελικτική εκπαιδευτική πορεία της κοινότητας Κάστρου της Θάσου. Είναι επίσης η εποχή κατά την οποία ολοκληρώθηκαν οι μεγάλες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που

¹ «Είναι μια πράξη αναδόμησης που αναλαμβάνεται με ένα πνεύμα κριτικής αναζήτησης, η οποία στοχεύει να πετύχει την πιστή αναπαράσταση μιας προηγούμενης εποχής». Βλ. COHEN L., MANION L., MORRISON K., *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα 2008, σ. 271.

²COHEN L., MANION L., MORRISON K., ο.π., σ. 272.

³ ΤΕΡΖΗΣ Ν. «Η αποστολή του Ι.Α.Ν.Ε. και η εκπαίδευση στο χώρο του Βόρειου Ελληνισμού» στα πρακτικά του συμποσίου: *Τα ελληνικά σχολεία στη Θεσσαλονίκη κατά το τελευταίο τέταρτο της τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 23.

συνέβησαν στο Κάστρο, καθώς επίσης και ο χρόνος εφαρμογής της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης των υπουργών Παιδείας Κ. Γόντικα και Γ. Παπανδρέου της κυβέρνησης του Ελ. Βενιζέλου, που έμελλε να επηρεάσει τα σχολικά ζητήματα της κοινότητας Κάστρου.

Επειδή κατά τον Husen η εκπαίδευση δε συντελείται σε κοινωνικοοικονομικό κενό επιδιώξαμε την κατανόηση, ανάλυση, και ερμηνεία της εκπαίδευσης στο Κάστρο κατά την προαναφερόμενη χρονική περίοδο, αναζητώντας στοιχεία τόσο στον εξωεκπαιδευτικό χώρο, δηλαδή σε μακροκοινωνικό επίπεδο, όσο και στον εσωεκπαιδευτικό (μικροκοινωνικό επίπεδο).⁴ Πιστεύουμε ότι η καταλληλότερη μέθοδος ανάγνωσης και κατανόησης των ιστορικών τεκμηρίων που χρησιμοποιούνται στην εργασία μας είναι η διαλεκτική-ερμηνευτική. Μέσα από το τριμερές σχήμα «κατάσταση, κατανόηση, ερμηνεία» και τις επαναλήψεις αυτού του ερμηνευτικού κύκλου με τη συνεχή αλληλεπίδραση και τη διαλεκτική σχέση «μέρους» και «όλου» θεωρούμε ότι οδηγούμαστε στη βαθύτερη κατανόηση των νοημάτων των κειμένων, στη συσχέτισή τους με το πνεύμα της εποχής, στη διερεύνηση των συνθηκών κάτω από τις οποίες έχουν γραφεί και στην αξιολόγηση των πληροφοριών που προσθέτουν στην εργασία μας⁵.

Η υλοποίηση μιας ιστορικής έρευνας στηρίζεται κυρίως στην «*ανάλυση του υλικού τεκμηρίωσης*»⁶. Το υλικό αυτό μπορεί να είναι είτε πρωτογενείς πηγές που δημιουργήθηκαν κατά το μελετώμενο χρονικό διάστημα ή δευτερογενείς πηγές που αφορούν αναλύσεις γεγονότων βασισμένες σε πρωτογενείς πηγές⁷. Επειδή το μεγαλύτερο μέρος της ιστορικο-εκπαιδευτικής μας έρευνας είναι από τη φύση του «*ποιοτικό*», γι αυτό και η «*κριτική και ποιοτική ανάλυση*» του πρωτογενούς υλικού αποτέλεσε το κύριο μεθοδολογικό μας εργαλείο ακολουθώντας την εξής διαδικασία:

⁴ ΠΥΡΙΩΤΑΚΗ, Ι. Ε., ΠΑΠΑΔΑΚΗ, Ν., «Ερμηνευτική μέθοδος και έρευνα γύρω από την εκπαιδευτική πολιτική και μεταρρύθμιση», στο 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας, (Ναύπακτος 1998), *Ελληνική παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα*. Πρακτικά, Αθήνα 1999, σ.853.

⁵ ΜΠΟΥΖΑΚΗ Σ., *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, τομ. Α, Αθήνα 1994, σσ. 19-20.

⁶ «Οι προσεγγίσεις στην ανάλυση περιεχομένου επιδιώκουν να εντοπίσουν, με προσεκτικό τρόπο, κατάλληλες κατηγορίες και μονάδες ανάλυσης, οι οποίες θα αντικατοπτρίζουν τη φύση του αναλυμένου εγγράφου και το σκοπό της έρευνας». COHEN L., MANION L., MORRISON K., ο.π., σ. 282.

⁷ Οι πρωτογενείς πηγές διακρίνονται σε «*εκούσιες*», που αφορούν εργασίες παλαιότερων ετών με σκοπό να ενημερωθούν οι μεταγενέστεροι ερευνητές και σε «*ακούσιες*» που περιλαμβάνουν έγγραφα από την καθημερινή πολιτική και εκπαιδευτική πρακτική από τα οποία συνάγονται χρήσιμες και αντικειμενικές πληροφορίες. Βλ. BELL J., *Πως να συντάξετε μια επιστημονική εργασία. Οδηγός ερευνητικής μεθοδολογίας*, Αθήνα 2007, σσ. 165-170. Πρβλ. ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., *Πηγές στην Ιστορία της Εκπαίδευσης. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και παραδείγματα από την ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 10-14 & 24-28.

συλλογή, ταξινόμηση, κατανόηση, σύνθεση, ερμηνεία και αξιολόγηση⁸. Σε ορισμένα όμως σημεία χρησιμοποιήσαμε και την ποσοτική μεθοδολογία της «*ανάλυσης περιεχομένου*» και η οποία πραγματοποιήθηκε με τα στατιστικά προγράμματα της Microsoft Excel. Συγκεκριμένα εξετάστηκε και παρουσιάστηκε η συμπεριφορά των τιμών στην εξέταση διαφόρων μεταβλητών ή των μεταξύ τους συνδυασμών (τάξη, μάθημα, διδακτικές ώρες, μαθητικός πληθυσμός, φύλο, επίδοση, διαγωγή)⁹.

Με βάση το σκοπό της εργασίας και τη μέθοδο που επιλέξαμε για να εργαστούμε οδηγηθήκαμε σε δέκα βασικά ερωτήματα, τα οποία διαμόρφωσαν και τον σκελετό ανάπτυξης της εργασίας μας:

1. Ποια ήταν η πολιτική και εκπαιδευτική κατάσταση του ευρύτερου γεωγραφικού χώρου της Μακεδονίας στην περίοδο των έντονων εθνικών ανταγωνισμών και συγκρούσεων και ποιοι θεσμικοί παράγοντες τη δημιούργησαν; Ποιες αλλαγές υπήρξαν μετά την ενσωμάτωσή της στην Ελλάδα;
2. Ποια ήταν η ιστορική πορεία της Θάσου κατά την ύστερη περίοδο της τουρκοκρατίας και ποια πολιτική κατάσταση είχε διαμορφωθεί στο νησί ; Τι άλλαξε μετά την απελευθέρωση του 1912;
3. Ποιο ήταν το κοινωνικοοικονομικό προφίλ της κοινότητας Κάστρου, ιδιαίτερα κατά την περίοδο που εξετάζουμε και πώς αυτό επηρέασε την ανάπτυξη της εκπαίδευσης στον τόπο αυτό;
4. Ποια ήταν η κτιριακή υποδομή των σχολείων;
5. Ποια ήταν τα βασικότερα χαρακτηριστικά του μεγέθους και της σύνθεσης του μαθητικού πληθυσμού της κοινότητας ως συνάρτηση της γενικότερης πολιτικοοικονομικής κατάστασης που διαμορφώνονταν στο Κάστρο σε διαφορετικές χρονικές περιόδους;
6. Πώς επιλεγόταν και πώς λειτουργούσε το εκπαιδευτικό προσωπικό των σχολείων;
7. Ποια πρόσωπα και θεσμικοί παράγοντες διαμόρφωσαν την εκπαιδευτική πορεία της κοινότητας Κάστρου κατά τη χρονική περίοδο 1870-1930 και ποιος ο ιδιαίτερος ρόλος της τοπικής εκκλησίας;
8. Ποια ήταν η οικονομική κατάσταση των σχολείων και πώς γινόταν η διαχείριση των σχολικών χρημάτων;

⁸ BELL J., ο.π., σσ. 174-177. Πρβλ. COHEN L., MANION L., MORRISON K, ο.π., σσ. 276 & 281. Επίσης βλ. ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., *Πηγές στην Ιστορία της Εκπαίδευσης...*, ο.π., σσ. 4-5.

⁹ BELL J., ο.π., σσ. 172-173. Πρβλ. COHEN L., MANION L., MORRISON K, ο.π., σσ. 281-282.

9. Πώς γινόταν η κάλυψη των αναγκών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των μαθητών του Κάστρου και της Θάσου γενικότερα;

10. Πότε, πως και για πόσο διάστημα λειτούργησε το δευτεροβάθμιο σχολείο της κοινότητας Κάστρου;¹⁰

Η προσπάθειά μας ξεκίνησε με μια εκτενή βιβλιογραφική επισκόπηση, καθώς προσπαθήσαμε να συστηματοποιήσουμε τις υπάρχουσες αλλά διάσπαρτες πληροφορίες, ώστε να έχουμε μια πρώτη συνολική εικόνα του θέματος που θέλαμε να μελετήσουμε¹¹. Αρχικά ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στις δευτερογενείς πηγές από τις οποίες σταχυολογήσαμε όλες τις πρωτογενείς τους πηγές. Σύμφωνα όμως με τους Hill και Kerber «κατά την πορεία διεξαγωγής της ιστορικής έρευνας, ο ερευνητής δε θα πρέπει ποτέ να είναι ικανοποιημένος με αντίγραφα ντοκουμέντων τα οποία μπορούν να αποκτηθούν στην πρωτότυπη μορφή»¹². Για το λόγο αυτό προχωρήσαμε στην αναζήτηση των πηγών αυτών στην πρωτότυπη μορφή τους, ενώ παράλληλα αναζητήσαμε πρωτογενείς πηγές σε ανέκδοτο αρχειακό υλικό¹³. Η αναζήτησή τους έγινε σε δημόσια αρχεία (αρχείο υπουργείου Εξωτερικών, Ινστιτούτο Μελετών Χερσονήσου Αίμου, Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, Ιστορικό Αρχείο Νεοελληνικών Σπουδών, Γενικά Αρχεία του Κράτους στην Καβάλα), σε μοναστηριακά αρχεία του Αγίου Όρους (Ξηροποτάμου, Καρακάλλου Βατοπαιδίου και Κουτλουμουσίου), σε κοινοτικά αρχεία (Λιμεναρίων και Θεολόγου), σε αρχεία συλλόγων (Πολιτιστικός Σύλλογος Λιμεναρίων «Κάστρο», Θασιακή Ένωση Καβάλας), σε δημοτικές και πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες (εφημερίδες εποχής, ιστορικά – εκπαιδευτικά περιοδικά, πρακτικά συνεδρίων, πανεπιστημιακές εργασίες, σπάνιες εκδόσεις και μονογραφίες), σε εκκλησιαστικούς κώδικες από το αρχείο της εκκλησίας Λιμεναρίων και της Μητρόπολης Καβάλας, στα ιδιωτικά αρχεία απογόνων σημαντικών προσωπικοτήτων του νησιού (Αυγ. Αναστασιάδη, Κυπ. Γεωργιάδη, Βασ. Κρητικού και οικογένειας Σταμπουλή) καθώς και από το πλούσιο αρχείο του ιστορικού Κων/νου Χιόνη.

¹⁰ Σύμφωνα με τον Borg «εάν ο μελετητής δεν στρέψει την προσοχή του στις πληροφορίες που σχετίζονται με συγκεκριμένα ερωτήματα ή που αφορούν συγκεκριμένες υποθέσεις, δεν έχει παρά μικρή πιθανότητα να αποσπάσει ένα σώμα δεδομένων από τα διαθέσιμα ντοκουμέντα, που να μπορούν να συντεθούν για να παράσχουν νέα γνώση ή νέα κατανόηση του μελετώμενου θέματος», στο COHEN L., MANION L., MORRISON K., ο.π., σσ. 76-77 Πρβλ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ I., Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας, τόμος 1^{ος}, Αθήνα 1993, σσ. 88-93.

¹¹ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ I., ο.π. σσ. 21-22. Πρβλ. ΚΑΡΑΓΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ I., *Εισαγωγή στην τεχνική της επιστημονικής ιστορικής εργασίας*, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 31-35.

¹² COHEN L., MANION L., MORRISON K., ο.π., σ. 277.

¹³ ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., *Πηγές στην Ιστορία της Εκπαίδευσης...*, ο.π., σσ. 4-5.

Ο εντοπισμός και η διάσωση ανέκδοτου υλικού αποτέλεσε το κύριο μέλημά μας και θεωρήθηκε ως ιερό καθήκον στην προσπάθειά μας για τη διάσωση και καταγραφή της ιστορίας αυτού του τόπου. Ωστόσο κατά τη διάρκεια της έρευνας προέκυψαν δύο σημαντικά προβλήματα. Οι συνεχείς πόλεμοι, οι φυσικές καταστροφές και η απερισκεψία ορισμένων κατοίκων οδήγησαν στην εξαφάνιση πολύτιμων εγγράφων, που θα μπορούσαν να φωτίσουν πληρέστερα το θέμα μας. Ελλείψει αυτών των εγγράφων φροντίσαμε να αξιοποιήσουμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις διαθέσιμες πηγές, ώστε να καλυφθούν τα όποια ιστορικά κενά. Επίσης η πρόσβαση σε πρωτογενείς πηγές ήταν εξαιρετικά δύσκολη, αφού αρχικά έπρεπε να εντοπιστούν οι κάτοικοι ή οι φορείς που τις κατείχαν και στη συνέχεια να πειστούν να τα θέσουν στη διάθεσή μας για μελέτη και δημοσίευση. Έτσι γράψαμε την ιστορία των σχολείων του Κάστρου, όχι όπως θα θέλαμε, αλλά όπως οι διαθέσιμες πηγές μας επέτρεψαν. Άλλωστε η ανεπάρκεια των διαθέσιμων πηγών για την πλήρη αναδόμηση της ιστορικής και εκπαιδευτικής πραγματικότητας παλαιότερων εποχών είναι από τα κυριότερα προβλήματα των εργασιών αυτού του είδους¹⁴.

Πρέπει επίσης να αναφέρουμε ότι διατηρήσαμε την ορθογραφία και τη στίξη στα κείμενα των πρωτογενών πηγών, που παρατίθενται είτε μέσα στην εργασία είτε στο παράρτημα, κρίνοντας ότι η ορθογραφική και συντακτική τους αλλοίωση θα οδηγούσε σε παραποίηση ιστορικών δεδομένων. Άλλωστε η αυτούσια παράθεση του αρχαιικού υλικού, εκτός των άμεσων πληροφοριών που μας παρέχει, μπορεί να μας οδηγήσει σε γενικότερες εκτιμήσεις για το μορφωτικό επίπεδο των συντακτών καθώς και για το τοπικό γλωσσικό ιδίωμα.

Η εργασία χωρίστηκε σε τρία κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αρχίζει με την παρουσίαση της πολιτικής και εκπαιδευτικής κατάστασης στο χώρο της μείζονος Μακεδονίας με σύντομη αναφορά στους παράγοντες που τη διαμόρφωσαν και στις σημαντικότερες ημερομηνίες, που αποτέλεσαν την απαρχή σημαντικών εξελίξεων. Η δεύτερη ενότητα αναφέρεται με συνομία στο ιδιαίτερο πολιτικό, οικονομικό, γεωγραφικό, δημογραφικό, και εκκλησιαστικό καθεστώς που επικρατούσε στη Θάσο κατά τη διάρκεια του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και το οποίο διαμόρφωσε την εκπαιδευτική πραγματικότητα της Θάσου. Στην τρίτη ενότητα διερευνώνται και καταγράφονται οι σημαντικότερες αλλαγές που συνέβησαν στη Μακεδονία και στη

¹⁴ COHEN L., MANION L., MORRISON K, ο.π., σ. 271.

Θάσο ειδικότερα από την απελευθέρωση του 1912 έως το 1930. Στην τέταρτη ενότητα επιχειρείται σύντομη παρουσίαση της ιστορίας της κοινότητας Κάστρου από της ιδρύσεώς της κατά την περίοδο των υστεροβυζαντινών χρόνων. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στις δραματικές εξελίξεις που δρομολογήθηκαν με την έναρξη της λειτουργίας της γερμανικής μεταλλευτικής εταιρείας Group στα Λιμενάρια, καθώς και στο νέο κοινωνικό ιστό που διαμορφώθηκε στην κοινότητα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, το οποίο είναι χωρισμένο σε θεματικές ενότητες, εξετάζεται ο τρόπος ίδρυσης και λειτουργίας των σχολείων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της κοινότητας Κάστρου κατά την περίοδο που εξετάζουμε. Αναλυτικότερα γίνεται αναφορά στα σχολικά κτίρια που λειτούργησαν, στους μαθητές που φοίτησαν, στους δασκάλους που δίδαξαν, στα οικονομικά των σχολείων και στον τρόπο διαχείρισής τους από τη σχολική Εφορεία, καθώς και στη συμβολή σημαντικών προσωπικοτήτων του χωριού.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται αρχικά οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν για την ανάπτυξη της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη Θάσο κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Στη δεύτερη ενότητα γίνεται λόγος για το τριτάξιο ημιγυμνάσιο της κοινότητας Κάστρου που λειτούργησε κατά την περίοδο 1922-1929. Εξετάζονται διάφοροι παράμετροι που σχετίζονται με αυτό όπως οι μαθητές και οι δάσκαλοι, τα ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα, καθώς και ο τρόπος αξιολόγησης.

Στο παράρτημα της εργασίας παρατίθεται σε θεματικές ενότητες το πλούσιο ανέκδοτο ιστορικό και φωτογραφικό υλικό στο οποίο στηρίχτηκε η επιστημονική τεκμηρίωση της παρούσας μελέτης. Η εργασία κλείνει με τη αναλυτική παράθεση της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε. Καταγράφονται ανά κατηγορία όλες οι πηγές από τις οποίες αντλήθηκε το ανέκδοτο και το δημοσιευμένο ιστορικό υλικό, που υποστήριξε την εργασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΚΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΘΑΣΟΥ ΣΤΗ ΜΙΚΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ – ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ο γεωγραφικός χώρος της Μακεδονίας κατά τον 19^ο αιώνα υπήρξε το «μήλον της Έριδος» τόσο για τους βαλκανικούς λαούς, που ήθελαν να επεκτείνουν την επιρροή τους και τα σύνορά τους σ' αυτόν το νευραλγικό χώρο όσο και των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης που θεωρούσαν τη Μακεδονία ως γέφυρα προς της Ασία και την Αφρική¹⁵. Όλοι τους με το πρόσχημα της προστασίας των ορθόδοξων πληθυσμών είχαν αναπτύξει έναν έντονο ανταγωνισμό μεταξύ τους, προκειμένου να αποκομίσουν τα μεγαλύτερα δυνατά εδαφικά ή οικονομικά οφέλη από την αναμενόμενη αποσύνθεση της καταρρέουσας οθωμανικής αυτοκρατορίας. Στην προσπάθειά τους αυτή δε δίστασαν να αλλοιώσουν την εθνική και θρησκευτική, συνείδηση του πληθυσμού της Μακεδονίας, ακόμα και την εθνολογική του σύσταση¹⁶. Για το λόγο αυτό η ενίσχυση της εθνικής συνείδησης του ελληνισμού της Μακεδονίας μόνο δια μέσου της ανάπτυξης της εκπαίδευσης μπορούσε να επιτευχθεί¹⁷.

Είναι, λοιπόν, αναγκαίο να δούμε εν συντομία όλα τα βασικά ιστορικά και πολιτικά γεγονότα, που συνέβησαν στη Μακεδονία, στη Θάσο και στην κοινότητα Κάστρου ειδικότερα και τα οποία δρομολόγησαν τις εξελίξεις στην εκπαίδευση. Η χωρο-χρονική διασάφηση του ευρύτερου πλαισίου μέσα στο οποίο εντάσσεται η εργασία μας και η συνολική εξέταση των γεγονότων που συνετέλεσαν στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής κατάστασης της κοινότητας Κάστρου, απομακρύνει τον κίνδυνο της αποσπασματικότητας στην παρούσα έρευνα. Άλλωστε η μελέτη ενός εκπαιδευτικού συστήματος αποκτά δυναμική, όταν αναλύεται με ερμηνευτικές μεθόδους που συνυφαίνουν τις εκπαιδευτικές αλλαγές με τις αλλαγές στην οικονομία, την κοινωνία και την πολιτική.

¹⁵ ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χ. «Η διοικητική οργάνωση της Μακεδονίας μετά την απελευθέρωσή της» στο ΙΔΙΟΥ, *Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά ανέλεκτα*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 291.

¹⁶ Βουλγαρικά αντάρτικα σώματα είχαν αρχίσει την ένοπλη δράση τους από το 1870 και τρομοκρατούσαν τον ελληνικό πληθυσμό, ιδιαίτερα προς τα βόρεια σύνορα της Μακεδονίας ΓΟΥΝΑΡΗ Β. «Δημογραφικές εξελίξεις στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία» στο Ι. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ – Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ (επιμ.), *Η νεώτερη και σύγχρονη Μακεδονία – Ιστορία – Οικονομία – Κοινωνία – Πολιτισμός*, τομ. Α, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 20.

¹⁷ ΚΩΦΟΥ Ε., «Ζωή και δράση των υπόδουλων Ελλήνων 1833-1881- Μακεδονία» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* τομ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 378.

1. Η ύστερη περίοδος της τουρκοκρατίας στη Μακεδονία. Πολιτική και εκπαιδευτική κατάσταση

Η Μακεδονία, ως επαρχία της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ήταν χωρισμένη σε δύο διοικητικές περιφέρειες. Στην ανατολική και κεντρική Μακεδονία με κέντρο τη Θεσσαλονίκη (*βιλαέτι Θεσσαλονίκης*) και στη δυτική Μακεδονία με κέντρο το Μοναστήρι (*βιλαέτι Μοναστηρίου*). Εκτεινόταν νότια έως την οριοθετική γραμμή Αιγαίο - Καμβούνια - Χάσια - Πίνδος, στα βόρεια μέχρι τη νοητή γραμμή Νευροκόπι - Μελένικο - Αχρίδα, δυτικά έως την οριοθετική γραμμή Πίνδος – Πρέσπες – Αχρίδα - Δίβρα και ανατολικά μέχρι τα όρια της οροσειράς της Ροδόπης και του ποταμού Νέστου. Πρόκειται δηλαδή για τα σύνορα της «*Μείζονος Μακεδονίας*», που περιελάμβανε περιοχές και τμήματα των σημερινών κρατών της Βουλγαρίας (10%) και της Π.Γ.Δ.Μ. (39%)¹⁸.

Στη *Μείζονα Μακεδονία* κατοικούσαν πληθυσμοί διαφόρων εθνοτήτων (Τούρκοι, Έλληνες, Βούλγαροι, Εβραίοι, Σέρβοι, Ρουμάνοι, Αλβανοί) και θρησκειών (Μουσουλμάνοι, Ορθόδοξοι Χριστιανοί, Σχισματικοί Χριστιανοί, Ουνίτες, Ιουδαίοι). Η πληθυσμιακή κατανομή των υπόδουλων Ορθοδόξων της Μακεδονίας συγκροτούσε τρεις οριζόντιες γεωγραφικές ζώνες. Η νότια ζώνη, εκτεινόταν από τις ακτές της σημερινής Μακεδονίας και τη Θεσσαλία μέχρι τη τεθλασμένη γραμμή που ορίζουν οι πόλεις Καστοριά – Βέροια – Λαγκαδάς – Σέρρες – Δράμα. Εκεί υπερτερούσε ο ελληνόφωνος πληθυσμός με αισθητά λιγότερους τους σλαβόφωνους¹⁹. Η βόρεια ζώνη, που άρχιζε από τα βόρεια σύνορα της Μείζονος Μακεδονίας και εκτεινόταν στο νότο έως τη νοητή γραμμή που σχηματίζουν οι λίμνες Αχρίδα και Δοϊράνη, είχε σλαβόφωνο και αλβανόφωνο πληθυσμό, με ιδιαίτερα μικρή την παρουσία του ελληνόφωνου στοιχείου. Η μεσαία ήταν μικτή ζώνη ελληνόφωνων, σλαβόφωνων και βλαχόφωνων πληθυσμών²⁰.

Η πληθυσμιακή πυραμίδα (εθνολογική και θρησκευτική) της Μακεδονίας, είναι δύσκολο να οριστεί, λόγω των αντικρουόμενων στατιστικών στοιχείων, που παρουσίαζαν για προπαγανδιστικούς λόγους οι διάφορες εθνότητες και λόγω ανάμειξης θρησκευτικών και εθνολογικών κριτηρίων κατά τη διενέργεια των

¹⁸ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Κ., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη:1990, σσ. 161-162 & 24.

¹⁹ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Κ., (Επιμ) *Η Άνω Μακεδονία*, εκδ. Κεσόπουλος Θεσσαλονίκη 1998, σ. 19-24.

²⁰ ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ Ι., *Η Μακεδονία στο επίκεντρο εθνικών ανταγωνισμών (1870-1897)*, στο Ι. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ – Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ (επιμ.), *Η νεώτερη και σύγχρονη Μακεδονία – Ιστορία – Οικονομία – Κοινωνία – Πολιτισμός*, τομ. Α, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 495.

απογραφών²¹. Με βάση την επίσημη απογραφή της οθωμανικής κυβέρνησης²² που διενεργήθηκε μεταξύ των ετών 1881 και 1893 ο συνολικός πληθυσμός της Μακεδονίας ανερχόταν σε 1.607.015 κατοίκους, εκ των οποίων οι 673.436 Μουσουλμάνοι, 505.003 Έλληνες και 428.576 Βούλγαροι²³ (πίνακας 1)

Περιοχή	Μουσουλμάνοι	%	Έλληνες	%	Βούλγαροι	%	Σύνολο
Βιλαέτι Θεσ/νίκης	447.902	..	277.237		222.684	..	947.823
Βιλαέτι Μοναστηρίου	225.534	..	227.766		205.892	..	659.192
Σύνολο Μακεδονίας	673.436	..	505.003		428.576	..	1.607.015

Πίνακας 1. Ο θρησκευτικο-εθνολογικός πληθυσμός της Μακεδονίας κατά το έτος 1893.

1.1. Πολιτικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις στην οθωμανική αυτοκρατορία κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα.

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η Οθωμανική αυτοκρατορία αρχίζει να κλονίζεται από τα οικονομικά προβλήματα, που προκάλεσαν οι συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις και από τις αντιδράσεις των καταπιεζόμενων μη μουσουλμανικών πληθυσμών. Μετά από έντονες διπλωματικές πιέσεις των μεγάλων δυνάμεων το έτος 1826, ο σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ καταργεί το *σώμα των γενιτσάρων* και εγκαινιάζεται η περίοδος των μεταρρυθμίσεων (*Τανζιμάτ*), η οποία διήρκησε μέχρι το 1878²⁴. Πρόκειται για τις φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν στην οθωμανική αυτοκρατορία με

²¹ Ο Μουσουλμανικός πληθυσμός της Μακεδονίας, για παράδειγμα, αποτελούσε το 1/3 του συνολικού πληθυσμού και χαρακτηριζόταν από μεγάλη εθνική ανομοιογένεια, αφού περιελάμβανε παλαιά τουρκικά φύλλα, που είχαν εγκατασταθεί στη Μακεδονία, εποίκους από τη Μ. Ασία, βιαιώς εξισλαμισθέντες Έλληνες, Σλάβους, Βλάχους και Εβραίους (Ντονμάδες) καθώς και Αλβανούς Μουσουλμάνους. ΚΩΦΟΥ Ε., «Ζωή και δράση των υπόδουλων Ελλήνων 1833-1881 - Μακεδονία» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* τομ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 379-380.

²² Η απογραφή αυτή δεν μπορεί να δώσει σαφή εικόνα της εθνολογικής σύστασης του πληθυσμού της Μακεδονίας, αφού ως Έλληνες χαρακτηρίζονται οι Χριστιανοί που αποδέχονταν το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ως Βούλγαροι οι Χριστιανοί που αναγνώριζαν την σχισματική βουλγαρική Εξαρχία. Αλβανοί, Ρουμάνοι, Σέρβοι, Αρμένιοι και Εβραίοι, Αθίγγανοι και Ευρωπαίοι εντάσσονται κατά περίπτωση στις παραπάνω κατηγορίες. ΓΟΥΝΑΡΗ Β. Δημογραφικές εξελίξεις στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία στο Ι. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ – Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ (επιμ.), *Η νεώτερη και σύγχρονη Μακεδονία – Ιστορία – Οικονομία – Κοινωνία – Πολιτισμός*, τομ. Α, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 46-47.

²³ Σε νεώτερη τουρκική απογραφή που διενεργήθηκε το έτος 1905, καταγράφηκαν 754.510 Μουσουλμάνοι, 576.892 Έλληνες, 400.037 Βούλγαροι, 43.400 Ρουμάνοι, 12.200 Σέρβοι, 6.726 Χριστιανοί Αθίγγανοι, 54.000 Εβραίοι και 2.000 από διάφορες εθνότητες. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, *Μακεδονία. Εθνολογική στατιστική Βιλαετίων Θεσσαλονίκης – Μοναστηρίου*, Αθήνα 1912, σσ. ε' & στ'.

²⁴ ΒΕΡΕΜΗΣ Α., «Οι οθωμανικές μεταρρυθμίσεις *Τανζιμάτ*» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σσ. 168-171.

την προτροπή ιδιαίτερα της Αγγλίας, προκειμένου να εισαχθούν δυτικότεροι θεσμοί και να διευκολυνθεί η οικονομική διείσδυση των αναπτυγμένων ευρωπαϊκών κρατών²⁵. Στη συνέχεια ο σουλτάνος Αβδούλ Μετζήτ εκδίδει το διάταγμα του Γιουλχανέ «*Χάττ-ι-Σερίφ*», το οποίο εκτός των άλλων έκανε λόγο για ισότητα των υπηκόων απέναντι στο νόμο ανεξάρτητα από το θρήσκευμά τους, παρείχε επιπλέον δικαιώματα σε όλους αδιακρίτως τους πολίτες και παράλληλα προωθούσε φορολογικές μεταρρυθμίσεις²⁶.

Μετά το τέλος του Κριμαϊκού πολέμου και τη νικηφόρα έκβαση για την Τουρκία με τη βοήθεια των *Μεγάλων Δυνάμεων*, υπογράφεται στις 30 Μαρτίου 1856 η συνθήκη του Παρισιού, με την οποία η Τουρκία αναγνωρίζεται ως η μόνη υπεύθυνη για θέματα των μη μουσουλμάνων υπηκόων της²⁷. Το γεγονός αυτό υποχρέωσε τον Σουλτάνο να ανανεώσει τις διακηρύξεις του προηγούμενου διατάγματος με ένα νέο διάταγμα το «*Χάττ-ι- Χουμαγιούν*» (18-2-1856), το οποίο παρείχε νέες εγγυήσεις για την ισότητα όλων των υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε θέματα δικαιοσύνης και φορολογίας, ανεξαρτήτως φυλετικής ή θρησκευτικής διαφοράς, ενώ παράλληλα προέβλεπε ελεύθερη συμμετοχή στη δημόσια διοίκηση και την ανώτερη εκπαίδευση. Ιδιαίτερα για την εκπαίδευση σε μέρη όπου ο πληθυσμός ανήκε αποκλειστικά σε ένα θρήσκευμα (όπως η περίπτωση της Θάσου), επέτρεπε την επισκευή ή ανέγερση νέων διδακτηρίων, αφού πρώτα υποβαλλόταν προς έγκριση τα οικοδομικά σχέδια από τους προεστούς των κοινοτήτων «*άπαξ μόνον εις την Υψηλή Πύλιν*», για την έκδοση της σχετικής άδειας²⁸. Επιπροσθέτως, η πρόσληψη του διδακτικού προσωπικού και ο τρόπος διδασκαλίας ήταν υπό την εποπτεία ενός

²⁵ ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Κ., *Κωνσταντινούπολη 1856-1908, η ακμή του ελληνισμού*, Αθήνα 1994 σ. 96.

²⁶ ΜΠΕΤΣΑ Γ., *Θεσμικές και λειτουργικές όψεις της εκπαίδευσης των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων της οθωμανικής επικράτειας*, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 35-37. Πρβλ ΜΠΟΝΙΔΗ Κ., (1996) *Οι Ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι ως φορείς εθνικής παιδείας και πολιτισμού στη διαφιλονικούμενη Μακεδονία (1869-1914)*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 22.

²⁷ Ο Κριμαϊκός πόλεμος άρχισε με τη διαμάχη Ορθοδόξων και Καθολικών για την κατοχή των Αγίων Τόπων και κηρύχτηκε όταν η Ρωσία κατέλαβε τις παραδουνάβιες ηγεμονίες με στόχο να αποτρέψει τις καταπιεστική συμπεριφορά του Σουλτάνου στους Χριστιανικούς πληθυσμούς της Αυτοκρατορίας. Το τέλος του πολέμου με τη συνθήκη των Παρισίων βρήκε ηττημένη τη Ρωσία (στο πλευρό της οποίας είχε ταχθεί και η Ελλάδα) και την Τουρκία να εξασφαλίζει την εδαφική της ακεραιότητα με την εγγύηση των Αγγλογαλλικών και των Αυστριακών. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Σ., «Ο Κριμαϊκός πόλεμος και ο Ελληνισμός» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σσ. 143 & 166. Πρβλ ΜΠΟΝΙΔΗ Κ., ο.π., σ. 23.

²⁸ *Υψηλόν Φερμάνιον* απευθυνόμενον εις τον πρωθυπουργόν, εκδοθέν περί των Μεταρρυθμίσεων και κεκοσμημένον άνωθεν δια του αυτοκρ. Χαττίου, (Χάττ-ι-Χουμαγιούν 1856), άρθρα Α, Β & Δ., στο ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, η Οθωμανική Διοίκηση και η Εκπαίδευση του Γένους. Κείμενα-Πηγές: 1830-1914*, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 71-74.

διοικητικού οργάνου, του *Μικτού Συμβουλίου Δημοσίας Εκπαιδύσεως*, το οποίο διοριζόταν από την Οθωμανική Κυβέρνηση²⁹.

Το έτος 1864 ψηφίζεται ο «νόμος περί βιλαετίων». Η Οθωμανική επικράτεια χωρίζεται σε εκτεταμένες γεωγραφικές περιφέρειες, τα *βιλαέτια* (που αντικατέστησαν τον όρο *πασαλίγια*) με διοικητή το Βαλή. Αυτά υποδιαιρούνται σε *σαντζάκια* με διοικητή το «μουτεσαρίφη» και *καζάδες* με διοικητή τον «καϊμακάμη». Στην κατώτερη βαθμίδα της διοικητικής διάρθρωσης βρίσκονταν οι *ναχιέδες* (δήμοι) με διοικητή τον «μουδέρη» και οι *κοινοότητες* με διοικητή τον «μουχτάρη», οι οποίοι ήταν οι μόνοι που εκλέγονταν από το λαό. Στη διοίκηση μπορούσαν να συμμετέχουν όλοι οι υπήκοοι του κράτους, ανεξαρτήτως θρησκευματος. Η Μακεδονία χωρίστηκε στα βιλαέτια Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου³⁰. Το βιλαέτι Θεσσαλονίκης περιλάμβανε τα σαντζάκια Θεσσαλονίκης Σερρών και Δράμας³¹, ενώ το βιλαέτι Μοναστηρίου χωριζόταν στα σαντζάκια Μοναστηρίου, Κορυτσάς, Δίβρας, Ελβασάν και Σερβίων³².

Οι μεταρρυθμιστικές ενέργειες ολοκληρώθηκαν με την ψήφιση του πρώτου συντάγματος το έτος 1876 και το οποίο ίσχυσε μέχρι το 1878. Σύμφωνα με το παραπάνω σύνταγμα η διασφάλιση των προνομίων ανατίθεται στο *Οθωμανικό Κοινοβούλιο*, που εκλέγεται από το λαό. Τα άρθρα 15 και 16 αναφέρονται στην απρόσκοπτη εκπαίδευση των πολιτών σε σχολεία, υπό την επίβλεψη της Υψηλής Πύλης και χωρίς απαγορευτικές διατάξεις για τη θρησκευτική διδασκαλία των διαφόρων κοινοτήτων. Μάλιστα το άρθρο 114 όριζε πως «*η πρωτοβάθμιος εκπαίδευσις είναι υποχρεωτική δια πάντας τους Οθωμανούς*»³³.

Η αντίστροφη πορεία αρχίζει το 1878, έτος κατάργησης του συντάγματος και υπογραφής της συνθήκης του Βερολίνου, με την οποία η οθωμανική αυτοκρατορία

²⁹ *Υψηλόν Φερμάνιον...* ο.π., άρθρο ΙΕ, στο ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., ο.π. σ. 74.

³⁰ Σε αντιπαράθεση με τη σημερινή διοικητική διαίρεση της Μακεδονίας το βιλαέτι Θεσσαλονίκης αντιστοιχούσε στην περιφέρεια κεντρικής και ανατολικής Μακεδονίας, ενώ το βιλαέτι Μοναστηρίου στην περιφέρεια δυτικής Μακεδονίας. Τα σαντζάκια αντιστοιχούν στις σημερινές νομαρχίες και οι καζάδες στις επαρχίες. Βέβαια οι περιοχές που περιελάμβαναν τα δύο βιλαέτια ήταν ευρύτερες από τις σημερινές, διότι αφορούσαν τα όρια της Μείζονος Μακεδονίας.

³¹ Το σαντζάκι Δράμας περιελάμβανε του καζάδες Δράμας, Πραβίου (Ελευθερούπολης), Καβάλας, Σαρή Σαμπάν (Χρυσούπολης) και από το 1902 και τον καζά της Θάσου.

³² ΠΟΥΛΙΟΥ Χ., «Διοικητική διαίρεσις της Μακεδονίας», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον Παμμακεδονικού Συλλόγου*, 4 (1911), σσ. 162-165. Με τη διοικητική μεταβολή του 1877 καταργήθηκε το βιλαέτι Μοναστηρίου και μοιράστηκε στα βιλαέτια Θεσσαλονίκης και Κοσόβου για να ανασυσταθεί λίγα χρόνια αργότερα, μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα. ΚΩΦΟΥ Ε., «Ο υπόδουλος Ελληνισμός από το 1833 ως το 1881- Μακεδονία» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σσ. 378-379.

³³ *Οθωμανικόν σύνταγμα*, περί του δημοσίου δικαίου των Οθωμανών, (1876), άρθρο 114, στο ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., ο.π., σ. 87.

τίθεται υπό καθεστώσ οικονομικής επιτήρησης από τις *μεγάλες δυνάμεις*³⁴. Ο Αβδούλ Χαμίτ εκδίδει μια σειρά διαταγμάτων που εγκαινιάζουν μια εποχή πολιτικής παλινδρόμησης, που θα διαρκέσει 30 χρόνια (ως την επανάσταση των Νεότουρκων το έτος 1908)³⁵ και οδηγούν στην άσκηση αυταρχικής πολιτικής εις βάρος των υπόδουλων εθνότητων και την αναστολή των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών των προηγούμενων ετών, δημιουργώντας έτσι το *προνομιακό ζήτημα*. Ιδιαίτερα στον τομέα της εκπαίδευσης κατά την πρώτη φάση του προνομιακού ζητήματος (1883-1884) ο σουλτάνος προσπάθησε να αναιρέσει τον τρόπο διοίκησης και λειτουργίας του ελληνικού εκπαιδευτικού δικτύου ζητώντας την υποχρεωτική αποστολή αναλυτικών προγραμμάτων, διδακτικών εγχειριδίων και διδασκαλικών διπλωμάτων προς επικύρωση, ενώ κατά τη δεύτερη φάση του προνομιακού ζητήματος (1890-1891) προχώρησε σε ποινικές διώξεις και φυλακίσεις δασκάλων, που τους θεωρούσε προσηλυτιστικά όργανα του Ελληνικού κράτους³⁶. Σε παρόμοιες επεμβάσεις είχε προχωρήσει η οθωμανική κυβέρνηση κατά την περίοδο 1908-1910 προκαλώντας τη τρίτη φάση του προνομιακού ζητήματος. Τελικά, και οι τρεις φάσεις έληξαν αισίως για τους Έλληνες με τις δυναμικές παρεμβάσεις του Πατριαρχείου³⁷.

Οι πολιτικές εξελίξεις και οι εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας οδήγησαν σε ραγδαίους μετασχηματισμούς των διοικητικών και ελεγκτικών μηχανισμών του Πατριαρχείου. Τον Αύγουστο του 1858, μετά από αίτημα της Υψηλής Πύλης, συγκαλείται στην Κωνσταντινούπολη η *Μεγάλη Εθνοσυνέλευση*, προκειμένου να εκπονήσει νέους κανονισμούς για τη ρύθμιση εκκλησιαστικών, εκπαιδευτικών και εθνικών ζητημάτων των Ορθόδοξων υπηκόων. Το Σεπτέμβριο του 1860 ψηφίζονται οι *Γενικοί Κανονισμοί*, οι οποίοι μαζί με το *Θεμελιώδη Κανονισμό* του 1902 αποτέλεσαν το νέο θεσμικό πλαίσιο για την ελληνική εκπαίδευση μέχρι το 1914³⁸.

³⁴ΜΑΧΑΙΡΑ Ε. *Σχολικά βιβλία στην εκπαίδευση των ελληνικών – ορθόδοξων κοινοτήτων με βάση δημοσιευμένους καταλόγους της Πατριαρχικής Κεντρικής Εκπαιδευτικής Επιτροπής (1883-1912)*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή στη Φιλοσοφική σχολή Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2003, σ. 19.

³⁵ Με την επανάσταση των Νεότουρκων στις 10 Ιουλίου 1908 καταργήθηκε το πολίτευμα της απόλυτης μοναρχίας και αντικαταστάθηκε με τη συνταγματική μοναρχία.

³⁶Α.Υ.Ε./Β' – Φακ. 1892, - Προξενεία εν Μακεδονία, αρ. 18, 07/02/1891, Επιστολή του ελληνικού Προξενείου Μοναστηρίου προς τον υπουργό εξωτερικών της Ελλάδας, στο ΒΟΥΡΗ Σ., *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας, Πολιτική και Εκπαίδευση 1875-1907*, Αθήνα 1994, σσ. 179-181. Πρβλ. ΜΠΕΤΣΑ Γ., ο.π. σσ. 95-101.

³⁷ ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο...*, ο.π., σσ. 191-266.

³⁸ ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χ., *Οι κανονισμοί των Ορθόδοξων Ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού κράτους και της Διασποράς*, τομ. Α', Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 78-110 & 132-144.

Για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή των *Γενικών Κανονισμών* στην εκπαίδευση συγκροτείται το έτος 1873 η *Πατριαρχική Κεντρική Εκπαιδευτική Επιτροπή* (Π.Κ.Ε.Ε). Πρόκειται για μια εξαμελής επιτροπή τριών κληρικών και τριών λαϊκών, που αντιπροσώπευε τον Πατριάρχη σε θέματα που αφορούσαν την παιδεία. Κυριότερο μέλημά της ήταν ο έλεγχος της καταλληλότητας των σχολικών εγχειριδίων και της συμβατότητάς τους με την Ορθόδοξη πίστη, καθώς και η εφαρμογή ενιαίας διδακτικής μεθόδου στα σχολεία³⁹. Λίγο αργότερα και συγκεκριμένα κατά το έτος 1880, συστήνεται η «*Εκπαιδευτική και Φιλανθρωπική Αδελφότης Αγαπάτε Αλλήλους*». Το νέο κεντρικό Πατριαρχικό εκπαιδευτικό όργανο επιχορηγούσε τα σχολεία των μακεδονικών κοινοτήτων, ενώ από το 1883 ανέλαβε τη μισθοδοσία των δασκάλων που προσλάμβανε για τα σχολεία της Κωνσταντινούπολης, επισκιάζοντας την λειτουργία του Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινούπολης, αλλά και τους άλλους Φιλεκπαιδευτικούς Συλλόγους που ήδη λειτουργούσαν στη Μακεδονία⁴⁰. Όλοι οι παραπάνω φορείς που συγκροτήθηκαν και λειτούργησαν υπό την επίβλεψη του Οικουμενικού θρόνου, καθιστούσαν το Πατριαρχείο ως τον ανώτατο φορέα της εκπαίδευσης και το κυριότερο ρυθμιστή των εκπαιδευτικών ζητημάτων των Ορθοδόξων.

1.2. Η εκπαιδευτική κατάσταση στη Μακεδονία και οι εθνικοί ανταγωνισμοί.

Η εκπαίδευση αποτέλεσε το βασικότερο πυλώνα στήριξης των εθνικών επιδιώξεων των βαλκανικών λαών, πριν την ανοιχτή ένοπλη αναμέτρηση του 20^{ου} αιώνα. Η οικονομική στήριξη των εθνικών κέντρων και η δυναμική παρουσία της Εκκλησίας σε συνδυασμό με τις ευεργετικές πολιτικές και εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, που εφάρμοσε η οθωμανική κυβέρνηση, έδωσαν τεράστια ώθηση στην ανάπτυξη της παιδείας αυτή τη περίοδο στη Μακεδονία και ιδιαίτερα μετά το έτος 1870, γεγονός που αποτέλεσε ένα ενδιαφέρον αντικείμενο μελέτης για τους σύγχρονους ιστορικούς.

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα παρατηρείται υποτυπώδης εκπαίδευση στα χωριά της Μακεδονίας, που γίνεται στα «κοινά» σχολεία (*scholae triviales*). Τα σχολεία αυτά,

³⁹ ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο...*, ο.π., σσ. 122-124, άρθρα 4, 16 & 17.

⁴⁰ ΜΠΟΝΙΔΗ Κ., Η δραστηριότητα των Ελληνικών Φιλεκπαιδευτικών συλλόγων στη Μακεδονία κατά την περίοδο 1869-1914, στο Ν. ΤΕΡΖΗ-Σ. ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ (επιμ.), *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία. Πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 71, 78 & 92. Πρβλ. ΜΠΕΤΣΑ Γ., ο.π., σσ. 153-172

που λειτούργησαν στις ελληνικές κοινότητες της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ήταν μικρά και ταπεινά. και φιλοξενούνταν στο νάρθηκα των εκκλησιών και σε μοναστήρια, ενώ ενοριακοί ιερείς και μοναχοί μάζευαν για μάθημα τα παιδιά πρωί και απόγευμα. Συνεχίστηκε δηλαδή η βυζαντινή παράδοση, όπου η εκκλησία και τα μοναστήρια αποτελούσαν μικρές πνευματικές εστίες⁴¹. Στις πόλεις στεγάζονταν στην επισκοπή, ενώ στα μικρά χωριά και στις κωμοπόλεις στους πρόναους των εκκλησιών, ή σε κοινοτικά παραπήγματα ή σε διάφορους χώρους τους οποίους η εκκλησία ή η κοινότητα έκλειναν πρόχειρα για να δημιουργηθούν μικρά σχολικά κτίσματα. Αναφέρονται δε περιπτώσεις λειτουργίας «κοινών» σχολείων σε παρακείμενα μοναστήρια με πρωτοβουλία των μοναχών⁴².

Αξιόλογα σχολεία υπήρχαν μόνο στα μεγάλα αστικά κέντρα. Από το 1860, με την εισαγωγή της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου συντελείται βαθμιαία ποιοτική αλλαγή στη διδακτική πράξη⁴³, ενώ η λειτουργία των διδασκαλείων Θεσσαλονίκης και Σερρών από το 1870 βοήθησε στην ανάδειξη καταρτισμένων δασκάλων και στην εφαρμογή της συνδιδασκτικής μεθόδου. Παράλληλα άρχισαν να λειτουργούν τα πρώτα παρθεναγωγεία για τα κορίτσια και νηπιαγωγεία για παιδιά της προσχολικής ηλικίας. Η χρηματοδότηση για την ίδρυση και λειτουργία των σχολείων κατά κύριο λόγο γινόταν από τον κοινοτικό προϋπολογισμό και τις επιχορηγήσεις των εκκλησιών. Ωστόσο πολλά σχολεία λειτουργούσαν τόσο με τις δωρεές πλουσίων απόδημων Ελλήνων όσο και με την στήριξη του ελεύθερου ελληνικού κράτους⁴⁴. Τα παρακάτω στοιχεία δίνουν αναλυτικά την εικόνα της εκπαίδευσης στη Μακεδονία και τις αυξητικές τάσεις που παρουσίαζε στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα.

Κατά το σχολικό έτος 1894 -1895 λειτουργούσαν στη Μακεδονία 910 ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, με 1.245 δασκάλους και 53.633 μαθητές. Για τη λειτουργία αυτών των σχολείων ξοδεύονταν ετησίως περίπου 1.500.000 φράγκα, εκ των οποίων το 1.000.000 προέρχονταν από κοινοτικές και εκκλησιαστικές επιχορηγήσεις,

⁴¹ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ Χ., «Από την άλωση ως τις απαρχές της πρώτης αναγεννήσεως της παιδείας», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, том Ι. (Ο ελληνισμός υπό ξένη κυριαρχία, 1453-1669. Τουρκοκρατία – Λατινοκρατία), Αθήνα 1977, σ. 368. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Δ, σ. 3.

⁴² ΧΑΣΙΩΤΗ Γ., «Η παρ' ημίν δημοτική παιδείσις από της αλώσεως Κων/πόλεως μέχρι σήμερα», στο *Σύγγραμμα Περιοδικόν του «Εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου»*, τόμ. Η', 1873-74 εκδ. Κορομηλά, Εν Κωνσταντινουπόλει 1874, σσ. 95β & 96β.

⁴³ ΠΑΠΑΔΑΚΗ Λ., *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα-Γιάννενα 1992, σσ. 164-165.

⁴⁴ ΚΩΦΟΥ Ε., ο.π., σ. 379-380.

250.000 από δωρεές και 250.000 από επιχορηγήσεις του ελληνικού κράτους⁴⁵. Λίγα χρόνια αργότερα, το σχολικό έτος 1901-1902 τα ελληνικά σχολεία αυξάνονται σε 1017 και οι μαθητές ανέρχονται στους 61.787. Παράλληλα λειτουργούσαν 673 βουλγαρικά σχολεία με 34.845 μαθητές, 85 σερβικά σχολεία με 2.661 μαθητές και 73 ρουμανικά σχολεία με 3.412 μαθητές⁴⁶.

Πριν την απελευθέρωση λειτουργούσαν στη Μακεδονία 1.041 ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα ήτοι: 4 διδασκαλεία, 7 Γυμνάσια, 12 ημιγυμνάσια, 56 αστικές σχολές, 261 δημοτικά σχολεία, 592 «κοινά» ή γραμματοδιδασκαλεία, 82 νηπιαγωγεία, 5 νυχτερινές σχολές, 17 ορφανοτροφεία, τρεις σχολές ραπτικής, μία ιερατική σχολή και ένα «κυριακό» σχολείο, στα οποία δίδασκαν 1704 εκπαιδευτικοί και φοιτούσαν 67.772 μαθητές⁴⁷ (πίνακας 2). Τα περισσότερα από αυτά λειτουργούσαν στο Βιλαέτι Θεσσαλονίκης, όπου υπερτερούσε πληθυσμιακά το ελληνικό στοιχείο⁴⁸. Την υποστήριξη του σχολικού δικτύου είχαν αναλάβει οι φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι που ιδρύθηκαν σε όλη τη Μακεδονία, από τη μορφωτική και πνευματική ελίτ της ελληνικής κοινωνίας⁴⁹.

⁴⁵ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Σ., *Εκπαιδευτική και Κοινωνική Δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 224, υποσημείωση 1 και 228 υποσημείωση 1 και 2.

⁴⁶ΑΥΕ/Β΄ - Φακ. 1884, αρ. (δυσανάγνωστος), 29/4/1883, Προξενεία Ηπείρου, Αλβανίας Θράκης, *Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων προς κ. Πρόεδρον του Υπουργικού Συμβουλίου*, στο ΒΟΥΡΗ Σ., *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας, Πολιτική και Εκπαίδευση 1875-1907*, Αθήνα 1994, σ. 44.

⁴⁷ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Σ., ο.π., σ. 228. Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει την αντίστοιχη αύξηση των ελληνικών εκπαιδευτηρίων, δασκάλων και μαθητών στο βιλαέτι Θεσσαλονίκης. Ο.π., σ. 224 & 229-230.

Βιλαέτι Θεσσαλονίκης			
Σχ. έτος	Ελληνικά Σχολεία	Δάσκαλοι	Μαθητές
1894-1895	526	728	30.177
1901-1902	521		32.534
1911-1912	558	960	37.599

Πίνακας 3.

⁴⁸ Ο.π., σ. 228.

⁴⁹ Μέχρι το έτος 1912 δρούσαν στη Μακεδονία 48 φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι, εκ των οποίων οι 32 στο βιλαέτι Θεσσαλονίκης. Καθοριστικός ήταν και ο ρόλος των φιλεκπαιδευτικών συλλόγων Κωνσταντινούπολης και Αθήνας, που είχαν αναλάβει την κεντρική εκπαιδευτική οργάνωση των ελληνικών σχολείων. Ο.π., σ. 242.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ (βιλαέτια Θεσ/νίκης και Μοναστηρίου)			
Σχ. έτος	Ελληνικά Σχολεία	Δάσκαλοι	Μαθητές
1894-1895	910	1.245	53.633
1901-1902	1.017		61.787
1911-1912	1.041	1.704	67.772

Πίνακας 2. Η εκπαιδευτική κατάσταση στη Μακεδονία μεταξύ των ετών 1894-1814

Ο μαθητικός πληθυσμός αποτελούσε κατά μέσο όρο το 10,33% του συνολικού ελληνικού πληθυσμού, ποσοστό ικανοποιητικό για εκείνη την εποχή, δεδομένου ότι η εκπαίδευση δεν ήταν υποχρεωτική. Ικανοποιητική θεωρείται, επίσης, και η αναλογία 1:40 μεταξύ δασκάλων και μαθητών. Βέβαια για το καζά της Θάσου η κατάσταση ήταν αρκετά διαφορετική, αφού ο μαθητικός πληθυσμός αντιστοιχούσε στο 7,72% του συνολικού πληθυσμού, ενώ η αναλογία δασκάλων μαθητών διαμορφωνόταν σε 1 προς 67⁵⁰!

Η εκπαιδευτική, πολιτισμική και εθνική αφύπνιση του ελληνισμού, που ευνοήθηκε από διάφορες συγκυρίες, όπως η ελληνόφωνη εκκλησία, η κοινοτική οργάνωση, η ίδρυση ελληνικών σχολείων, το πλούσιο πολιτισμικό παρελθόν, η οικονομική στήριξη της αστικής τάξης και η πολιτική στήριξη του ελεύθερου ελληνικού κράτους, πυροδότησε αλυτρωτικές βλέψεις και στους άλλους λαούς⁵¹. Οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που έλαβαν χώρα στην οθωμανική αυτοκρατορία στις κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα έδωσαν το πράσινο φως για την έναρξη των εθνικών ανταγωνισμών στους βαλκανικούς λαούς. Οι ευεργετικές διατάξεις του 1856 για ισονομία και ισοπολιτεία μεταξύ των εθνοτήτων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας δημιούργησαν τη θεσμική βάση για την ανάπτυξη αντίρροπων εθνικών κινήσεων με αλληλοσυγκρουόμενες βλέψεις στην *Οθωμανική Βαλκανική* και ιδιαίτερα στο χώρο της *Μείζονος Μακεδονίας*.

Οι διεκδικήσεις των βαλκανικών λαών στη Μακεδονία πυροδότησαν έναν ανελέητο εκπαιδευτικό ανταγωνισμό, που οδήγησε σε κατακόρυφη αύξηση του

⁵⁰ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ Α., Τα ελληνικά σχολεία στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία στο Ι. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ – Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ (επιμ.), *Η νεότερη και σύγχρονη Μακεδονία – Ιστορία – Οικονομία – Κοινωνία – Πολιτισμός*, τομ. Α, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 490-507. Πρβλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Σ., ο.π., σσ. 229, 232 & 243.

⁵¹ΒΟΥΡΗ Σ., «Σχολικοί μηχανισμοί και εθνικοί ανταγωνισμοί στη Β.Δ. Μακεδονία 1870-1903» στο ΤΕΡΖΗ Ν., ΖΙΩΓΟΥ–ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., (επιμ.), *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία. Πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 104.

αριθμού των σχολείων και του μαθητικού δυναμικού, καθώς και σε αισθητή βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης⁵². Χαρακτηριστική είναι η εικόνα που περιγράφεται σε επιστολή του Κ. Παπαρρηγόπουλου προς την ελληνική κυβέρνηση τον Ιούνιο του 1882: «*Βούλγαροι, Ρουμάνοι και Ουνίται, μάλιστα δε Βούλγαροι, ιδρύουσιν εν Μακεδονία και Θράκη, εξαιρέτως δε εν Μακεδονία, σχολεία πολυάριθμα, ου μόνον όπου υπάρχουσιν ελληνικά, αλλά και όπου δεν υπάρχουσι τοιαύτα*⁵³. ήρχισαν δε από τινος συνδυάζοντες τα ιδρύματα αυτών μετά πλήθους πολλού υποτροφιών, αίτινες αποτελούσιν εν των κυριωτάτων δελεασμάτων του προσηλυτισμού. Πλην τούτου ανοικοδομούσιν, επισκευάζουσι και κοσμούσιν εκκλησίας και σχολεία. και δια μυρίων τρόπων αγωνίζονται, έστιν ότε δ' επιτυγχάνουσι να προσοικειώνται τους κατά τόπον Οθωμανούς άρχοντας...»⁵⁴. Μάλιστα η Ρωσία μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο, έγινε ο πρωτεργάτης της «πανσλαβιστικής» προπαγάνδας, υποστηρίζοντας κάθε αυτονομιστική ενέργεια των Σλάβων. Στη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878) είχε πρωτοστατήσει στην οριοθέτηση της μεγάλης Βουλγαρίας, που περιελάμβανε όλη τη Μακεδονία, εκτός των επαρχιών της Θεσσαλονίκης και της Χαλκιδικής⁵⁵.

Η αρχή έγινε από τους Βούλγαρους, που προέβαλλαν τις εδαφικές τους διεκδικήσεις με κεντρικό αίτημα: «*Άνευ της Μακεδονίας το βουλγαρικόν κράτος επί της χερσονήσου του Αίμου είναι άνευ εννοίας και άνευ σημασίας. Η Θεσσαλονίκη πρέπει να αποτελέσει την πύλιν του κράτους τούτου*»⁵⁶. Το έτος 1858 οι αντιπρόσωποι τους κληρικοί στην *Μεγάλη Εθνοσυνέλευση* του Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη, για την ψήφιση των *Γενικών Κανονισμών*, ζήτησαν την είσοδο Βουλγάρων αρχιερέων στην *Ιερά Σύνοδο*, ως δικαίωμα που αποκτήθηκε με το διάταγμα του «*Χάττ-ι—Χουμαγιούν*». Ακολούθησε μια σειρά έντονων αντεγκλήσεων

⁵²Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία της εποχής εκείνης, το σχολικό έτος 1901-1902 στο βιλαέτι της Θεσσαλονίκης φοιτούσαν 32.534 Έλληνες μαθητές σε 521 σχολεία, 17.777 Βούλγαροι μαθητές σε 384 σχολεία, 1674 Σέρβοι μαθητές σε 53 σχολεία και 2002 Ρουμάνοι μαθητές σε 49 σχολεία. Στο βιλαέτι Μοναστηρίου κατά την ίδια χρονική περίοδο φοιτούσαν 29.253 Έλληνες μαθητές σε 496 σχολεία, 17.068 Βούλγαροι μαθητές σε 289 σχολεία, 987 Σέρβοι μαθητές σε 32 σχολεία και 1.410 Ρουμάνοι μαθητές σε 24 σχολεία. ΜΠΟΝΙΔΗ Κ., ο.π., σ. 35.

⁵³ Οι μοναδικές περιοχές όπου δεν υπήρχαν βουλγαρικά σχολεία ήταν οι καζάδες Θάσου, Σαρή Σαμπάν, Καβάλας, Πραβίου, Κασσάνδρας, Βεροίας και Κατερίνης. ΒΑΚΑΛΟΠΟΛΟΥ Κ. *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Μακεδονία, Θεσσαλονίκη* 1990, σ. 335.

⁵⁴ ΑΥΕ/Β' - Φακ. 1882-Τηλεγραφήματα προς Πρεσβείας και Μακεδονικών, 18/06/1882, *Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* προς κ. Πρόεδρον του Υπουργικού Συμβουλίου, στο ΒΟΥΡΗ Σ., *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας...*, ο.π., σσ. 39-40.

⁵⁵ Η Μεγάλη Βουλγαρία της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου περιελάμβανε τις βουλγαρικές επαρχίες μεταξύ των ποταμών Δούναβη και Αίμου, την ανατολική Ρωμυλία, τη Δυτική Θράκη και τη Μακεδονία, εκτός των επαρχιών της Θεσσαλονίκης και της Χαλκιδικής. Με τη συνθήκη του Βερολίνου (1880) η Ανατολική Ρωμυλία αποτέλεσε αυτόνομη επαρχία, ενώ η Μακεδονία και η Θράκη τμήμα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ Ι., ο.π., σ. 497.

⁵⁶ ΜΠΟΝΙΔΗ Γ., ο.π. 31.

μεταξύ των δύο πλευρών, γεγονός που εκμεταλλεύτηκε η Τουρκία πυροδοτώντας ακόμα περισσότερο την ελληνοβουλγαρική διαμάχη με την ίδρυση βουλγαρικής Εξαρχίας το Μάρτιο του 1870. Ακολούθησε το σχίσμα του 1872 και η *Ανατολική κρίση* (1875-1878)⁵⁷. Στο πλαίσιο ανάπτυξης της παιδείας και της εθνικής αφύπνισης των Βουλγάρων εντάσσονται και οι προσπάθειές τους για την επιβολή αποκλειστικής χρήσης της βουλγαρικής γλώσσας στα σχολεία και στις εκκλησίες τους⁵⁸.

Ακολούθησαν οι Σέρβοι, οι Αλβανοί και ηπιότερα οι Ρουμάνοι, οι οποίοι με την υποκίνηση της Ρωσίας, της Αυστρίας και της Ιταλίας διεκδικούσαν τα βιλαέτια Κοσσυφοπεδίου, Μοναστηρίου και Θεσσαλονίκης⁵⁹. Τη ρευστότητα της κατάστασης προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν και οι Ουνίτες προβάλλοντας ως μοναδική λύση την ένωση με τη Ρωμαιοκαθολική εκκλησία⁶⁰.

1.3. Ο ρόλος της ελληνικής κυβέρνησης και η προσφορά της οικονομικής και πνευματικής ελίτ του υπόδουλου ελληνισμού

Η ελληνική κυβέρνηση βλέποντας τον κίνδυνο της «*πανσλαβιστικής*» κίνησης προσπάθησε να αντιδράσει χρησιμοποιώντας διπλωματικά, οικονομικά, πολιτικά και θεσμικά μέτρα για την στήριξη της εκπαίδευσης του αλύτρωτου ελληνικού πληθυσμού, ως μέσου για την διαμόρφωση της εθνικής τους ταυτότητας.

Σε διπλωματικό επίπεδο, η Ελλάδα απορροφημένη με το «*Κρητικό Ζήτημα*» (1878-1903), τις κομματικές αντιπαλότητες και τις οικονομικές δυσχέρειες, αλλά και αδυνατώντας να εξασφαλίσει την υποστήριξη των μεγάλων δυνάμεων στα εθνικά ζητήματα, περιορίστηκε στην προσπάθεια για εξασφάλιση περισσότερων προνομίων στους Έλληνες της Μακεδονίας και Θράκης⁶¹. Εγκατέλειψε προσωρινά τις σκέψεις περί της αυτονόμησης των ελληνικών περιοχών και της προσάρτησή τους στο ελεύθερο ελληνικό κράτος, στα πλαίσια διαμελισμού της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, φοβούμενη πως η διαμορφωμένη ευρωπαϊκή πολιτική αυτής της περιόδου δεν ευνοούσε την υλοποίηση των εδαφικών της διεκδικήσεων⁶². Έθεσε, λοιπόν, ως άμεση προτεραιότητά της τη συνεργασία με την Υψηλή Πύλη για την αντιμετώπιση του βουλγαρικού επεκτατισμού, ιδιαίτερα μετά τη συνθήκη του Αγίου

⁵⁷ ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ Ι., ο.π., σσ. 493-497.

⁵⁸ ο.π., σ. 490.

⁵⁹ ΜΠΙΟΝΙΔΗ Κ., ο.π., σ. 31.

⁶⁰ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Κ., ο.π., σ. 213.

⁶¹ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Κ., (Επιμ) *Η Άνω Μακεδονία* ο.π., σ. 91. Πρβλ. ΜΠΙΟΝΙΔΗ Κ., ο.π., σ. 30.

⁶² ΗΛΙΑΔΟΥ – ΤΑΧΟΥ Σ. ο.π., σσ. 83 & 86.

Στεφάνου, με αντάλλαγμα την ευνοϊκότερη μεταχείριση των Ελλήνων, συμπεριλαμβανομένης και της εκπαίδευσής τους⁶³.

Η άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής από την ελληνική κυβέρνηση εκφράστηκε με την οικονομική στήριξη των ελληνικών σχολείων στις οθωμανικές περιοχές της Μακεδονίας, Θράκης, Ηπείρου και Αλβανίας και τη στελέχωσή τους με το κατάλληλο εκπαιδευτικό προσωπικό. Την υλοποίηση αυτής της πολιτικής ανέλαβε αρχικά ο «*Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων*»⁶⁴ (1869-1887). Ο Σύλλογος με την οικονομική στήριξη τόσο του υπουργείου Εξωτερικών όσο και των κατά τόπους ελληνικών προξενείων μερίμνησε για τη χρηματοδότηση των λειτουργικών αναγκών των σχολείων, για τη στελέχωσή τους με εκπαιδευτικούς τοπικής προέλευσης εμπνεόμενους από εθνικό ζήλο και για τη διαμόρφωση μιας διδακτικής πρακτικής που να ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε περιοχής⁶⁵. Παράλληλα προχώρησε στην ίδρυση νέων σχολείων μέσης και ανώτερης εκπαίδευσης, διένειμε βιβλία και εκπαιδευτικό υλικό, χορηγούσε υποτροφίες για σπουδές στο εξωτερικό με σκοπό τη στελέχωση των ανώτερων σχολών και μεριμνούσε για την επιμόρφωση των δασκάλων⁶⁶. Βέβαια η δραστηριοποίηση του Συλλόγου αφορούσε περισσότερο στις διαφιλονικούμενες περιοχές και λιγότερο ή καθόλου τις περιοχές που τελούσαν υπό τον απόλυτο έλεγχο του ελληνικού πληθυσμού, όπως η περίπτωση της Θάσου. Η ελλιπής όμως χρηματοδότηση του Συλλόγου οδήγησε στη παραίτησή του από τη δράση του στη Μακεδονία και την αντικατάστασή του από την *Επιτροπή προς Ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας*» (1887-1910) και στη συνέχεια από την «*Επιτροπή επί των ευαγών σκοπών*» (1910-1912)⁶⁷.

Σε πολιτικό επίπεδο επιδιώχθηκε η ανάπτυξη ενός συγκροτημένου δικτύου προξενικών αρχών και πρακτόρων, που θα εντόπιζαν τις εκπαιδευτικές ανάγκες του υπόδουλου ελληνισμού, καθώς και στην προσπάθεια προσέγγισης τόσο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ώστε αυτό να ασκήσει περισσότερο εθνική και λιγότερο

⁶³ ΜΠΕΛΙΑ Ε., *Εκπαίδευση και αλυτρωτική πολιτική. Η περίπτωση της Θράκης 1856-1912*, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 41-42.

⁶⁴ Ο.π., σσ. 51-57.

⁶⁵ ΜΠΕΤΣΑ Γ., ο.π., σ. 184.

⁶⁶ Α.Υ.Ε. – Φακ 1876-77/3, αρ. 1997, 11/12/1875, και αρ. 2385, 14/12/1876, *Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* προς κ. Α. Κοντόσταυλον Υπουργόν των Εξωτερικών *Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* προς κ. Α. Κοντόσταυλον Υπουργόν των Εξωτερικών, στο ΒΟΥΡΗ Σ. *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας...* ο.π., σσ. 30-36. Πρβλ. ΗΛΙΑΔΟΥ – ΤΑΧΟΥ Σ., ο.π., σσ. 86 – 87. Ομοίως ΜΠΕΤΣΑ Γ., ο.π., σ. 184. Βλ. επίσης ΒΟΥΡΗ Σ., *Σχολικοί μηχανισμοί και...* ο.π., σ. 76-88.

⁶⁷ ΗΛΙΑΔΟΥ – ΤΑΧΟΥ Σ., ο.π., σσ. 87 - 88.

πανορθόδοξη πολιτική, όσο και των κατά τόπους Μητροπολιτών, για την δημιουργία ενός εκπαιδευτικού δικτύου που θα ελεγχόταν από το ελληνικό κράτος⁶⁸. Στην αντίθετη περίπτωση θα ήταν αναγκαία η συγκρότηση ενός παράλληλου ελεγκτικού μηχανισμού για την παρακολούθηση των εκπαιδευτικών ζητημάτων του μακεδονικού Ελληνισμού⁶⁹.

Την κάλυψη αυτής της ανάγκης ήρθε να υπηρετήσει ο θεσμός του Γενικού Επιθεωρητή των σχολείων, που διοριζόταν από την ελληνική κυβέρνηση από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα στις εκπαιδευτικές περιφέρειες της Μακεδονίας. Η λειτουργία αυτού του θεσμικού οργάνου δεν έτυχε θετικής αντιμετώπισης από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και τις Μητροπόλεις, αφού δεν μπορούσαν να αποδεχθούν την παραχώρηση της εποπτείας της εκπαίδευσης σε όργανα του ελληνικού κρατικού μηχανισμού. Οι αντιδράσεις ήταν έντονες και μόλις το έτος 1904 έχουμε τους πρώτους διορισμούς Επιθεωρητών, οι οποίοι ασκούσαν με πολλές δυσκολίες το έργο τους, με περιορισμένη δικαιοδοσία και υπό την εξάρτηση των Τούρκων διοικητών⁷⁰. Παρόλα αυτά οι εκθέσεις τους προς το υπουργείο Εξωτερικών αναδείκνυαν τα πολυποίκιλα προβλήματα των ελληνικών σχολείων και τη ζοφερή εικόνα των εθνικών ανταγωνισμών⁷¹.

Η διαμορφούμενη κατάσταση δε θα μπορούσε βέβαια να αφήσει ασυγκίνητα τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα της Ελλάδας και των Ελλήνων της οθωμανικής κοινωνίας. Η αποκατάσταση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας μετά τη *συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή* (1774) και η εξομάλυνση των εμπορικών συναλλαγών μετά το

⁶⁸ Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η αύξηση της ετήσιας χρηματοδότησης του Οικουμενικού Πατριαρχείου από 150.000 σε 200.000 δραχμές, από τις οποίες οι 100.000 τίθενται στην άμεση διάθεση του Πατριαρχείου, οι 25.000 για τη *Μεγάλη του Γένους Σχολή* στο Φανάρι και τη *Θεολογική Σχολή* της Χάλκης, ενώ το υπόλοιπο ποσό μοιράζεται σε 18 μητροπόλεις της Μακεδονίας και Θράκης (με μέσο όρο 4.000 δραχμές στην κάθε μία), ανάμεσά τους και η Μητρόπολη Μαρωνείας, στην οποία ανήκε το νησί της Θάσου. Βλέπε: ΑΥΕ/Β' - Φακ. 1882 - Τηλεγραφήματα προς Πρεσβείας και Μακεδονικών, 18/06/1882, *Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* προς κ. Πρόεδρον του Υπουργικού Συμβουλίου, στο ΒΟΥΡΗ Σ. *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας...* ο.π., σ. 41.

⁶⁹ ΜΠΕΤΣΑ Γ., ο.π., σσ. 181-184 και ΜΠΙΟΝΙΔΗ Κ., ο.π., σ. 31.

⁷⁰ Σταθμό στα εκπαιδευτικά χρονικά της Τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας αποτέλεσε ο διορισμός του Δ. Σάρρου τη διετία 1904-1906, ως Γενικού Επιθεωρητή στα σχολεία της Μακεδονίας και της Θράκης. Γεννήθηκε στην Κάτω Βίτσα Ζαγορίου το 1869, αποφοίτησε από τη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών το 1897 και εργάστηκε αρχικά ως εκπαιδευτικός στην Κύπρο και τον Πειραιά. Λόγω της εθνικής του δράσης ως Γενικού Επιθεωρητή εκδιώχθηκε από τους Τούρκους, ενώ το 1910 φυλακίστηκε για τη συμμετοχή του στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση του Πατριαρχείου. Διετέλεσε μέλος του Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινούπολης και της Κεντρικής Εκπαιδευτικής Επιτροπής του Πατριαρχείου, ως συντάκτης αναλυτικών προγραμμάτων. Οι εκθέσεις του για τα σχολεία της Μακεδονίας αποτελούν πολύτιμη πηγή πληροφοριών για την εκπαιδευτική δραστηριότητα του υπόδουλου ελληνισμού κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα. Βλέπε ΤΙΜΟΘΕΑΔΗ Τ., Δημητρίου Μ. Σάρρου, εκθέσεις για τα σχολεία Μακεδονίας Θράκης, στο ΚΒ' Πανελλήνιο ιστορικό συνέδριο, Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 471-472.

⁷¹ ΗΛΙΑΔΟΥ - ΤΑΧΟΥ Σ., ο.π., σσ. 90-98. Πρβλ. ΜΠΕΤΣΑ Γ., ο.π., σσ. 186-186

τέλος του *Κριμαϊκού πολέμου*, σε συνδυασμό με τα ευεργετικά διατάγματα «*Χάττ-ι Σερίφ*» και «*Χάττ-ι-Χουμαγιούν*», έδωσαν τη ευκαιρία πλουτισμού σε μια μερίδα του ελληνικού πληθυσμού. Αρκετοί πάλι Έλληνες μετανάστες απέκτησαν μεγάλες περιουσίες στις νέες τους πατρίδες⁷². Οι περισσότεροι απ' αυτούς δεν ξέχασαν τον τόπο τους και πρόσφεραν γενναιόδωρη οικονομική βοήθεια για την ανάπτυξη της Παιδείας στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία, όπως οι Ι. Τραμπάντζης (*Τραμπάντζειο Γυμνάσιο Σιατίστης*), Γρ. Μαρασλής (*Μαράσλειον Ελληνικόν και Πρακτικόν Εμπορικόν Λύκειον*), Ι. Παπάφης (*Παπάφειο Ορφανοτροφείο*), Στ. Στυλίδης (*Στυλίδεια σχολεία στο Μεγάροβο*), και Κ. Θωμαΐδης (*Θωμαΐδειον αρρεναγωγείο Κων/πολης*)⁷³.

Παράλληλα η λειτουργία του Εθνικού Πανεπιστημίου μετά τη δημιουργία του ελεύθερου ελληνικού κράτους, έδωσε την ευκαιρία σε πολλά ελληνόπουλα να σπουδάσουν και να γνωρίσουν την ιστορία της πατρίδας τους και τα αρχαιοελληνικά δημοκρατικά ιδεώδη. Στην προσπάθειά τους να μεταλαμπαδεύσουν τη γνώση τους και να αφυπνίσουν την εθνική συνείδηση των ομοεθνών τους πρωτοστάτησαν στη σύσταση σωματείων για την ανάπτυξη της παιδείας στις τουρκοκρατούμενες περιοχές, γνωστά ως *Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι*⁷⁴.

Ο «*Εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος*» ήταν ο πρώτος που ιδρύθηκε το 1861 και άρχισε τη συστηματική υποστήριξη της ελληνικής παιδείας από το έτος 1871 με την υποκίνηση, τη στήριξη και συνεργασία του Αθηναϊκού «*Συλλόγου προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων*», για τον οποίο έγινε λόγος σε προηγούμενο κεφάλαιο⁷⁵. Με πρωτοβουλία του Στέφανου Νούκα οι Δυτικομακεδόνες της Κωνσταντινούπολης ιδρύουν το ίδιο έτος την «*εν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονική Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα*» που πρωτοστάτησε στην ίδρυση του Γυμνασίου στο Τσοτύλι της Δ. Μακεδονίας, ενώ το 1884 ιδρύεται στην επαρχία Ανασελίτσης (περιοχή Φλώρινας, Κοζάνης και Γρεβενών) ο «*εν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος*» για την καλλιέργεια

⁷² ΚΩΦΟΥ Ε., σ.σ. 384-385.

⁷³ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Κ., ο.π., σσ. 340-344.

⁷⁴ ΜΠΟΝΙΔΗ Κ., ο.π., σσ. 59-73.

⁷⁵ Ο Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινούπολης έθεσε ως πρωταρχικό του στόχο τη διάχυση της γνώσης και την εμβάθυνση της παιδείας στους ορθόδοξους πληθυσμούς της οθωμανικής αυτοκρατορίας και για το σκοπό αυτό εξέδιδε περιοδικό, διεξήγαγε δημόσια μαθήματα και επιστημονικές μελέτες, ενώ αργότερα προέβη στη χρηματοδότηση σχολικών μονάδων και στην ίδρυση και άλλων φιλεκπαιδευτικών συλλόγων στη Μακεδονία, όπως αυτός των Σερρών. Οι Τούρκοι όχι μόνο δεν αποθάρρυναν τη λειτουργία του συλλόγου, αλλά είχαν εγγραφεί ως μέλη του και ανώτερα κρατικά στελέχη. ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Κ., ο.π., σσ.85-86 & 92-93. Πρβλ ΒΟΥΡΗ Σ., *Σχολικοί μηχανισμοί και...* ο.π., σ. 77. Βλ. επίσης ΜΠΕΛΙΑ Ε., ο.π. σσ. 47-51.

της ελληνικής παιδείας στη Μακεδονία⁷⁶. Επίσης, όπως προαναφέρθηκε, ιδιαίτερα σημαντικός ήταν και ο ρόλος της φιλεκπαιδευτικής αδελφότητας του Οικουμενικού Πατριαρχείου «*Αγαπάτε Αλλήλους*»(1880)⁷⁷. Μέχρι το 1874 λειτουργούσαν στις επαρχίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας 73 φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι, ενώ το 1881 είχαν ξεπεράσει τους 125. Στα δύο βιλαέτια της Μακεδονίας μέχρι το έτος 1910 λειτουργούσαν τουλάχιστον 57 φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι, εκ των οποίων οι 40 στο βιλαέτι της Θεσσαλονίκης⁷⁸.

Επίσης, Μακεδόνες παιδαγωγοί όπως οι Χρ. Παπαμάρκου (ιδρυτής του διδασκαλείου Θεσ/νίκης), Δ. Μαρούλης και Ι. Δέλλιος (διευθυντές εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στις Σέρρες), αλλά και λόγιοι και συγγραφείς όπως οι Ν. Κασομούλης (*ενθυμήματα στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων 1821-1833*), Π. Παπαγεωργίου (αρχαιολογικές-ιστορικές μελέτες για τη Θεσσαλονίκη) και Μ. Δήμιτσας (ιστορικές-τοπογραφικές μελέτες για τη Μακεδονία), είναι μερικοί μόνο από αυτούς που σφράγισαν με τη δράση τους την πνευματική ανάπτυξη του μακεδονικού ελληνισμού. Σημαντική προς αυτή την κατεύθυνση ήταν και η λειτουργία τυπογραφείου στη Θεσσαλονίκη από το 1850 και η κυκλοφορία των εφημερίδων της Μακεδονίας «*Ερμής*» (1875), «*Φάρος της Μακεδονίας*» (1881), «*Αλήθεια*» (1903) «*Νέα Αλήθεια*» (1909) και «*Μακεδονία*» (1911)⁷⁹.

⁷⁶ ΒΟΥΡΗ Σ., *Σχολικοί μηχανισμοί και ...* ο.π., σσ. 78-79.

⁷⁷⁷ ΜΠΟΝΙΔΗ Κ., ο.π., σσ. 59-73. Πρβλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Κ., ο.π., σ. 336.

⁷⁸ Ο Σ. Παπαδόπουλος αναφέρει 48 φιλεκπαιδευτικούς συλλόγους στη Μακεδονία, ενώ ο Κ. Μπονίδης 53, σημειώνοντας ότι η έρευνά του έφερε στο φως άλλους 5. Όμως και οι δύο αναφέρουν την ύπαρξη μιας μόνο φιλεκπαιδευτικής αδελφότητας στον Καζά της Θάσου («*Φοίνιξ*», Παναγία 1873). Η εργασία μας έρχεται να προσθέσει άλλους 4 φιλεκπαιδευτικούς συλλόγους, που έδρασαν στον καζά της Θάσου: «*Η Μεταμόρφωσις*» (Καλλιράχη, 1888), «*Αγ. Ιωάννης ο θεολόγος*» (Θεολόγος, 1909), «*Η Παλιγγενεσία*» (Μαριές, 1909), και «*Η Αγαθοεργός Αδελφότης*» (Ραχώνι, 1909), για τους οποίους γίνεται αναφορά παρακάτω στη σχετική με τους φιλεκπαιδευτικούς συλλόγους της Θάσου ενότητα. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Σ., ο.π., σσ. 236-242. Πρβλ. ΜΠΟΝΙΔΗ Κ., ο.π., σσ 52-55.

⁷⁹ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Κ., ο.π., σσ.338-340 & 344.

2. Η πολιτική και εκπαιδευτική κατάσταση της Θάσου κατά το 19^ο και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Η ανάπτυξη της εκπαίδευσης στη Θάσο σε γενικές γραμμές ακολούθησε αυτήν της Μακεδονίας, παρόλο που, όπως θα δούμε παρακάτω, υπήρχαν σημαντικές πολιτικές, οικονομικές, δημογραφικές, γεωγραφικές και εκκλησιαστικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με την ηπειρωτική Μακεδονία. Η αιγυπτιακή πολιτική διοίκηση του νησιού, ο οικονομικός μαρασμός από τις πειρατικές επιδρομές, ο αμιγής ελληνικός πληθυσμός, ο δασώδης νησιωτικός γεωγραφικός χώρος και η εκκλησιαστική υπαγωγή του νησιού στη Μητρόπολη Μαρωνείας, ήταν οι βασικότεροι παράγοντες διαμόρφωσης της ιδιαίτερης πολιτείας της Θάσου και του εκπαιδευτικού της συστήματος.

2.1. Η διαμόρφωση της ιδιότυπης πολιτικής και διοικητικής πραγματικότητας στο νησί της Θάσου από την τουρκοαιγυπτιακή συγκυριαρχία

Με την κατάληψη της Θάσου από τους Τούρκους, το Σεπτέμβριο του 1455, ολοκληρώθηκε η υποταγή του ελληνικού πληθυσμού και των εδαφών του βυζαντινού κράτους και σηματοδοτήθηκε η έναρξη της μακράς και σκληρής δουλείας του Γένους⁸⁰. Από τότε και για 350 περίπου χρόνια (με εξαίρεση την ανακατάληψη του νησιού από τους Βενετούς κατά τα έτη 1457-1459 και 1466-1479 και από τους Ρώσους την περίοδο 1770-1774), η Θάσος τελούσε υπό την απόλυτη κυριαρχία του Σουλτάνου. Οι Τούρκοι έποικοι, που εγκαταστάθηκαν στο νησί, ήταν λιγστοί και συγκεντρώθηκαν σε ξεχωριστές συνοικίες στα χωριά Θεολόγος και Μεγάλο Καζαβήτι⁸¹.

Η ζωή των Θασίων, όπως και των άλλων υπόδουλων Ελλήνων, ήταν αφόρητη κάτω από την τυραννική συμπεριφορά των Τούρκων διοικητών του νησιού, αλλά και ορισμένων διεφθαρμένων κοτζαμπάσηδων, που συγκέντρωναν τυραννικά τους φόρους από τους συμπατριώτες τους⁸². Η τραγική κατάσταση των κατοίκων επιτείνεται ακόμα περισσότερο από τις πειρατικές επιδρομές στα νότια παράλια του

⁸⁰ Η Θάσος μέχρι την κατάληψή της από τους Τούρκους αποτελούσε μαζί με τα νησιά Σαμοθράκη, Ίμβρο και Λήμνο φέουδο των Γατελούζων, μετά από την παραχώρηση που έκαναν οι αυτοκράτορες του Βυζαντίου Μανουήλ Β΄ και Ιωάννη Β΄ Παλαιολόγος, διατηρώντας μόνο την επικυριαρχία για το βυζαντινό κράτος. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Ιστορία της Θάσου 1453-1912*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 12.

⁸¹ Εκεί παρέμειναν μέχρι την επανάσταση του 1821 οπότε και εκδιώχθηκαν από του Θασίους και προτίμησαν να μην επιστρέψουν, αφού η πειρατεία άκμαζε εκείνη την περίοδο στο νησί. Ο.π., σσ. 36-38.

⁸² ΠΑΠΑΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ Γ., *Ιστορία της νήσου Θάσου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, Θάσος 2001 (Πρώτη έκδοση Αλεξάνδρεια 1922), σ. 118

νησιού⁸³. Πειρατές και κατάδικοι βρίσκουν κρησφύγετο στα πευκόφυτα βουνά της Θάσου και γίνονται ο φόβος και ο τρόμος των κατοίκων, οι οποίοι αναγκάζονται να δημιουργήσουν νέους οικισμούς στα ορεινά, μέσα σε χαράδρες και δύσβατα σημεία, κτίζοντας παράλληλα πύργους σε σημεία όπου θα μπορούσαν να εντοπίσουν τις αφίξεις των πειρατών⁸⁴.

Η μοίρα των Θασίων αλλάζει ξαφνικά στις 30 Μαρτίου του 1813. Ο σουλτάνος παραχωρεί το νησί στον Μεχμέτ Αλή, τον ηγεμόνα της Αιγύπτου, ως αντάλλαγμα για την απελευθέρωση των ιερών πόλεων της Μέκκας και της Μεδίνας από τον αιγυπτιακό στρατό⁸⁵. Η Τουρκία κράτησε μόνο το επικυριαρχικό δικαίωμα του κεφαλικού φόρου.

Μετά την παραχώρηση της Θάσου στην Αίγυπτο η πολιτική κατάσταση που διαμορφώνεται στο νησί είναι πολύ ευνοϊκή για τους κατοίκους του. Απομακρυσμένη όπως ήταν από την Αίγυπτο, η επαφή ήταν πολύ χαλαρή. Η Τουρκία εισέπραττε μόνο το κεφαλικό φόρο, χωρίς να ενδιαφέρεται για τον έλεγχο του νησιού. Ο Μεχμέτ Αλή απάλλαξε αμέσως τους Θασίους από πολλούς φόρους, κρατώντας ουσιαστικά τη δεκάτη στις ελιές και στη ναυπηγήσιμη ξυλεία⁸⁶. Η Θάσος μετατράπηκε σε *μη*

⁸³ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ Π., *Οι πειραταί και η Θάσος*, Αθήνα 1915, σσ. 20 & 25.

⁸⁴ Ο.π., σσ. 18 & 22-28. Πρβλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...*, ο.π., σσ. 44-50 & 59. Βλέπε επίσης ΠΑΠΑΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ Γ., ο.π., σσ. 121-128

⁸⁵ Ο ίδιος ο Μεχμέτ Αλή ζήτησε τη Θάσο, αν και θα μπορούσε να αποσπάσει πολύ μεγαλύτερα ανταλλάγματα. Ο Σουλτάνος στο παραχωρητήριο φερμάνι γράφει χαρακτηριστικά: «*Η υπηρεσία την οποίαν ο άνθρωπος αυτός προσέφερεν εις την θρησκείαν και το κράτος και η προσπάθεια και αφοσίωσις αυτού περιουσιακώς τε και σωματικώς δεν ισοφαρίζεται με τίνας Θάσους και τα εξαρτήματά της. Τα χρήματα, άτινα εξόδευσε εις της υπόθεσιν της Χετζάζης δύνανται να θεωρηθούν και λογιστούν χιλιάκις ως αντίτιμον. Ο δούλος Μου ρηθείς Μεχμέτ Αλή πασσάς είπε μεν ότι είναι πρόθυμος να καταβάλει το αντίτιμον, το οποίον καταβάλλουσιν οι κατέχοντες αυτά, αλλά εγώ αισχύνομαι να τα πάρω*». Βλέπε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., (1953), *Thasos son histoire, son administration de 1453 a 1912*, Paris 1953, σ. 105 & ΜΕΡΤΖΙΔΟΥ Σ., *Θασιακά ήτοι ιστορία της νήσου Θάσου από αρχαιοτάτων μέχρι των νεοτέρων χρόνων υπό γεωγραφικήν, ιστορικήν, εθνολογικήν, θρησκευτικήν, γεωλογικο-ορυκτολογικήν, φυτολογικήν, υδρολογικήν, μετεωρολογικήν κ.λ.π. έποψιν*, Καβάλα 1911, σ. 275.

⁸⁶ Ο συναισθηματικός δεσμός του Μεχμέτ Αλή με το νησί αρχίζει από τη γέννησή του το έτος 1769 στην πόλη της Καβάλας, όταν βρέφος ακόμα δίδεται στην οικογένεια Καραπαγιώτη από τον Άγιο Γεώργιο Ραχωνίου της Θάσου, στην οποία και αργότερα ως ενήλικας «*υπό θανασίμων εχθρών καταδιωκόμενος και την προσοχήν ων διαλαθών κατέφυγεν εις Θάσον, ένθα είχε πολλούς πιστούς φίλους, οίτινες εδέχθησαν αυτόν ανοικταίς αγκάλας. Τούτο μαθόντες οι εχθροί του μετέβησαν εις Θάσον και δι' υποσχέσεων και απειλών εξήτουν την παράδοσιν αυτού, αλλ' οι Θάσιοι επιμελώς κρύψαντες επί πολλούς μήνας και περιποιηθέντες αυτόν διηκόλυναν δια παντός μέσου την φυγήν αυτού εις Αίνον, ένθα κατετάχθη ως εθελοντής εις τον Αυτοκρατορικών στρατόν μεθ' ου και μετέβη εις Αίγυπτον*». Βλέπε επιστολή Μιχαήλ Γ. Χριστίδη προς τον ποιητή Ιωάννη Κωνσταντινίδη με τίτλο «Συνοπτική ιστορία του υπό την προσασίαν των Α. Υψηλοτήτων Αντιβασιλέων της Αιγύπτου πολιτεύματος της νήσου Θάσου, από του 1834 μέχρις εσχάτων», παρ. Ιστορικών, (Καβάλα 20/05/1902), στο ΚΕΚΡΙΔΗ Σ., «Η Θάσος κατά τον 19^ο αιώνα: ένα ανέκδοτο ιστορικό υπόμνημα», *Θασιακά* 10 (2001), 378-388. Ο Μεχμέτ Αλή ποτέ δεν ξέχασε την ευεργεσία αυτή των Θασίων και προσπάθησε να την ξεπληρώσει όταν ένδοξος πια, το έτος 1805, έγινε ο ηγεμόνας της Αιγύπτου. ΠΑΠΑΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ Γ., ο.π., σ. 129. Πρβλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...*, ο.π., σσ. 60-65.

αληθές⁸⁷ Βακούφι, αφού τα έσοδα από τους φόρους δίδονταν για τις ανάγκες των ευαγών ιδρυμάτων Ιμαρέτ (πτωχοκομείο) και Μεδρεσέ (διδασκαλείο) του Μεχμέτ Αλή στη γενέτειρά του, την Καβάλα⁸⁸.

Η ιδιόμορφη αυτή Τουρκοαιγυπτιακή συγκυριαρχία είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια ιδιότυπη μορφή πολιτεύματος, που επέτρεπε την ελεύθερη εξέλιξη των άγραφων κοινοτικών θεσμών, που είχαν διαμορφωθεί επί τουρκοκρατίας, όπως αυτός του Έλληνα «Προέδρου» του νησιού⁸⁹. Επίσης, παράλληλα με τη τουρκοαιγυπτιακή εξουσία, είχε αναπτυχθεί σε αξιοθαύμαστο βαθμό και η τοπική κοινοτική οργάνωση. Παρουσιάζεται λοιπόν η Θάσος «ως μια φόρου υποτελής στην Τουρκία και την Αίγυπτο ελληνική χώρα με αναπτυγμένη αυτοδιοίκηση και σχετική αυτονομία»⁹⁰.

Η ίδια σχεδόν κατάσταση εξακολουθεί να υφίσταται και μετά το θάνατο του Μεχμέτ Αλή το έτος 1849 και την απόκτηση του δικαιώματος της κληρονομικής μεταβίβασης της κυριαρχίας των Αιγυπτίων στη Θάσο. Οι διάδοχοί του: Αμπάς (1848-1854), Σαΐδ (1854-1863) και ιδιαίτερα ο Ισμαήλ (1863-1879) προέβησαν σε ευνοϊκότερες μεταρρυθμίσεις για τη Θάσο, που αφορούσαν τον εξευρωπαϊσμό και την πνευματική της ανάπτυξη. Η αντικατάσταση δε του Τούρκου διοικητή της Θάσου από Αιγύπτιο με απόφαση του Σαΐδ, το έτος 1854 ισχυροποίησε ακόμη περισσότερη την εξουσία της Αιγύπτου στο νησί.

Όμως η διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ την περίοδο της διακυβέρνησης του Ισμαήλ προκάλεσε μεγάλο δημόσιο χρέος στο αιγυπτιακό κράτος, που καλύφθηκε από δάνεια κυρίως της Αγγλίας⁹¹. Έτσι από το έτος 1883 η Αίγυπτος αρχίζει να μετατρέπεται σε αγγλικό προτεκτοράτο, αφού τελούσε υπό την οικονομική της

⁸⁷ Τα αγαθοεργά ιδρύματα (βακούφια) του ιερού μουσουλμανικού νόμου διακρίνονταν σε αληθή, όταν αυτά συντηρούνταν από ιδιωτικές επιχορηγήσεις και δε μπορούσαν να καταργηθούν και σε μη αληθή, τα οποία δημιουργήθηκαν από τους εκάστοτε σουλτάνους, συντηρούνταν από παραχωρήσεις φόρων και άλλων κρατικών περιουσιακών στοιχείων και μπορούσαν εύκολα να καταργηθούν. Βλέπε ΠΑΠΑΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ Γ., ο.π., σ. 167-170. Πρβλ. ΣΟΥΛΟΥΓΙΑΝΗ Ε., «Βακουφικά Θάσου με αναφορά στο Ιμαρέτ Καβάλας», *Άνθη Χαρίτων* 18, Αθήνα (1998), σ. 653

⁸⁸ ΜΕΡΤΖΙΔΟΥ Σ., ο.π., σ. 275.

⁸⁹ Ο θεσμός της τοπικής αυτοδιοίκησης λειτουργήσε σε όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας στις κοινότητες των χριστιανών και των Εβραίων. Ως λαοί της Βίβλου και αποδεχόμενοι την Οθωμανική κυριαρχία μπορούσαν να αυτοδιοικούνται σύμφωνα με τους θρησκευτικούς τους νόμους.

⁹⁰ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...*, ο.π., σ. 169.

⁹¹ Το έτος 1867 ο Ισμαήλ πασάς χάρισε στους Θασίους φόρους 25.000 περίπου γροσίων, λόγω της καταστροφής των αγροτικών προϊόντων του νησιού εκείνη τη χρονιά, ενώ μεταξύ των ετών 1873-74 απέστειλε δύο πλοία με σιτάρι στο νησί για την αντιμετώπιση εκτάκτων αναγκών των κατοίκων. Ο.π., σσ. 119-121. Πρβλ. ΠΑΠΑΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ Γ., ο.π., σ. 133

εποπτεία⁹². Το γεγονός αυτό επηρέασε αρνητικά την πολιτική και οικονομική κατάσταση στη Θάσο. Η Αγγλία εκτίμησε τόσο την σημαντική γεωγραφική θέση της Θάσου σε σχέση με τη Μακεδονία, τη Θράκη και την Κωνσταντινούπολη, όσο και τον ορυκτό της πλούτο, την εκμετάλλευση του οποίου διεκδικούσε η γερμανική μεταλλευτική εταιρεία του Fr. Spreidel. Για το λόγο αυτό η Αγγλία υποστήριξε αργότερα σθεναρά την αλλαγή πολιτικής στάσης και τις οικονομικές διεκδικήσεις των διαδόχων του Ισμαήλ στο νησί (πολύ πιθανόν και να τις ενθάρρυνε) με την πρόφαση ότι ήταν ο προστάτης των συμφερόντων του χεδίφη της Αιγύπτου στη Θάσο⁹³.

Οι διάδοχοι του Ισμαήλ: Τεουφίκ πασάς (1879-1892) και κυρίως ο Αμπάς Χιλμή Β΄ (1892-1914) επέβαλαν νέους δυσβάσταχτους φόρους, προσέβαλαν θεμελιώδεις προνομιακούς θεσμούς που προϋπήρχαν στο νησί, όπως αυτός του προέδρου του νησιού (ήδη από το 1874) και της Γενικής Συνέλευσης των κατοίκων. Στα γεγονότα αυτά προστέθηκαν και οι προστριβές των Θασίων με τους Αιγυπτίους για την αλόγιστη εκμετάλλευση των δασών τους, που είχε ξεκινήσει από την εποχή του Μεχμέτ Αλή. Οι προστριβές αυτές κορυφώθηκαν με την προσπάθεια παραχώρησης 300.000 κυβικών μέτρων ξυλείας στην εταιρεία Ψιακή το 1896. Όλα αυτά οδήγησαν σε μεγάλες ταραχές και στο χωρισμό των κατοίκων σε δύο αντίπαλα κόμματα: στο φιλοτουρκικό και το φιλοαιγυπτιακό⁹⁴. Τελικά, οι αντιπρόσωποι των κατοίκων μετέβησαν στην Καβάλα και ζήτησαν την προστασία της τουρκικής κυβέρνησης, η οποία επωφελήθηκε από τα γεγονότα και κατέλαβε το νησί τον Απρίλιο του 1902⁹⁵. Δυστυχώς η κατάσταση και πάλι δεν εξομαλύνθηκε, αφού η τουρκική κυβέρνηση επέβαλε επιπλέον και τους φόρους που ίσχυαν στην υπόλοιπη αυτοκρατορία, ενώ τα

⁹² Η οριστική ανακήρυξη της Αιγύπτου ως αγγλικού προτεκτοράτου έγινε μονομερώς από τη Αγγλία στις 18-12-1914. Η Αίγυπτος είχε αποκτήσει σχετική αυτονομία το 1805 όταν ο Μεχμέτ Αλή εκδίωξε τον Τούρκο διοικητή της Αιγύπτου και ανάγκασε την Υψηλή Πύλη να διορίσει τον ίδιο ως αντικαταστάτη του. Το 1865 αρχίζει η διαδοχή της διοίκησης από πατέρα σε υιό, ενώ από το 1868 ο διοικητής της Αιγύπτου παίρνει τον τίτλο του Χεδίφη (Πρίγκιπας ή Αρχιερέας) και η Αίγυπτος αποκτά μεγαλύτερη αυτονομία από την οθωμανική αυτοκρατορία. Αυτό, όμως, δεν κράτησε για πολύ, αφού ο υπερδανεισμός από την Αγγλία την οδήγησε στη χρεοκοπία και στην οικονομική εξάρτηση ΤΣΕΓΓΕΛΙΔΟΥ Μ., «Το ζήτημα των βακουφικών ιδιοκτησιών της Καβάλας και της νήσου Θάσου», *Θασιακά* 5 (1988), 144. Πρβλ. ΠΑΠΑΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ Γ., ο.π., σσ. 129 & 133.

⁹³ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Γεγονότα στη Θάσο κατά τα τελευταία χρόνια της συγκυριαρχίας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και της Αιγύπτου σ' αυτήν, τέλη 19^{ου} – αρχές 20^{ου}» στο *ΙΔΙΟΥ Θεσσαλονίκη και άλλα Μακεδονικά Μελετήματα δημοσιευμένα μεταξύ 1981-1990*, Θεσ/νίκη 1991, σσ. 206 & 212. Πρβλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...*, ο.π., σσ. 171-173.

⁹⁴ ΠΑΠΑΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ Γ., ο.π., σσ. 140-144. Πρβλ. ΚΕΚΡΙΔΗ Σ., ο.π., *Θασιακά* 10 (2001), σσ. 368-370.

⁹⁵ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Μ., «Προξενικές αναφορές από τα αρχεία του Foreign Office, σχετικές με την ανακατοχή της Θάσου από την Τουρκία», *Θασιακά* 5 (1988), σσ. 95-96.

παλαιά πολιτικά προνόμια των Θασίων χάθηκαν οριστικά. Αυτή η πολιτική κατάσταση ίσχυσε μέχρι την απελευθέρωση της Θάσου και την ένωσή της με την Ελλάδα στις 18 Οκτωβρίου του 1912⁹⁶.

Η ιδιότυπη μορφή πολιτεύματος, που δημιουργήθηκε στη Θάσο κατά το 19^ο αιώνα, εκφραζόταν τόσο από τη σκιάδη αιγυπτιακή διοίκηση (διοικητής, υποδιοικητής, γραμματειακή υποστήριξη και 30-35 χωροφύλακες), όσο και από την τοπική διοίκηση (πρόεδρος του νησιού, γενική συνέλευση, προεστοί και δημογεροντίες των κοινοτήτων)⁹⁷.

Ο διοικητής (μουδέρης ή μπέης) του νησιού μετά το 1854 διοριζόταν από την αιγυπτιακή κυβέρνηση. Περιόδευε δύο με τρεις φορές το χρόνο στα χωριά για να δει τις ανάγκες και τα προβλήματα των κατοίκων και επόπτευε τα ευαγή ιδρύματα του Μεχμέτ Αλή στη Καβάλα, όπου και διέμενε. Ο υποδιοικητής ήταν ο εκπρόσωπός του στο νησί, οι γραμματείς μετέφραζαν την αλληλογραφία, ενώ οι χωροφύλακες ήταν υπεύθυνοι για την τήρηση της τάξης⁹⁸.

Οι κάτοικοι κάθε χωριού εξέλεγαν ως ανώτατο τοπικό άρχοντα τον *προεστό* ή αργότερα το *μουχτάρη*, ο οποίος μαζί με τη *Δημογεροντία* (κοινοτικό συμβούλιο πέντε συνήθως ατόμων) λάμβανε αποφάσεις για την εύρυθμη λειτουργία της κοινότητας, μεριμνούσε για τη συγκέντρωση των φόρων και ασκούσε δικαστική εξουσία⁹⁹. Πολλές φορές συγκαλούσε τη *γενική συνέλευση των κατοίκων* για τη λήψη

⁹⁶ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...*, ο.π., σσ. 158-166.

⁹⁷ Ο Γάλλος περιηγητής de Mandat-Grancey είχε χαρακτηρίσει το πολίτευμα της Θάσου ως «τον πιο παράξενο συνδυασμό που υπάρχει στον κόσμο» και επέτρεπε στους κατοίκους να ζουν ήρεμα και ειρηνικά παίζοντας «τη φλογέρα τους κάτω από τις μεγάλες οξιές, ενώ τα κοπάδια τους, συνήθως των κατσικιών, κατέστρεφαν τις κοντινές λόχμες» ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Ο περιηγητής βαρόνος E de Mandat-Grancey για τη Θάσο κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα», στο Α' τοπικό συμπόσιο: *Η καβάλα και η περιοχή της*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 106.

⁹⁸ «Ο Διοικητής εποίει δις ή τρις του έτους περιοδείας εις τα χωριά, εξετάζων την κατάστασιν των κατοίκων, φροντίζων περί της ησυχίας και ειρηνεύσεως αυτών... Ελάμβανε φροντίδα περί της δυνατής συντηρήσεως των Σχολείων, της περιουσίας των ορφανών...» Επιστολή Μιχαήλ Γ. Χριστίδη, «Συνοπτική ιστορία του ...», ο.π., παρ. Πολιτική Διοίκησης, (Καβάλα 20/05/1902), στο ΚΕΚΡΙΔΗ Σ., ο.π., 378-388. Πρβλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...*, ο.π., σσ. 84-86.

⁹⁹ «Εις έκαστον χωρίον διωρίζετο παρά των προκρίτων και μάλλον φορολογουμένων εις Προεστός, όστις αναγνωριζόμενος παρά του Διοικητού, εθεώρει μόνοσ ή μετά τινων προκρίτων τας υποθέσεις της Κοινότητός του. Εκανόνιζον τους φόρους πληρωτέους εις την Διοίκησιν και τους φόρους των λοιπών αναγκών της Κοινότητος...Διόριζον τους διδασκάλους των σχολείων και παν ότι απητείτο προς τακτικής υπηρεσίας των συμφερόντων της Κοινότητος...». Επιστολή Μιχαήλ Γ. Χριστίδη, «Συνοπτική ιστορία του ...», ο.π., παρ. Εγγώριος Διοίκησης, (Καβάλα 20/05/1902), στο ΚΕΚΡΙΔΗ Σ., ο.π., 378-388. «Τα δημογεροντικά συμβούλια χρεωστούσι να προσπαθήσι προς συμβιβασμόν των διαδίκων εις τας νομίμους και επιδεικτικάς συμβιβασμού διαφοράς, αλλά δεν δύνανται να υποχρεώσωσι τους διαδίκους εις συμβιβασμόν, όταν η διαφορά είναι τοιαύτη ώστε να απαιτή αυτήν την δικαστικήν». Έγγραφο του διοικητή Θάσου Μουσταφά Βέη προς τις Κοινότητες Θάσου με τίτλο «Οδηγός Διοίκησης των Κοινοτήτων», (Μεγ. Καζαβήτι 29/7/1886), στο ΒΑΚΟΥΦΑΡΗ Π., «Ένας οδηγός διοίκησης των κοινοτήτων της Θάσου του 1886», *Θασιακά* 2 (1985), 49-53. Πρβλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...*, ο.π., σσ. 90-91.

σημαντικών αποφάσεων ή για τον έλεγχο της οικονομικής διαχείρισης του κοινοτικού χρήματος. Ο πρόεδρος του νησιού ή αρχιπροεστός ή μπας τσορμπατζής ήταν ο ενδιάμεσος κρίκος μεταξύ της κοινοτικής και της αιγυπτιακής διοίκησης και συγκαλούσε τη γενική συνέλευση των αντιπροσώπων όλων των κοινοτήτων της Θάσου, για τη λήψη αποφάσεων σε θέματα καθολικού ενδιαφέροντος¹⁰⁰

Εκκλησιαστικά η Θάσος μαζί με τη Σαμοθράκη υπαγόταν από το έτος 1.646 στη Μητροπόλη Μαρωνείας¹⁰¹. Ο Μητροπολίτης έφερε τον τίτλο του «υπερτίμου και εξάρχου Ροδόπης» και η έδρα του ήταν στη Γκιουμουρτζίνα (Κομοτηνή)¹⁰². Επισκέπτονταν τη Θάσο συνήθως μια φορά το χρόνο, κατά τους θερινούς μήνες, για τη ρύθμιση εκκλησιαστικών και εκπαιδευτικών θεμάτων και για την τήρηση των πρακτικών, δεδομένου ότι σχεδόν όλοι οι ιερείς της Θάσου ήταν αγράμματοι, πλην του αρχιερατικού επιτρόπου που διέμενε στο Λιμένα και εκπροσωπούσε το μητροπολίτη, όταν παρίστατο άμεση ανάγκη¹⁰³.

Το προνομιακό πολίτευμα που δημιουργήθηκε στο νησί, προσέλκυσε πολλούς Έλληνες της Μακεδονίας, της Θράκης και της Ηπείρου, που ήρθαν ως επήλυδες είτε επειδή διώκονταν ποινικά από τις τουρκικές αρχές (ιδιαίτερα μετά την επανάσταση του 1821) είτε επειδή επιζητούσαν την απαλλαγή τους από τον τουρκικό ζυγό¹⁰⁴. Έτσι ενώ στα τέλη του 18^{ου} αιώνα υπολογίζονταν σε 2.500 περίπου οι κάτοικοι της Θάσου¹⁰⁵, παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση του πληθυσμού κατά το 19^ο αιώνα¹⁰⁶. Το έτος 1830 ο πληθυσμός της Θάσου αυξάνεται σε 4.000¹⁰⁷. Σύμφωνα με αναφορά Έλληνα προξενικού πράκτορα η Θάσος στα μέσα του 19^{ου} αιώνα αριθμούσε περίπου

¹⁰⁰ «Επί κεφαλής των Προεστώτων εξελέγετο επ' αόριστον υπό της νήσου αρχιπροεστός –Πρόεδρος – (μπας–τσορμπατζής), όστις ήτο το διάμεσον μεταξύ Διοικήσεως της νήσου, εφρόντιζε περί της γενικής ασφαλείας...συνεκάλει εν ανάγκη γενικήν συνέλευσιν...,σιωπηλώς καταργήθη η θέσις αυτή» Επιστολή Μιχαήλ Γ. Χριστίδη, «Συνοπτική ιστορία του ...», ο.π., παρ. Εγγώριος Διοίκησης, (Καβάλα 20/05/1902), στο ΚΕΚΡΙΑΔΗ Σ., ο.π., 378-388. Πρβλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...*, ο.π., σσ. 93-100.

¹⁰¹ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η εκκλησιαστική ιστορία των νέων Χωρών(1912-1928)*, Θεσσαλονίκη 1981, σσ. 109.

¹⁰² ΛΥΚΟΥΡΙΝΟΥ Κ., *Το ελληνικό υποπροξενείο Καβάλας, 1835-1878*, Ανέκδοτη διπλωματική εργασία μεταπτυχιακών σπουδών, Καβάλα 1994, ο.π., σ. 33.

¹⁰³ ΣΚΟΥΡΤΗ Ι., «Πληθυσμός, σχολεία και ιερείς...» ο.π., σσ. 551-554

¹⁰⁴ ΜΕΛΙΡΡΥΤΟΥ Μ., ο.π., σσ. 66-70 & 75.

¹⁰⁴ ΤΣΙΜΑ Κ., «Το ρεύμα μετανάστευσης των Θεολογικών της Θάσου κατά τους τελευταίους χρόνους της τουρκοκρατίας», *Θασιακά* 11 (2004), σσ. 277-278.

¹⁰⁵ COUSINERY M., *Voyage dans la Macedoine*, Paris 1831, σ. 103-105.

¹⁰⁶ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η απελευθέρωση της Θάσου το 1912 και η εγκατάσταση των πρώτων αρχών», *Θασιακά* 2 (1985), σσ.17-18.

¹⁰⁷ ΚΑΡΥΔΗ Δ., ΚΙΕΛ, Μ., «*Μυτιλήνης Αστρωγραφία και Λέσβου Χωρογραφία*», εκδ. Ολκός, Αθήνα 2000, σ. 179.

10.000 κατοίκους¹⁰⁸ και γύρω στα 1870 φαίνεται να κατοικείται από 2.558 οικογένειες (περίπου 11.000 κατοίκους)¹⁰⁹. Το 1887 ο πληθυσμός του νησιού υπολογίζεται σε 11.235 κατοίκους¹¹⁰, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα σε 13.050¹¹¹ και σε υπηρεσιακό έγγραφο δασκάλου το έτος 1906 υπολογίζεται σε 2.770 οικογένειες¹¹². Σε στατιστικό έγγραφο του 1908 ο πληθυσμός ανέρχεται σε 12.502 μόνιμους κάτοικους και 152 ξένους¹¹³, ενώ το έτος 1909 μειώνεται σε 11.750 κατοίκους¹¹⁴, Αντίθετα λίγο πριν την απελευθέρωση αναφέρεται πως υπήρχαν 15.300 Έλληνες Ορθόδοξοι¹¹⁵ (αν και η επίσημη απογραφή του 1914 κάνει λόγο για 14.478 κατοίκους)¹¹⁶. Παραθέτουμε όλες τις πληθυσμιακές αναφορές τις περιόδου που μελετάμε, ορισμένες από τις οποίες φαίνεται πως έγιναν κατά προσέγγιση, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται πολλά ερωτήματα από τις αυξομειώσεις του πληθυσμού¹¹⁷ (πίνακας 4). Γεγονός, πάντως, είναι πως μεταξύ των ετών 1870 έως 1912 στη Θάσο κατοικούσαν 10.000 – 15.000 «αμιγέστατοι Έλληνες και ορθόδοξοι το θρήσκευμα»¹¹⁸.

¹⁰⁸ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...*, ο.π., σ. 121.

¹⁰⁹ ΜΕΛΙΡΡΥΤΟΥ Μ., *Περιγραφή ιστορική και γεωγραφική υπ' εκκλησιαστικήν έποψιν της θεοσώστου επαρχίας Μαρωνείας*, Κων/πολη 1871, σσ. 66-71 & 75.

¹¹⁰ Α.Υ.Ε., Φακ. 1885, Υποπρόξενος Καβάλας προς Υπ. Εξωτερικών, στο ΛΥΚΟΥΡΙΝΟΥ Κ., «Η πολιτική κατάσταση του 1885 στη Θάσο», *Θασιακά* 6 (1989), 104-122. Πρβλ. ΣΧΙΝΑ Ν., Οδοιπορικοί σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας, τευχ. Γ', Αθήνα 1887, σσ. 859-868.

¹¹¹ ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Τα εν Θάσω - Ενεστώς πληθυσμός της νήσου Θάσου» *Αγών*, 14.06.1902/169, σ. 3. Για το ίδιο έτος υπάρχει αναφορά του Βρετανού υποπρόξενου στην Καβάλα, ο οποίος υπολογίζει αρχικά τον πληθυσμό σε 15.000 κατοίκους ήτοι: Λιμένας 600, Παναγία 2.000, Ποταμιά 900, Θεολόγος (δύο μαχαλάδες) 3.000, Κάστρο 1.500, Μαριές 1.200, Κακηράχη 1.800, Σωτήρος 300, Καζαβήτι (δύο μαχαλάδες) 2.000 και Βουργάρο (δύο μαχαλάδες) 1.800, με την υποσημείωση ότι η μείωση κατά 6-8% δίνει πιστότερη εικόνα του πληθυσμού του νησιού. Φωτοτυπία του εγγράφου με ημερομηνία 22-5-1902 βρίσκεται στο Λαογραφικό Μουσείο Καβάλας.

¹¹² ΜΑΝΑΦΗ Κ., «Χωρία κάτοικοι μαθηταί και διδάσκαλοι της νήσου», *Θασιακά* 6 (1989), σσ. 86-87.

¹¹³ ΣΚΟΥΡΤΗ Ι., «Πληθυσμός, σχολεία και ιερείς των χωρίων της Θάσου μέσα από ένα αχρονολόγητο έγγραφο», *Θασιακά* 14 (2009) σσ. 551-554.

¹¹⁴ ΑΡΒΑΝΙΤΟΥ Α., *Η Μακεδονία εικονογραφημένη*, Αθήνα 1909, σ. 144.

¹¹⁵ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, *Μακεδονία. Εθνολογική στατιστική Βιλαετίων Θεσσαλονίκης – Μοναστηρίου*, Αθήνα 1912, σ. 70

¹¹⁶ Ι.Α.Μ, Αρχείο: *Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, Επαρχία Δράμας*, φάκ. 12, υποφ. 1, αρ. εγ. 28 και φάκ. 12, υποφ. 3, αρ. εγ. 41.

¹¹⁷ ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Τα εν Θάσω - Ενεστώς πληθυσμός της νήσου Θάσου» *Αγών*, 14.06.1902/169, σ. 3. Για τον καθαρά ελληνικό πληθυσμό της Θάσου κάνουν λόγο και σλαβόφωνοι συγγραφείς όπως ο Vladimir Sis. Βλ. SIS V. *Mazedonien*, Zurich 1918, σ. 69.

¹¹⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Brancoff στο έργο του «*La Makedoine*», το έτος 1905, δεν συμπεριλαμβάνει τη Θάσο στους στατιστικούς πίνακες του πληθυσμού της Μακεδονίας, προκειμένου να αλλοιώσει ακόμη περισσότερο την εθνολογική σύσταση των κατοίκων της Μακεδονίας, προς όφελος των Βουλγάρων. BRANCOFF D., *La Makedoine, et sa population chretienne*, Paris 1905, σσ. 240-242 & 260-261.

ΧΩΡΙΑ	Π Λ Η Θ Υ Σ Μ Ο Σ						
	1871 οικογ	1887 κάτοικ	1902 κάτοικ	1906 οικογ	1908 κάτοικ	1909 κάτοικ	1914 κάτοικ
Παναγία	500	1.900	2.500	300	1.580	2.000	700
Λιμένας		120		110	985		1.660
Ποταμιά	100	750	900	250	760	800	1.200
Άνω Θεολόγος	500	2.225	1.250	600	1.435	2.250	3.230
Κάτω Θεολόγος			1.150		1.015		
Κάστρο	250	1.430	1.300	400	1.230	1.500	2.000
Λιμενάρια					351		330
Μαριές	250	800	1.100	?	780	900	800
Κα(κ)ηράχη	400	1.500	1.500	380	1.800	1.600	1.900
Σωτήρος	100	355	500	250	571	400	500
Μεγάλο Καζαβήτι	250	1.130	1.250	200	1.075	1.200	1.257
Μικρό Καζαβήτι	8		500	80			
Βουργάρο	100	1.025	1.100	150	920	1.100	901
Άγιος Γεώργιος	100			50			
ΣΥΝΟΛΟ	2.558	11.235	13.050	2.770	12.502	11.750	14.478

Πίνακας 4. Η εξέλιξη του πληθυσμού της Θάσου κατά την περίοδο 1871-1914.

Ο αριθμός των κοινοτήτων της Θάσου παρουσίαζε πολλές διαφοροποιήσεις στις στατιστικές εκείνης της εποχής και στις επίσημες έγγραφες αναφορές. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ορισμένα χωριά θεωρούνταν άλλοτε ως συνοικίες της ίδιας κοινότητας (Παναγία και Λιμένας, Άνω και Κάτω Θεολόγος, Κάστρο και Λιμενάρια, Μικρό και Μεγάλο Καζαβήτι, Βουργάρο και Άγιος Γεώργιος) και άλλοτε ως ξεχωριστές κοινότητες¹¹⁹ (πίνακας 4). Πρωτεύουσα του νησιού έως το έτος 1840 ήταν η κοινότητα Θεολόγου, από την οποία εκλεγόταν και ο *πρόεδρος του νησιού*. Στη συνέχεια μεταφέρθηκε στη Παναγία, αφού το επίνειό της, ο Λιμένας, βρισκόταν πολύ κοντά στην Κεραμωτή και την Καβάλα, γεγονός που διευκόλυνε την επικοινωνία με τη Μακεδονία και τη Θράκη, αλλά και ειδικότερα με την έδρα του Βακουφίου στην Καβάλα¹²⁰.

2. 2. Η ανάπτυξη της εκπαίδευσης στη Θάσο – Φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι

Το προνομιακό πολίτευμα, η χαμηλή φορολογία και οι δυνατότητες που προσέφερε στους κατοίκους η εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών της πηγών (δάση, ελιές, αμπέλια, μελίτσια) και το θαλάσσιο εμπόριο, είχαν δημιουργήσει ιδανικές συνθήκες στο νησί για την ανάπτυξη του πνευματικού και οικονομικού

¹¹⁹ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...*, ο.π., σσ. 53-54 & 121-123.

¹²⁰ Ο.π., σ. 96.

επιπέδου των κατοίκων. Όμως τίποτα από τα παραπάνω δεν συνέβη¹²¹. Το πνευματικό επίπεδο των κατοίκων παρέμεινε πολύ χαμηλό και η παιδεία στη Θάσο μέχρι το 1850 ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Οι κάτοικοι μη μπορώντας να εκτιμήσουν και να προστατεύσουν τα προνόμια που όλως τυχαίως απέκτησαν, έδωσαν τη δυνατότητα στους Αιγυπτίους και αργότερα στους Τούρκους να επιβάλλουν και πάλι το τυραννικό τους καθεστώς.

Απομονωμένοι όπως ήταν από τη στεριά και οχυρωμένοι στους ορεινούς οικισμούς τους από το φόβο των πειρατών, δεν μπορούσαν να έχουν συνεχή επαφή με την ηπειρωτική Μακεδονία και να παρακολουθούν τις ραγδαίες εξελίξεις που συνέβαιναν στον τομέα της εκπαίδευσης, ιδιαίτερα κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα¹²². Όπως θα δούμε παρακάτω η αδιαφορία της τουρκοαιγυπτιακής διοίκησης¹²³, η ανυπαρξία μορφωμένων ανθρώπων που θα μπορούσαν να βγάλουν το νησί από το πνευματικό τέλμα, οι τοπικές διενέξεις και οι μικροπολιτικές σκοπιμότητες ήταν οι βασικότεροι λόγοι της πνευματικής καθυστέρησης αυτού του τόπου.

Στις αρχές του αιώνα, όπως και στην υπόλοιπη Μακεδονία, λειτουργούσαν υποτυπώδη σχολεία σε υπερώα ναών και σε μικρά κοινοτικά κτίσματα. γνωστά ως «κοινά» ή «γραμματοδιδασκαλεία» ή «ναρθηκοδιδασκαλεία». Τραπεζοκαθίσματα δεν υπήρχαν. Οι μαθητές ήταν αναγκασμένοι να κάθονται οκλαδόν πάνω σε ψάθες για αρκετή ώρα και σε θερμοκρασία χώρου ιδιαίτερα χαμηλή, αφού η προχειρότητα των κτισμάτων διευκόλυνε την είσοδο του ψυχρού αέρα κατά τη χειμερινή περίοδο. Βέβαια όπου ήταν εφικτό λειτουργούσαν και θερμάστρες. Για το λόγο αυτό οι μαθητές κάθε πρωί, όταν πήγαιναν στο σχολείο, έφερναν από ένα τουλάχιστον κομμάτι καυσόξυλο, ώστε να διατηρείται αναμμένη καθ' όλη τη διάρκεια των μαθημάτων η φωτιά στη θερμάστρα¹²⁴.

¹²¹ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...* ο.π., σσ. 132-133.

¹²² Παρόλα αυτά, όπως σημειώνει ο Γερμανός περιηγητής Loher, οι Θάσιοι ήθελαν να μάθουν και να γνωρίσουν τον κόσμο, αλλά δεν υπήρχε κάποιος που να τους καθοδηγεί και να τους κατευθύνει. LOHER F. *Kriechische Küstenfahrten, Biesefeld und Leipzig 1876*, σ. 69-70. Δεν είχε όμως την ίδια άποψη μια δεκαετία νωρίτερα ο Γάλλος περιηγητής Perrot, ο οποίος τους κατηγορούσε πως δεν είχαν την ίδια όρεξη για μάθηση όπως οι υπόλοιποι Έλληνες. PERROT G., *Memoire sur l' ile Thassos*, Paris 1864, σ. 68.

ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...* ο.π., σσ. 126, 134 & 169-170.

¹²³ Ο Ν. Σχινάς στις *οδοιπορικές του σημειώσεις* γράφει ότι η Θάσος «...διέπεται νυν παρά διοικητού Αιγυπτίου, όστις εδρεύει, από της εποχής της καταστροφής της πειρατείας, εις τον επί της ΒΑ άκρας λιμενίσκον της Παναγίας, αλλ' ο οποίος το πλείστον του χρόνου διαμένει εις την πατρίδα του Μεχμέτ Αλή της Αιγύπτου Καβάλλαν» ΣΧΟΙΝΑ Ν., ο.π., σ. 850.

¹²⁴ ΧΑΣΙΩΤΗ Γ., ο.π., σσ. 96β & 97β.

Τα μαθήματα που γίνονταν στα «κοινά» σχολεία βασιζόνταν στα ιερά βιβλία της Εκκλησίας ήτοι την *Οκτώηχο* του Δαμασκηνού, το *Ψαλτήρι*, τον *Απόστολο*, τα *Μηναία* και σπανιότερα για τους καλούς μαθητές το *Τριώδιο* και το *Μέγα Ωρολόγιο*¹²⁵. Άλλωστε αυτά τα βιβλία ήταν και τα πλέον διαδεδομένα και τα πιο προσιτά στους χριστιανούς εκείνη την περίοδο, αφού μπορούσαν να τα βρουν και στην ενοριακή τους εκκλησία¹²⁶. Μέσα από αυτά και με το παράδειγμα του δασκάλου, οι μαθητές διδάσκονταν την πίστη προς το Θεό και την ευσέβεια κατά την τέλεση της Θείας Λειτουργίας και των άλλων ιερών μυστηρίων της Εκκλησίας μας,

Σε επιστολή της κοινότητας Παναγίας προς τη Ι. Μονή Βατοπαιδίου τον Φεβρουάριο του 1817 αναφέρεται πως οι κάτοικοι του νησιού «υστερούνται διδασκάλων και πνευματικών»¹²⁷. Όσοι νέοι ήθελαν να μορφωθούν έπρεπε να σπουδάσουν στην Αθωνιάδα σχολή του Αγίου Όρους ή στην ελεύθερη Ελλάδα. Στο αρχείο της Ι. Μονής Βατοπαιδίου υπάρχει η εξής συστατική επιστολή: «*Ο Κυαζάρης υιός Χατζί Γιαζή θάσιος την πατρίδα εγεννήθη εις τους 1829 φεβρουαρίου...ο Νέος ως προγυμνασμένος εις την πατρίδα αυτού ολίγον, μετέβη εις Σύρον εις τους 1838, όπου ήρχισεν και εκεί αλληλοδιδασκτικόν σχολείον. έπειτα μετά εν έτος μετέβη πάλιν εκείθεν, όπου διδάσκει ήδη δύο έτη εις το εδώ εις αθήνας αλληλοδιδασκτικόν*»¹²⁸.

Τα πρώτα «αλληλοδιδασκτικά» σχολεία φαίνεται πως λειτούργησαν στα χωριά Θεολόγος, Καζαβήτι και Παναγία και κατόπιν και στα υπόλοιπα χωριά¹²⁹. Ο Γάλλος περιηγητής Perrot, που επισκέφθηκε τη Θάσο στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, είχε απογοητευτεί από το επίπεδο και τον τρόπο λειτουργίας αυτών των σχολείων και μας πληροφορεί πως όχι μόνο δεν υπήρχε ένα σχολείο στο νησί που να διδάσκει την αρχαία ελληνική γλώσσα, αλλά ούτε και κάποιος Θάσιος που να έχει σπουδάσει και να μπορεί να καταλαβαίνει κείμενα από τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη! Μάλιστα ευχαριστιόταν, όπως ανέφερε, να διαβάζει αρχαία κείμενα στους κατοίκους, οι οποίοι έκπληκτοι άκουγαν για τη δύναμη και τον πλούτο των προγόνων τους¹³⁰.

Ο Μελίρρυτος στο βιβλίο όπου περιγράφει τις επαρχίες της Μητρόπολης Μαρωνείας αναφέρει ότι μέχρι το 1870 λειτουργούσαν σχολεία σε όλα τα χωριά της

¹²⁵ ΧΑΣΙΩΤΗ Γ., ο.π., σσ. 98α.

¹²⁶ Βέβαια εκτός από τα θρησκευτικά βιβλία κυκλοφορούσαν και ποικίλα λαϊκά αναγνώσματα όπως: «*Η Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου*», «*Η Ριμάδα του Απολλωνίου*», «*Αι Πανουργίες του υψηλοτάτου Μπερτόλδου*», «*Ο Ερωτόκριτος*», «*Η Ερωφίλη*», κ.α. Βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., ο.π., σ. 309.

¹²⁷ ΣΤΡΑΤΗ Δ., «*Μαρτυρίες για τη νεότερη ιστορία της Θάσου...*», ο.π., σ. 322.

¹²⁸ ΣΤΡΑΤΗ Δ., «*Μαρτυρίες για τη νεότερη ιστορία της Θάσου...*», ο.π., σ. 324.

¹²⁹ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...* ο.π., σσ. 134-135

¹³⁰ PERROT G., ο.π., σ. 68.

Θάσου (11 σχολεία), χωρίς όμως να μας δίνει άλλες πληροφορίες για τις συνθήκες της εκπαίδευσης¹³¹. Φαίνεται, πάντως, πως αντιμετώπιζαν αρκετά προβλήματα και δεν λειτουργούσαν κανονικά, αφού για την ίδια περίπου χρονική περίοδο ο Γερμανός περιηγητής Loher μας πληροφορεί ότι σχολεία υπήρχαν μόνο στα χωριά Παναγία, Θεολόγος, Κα(κ)ηράχη, και Καζαβίτι, τα οποία υπολειποντο. Μάλιστα επέρριπτε ευθύνες στην αδιαφορία των ανθρώπων, που διοικούσαν το νησί, γιατί δεν εκμεταλλεύτηκαν τις ευνοϊκές πολιτικές συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί, ώστε να μεταβάλλουν τη Θάσο σε κέντρο πολιτισμού του Θρακικού πελάγους¹³². Την ίδια πληροφορία μας δίνει και σχετικό άρθρο του ανταποκριτή της Λιαριγκόβης (Αρναία Χαλκιδικής) στην εφημερίδα *Νεολόγος* της Κωνσταντινούπολης: *«Γειτνιάζομεν την νήσω Θάσω, ήτις μιμησάμενη το παράδειγμα των παρ' αυτήν μερών ήρξατο επίσης καταρτίζειν σχολεία [...] η κωμόπολις Παναγίας και τα χωρία Κακηράχη, Θεολόγου και Καζαβίτης ίδρυσαν σχολεία και απηκατέστησαν διδασκάλους ευχόμεθα, όπως το παράδειγμα αυτών μιμηθώσι και άλλα της νήσου χωρία»*¹³³.

133

Για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση του νησιού δεν μπορεί να γίνει αξιόλογος λόγος, δεδομένης της οικτρής κατάστασης που επικρατούσε στη βασική εκπαίδευση. Οι φιλότιμες αλλά αποσπασματικές προσπάθειες των κοινοτήτων Θεολόγου και Παναγίας, όπως θα δούμε στο Γ' κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, για την ίδρυση τουλάχιστον ενός «ελληνικού» σχολείου δεν καρποφόρησαν μέχρι την απελευθέρωση του 1912¹³⁴.

Ωστόσο το μεγαλύτερο μέρος των ευθυνών για την κατάσταση της Μέσης εκπαίδευσης φαίνεται να αναλογεί στους κατοίκους του νησιού, αφού η αιγυπτιακή διοίκηση είχε προσπαθήσει για την ίδρυση κεντρικής «ελληνικής» σχολής στη Θάσο το έτος 1863¹³⁵. Από την επιστολή των αντιπροσώπων της Γενικής Συνέλευσης του νησιού, που εστάλη στον χεδίφη της Αιγύπτου Αμπάς Χιμλή Β' στις 3 Αυγούστου 1894 διαπιστώνουμε πως ο Ισμαήλ πασάς ανταποκρινόμενος σε αίτημα των

¹³¹ ΜΕΛΙΠΡΥΤΟΥ Μ., ο.π., σσ. 66-70 & 75.

¹³² LOHER F., *Kriechische Küstenfahrten*, Biesefeld und Leipzig 1876, σ. 103-104.

¹³³ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Διάφορα-Λιαριγκόβη της Μακεδονίας-Ιδιαίτερα αλληλογραφία Νεολόγου», *Νεολόγος*, Πέμπτη, 14-26.10.1871/846, σ. 2.

¹³⁴ Το «ελληνικό» σχολείο αντιστοιχούσε στις δύο ανώτερες τάξεις του δημοτικού (Ε' και ΣΤ') και σε μια προγυμνασιακή και ήταν ο συνδετικός κρίκος μεταξύ του 4/τάξιου Δημοτικού σχολείου και του 4/τάξιου Γυμνασίου. Η διδασκαλία των μαθημάτων γινόταν από τους «ελληνοδιδασκάλους», που είχαν υψηλότερη κατάρτιση από τους «δημοδιδασκάλους». Το «ελληνικό» σχολείο θα λειτουργούσε ως «κεντρική» σχολή της Θάσου και θα έδινε την ευκαιρία στους Θασίους μαθητές να φοιτήσουν σε δευτεροβάθμια σχολεία.

¹³⁵ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία... ο.π.*, 135.

κατοίκων του νησιού, είχε εγκρίνει το έτος 1863 το ποσό των είκοσι χιλιάδων φράγκων για την ανέγερση του κτιρίου που θα στέγαζε το κεντρικό «ελληνικό» σχολείο της Θάσου και ετήσιο βοήθημα από το Ιμαρέτ (φιλανθρωπικό ίδρυμα του Μεχμέτ Αλή στην Καβάλα) για την συντήρησή του¹³⁶. Δυστυχώς όμως, όπως προκύπτει από το δημοσίευμα της εφημερίδας «*Νεολόγος*» στις 26.10.1871, οι Θάσιοι δε μπόρεσαν να εκμεταλλευτούν τη γενναιοδωρία του Ισμαήλ και αναλώθηκαν σε τοπικές διαμάχες για τον τόπο λειτουργίας της σχολής, με αποτέλεσμα να χαθεί ακόμα μια ευκαιρία¹³⁷.

Αυτές οι αποσπασματικές προσπάθειες που αναφέρθηκαν για την ίδρυση σχολείων άρχισαν να γίνονται συστηματικότερες και να φαίνονται τα πρώτα θετικά αποτελέσματα κατά τη δεκαετία 1870-1880. Η περίοδος αυτή υπήρξε καθοριστική για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης στο νησί της Θάσου και της Μακεδονίας γενικότερα. Οι κάτοικοι άρχισαν από τη μια να αναγνωρίζουν την αξία την εκπαίδευσης και την ανάγκη της πνευματικής τους ανάπτυξης και από την άλλη να βλέπουν στο πρόσωπο του Χεδίφη της Αιγύπτου Ισμαήλ, τον άνθρωπο που θα μπορούσε να στηρίξει τις φιλεκπαιδευτικές τους προσπάθειες¹³⁸. Στο άρθρο του ανταποκριτή από τη Λιαριγκόβη, που δημοσιεύεται στην εφημερίδα *Νεολόγος* της Κωνσταντινούπολης το έτος 1871, αναδεικνύεται ο σημαντικός ρόλος και η συμβολή της αιγυπτιακής διοίκησης του νησιού για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης στο νησί καθώς θεωρεί «*ότι ο τέως διορισθείς διοικητής της νήσου Ιβραήμ Ετέμ βέης, Κρής την πατρίδα, συνεργαζόμενος μετά του κ. Δημ. Χατζή Κωνσταντινίδου, άλλοτε προέδρου της νήσου και χρηστού πολίτου, όντως θα φέρωσι καλά αποτελέσματα επί της πατρίδος του Στησιμβρότου*»¹³⁹.

¹³⁶ « [Ο Ισμαήλ] εμερίμνησε και περί της ιδρύσεως και συστάσεως μιας κεντρικής σχολής εν Θάσω, εν η προς τα ελληνικά γράμματα να διδάσκονται αι γλώσσαι αραβική και γαλλικά, είχε δε ορίσει και είκοσι χιλιάδες φράγκα δια την οικοδομήν της σχολής και ετήσιον βοήθημα από το Ιμαρέτιον προς την συντήρησίν της» Βλ. Επιστολή των αντιπροσώπων της γενικής συνέλευσης του νησιού προς τον Αμπάς Χιλμή Β' (3-8-1894), στο ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., ο.π., σ. 140, αρ. εγ. 48.

¹³⁷ «... η νήσος αύτη υπάγεται υπό την δικαιοδοσίαν της αιγυπτιακής κυβερνήσεως, εκδόσης προ οκτώ και επέκεινα ετών διάταγμα περί ιδρύσεως κεντρικής εν τη νήσω σχολής, αλλ' οι Θάσιοι τότε αντί να φροντίσωσι την πραγματοποιήσιν του εκπαιδευτικού εκείνου καθιδρύματος ετράπησαν εις συζητήσεις άσκοπους, εις το να ρίψωσι την προεδρείαν της νήσου». ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Διάφορα- Λιαριγκόβη της Μακεδονίας- Ιδιαίτερα αλληλογραφία Νεολόγου», *Νεολόγος*, Πέμπτη 14-26.10.1871/846, σ. 2.

¹³⁸ ΧΑΛΚΙΑ Γ., «Η εκπαίδευση στη Θάσο, 1812-1912, μέσα από αρχαικές και δημοσιευμένες πηγές», στο Χ. Τζήκας (επιμ), *Τοπική εκπαιδευτική ιστορία: Δάσκαλοι και δασκάλες μιλούν για την ιστορία των σχολείων τους*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 84.

¹³⁹ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Διάφορα-Λιαριγκόβη της Μακεδονίας-Ιδιαίτερα αλληλογραφία Νεολόγου», *Νεολόγος*, Πέμπτη, 14-26.10.1871/846, σ. 2.

Στα πρακτικά του Ελληνικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Κωνσταντινούπολης, έτους 1875, αναφέρεται ότι «..*επί της μικράς εκείνης νήσου η φιλομουσία των κατοίκων ίδρυσε πολλαχού εκπαιδευτήρια, περιέχοντα εν συνόλω 550 μαθητάς. Εκ των δέκα χωρίων πάντα σχεδόν κέκτηνται αλληλοδιδασκτικά σχολεία, εν εξ αυτών έχει και αλληλοδιδασκικόν και ελληνικόν...*»¹⁴⁰. Η οικονομική ενίσχυση των σχολείων με το δημοτικό φόρο του πεύκου και το φόρο σφαγής ζώων βελτίωσε την οικονομική τους κατάσταση και επέτρεπε την πρόσληψη καλύτερων δασκάλων, που θα βοηθούσαν στην αναβάθμιση της παρεχόμενης εκπαίδευσης¹⁴¹.

Τη δεκαετία 1870-1880 παρατηρείται στη Θάσο το φαινόμενο ίδρυσης συλλόγων με στόχο την ανάπτυξη της εκπαίδευσης και την πολιτιστική και πνευματική αναβάθμιση των κατοίκων του νησιού. Αρχίζουν έτσι σιγά-σιγά να εμπλέκονται στην εκπαίδευση και συλλογικές οργανώσεις, εκτός από την εκκλησία και τις κοινοτικές αρχές.

Οι εκπαιδευτικοί και πολιτιστικοί στόχοι των συλλόγων όχι μόνο δεν προκαλούσαν αντιδράσεις από τις τουρκικές και αιγυπτιακές αρχές, αλλά ήταν και συνεπικοί των προσπαθειών τους. Ωστόσο ο βασικός στόχος των συλλόγων ήταν η εθνική αφύπνιση και η διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας των κατοίκων, μέσα από την πνευματική τους καλλιέργεια¹⁴². Συνεργάστηκαν με τις Εφορείες των σχολείων και τις τοπικές αρχές και συνέβαλλαν αποφασιστικά για την ίδρυση νέων σχολείων, τη συντήρηση των διδακτηρίων, την στήριξη ορφανών και άπορων μαθητών, την διανομή διδακτικών εγχειριδίων και την διαμόρφωση αναλυτικών προγραμμάτων.

Την προσπάθεια των συλλόγων στήριζαν από την πρώτη στιγμή και με ιδιαίτερο ζήλο οι κάτοικοι, που έβλεπαν το πνευματικό αδιέξοδο του τόπου τους και την αδυναμία των τοπικών αρχών να αναβαθμίσουν την εκπαίδευση των παιδιών τους. Δίπλα τους στάθηκαν και οι κεντρικοί φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι της Κωνσταντινούπολης και της Μακεδονίας με υλική και οικονομική υποστήριξη. Δεν είχαν όμως τη στήριξη του ελληνικού κράτους, αφού οι προτεραιότητές του επικεντρωνόταν περισσότερο σ' εκείνες τις περιοχές της Μακεδονίας, που απειλούνταν άμεσα από την *πανσλαβιστική προπαγάνδα*¹⁴³.

¹⁴⁰ Ε.Φ.Σ.Κ., Πρακτικά (1875-76), τόμ. Ι', Κωνσταντινούπολη 1877, σ. 192.

¹⁴¹ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η παιδεία στη Θάσο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας», *Θασιακά* 7 (1992), σσ. 439-440.

¹⁴² ΜΠΕΛΙΑ Ε., ο.π., σσ. 45-46.

¹⁴³ ΗΛΙΑΔΟΥ-ΤΑΧΟΥ Σ., ο.π., 86.

Στα βιβλία που ασχολούνται με την εκπαιδευτική ιστορία της Μακεδονίας, γίνεται αναφορά στην ύπαρξη ενός μόνο φιλεκπαιδευτικού συλλόγου στη Θάσο. Κατά κύριο λόγο αναφέρεται ο σύλλογος της Παναγίας και δευτερευόντως ο σύλλογος του Θεολόγου¹⁴⁴. Ωστόσο στη Θάσο, σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτουμε, λειτούργησαν με επιτυχία εκπαιδευτικοί σύλλογοι σε πέντε χωριά, αρχίζοντας τη δράση τους από διαφορετικές χρονικές περιόδους¹⁴⁵ (πίνακας 5).

ΕΤΟΣ	ΕΠΩΝΥΜΙΑ	ΧΩΡΙΟ
1873	«Φοίνιξ»	Παναγία
1878	«Αρμονία»	Μαριές
1888	«Μεταμόρφωσις»	Καλλιράχη
1909	«Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος»	Θεολόγος
1909	«Παλλιγενεσία»	Μαριές
1909	«Αγαθοεργός Αδελφότης»	Βουργάρο (Ραχώνι)

Πίνακας 5. Οι φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι της Θάσου.

Ο πρώτος φιλεκπαιδευτικός σύλλογος της Θάσου ιδρύθηκε το έτος 1873 από τους κατοίκους της κοινότητας Παναγίας με τη συμβολική επωνυμία «Φοίνιξ». Σκοπός της, όπως αυτός καθοριζόταν στο πρώτο άρθρο του καταστατικού του, ήταν η πνευματική ανάπτυξη του νησιού και η πρόοδος της δημοτικής εκπαίδευσης και των δύο φύλλων (άρθρο 1)¹⁴⁶.

Η διάρκεια της θητείας του διοικητικού συμβουλίου του συλλόγου ήταν εξάμηνη και αποτελούνταν α) από τον Πρόεδρο, β) το Γραμματέα, ο οποίος τηρούσε τα πρακτικά και εξέδιδε τις αποδείξεις πληρωμής των μελών, γ) τον ταμία, ο οποίος όφειλε να ορίζει και αξιόπιστο εγγυητή και δ) τέσσερις συμβούλους (άρθρα 3, 4, 11 & 12). Τα διοικητικό συμβούλιο μπορούσε να αυξήσει τα κεφάλαια του συλλόγου και με άλλες οικονομικές δραστηριότητες, όπως ο έντοκος δανεισμός χρημάτων σε κατοίκους, πλην των μελών του συλλόγου (άρθρο 9). Όταν απέκτησε τα πρώτα κεφάλαια άρχισε να εκδίδει ομόλογα, διαδραματίζοντας και ένα κοινωνικό ρόλο μικρής τοπικής τράπεζας¹⁴⁷.

¹⁴⁴ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Σ., ο.π., σσ. 236-242. Πρβλ. ΜΠΟΝΙΔΗ Κ. ο.π., σσ. 52-55.

¹⁴⁵ ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ Α., ΜΠΑΚΑ Ι., «Θασιακά εκπαιδευτικά (1860-1910)», *Θασιακά* 10 (2001), σσ. 340-351.

¹⁴⁶ Α.Ι.Μ.Β, «Κανονισμός της εν Παναγία Θάσου αδελφότητος Φοίνιξ», φ. 59, αρ. εγ. 272 & 272^α. Δημοσιεύτηκε στο ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ Α., ΜΠΑΚΑ Ι., *Θασιακά εκπαιδευτικά (1860-1910)*, *Θασιακά* 10 (2001), σσ. 340-341.

¹⁴⁷ «Ομόλογον δια γρ. 1320. Τα άνω χίλια τριακόσια είκοσι (αριθμ. 1320) γρ. έλαβον εις μετρητά παρά του ταμία της αδελφότητος «ο Φοίνιξ», υπόσχομαι δε να πληρώσω ταύτα μετά μήνες τέσσαρες αρ. 4 από σήμερα με νόμιμον τόκον προς 12 τοις εκατό και εις ένδειξιν. Εν Παναγία Θάσου τη 31 10βρίου 1892. θεόδωρος Ιοάνου υπόσχομαι και υπογράφομαι δια χηρός ΠαπαΝικολάου και ο ύδιος + Κωνσταντίνος

Ως μέλη του συλλόγου μπορούσαν να εγγραφούν κάτοικοι από όλο το νησί ή ακόμα και εκτός νησιού. Τα μέλη χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες ανάλογα με το ύψος της χρηματικής τους συνδρομής. Ως απλά «μέλη» θεωρούνταν όσοι κατέβαλλαν τρία γρόσια ως μηνιαία συνδρομή, «προστάτες»¹⁴⁸ όσοι έδιναν έξι γρόσια και «ευεργέτες» οι αποτίοντες 30 γρόσια (1 λίρα Τουρκίας=177 γρόσια). Η διαγραφή των μελών γινόταν μετά από αίτησή τους στο διοικητικό συμβούλιο (άρθρα 2, 5 & 6). Σημαντική πηγή εσόδων ήταν και οι φιλόμουσες δωρεές των κατοίκων όπως αυτή του Ι. Χατζηκωνσταντίνου που δώρισε στο σύλλογο ομόλογα και χρήματα, ύψους 9.995 γροσίων (56,5 λ.Τ.)¹⁴⁹.

Το καταστατικό προέβλεπε τη μίσθωση αίθουσας συνεδριάσεων την οποία παραχώρησε τελικά η εκκλησία¹⁵⁰. Η αίθουσα του συλλόγου λειτουργούσε και ως αναγνωστήριο, αφού ήταν εφοδιασμένη με βιβλιοθήκη, που περιείχε βιβλία, εφημερίδες, και περιοδικά. Εκεί γινόντουσαν οι εκλογές και οι διαχειριστικοί έλεγχοι των χρημάτων από την διοίκηση και απαγορεύονταν αυστηρά κάθε είδους πολιτικές συζητήσεις στην αίθουσα του συλλόγου (άρθρα 7 & 8). Επέτειος ημέρα του συλλόγου ήταν τα Εισόδια της Θεοτόκου την 21^η του Νοέμβρη, οπότε πραγματοποιούνταν λειτουργία στην Εκκλησία και δεξίωση (άρθρο 10).

Στη διοίκηση του συλλόγου συμμετείχαν ως επί το πλείστον ξένοι κάτοικοι που είχαν εγκατασταθεί παλαιότερα στη Θάσο, όπως ο Πρόεδρος του συλλόγου ιατρός Γ. Χριστίδης από την Ήπειρο και ο ταμίας Ι. Προκοβούδης. Το γεγονός αυτό δημιούργησε καχυποψία ακόμα και στο αρχιμανδρίτη της ελληνορθόδοξης εκκλησίας του Μονάχου Καλλίνικο Σταματιάδη, που καταγόταν από το Καζαβίτη της Θάσου¹⁵¹ και ο οποίος σε επιστολή του προς τον ανεψιό του ιατρό Κ. Δημητριάδη τον Αύγουστο του 1875 γράφει μεταξύ των άλλων και τα εξής: «..Εκ της επιστολής σου

Δ. Προέδρου εγγυητής και πληρωτής. Κωνσταντίνος Δ. Προέδρου μάρτυς. Παπανικόλας μάρτυς. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Γ., «Η αδελφότητα Φοίνιξ της Θάσου», *Θασιακά* 4 (1987), σ. 142.

¹⁴⁸ «Αριθ. 87. Η εν Παναγία Θάσου αδελφότης «Φοίνιξ». Ο κύριος Σωτήριος Ιωάννου εκ Θεολόγου αναγνωρίζεται μέλος της Αδελφότητος υπό τίτλον προστάτης. Τη 29 Ιοβρίου 1873. Εν Παναγία. Ο γραμματεύς Ι. Ασκαρίδης. Επροπλήρωσε μηνιαία 30 γρ τριάκοντα αριθ. 30. Ο ταμίας Ι. Προκοβούδης». ΧΙΟΝΗΣ Κ., «Η αδελφότης «Φοίνιξ» της Θάσου», ταχυδρόμος, 23-5-1974/11801.

¹⁴⁹ ΧΙΟΝΗ Κ., «Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου», *Θασιακά* 3 (1986), σ. 126.

¹⁵⁰ Πρόκειται για ένα κτίσμα στην πλατεία του χωριού, το οποίο παραχωρήθηκε στην εκκλησία από μια κάτοικο, την κ. Δόμνα και στη συνέχεια η εκκλησία το παραχώρησε στην αδελφότητα. Επικράτησε, λοιπόν, να αποκαλούν την αίθουσα: «ο καφενές της Δόμνας». Την αποκαλούσαν επίσης και ως «καφενές της αδελφότητας» ή «κονάκι της αδελφότητας» ο.π., σ. 141.

¹⁵¹ Περισσότερα για τον Καλλίνικο Σταματιάδη βλέπε στο ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Αρχιμανδρίτης Καλλίνικος Σταματιάδης ο Θάσιος» *Μακεδονικά* 5, (1963), 184-193. Πρβλ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., «Αρχιμανδρίτης Καλλίνικος Σταματιάδης, 1792-1877». Ένας Λόγιος κληρικός από τη Θάσο, στο Α΄ τοπικό συμπόσιο: *Η καβάλα και η περιοχή της*, Ι. Μ. Χ. Α, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 361-382.

μανθάνω ότι οι περί της πατρίδος ημών καλοκαγάθως φροντίζοντες είναι ξένοι και ουχί εντόπιοι. Παρ' αυτών έλαβον δύο επιστολάς και ηπόρουν εκ των επωνυμιών, διότι ήσαν ξένοι και ουχί της πατρίδος. Έλαβον και το πρόγραμμα αυτό του «Φοίνικος» του συλλόγου εμπεριέχον 12 κεφάλαια. Δεν μέμφομαι την αγαθήν των καλών προαίρεσιν, ήτις είναι τω όντι δικαία, θεωρώ όμως αυτήν ατελεσφόρητον. Εάν εξ' αρχής εφρόντιζον να πείσωσι τους προύχοντα να δεχθώσι την γνώμην αυτών και να συμπράττωσιν ομού, τότε ήλπίζόν τι των αποτελεσμάτων. Μη έχοντας τοπικήν φυτείαν, δύσκολος η καρποφορία»¹⁵².

Η απήχησή του «Φοίνικα» στα άλλα χωριά φαίνεται από τη συμμετοχή επιφανών τους πολιτών στη διοίκηση του συλλόγου. Χαρακτηριστικό είναι το σχήμα του διοικητικού συμβουλίου έτους 1879, στο οποίο εκτός του προέδρου του συλλόγου Δημητρίου Χατζηκωνσταντίδη, που ήταν παλαιότερα και ο Πρόεδρος του νησιού, συμμετείχαν οι πρόκριτοι Σωτήριος Λαμπίρης από το Θεολόγο και Ι. Λασκαρίδης από την Ποταμιά, καθώς και ο προεστός των Μαριών Δ. Θωμαΐδης¹⁵³. Παρ' όλες τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε με την πνευματική, οικονομική και πολιτική κατάσταση του νησιού κατάφερε να βάλει στέρεες βάσεις για την ανάπτυξη της παιδείας, όχι μόνο στην Παναγία, αλλά και σε ολόκληρο το νησί. Κατά το έτος 1885 φοιτούσε στα σχολεία της Παναγίας το ¼ του συνολικού μαθητικού πληθυσμού της Θάσου (οι 164 από τους 679 μαθητές), ενώ η αναλογία μαθητών και κατοίκων ήταν 1:12 τη στιγμή που στο Θεολόγο ήταν 1:20, στο Κάστρο 1:22 και στην Καλλιράχη 1:24¹⁵⁴!

Μέχρι το τέλος της περιόδου που εξετάζουμε λειτούργησαν συνολικά 14 πρωτοβάθμια σχολεία εκ των οποίων τα εννέα ήταν τετρατάξια «δημοτικά σχολεία» με έναν ή δύο δασκάλους (Λιμενάρια, Μαριές, Σωτήρας, Βουργάρο, Άγιος Γεώργιος, Μικρό Καζαβίτη, Μεγάλο Καζαβίτη, Λιμένας και Ποταμιά), τέσσερις εξατάξιες «αστικές σχολές» (Θεολόγος, Κάστρο, Καλλιράχη και Παναγία)¹⁵⁵ και ένα ανώτερο πρωτοβάθμιο τριτάξιο «ελληνικό σχολείο» πιθανότατα στην Παναγία. Στα περισσότερα από αυτά τα σχολεία λειτουργούσαν και νηπιαγωγεία. Η πλειονότητα αυτών των κτισμάτων βρίσκεται σήμερα σε ερειπιώδη κατάσταση, ενώ άλλα έχουν κατεδαφιστεί.

¹⁵² ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...* ο.π., σ. 139.

¹⁵³ ΧΙΟΝΗ Κ., ο.π., σ. 126. Πρβλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Γ., ο.π., σ. 141.

¹⁵⁴ ΛΥΚΟΥΡΙΝΟΥ Κ., «Η πολιτική κατάσταση του 1885 στη Θάσο», *Θασιακά* 6 (1989), σ. 122.

¹⁵⁵ ΜΑΝΑΦΗ Κ., «Χωρία κάτοικοι μαθηταί και διδάσκαλοι της νήσου», *Θασιακά* 6 (1989), σς. 86-87.

3. Η διαμόρφωση της νέας πολιτικής και εκπαιδευτικής κατάστασης στη Μακεδονία και στη Θάσο ειδικότερα, κατά την περίοδο 1912-1930

Η αιφνιδιαστική απελευθέρωση της Μακεδονίας από το μακροχρόνιο τουρκικό ζυγό το φθινόπωρο του 1912 είχε ξαφνιάσει τόσο τους μέχρι πρότινος υπόδουλους Έλληνες όσο και την ελληνική Κυβέρνηση, η οποία άρχισε άμεσα τις αγωνιώδεις προσπάθειες για τη διοικητική οργάνωση της Μακεδονίας και την εκπαιδευτική της ανάκαμψη¹⁵⁶. Το έργο αυτό ήταν ιδιαίτερα δύσκολο, καθώς ο πληθυσμός της δεν διακρινόταν από εθνική, θρησκευτική, γλωσσική και πολιτισμική ομοιογένεια. Παράλληλα η συνέχιση του πολέμου μέχρι τον Αύγουστο του 1913, οπότε υπογράφηκε η συνθήκη του Βουκουρεστίου, δημιουργούσε πλείστα προβλήματα που αφορούσαν κυρίως την ευαισθησία των κυβερνητικών χειρισμών σε έδαφος το οποίο ήταν υπό της κατοχής των ελληνικών στρατευμάτων¹⁵⁷. Όμως, όπως θα δούμε στη συνέχεια, παρά τις δυσκολίες αυτές οι διοικητικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν επέφεραν σε σύντομο χρονικό διάστημα την οργανική σύνδεση της Μακεδονίας με την υπόλοιπη ελληνική επικράτεια.

3.1. Διοικητική και εκκλησιαστική ενσωμάτωση της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος

Αμέσως μετά την κατάληψη της Μακεδονίας η κυβέρνηση Βενιζέλου ανέθεσε στον υπουργό δικαιοσύνης Κων/νο Ρακτιβάν το δύσκολο έργο της διοικητικής της οργάνωσης. Ο Ρακτιβάν δεν προχώρησε σε ρηξικέλευθες μεταρρυθμίσεις, σεβόμενος την υπάρχουσα κατάσταση και εφαρμόζοντας τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου για τις κατεχόμενες χώρες. Το Νοέμβριο του 1912 η Μακεδονία διαιρέθηκε διοικητικά στους νομούς Θεσσαλονίκης, Κοζάνης και Δυτικής Μακεδονίας με έδρα τη Φλώρινα και σε δεκαοκτώ συνολικά επαρχίες και υποδιοικήσεις¹⁵⁸. Η Θάσος τότε αποτέλεσε ξεχωριστή υποδιοίκηση του νομού Θεσσαλονίκης, ενώ το έτος 1914 εντάχθηκε στο νεοσύστατο νομό Δράμας¹⁵⁹. Μετά την παραίτηση του Ρακτιβάν τον Ιούνιο του 1913, ανέλαβαν κατά σειρά οι Στέφ. Δραγούμης, Εμμ. Ρεπούλης και Θεμ. Σοφούλης, που

¹⁵⁶ΧΑΣΙΩΤΗ Ι., «Η ελληνική Μακεδονία μετά την απελευθέρωση: Γενικές παρατηρήσεις και κύριες φάσεις» στο Ι. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ – Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ (επιμ.), *Η νεώτερη και σύγχρονη Μακεδονία – Ιστορία – Οικονομία – Κοινωνία – Πολιτισμός*, τομ. Β, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 9.

¹⁵⁷ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ Γ., «Οι πολιτικές εξελίξεις από το Γουδί ως τη μικρασιατική καταστροφή (1909-1922)» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. Στ', Αθήνα 1977.

¹⁵⁸ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χ., «Η διοικητική οργάνωση της Μακεδονίας...», ο.π., σσ. 292-300.

¹⁵⁹Ι.Α.Μ., Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, Επαρχία Δράμας, φάκ. 12, υποφ. 1, αρ. εγ. 26, 27 & 28 και υποφ. 3, αρ. εγ. 37, 37^α & 41.

κατάφεραν να λειτουργήσουν υπό ομαλότερες συνθήκες, αφού είχε ήδη υπογραφεί η συνθήκη του Βουκουρεστίου με την οποία η Μακεδονία αποτελούσε πλέον τμήμα της ελληνικής επικράτειας¹⁶⁰.

Για το νησί της Θάσου ο βασικός στόχος των ευαίσθητων πολιτικών και διοικητικών χειρισμών της πρώτης στρατιωτικής διοίκησης του νησιού υπό τον Κων/νο Μελά, από την πρώτη κιόλας μέρα της απελευθέρωσης, ήταν η εφαρμογή ισονομίας και ισοπολιτείας μεταξύ των πολιτών. Σύμφωνα με το από 17 Οκτωβρίου 1912 διάγγελμα του ναυάρχου Παύλου Κουντουριώτη προς τους κατοίκους της Θάσου οι «εν τη νήσω οθωμανικαί αρχαί εκτός των υπαλλήλων τοπικής αυτοδιοικήσεως καθαιρούνται, την εξουσίαν δε αυτών ασκή ο Διοικητής του αγήματος κατοχής». Ο Έλληνας διοικητής του νησιού θα είχε το δικαίωμα «να χρησιμοποιήση δια την διοίκησιν τους ήδη υπάρχοντας Οθωμανούς, δύναται όμως και ν' αντικαθιστά αυτούς κατά τας ανάγκας και το συμφέρον της υπηρεσίας [...] ενώ οι μέχρι τούδε ισχύοντες νόμοι και τοπικά έθιμα είτε διοικητικής είτε ποινικής είτε ιδιωτικής φύσεως θα εξακολουθούν να εφαρμόζονται...»¹⁶¹. Παράλληλα όμως εγγυάται και «τον απόλυτον σεβασμόν και απρόσβλητον διατήρησιν των ιδιωτικών δικαιωμάτων, της θρησκευτικής και προσωπικής ελευθερίας, της ζωής, της τιμής, των οικογενειακών σχέσεων και της ιδιοκτησίας εις πάντας τους κατοίκους της καταληφθείσης νήσου, αδιακρίτως φυλετικής καταγωγής ή θρησκευάματος, θεωρούντες αυτούς πάντας αδιακρίτως ίσους μεταξύ των ως προς τε τα δικαιώματα και τας υποχρεώσεις...»¹⁶².

Μάλιστα ο επόμενος διοικητής της Θάσου Β. Σκουρλέτης το Νοέμβριο του 1912 γνωστοποιούσε «...εις άπαντας τους κατοίκους της νήσου αδιακρίτως φυλής και θρησκεύματος ότι συνέστη εν Χίω Στρατιδικείον εις την αρμοδιότητα του οποίου υπάγονται, πλην των εν άπάσαις ταις καταληφθείσαις νήσοις υπό στρατιωτικών ή ναυτικών διαπραττομένων αδικημάτων των προβλεπομένων υπό του στρατιωτικού ποινικού και του κοινού ποινικού νόμου, και πάντα τα αδικήματα τα διαπραττόμενα υπό οιουδήποτε εν ταις καταληφθείσαις νήσοις...»¹⁶³ και πως για κανένα λόγο δε θα επέτρεπε την κακοποίηση υπαλλήλου του Βακουφίου ή οποιαδήποτε απομάκρυνση

¹⁶⁰ ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χ., ο.π., σσ. 300-309.

¹⁶¹ Βλ. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σ. 17β. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Η απελευθέρωση της Θάσου το 1912 και η εγκατάσταση των πρώτων αρχών», *Θασιακά* 2 (1985), σσ. 28-29.

¹⁶² Βλ. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σσ. 17β & 18^α. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Η απελευθέρωση της Θάσου το 1912...», ο.π., σ. 29.

¹⁶³ Βλ. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σσ. 22α & 22β. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., ο.π., αρ. εγ. 5, σ. 33.

εκ της θέσεώς του, καθώς αυτό θα επέσυρε αυστηρή τιμωρία¹⁶⁴. Επίσης προκειμένου να έχει πλήρη εικόνα της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης του νησιού ζήτησε από τους Προεστούς των κοινοτήτων της Θάσου να ενημερωθεί 1^{ov} για το «πόσοι κάτοικοι υπάρχουν [...και] ποίου θρησκεύματος», 2^{ov} «πόσοι ιερείς υπάρχουν [και] παρά τίνος μισθοδοτούνται», 3^{ov} «πόσοι Ιεροί ναοί [...] και ποια τα κρατούντα έθιμα όσον αφορά τα περί διορισμού εκκλησιαστικών συμβούλων», 4^{ov} «πόσοι διδάσκαλοι και διδασκάλισσαι, πόσα σχολεία και εις ποίαν κατηγορίαν υπάγονται έκαστον», 5^{ov} «ποια τα προϊόντα [των χωριών] εις είδος», 6^{ov} «ποία η συγκοινωνία [...] των χωριών της νήσου», 7^{ov} «[...]πόση έκτασις τυγχάνει καλλιεργήσιμος, εις ποίον ανήκουσιν αι δασικαί εκτάσεις, πόσα ζώα εις είδος υπάρχουν» και 8^{ov} «πόσα όπλα υπάρχουν...»¹⁶⁵.

Όστόσο η ελληνική κυριαρχία στη Μακεδονία ήταν επισφαλής και μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, καθώς οι μυστικές διπλωματικές επαφές των δύο στρατιωτικών συνασπισμών με τις κυβερνήσεις της Βουλγαρίας και της Τουρκίας, λίγο πριν την έναρξη του Α΄ παγκοσμίου πολέμου, είχαν ως δέλεαρ την περιοχή της Μακεδονίας. Ιδιαίτερα μετά το ξέσπασμα του εθνικού διχασμού μεταξύ «βενιζελικών» και «βασιλικών» η ελληνική κυριαρχία απειλούνταν ακόμη περισσότερο¹⁶⁶.

Ακολούθησε η μικρασιατική καταστροφή του 1922 γεγονός που δημιούργησε μεγάλες δημογραφικές αλλαγές στη Μακεδονία με τη εγκατάσταση 700.000 Ελλήνων προσφύγων από τη Μ. Ασία και την Αν. Θράκη. Στη Θάσο οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στο Λιμένα και στα Λιμενάρια¹⁶⁷ Για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων που δημιουργήθηκαν η κυβέρνηση Βενιζέλου προχώρησε στην απαλλοτρίωση τσιφλικιών και μοναστηριακών εκτάσεων. Από το γεγονός αυτό επηρεάστηκε και η Θάσος, στην οποία διατηρούσαν μετόχια οι περισσότερες μονές του Αγίου Όρους¹⁶⁸.

Παρ' όλα τα κοινωνικά προβλήματα που δημιούργησε η μαζική εγκατάσταση των προσφύγων στη Μακεδονία, συνέβαλε αποφασιστικά στην δημιουργία μιας

¹⁶⁴ Βλ. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σ. 20 α. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., ο.π., αρ. εγ. 3, σσ. 30-31.

¹⁶⁵ Βλ. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σσ. 20β, 21α & 21β. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., ο.π., αρ. εγ. 4, σσ. 31-33.

¹⁶⁶ ΠΕΤΡΙΔΗΣ Π., *Ελληνική πολιτική και κοινωνική ιστορία 1821-1940. Επισκόπηση*, Θεσσαλονίκη 1896 σσ. 160-168.

¹⁶⁷ ΧΑΛΚΙΑ Γ., «Η δημογραφική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση της κοινότητας Κάστρου στα τέλη του 19^{ov} και στις αρχές του 20^{ov} αιώνα», (2009), *Θασιακά*, 14, σσ. 644-645.

¹⁶⁸ ΣΤΡΑΤΗ Δ., *Το νησί της Θάσου και το Άγιον Όρος*, Καβάλα 1995, σσ. 12-21.

πρωτοφανούς εθνολογικής ομοιογένειας του ελληνικού πληθυσμού ανεβάζοντας το ποσοστό του σε 90%, εξουδετερώνοντας έτσι κάθε αμφισβήτηση από τους βόρειους γείτονές της. Παράλληλα έδωσαν νέα ώθηση στην αγροτική και βιομηχανική της ανάπτυξη, η οποία βέβαια ανεστάλη από την μεγάλη οικονομική κρίση του 1929¹⁶⁹.

Η ενσωμάτωση της Μακεδονίας το έτος 1912 στον εθνικό κορμό ήταν αναμενόμενο να επιφέρει αλλαγές και στην εκκλησιαστική της διοίκηση καθώς οι επαρχίες της Μακεδονίας μέχρι τότε υπαγόταν εκκλησιαστικά στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Έπρεπε λοιπόν να γίνουν οι αναγκαίες μεταβολές, ώστε να αντιμετωπιστούν ιδιόρρυθμες καταστάσεις όπως αυτή της Θάσου, η οποία υπαγόταν διοικητικά στο ελληνικό κράτος και εκκλησιαστικά στη Μητρόπολη Μαρωνείας, που τελούσε υπό τουρκική κατοχή!

Ήδη από το 1914 υπήρχε οργανωμένο σχέδιο για την ενσωμάτωση της Μακεδονίας στην Εκκλησία της Ελλάδας. Η ψυχραιμότερη όμως εξέταση αυτής της ενδεχόμενης εξέλιξης, καθώς θα οδηγούσε στην απογύμνωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ανέστειλε τις διαδικασίες πραγματοποίησής της¹⁷⁰. Έτσι το νεοσύστατο «*Εκκλησιαστικό Αρχιερατικό Συμβούλιο*» γνωμοδότησε το έτος 1917 υπέρ της προσωρινής ένταξης της εκκλησιαστικής διοίκησης των Νέων Χωρών στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Μάλιστα η συμβολή αυτού του εκκλησιαστικού οργάνου ήταν καθοριστική για την ενίσχυση της παιδείας στη Μακεδονία καθώς, όπως θα δούμε παρακάτω, η εποπτεία της εύρυθμης λειτουργίας των σχολείων εξακολουθούσε να γίνεται από την Εκκλησία μέχρι την ομαλή ολοκλήρωση των ενταξιακών διαδικασιών στην κρατική εξουσία¹⁷¹.

Μεγάλη ρήξη στους κόλπους της εκκλησίας είχε προκαλέσει και ο εθνικός διχασμός (1915-1917), αφού οι περισσότεροι επίσκοποι της «παλαιάς Ελλάδας» είχαν ταχτεί υπέρ του βασιλιά Κωνσταντίνου, ενώ οι επίσκοποι της Μακεδονίας υπέρ του Βενιζέλου. Ακολούθησε ο αναθεματισμός του Βενιζέλου από τον Μητροπολίτη Αθηνών Θεόκλητο το Δεκέμβριο του 1916 στο πεδίο του Άρεως, ενώ μετά την επικράτηση του Βενιζέλου ο Θεόκλητος απομακρύνθηκε και στη θέση του τοποθετήθηκε ο Μελέτιος Μεταξάκης. Με τη επάνοδο του Βασιλιά στη εξουσία το έτος 1920 επαναποθετείται στη μητρόπολη Αθηνών ο Θεόκλητος, αλλά ο

¹⁶⁹ΧΑΣΙΩΤΗ Ι., ο.π., σσ. 12-14.

¹⁷⁰ ΣΤΡΑΓΚΑ Θ., *Εκκλησίας Ελλάδος Ιστορία εκ πηγών απευδών*, τομ. Γ., Αθήνα 1971, σσ. 1574-1575.

¹⁷¹ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., ο.π., σσ.61 & 82.

Μεταξάκης λίγο αργότερα αναρριχάται στον Οικουμενικό θρόνο¹⁷². Η κατάσταση αυτή, όπως ήταν αναμενόμενο, είχε δημιουργήσει μεγάλες εντάσεις μεταξύ των δύο Εκκλησιών.

Το έτος 1922 οι επισκοπές της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδας μετονομάζονται σε μητροπόλεις, οι επίσκοποι σε μητροπολίτες, ενώ στον μητροπολίτη Αθηνών δίδεται ο τίτλος του Αρχιεπισκόπου¹⁷³. Ωστόσο ο αριθμός των 28 μητροπόλεων που υπήρχαν στη Μακεδονία επί τουρκοκρατίας διατηρήθηκε σταθερός μέχρι το 1924. Όμως τον Οκτώβριο του ίδιου έτους δημιουργήθηκαν 21 νέες μητροπόλεις με αποσπάσεις γεωγραφικών τμημάτων από τις ήδη υπάρχουσες, ώστε οι συνολικά 49 μητροπόλεις να βρίσκονται σε αντιστοιχία με τις πολιτικές υποδιοικήσεις¹⁷⁴. Η Θάσος αποτέλεσε ανεξάρτητη προσωποπαγή μητρόπολη, με μητροπολίτη τον από Προικονήσου Γεώργιο. Το έτος 1932, με τη μετάθεση του Γεωργίου στην επαρχία Παραμυθίας, η Θάσος υπάγεται και πάλι στη Μητρόπολη Μαρωνείας, η οποία βρίσκεται πλέον σε ελεύθερο ελληνικό έδαφος. Η κατάσταση αυτή θα διαρκέσει μέχρι το 1953, οπότε η Θάσος εντάσσεται οριστικά στη Μητρόπολη Φιλίππων και Νεαπόλεως¹⁷⁵.

3.2. Η νέα εκπαιδευτική πραγματικότητα

Μετά τη απελευθέρωση του νησιού και την προσπάθεια της ενσωμάτωσης των κοινοτικών σχολείων των «Νέων Χωρών» στο εκπαιδευτικό σύστημα του ελληνικού κράτους, ο ρόλος των κοινοτήτων περιορίζεται και πολλές αρμοδιότητές τους περνούν στην κρατική εξουσία. Η αλλαγή της διοικητικής οργάνωσης των σχολείων και το πέρασμα από την κοινοτική αυτοδιοίκηση στην κεντρική κρατική διοίκηση μπορεί να χωριστεί σε τρεις φάσεις¹⁷⁶.

Κατά την Α΄ φάση (1912-1914) παρατηρείται μια σιωπηρή διατήρηση της κοινοτικής εκπαιδευτικής πρακτικής στα σχολεία των «Νέων χωρών», καθώς η διαφορετική δομή του εκπαιδευτικού τους συστήματος εμπόδιζε την άμεση ένταξή τους στην κεντρική εκπαιδευτική διοίκηση. Οι βασικές σχολικές μονάδες στις

¹⁷² ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ Γ., Εκκλησία και Κράτος (1833-1997). Ιστορική επισκόπηση των σχέσεών τους, Αθήνα 1977, σσ. 36-38.

¹⁷³ ΚΟΝΙΔΑΡΗ Ι. «Η συμβολή του Ελευθερίου Βενιζέλου στα εκκλησιαστικά πράγματα της εποχής του», *Νομοκανονικά* 1 (2002), σ. 30.

¹⁷⁴ ΣΙΔΗΡΑ Ι., ο.π., υποσ. 2, σ. 425.

¹⁷⁵ & 124. Πρβλ. ΣΙΔΗΡΑ Ι., «Πτυχές της εκκλησιαστικής και εθνικής προσφοράς και δράσεως του Μητροπολίτη Μαρωνείας Νικολάου Σακκόπουλου (1902-1904) στη Θάσο», *Θασιακά* 13 (2006), σ. 425, υποσ. 2.

¹⁷⁶ ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., «Από την κοινοτική αυτοδιοίκηση...», ο.π., σ. 28.

περιοχές του υπόδουλου ελληνισμού ήταν η εξάχρονη «αστική σχολή» και το εξάχρονο «Γυμνάσιο», ενώ στο ελεύθερο ελληνικό κράτος υπήρχε το τετραετές «Δημοτικό» σχολείο, το τριετές «Ελληνικό» και το τετραετές «Γυμνάσιο»¹⁷⁷. Οι βασικές αυτές διαφορές στη δομή των δύο εκπαιδευτικών συστημάτων οδήγησε τον τότε υπουργό Παιδείας Ι. Τσιριμώκο να διατηρήσει «σιωπηλώς» το ισχύον εκπαιδευτικό σύστημα που επικρατούσε στη Μακεδονία. Έτσι η σχολική Εφορεία και η Εκκλησία εξακολουθούσαν να χρηματοδοτούν και να ελέγχουν τη λειτουργία των σχολείων¹⁷⁸.

Η ελληνική κυβέρνηση αμέσως μετά την προσάρτηση της Θάσου στο ελληνικό κράτος αρχίζει να ενδιαφέρεται για την περιουσία των σχολείων και τη διαχείριση των εσόδων τους και ζητάει να ενημερωθεί από τις κατά τόπους σχολικές Εφορίες. Στις 27/10/1912 ο διοικητής της Θάσου Κ. Μελάς με επιστολή του «προς τους Παρέδρους και Μουχτάρηδες των χωριών της νήσου Θάσου περί υποβολής προϋπολογισμού εσόδων και εξόδων των κοινοτήτων» τους ζητάει να καταχωρήσουν αναλυτικά στη στήλη των εξόδων του προϋπολογισμού, τους μισθούς των διευθυντών, των διδασκάλων και των διδασκαλισσών σε μετζίτια (μηνιαίως και ετησίως)¹⁷⁹.

Ο νέος διοικητής της Θάσου Β. Κ. Σκουρλέτης με το από 20/11/1912 έγγραφό του ζητάει από τις κοινοτικές αρχές του νησιού να ενημερωθεί για το «πόσοι Διδάσκαλοι και Διδασκάλισαι, πόσα Σχολεία και εις ποίαν κατηγορίαν υπάγονται έκαστον (Νηπιαγωγείον, δημοτικά Σχολεία αρρένων και θηλέων ή Ελληνικά τοιαύτα;) παρά τίνος αρχής μισθοδοτείται έκαστος διδάσκαλος; αντί πόσου μισθού μηνιαίως; παρά τίνος αρχής ή Κοινότητος ωκοδομήθησαν τα Σχολεία και εις ποίον ήδη ανήκουσιν;»¹⁸⁰.

Στη συνέχεια η αστυνομική υποδιεύθυνση Θάσου με έγγραφό της που υπογράφει ο Ιωάννης Καλυβίτης, στις 28-5-1913 ζητάει να μάθει από τις προεστοδημογεροντίες των χωριών της Θάσου την περιουσιακή κατάσταση των σχολείων και τον τρόπο συντήρησής τους: «Παρακαλούμεν υμάς όπως εντός 5 το πολύ ημερών ανυπερθέτως από της λήψεως της παρούσης, απαντήσατε επί των εξής

¹⁷⁷ ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., ο.π., σ. 29.

¹⁷⁸ ΣΙΑΠΓΚΟΥΝΑ Α., *Το Ελληνικό Γυμνάσιο Βέροιας (1864-1932)*, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 184-186.

¹⁷⁹ Εγκύκλιος του διοικητή του απελευθερωτικού ναυτικού αγήματος Κ. Μελά προς τους μουχτάρηδες της Θάσου για την υποβολή προϋπολογισμών των κοινοτήτων (27-10-1912). Βλ. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σ.19β.

¹⁸⁰ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σσ.20-21. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Η απελευθέρωση της Θάσου ...», ο.π., αρ. εγ. 4, σ. 32.

ερωτημάτων σαφώς και ωρισμένως: 1^{ov}) *Εν τη περιφερεία υμών πόσαι εφορευτικάί επιτροπαί Σχολείων υπάρχουν και ποίαι. 2^{ov}) Ποία είναι α) η ακίνητος περιουσία ης τα εισοδήματα διαχειρίζεται εκάστη εφορευτική Επιτροπή, β) η κατά προσέγγισιν διατίμησις αυτής, γ) τα εισοδήματα τα ετήσια εκάστου των ακινήτων, ήτοι λεπτομερής κατάλογος των ακινήτων, η κατά προσέγγισιν αξία αυτών εις δραχμάς και το ετήσιον εισόδημα εκάστου των ακινήτων. 3^{ov}) Ποία είναι η κινητή περιουσία και τα εισοδήματα αυτής, άτινα διαχειρίζεται εκάστη εφορευτική Επιτροπή, (ήτοι λεπτομερής κατάλογος των εκ κληροδοτημάτων κληρονομιών ή εκ δωρεών προερχομένων χρημάτων ή και ιδιωτικών περιουσιών των Σχολείων ή και εξ ετησίων εισφορών των κατοίκων προς συντήρησιν των Σχολείων. Επίσης δε και το ετήσιον εισόδημα αυτών. 4^{ov}) Αριθμός των συντηρουμένων παρ' εκάστης των εφορευτικών επιτροπών Σχολείων. 5^{ov}) Αντίγραφον προϋπολογισμού παρελθόντος έτους εκάστης Εφορευτικής Επιτροπής. 6^{ov}) Προκειμένου περί κοινοτικών σχολείων να αναφερθώσι και ταύτα ει δυνατόν και η περιουσία ην έκαστον κέκτηται, αν κέκτηται. 7^{ov}) Να αναφερθώσιν επίσης πόσα Σχολεία εν εκάστη εκ των υμετέρων περιφερειών συντηρούνται παρά Μονών ή Ιερών Ναών και εκ τίνων πόρων (δηλ. αν εκ κληροδοτημάτων ειδικώς εγκαταλειφθέντων εις ένα έκαστον των Ναών προς συντήρησιν Σχολείων ή εκ της του Ναού περιουσίας. 8^{ov}) Δεδομένου ότι εισπράττετο παρά των Δημογεροντιών φόρος εκπαιδύσεως, ποία τα έσοδα του φόρου τούτου και ποία η αναλογία επί τοις 100 εφ' εκάστου»¹⁸¹.*

Η περίοδος 1914-1920 αποτελεί τη δεύτερη φάση της προσαρμογής των μακεδονικών σχολείων στην κεντρική εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας, καθώς αρχίζουν να συνυπάρχουν πλέον κοινοτικές και κρατικές αρμοδιότητες. Στο εξής, όλα τα σχολεία της ελληνικής επικράτειας θα διοικούνται από τον αρμόδιο υπουργό Παιδείας σε συνεργασία με τους διευθυντές των σχολείων, τους επιθεωρητές και τα εποπτικά και εκπαιδευτικά συμβούλια¹⁸². Ωστόσο τα σχολεία της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης των «Νέων Χωρών» του Κράτους διατηρούνται ως έχουν, ενώ το εκπαιδευτικό Συμβούλιο θα ήταν αρμόδιο για ενδεχόμενη αναβάθμιση ή κατάργηση αυτών. Παράλληλα με σχετικό διάταγμα καθορίζονταν και οι νέες συνθήκες

¹⁸¹ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σ. 34 α & β. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Η απελευθέρωση της Θάσου...», ο.π., σ. 24.

¹⁸² Νόμος 240/16-4-1914, «Περί διοικήσεως της Δημοτικής και Μέσης Εκπαιδύσεως», ΦΕΚ, αρ. 97/16-4-1914. Βλέπε και Β.Δ. 28ης Μαΐου 1914 «Περί θέσεως εν ισχύει κλπ εις τας εκπαιδευτικάς περιφερείας του νέου Βασιλείου» των Β.Δ. «περί ισχύος διατάξεων του νόμου 240 περί διοικήσεως της Δημοτικής και Μέσης εκπαιδύσεως» ΦΕΚ, αρ. 148/5-6-1914.

διορισμού των εκπαιδευτικών από το υπουργείο Παιδείας¹⁸³. Επίσης αντικαθίσταται ο θεσμός της *σχολικής Εφορείας* από την *σχολική Επιτροπή*, ο ρόλος της οποίας περιορίζεται εμφανώς, μετά την αφαίρεση της αρμοδιότητας τους για των διορισμό των εκπαιδευτικών¹⁸⁴.

Ο υποδιοικητής Θάσου Ε. Ζουλούμης, με κοινοποίηση της υπ. αριθ, 1133 σχετικής εγκυκλίου, εφάρμοσε άμεσα τις παραπάνω νομοθετικές διατάξεις της ελληνικής κυβέρνησης και με το υπ' αριθ. 1235 νεώτερο έγγραφό του στις 13/11/1914, προς τις Εφορείες των Σχολών Θάσου, υπενθυμίζει την «*υπ' αριθ. 1133 ε.ε. ημετέρας εγκυκλίου διαταγής δι ης παραγγείλαμεν υμάς όπως καταβάλητε καθ' έκαστον μήνα εις το Ταμείον Καβάλλας τα υφ' υμών μέχρι τούδε προς συντήρησιν των Σχολείων καταβαλλόμενα εκ κινητής ή ακινήτου περιουσίας προερχόμενα ή οπωσδήποτε άλλων προς τον σκοπόν αυτόν εισφερόμενα*» και στη συνέχεια γνωστοποιεί τον τρόπο με το οποίο έπρεπε να εξοφληθούν οι δάσκαλοι που εργάστηκαν στα σχολεία της Θάσου πριν τον επίσημο διορισμό τους από την ελληνική κυβέρνηση¹⁸⁵.

Η τρίτη φάση, που περιλαμβάνει τη χρονική περίοδο μεταξύ των ετών 1920-1931, ολοκληρώνεται η κατάργηση των *σχολικών Εφορειών* που είχαν απομείνει¹⁸⁶, ενώ ιδρύεται και το *Ταμείο Εκπαιδευτικής Πρόνοιας*, σκοπός του οποίου θα ήταν η δημιουργία ευπρεπών διδακτηρίων, που θα πληρούσαν τους όρους υγιεινής και παιδαγωγικής επάρκειας¹⁸⁷. Τέλος θεσμοθετήθηκε ένα νέος δυναμικός ρόλος για τη σχολική εφορεία, κύριο χαρακτηριστικό της οποίας θα ήταν η ευρύτερη λαϊκή συμμετοχή¹⁸⁸.

¹⁸³ Β.Δ. 19ης Αυγούστου 1914 «*Περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδύσεως των νέων χωρών κλπ*» ΦΕΚ 234/21-8-1914, άρθρο 6.

¹⁸⁴ Νόμος 452/7-12-1914, «*Περί συστάσεως σχολικών επιτροπών και σχολικών ταμείων*», ΦΕΚ 367/9-12-1914 και Νόμος 1286 /10-4-1918, «*Περί σχολικών επιτροπών και σχολικών ταμείων της μέσης εκπαιδύσεως*», ΦΕΚ 82/16-4-1918.

¹⁸⁵ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σ.. 83 Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «*Η απελευθέρωση της Θάσου...*», ο.π., αρ. εγ. 10, σ. 36.

¹⁸⁶ Νόμος 2508/21-9-1920, «*Περί εξακριβώσεως και διαχειρίσεως των περιουσιών και πόρων των εν ταις Νέαις Χώραις από Τουρκοκρατίας Χριστιανικών κοινοτήτων*», ΦΕΚ 221/28-9-1920.

¹⁸⁷ Νόμος 2442/26-6-1920, «*Περί ιδρύσεως Ταμείων εκπαιδευτικής πρόνοιας προς κατασκευήν διδακτηρίων καθ' άπαν το Κράτος και προμήθειαν σχολικών επίπλων και διδακτικών οργάνων*», ΦΕΚ 221/28-9-1920.

¹⁸⁸ Νόμος 5019/8-6-1931, «*Περί ιδρύσεως Σχολικών Ταμείων και Σχολικών Εφορειών*» ΦΕΚ, 160/15-6-1931.

4. Η κοινότητα Κάστρου

Η ιστορική κοινότητα Κάστρου βρίσκεται στη νοτιοδυτική πλευρά της Θάσου. Πρόκειται για το σημερινό Δημοτικό Διαμέρισμα Λιμεναρίων μετά τη επίσημη μετονομασία της κοινότητας Κάστρου σε Λιμενάρια το έτος 1956¹⁸⁹. Ο ορεινός οικισμός «Κάστρο», ο οποίος αποτέλεσε τον κύριο οικισμό της κοινότητας έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα βρίσκεται κτισμένος σε υψόμετρο 600 περίπου μέτρων, πάνω σε ένα μικρό και αθέατο οροπέδιο με απόκρημνες πλαγιές και σε απόσταση 10 περίπου χιλιομέτρων από το επίνειό του τα Λιμενάρια. Ο αυστριακός Prokes Fon Esten που επισκέφθηκε το Κάστρο τον Αύγουστο του 1828 έγραψε ότι το χωριό ήταν κτισμένο σε έναν «*παράξενο βραχώδη κύβο κατά τις τρεις πλευρές του κάθετα πελεκημένο*»¹⁹⁰. (Παράρτημα, Ζ, εικ 9, 10 & 11). Ο ορεινός οικισμός που εγκαταλείφθηκε οριστικά μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, άρχισε να αναστηλώνεται από τους απογόνους των παλαιών του κατοίκων κατά τη διάρκεια της τελευταίας τεσσαρακονταετίας¹⁹¹.

Η ιστορία της κοινότητας Κάστρου παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, αφού η πορεία της στο χρόνο και η εξέλιξή της είναι πολύ διαφορετική από εκείνη των υπολοίπων κοινοτήτων της νησιού. Ιδιαίτερα οι ραγδαίες οικονομικές εξελίξεις στον παραλιακό οικισμό των «*Λιμεναρίων*» ή «*Χαμηδιέ*» και στον πεδινό οικισμό της «*Μέσης*» ή «*Καλύβια*», στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, καθώς και οι κοινωνικές και δημογραφικές αλλαγές που προέκυψαν από τη μαζική μετεγκατάσταση των κατοίκων από το ορεινό Κάστρο στα παράλια, είχαν δημιουργήσει μια πρωτοφανή κατάσταση για τα δεδομένα εκείνης της εποχής, που επιβάλλεται και αξίζει να αναφερθεί πριν προχωρήσουμε στην αποτύπωση και αξιολόγηση της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Κοινότητας κατά την περίοδο που εξετάζουμε.

¹⁸⁹ Υπάρχουν αρκετές αναφορές σε δημόσια και κοινοτικά έγγραφα από τη δεκαετία του '10 με το χαρακτηρισμό «*κοινότητα Λιμεναρίων*» Βλ. ΤΟΠΟΥΖΗ Ε., «*Τα Λιμενάρια κατά την περίοδο 1915 – 18 μέσα από το αρχείο του Β. Εμ Πιστέλα και από άλλο ανέκδοτο υλικό*», (2001), *Θασιακά* 10, αρ. εγ. 1, 2 & 3, σσ. 658-661. Ωστόσο η επίσημη μετονομασία της Κοινότητας έγινε με βασιλικό διάταγμα στις 18-5-1956 (ΦΕΚ Α 125/1956). Βλ. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, «*Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων*», Αθήνα 1962.

¹⁹⁰ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ, Π. *Θεσσαλονίκη και Μακεδονία 1798-1912*, Αθήνα 1982, σ. 49. Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 10 & 11.

¹⁹¹ ΑΞΙΩΤΗ Π., *Η Θάσος*, Θεσσαλονίκη 1953, σσ. 200-202.

4.1. Το Κάστρο από της κτήσεώς του έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα

Η ιστορία του οικισμού «Κάστρο» ή «Νεόκαστρο» ή κατά την τουρκική του ονομασία «Γενί - Χισάρ» (Yenihisar) είναι άμεσα συνυφασμένη με τους μεσοβυζαντινούς χρόνους. Ο χρόνος της ίδρυσής του δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια, καθώς οι υπάρχουσες μέχρι σήμερα ιστορικές πηγές δε μπορούν να διαφωτίσουν την ιστορία αυτού του χωριού κατά την μακρινή και ταραγμένη εκείνη περίοδο. Πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες (2006) τρία χιλιόμετρα ΒΑ του οικισμού ανέδειξαν ληνούς και αμπελώνες, που χρονολογούνται πριν από το 12^ο μ.Χ. αιώνα¹⁹². Η μεγάλη έκταση των αμπελώνων και οι εντυπωσιακοί σε διαστάσεις ληνοί μαρτυρούν μια οικονομικά ακμάζουσα περιοχή που πρέπει να είχε ήδη συγκροτηθεί σε κοινότητα τουλάχιστον πριν από τον 11^ο αιώνα.

Ποιοί ήταν όμως οι κάτοικοι αυτής της κοινότητας και γιατί ονομάστηκε «Νεόκαστρο»; Τα ερείπια του αρχαίου οικισμού που βρέθηκαν στην περιοχή του αγίου Ελευθερίου, στα ημιορεινά της κοινότητας Κάστρου και στα σύνορα με την κοινότητα Μαριών, συνηγορούν στην άποψη ότι οι κάτοικοι του αρχαίου αυτού οικισμού στην προσπάθειά τους να βρουν έναν ασφαλέστερο και απρόσιτο από πειρατικές επιδρομές τόπο κατέφυγαν στα ορεινά ιδρύοντας το «Νεόκαστρο»¹⁹³. Η ονομασία «Νεόκαστρο» εντάσσεται στα πλαίσια παλαιότερου ελληνιστικού και βυζαντινού εθίμου να δίνεται στα νεοϊδρυθέντα χωριά ονομασία σύνθετης λέξης με πρώτο συνθετικό το επίθετο νέος, -α, -ο¹⁹⁴. Ωστόσο υπάρχουν δύο εκδοχές για την προέλευση αυτής της ονομασίας: α) ο νεοσύστατος οικισμός ονομάστηκε έτσι για να ξεχωρίζει από τον παλαιότερο οικισμό που πιθανόν να είχε την ονομασία «Κάστρο» ή β) ο οικισμός πήρε το όνομά του μετά την οχύρωσή του τον 15^ο αιώνα για να ξεχωρίζει από το αρχαίο κάστρο της Θάσου στο Λιμένα¹⁹⁵.

Ο νέος οικισμός μετατράπηκε σε οχυρωμένο κάστρο κατά την περίοδο των υστεροβυζαντινών χρόνων. Ως κτήτορες αυτού του κάστρου θεωρούνται ο Κωνσταντίνος και ο Ιωάννης, ευγενείς από την Κωνσταντινούπολη. Λειτουργώντας κατ' εντολή του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου, κατασκεύασαν το έτος 1403 εντυπωσιακό οχυρωματικό περίβολο με σκοπό να λειτουργήσει ως απόρθητο φρούριο. Την αμυντική θωράκιση του χωριού ενίσχυσαν με την κατασκευή ενός

¹⁹² ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Σ., ΠΑΠΑΛΑΖΑΡΟΥ Β., ΤΣΟΥΤΣΟΥΜΠΙΗ Σ., «Ληνοί και αμπελώνες στο Κάστρο Λιμεναρίων» *Θασιακά* 14, (2009), σσ. 477-485.

¹⁹³ ΧΙΟΝΗ Κ., «Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμπούλη», *Θασιακά* 8 (1995), σ. 150.

¹⁹⁴ Βλ. ΣΤΡΑΤΗ Δ., «Ο Άγιος Νεομάρτυρας Ιωάννης ο Θάσιος», εκδ. Άθως, Αθήνα 2002, σ. 27, υπ. 18.

¹⁹⁵ ΧΙΟΝΗ Κ., ο.π., σ.150.

πύργου σε βραχώδες και απόκρημνο άκρο των τειχών, από το οποίο μπορούσαν να ελέγχουν τα νότια παράλια του Θάσου¹⁹⁶ (Παράρτημα Ζ, εικ. 9). Στόχος του αυτοκράτορα ήταν να ενισχύσει τη βυζαντινή κυριαρχία στο νησί, μετά την ήττα του Βαγιαζήτ από τον Ταμερλάνο στη μάχη της Άγκυρας και την εμφύλια διαμάχη των υιών του Βαγιαζήτ. Παράλληλα ήθελε να δημιουργήσει ένα προγεφύρωμα για τις δυνάμεις των σταυροφόρων που περίμενε, για να βοηθήσουν στην αναχαίτιση των Τούρκων από τα βυζαντινά εδάφη¹⁹⁷.

Γύρω στα 1420 ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος παραχωρεί τη Θάσο ως φέουδο στο γενουατικό οίκο των Γατελούζων με σκοπό να ενισχύσει την άμυνα της Κωνσταντινούπολης, αποσπώντας τη βοήθεια των Γενουατών με οικονομικά ανταλλάγματα. Οι Γατελούζοι έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το Κάστρο και ανέγειραν νέο μεγάλο κτίριο εντός των τειχών, που πιθανότατα λειτουργούσε ως διοικητήριο¹⁹⁸.

Το Κάστρο, σύμφωνα με την περιγραφή του Κυριάκου Αγκωνίτη που επισκέφθηκε το χωριό μεταξύ των ετών 1444-1445, εξελίχτηκε σε εμπορικό κέντρο της περιοχής¹⁹⁹. Λίγο αργότερα δέχτηκε μεγάλο αριθμό προσφύγων από την Κωνσταντινούπολη μετά την άλωση, καθώς και κατοίκους από παραλιακούς οικισμούς του νησιού, οι οποίοι κατέφυγαν στον οχυρωμένο οικισμό του Κάστρου, προκειμένου να σωθούν από τη μανία των Τούρκων. Μάλιστα, ακόμη και μετά τον εκτοπισμό του πληθυσμού της Θάσου το έτος 1479 από το Μωάμεθ Β΄, το Νεόκαστρο (Yenihisar) μαζί με το Λιμένα (Limanhisar), την Κα(κ)ηράχη, το Θεολόγο και το Βουργάρο (Bulgar), θα είναι οι πρώτοι πέντε οικισμοί που θα κατοικηθούν ξανά²⁰⁰.

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των περιηγητών του 16^{ου} αιώνα Benedetto Bordone²⁰¹, Thomaso Porchacci²⁰² και Peri Reise καθώς και των περιηγητών του 17^{ου} αιώνα Francesco Piacenza²⁰³ και M. Boschini, οι τρεις πρώτοι οικισμοί ήταν οχυρωμένοι. Σε σχετικό απόσπασμα από το «Βιβλίο Ναυσιπλοΐας» του Pire Reise αναφέρονται τα

¹⁹⁶ Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 9.

¹⁹⁷ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ Χ., «Τρεις επιγραφές στο Κάστρο της Θάσου», *Θασιακά* 1, (1984), σσ. 7-13.

¹⁹⁸ Ο.π., σσ. 15-19.

¹⁹⁹ Ο αρχαίος οικισμός «Κάστρο», βρισκόταν πάνω από το λόφο του Αγίου Ελευθερίου, κοντά στη θέση «Τζίνες», όπου βρίσκονται τα προϊστορικά ορυχεία όχρας. ΧΙΟΝΗ Κ., «Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμπούλη», *Θασιακά* 8 (1995), σ. 150.

²⁰⁰ PERROT G., *Memoire sur l' ile Thassos*, Paris 1864, σ. 60.

²⁰¹ BORDONE B., *Isolario, ricorretto et di nuovo ristampato, con la gionta del monte di oro novamente ritrovato*, ed. 1st, Venetia 1502, σ. LIX β.

²⁰² PORCHACCI T., *L' Isole piu famose del montò*, Venetia 1572, σ. 34.

²⁰³ PIACENZA F. *l' Egeo redivino, o sia chorografia dell' Archipelago*, Modova, 1688, σσ. 467-468.

εξής: «Στο νησί αυτό σήμερα βρίσκονται τρία καλοδιατηρημένα κάστρα. Το ένα λέγεται Θάσος (Λιμένας). Αυτό είναι κτισμένο σ' ένα λόφο δύο μίλια μακριά από τη θάλασσα. Το δεύτερο κάστρο λέγεται Γενί Χισάρ (Νεόκαστρο) κι είναι κτισμένο μέσα στο βουνό, στο κέντρο του νησιού. Το τρίτο λέγεται Καγκιρί (Κακηράχη), είναι κτισμένο πάνω σ' ένα μυτερό βράχο, δύο μίλια μέσα στη στεριά στα δυτικά του νησιού».²⁰⁴

Το Κάστρο από το 16^ο αιώνα ήταν οργανωμένο σε πέντε ενορίες – μαχαλάδες: «Παπά-Δημήτρη», «Παπά-Μελενίκου», «Παπά-Γιάννη», «Παπα-Γιώργη» και «Μαριός». Οι φόροι που πλήρωνε η κοινότητα ήταν κατά μέσο όρο 20.000 άσπρα, που αντιστοιχούσαν στο 1/3 των συνολικών φόρων που πλήρωνε το νησί²⁰⁵. Ως προς την οικονομική της ανάπτυξη η κοινότητα Κάστρου, σύμφωνα με τις οθωμανικές απογραφές του 16^{ου} αιώνα, ξεπερνούσε όλες τις άλλες κοινότητες της Θάσου, αφού παρήγαγε τη μεγαλύτερη ποσότητα κρασιού²⁰⁶, μελιού, λαδιού και πίσσας στο νησί, ενώ μαζί με την κοινότητα Θεολόγου κατείχαν την πρώτη θέση στην κτηνοτροφία²⁰⁷. Στις αρχές του 16^{ου} αιώνα υπήρχαν στο Κάστρο, σύμφωνα με την πρώτη οθωμανική απογραφή (1519), 94 σπίτια - πατριαρχικές οικογένειες, ενώ το έτος 1550 είχαν αυξηθεί σε 114²⁰⁸. Από το 1570²⁰⁹ έως το 1610 καταγράφονται 257 σπίτια, ενώ το 1626, λόγω έξαρσης της πειρατείας, παρατηρείται μείωση του πληθυσμού και των οικιών του που περιορίζονται σε 186. Η αισθητή μείωση του αριθμού των οικογενειών του Κάστρου αυτή την περίοδο οφείλεται και στο γεγονός ότι στις αρχές του 17^{ου} αιώνα αποσπάται από το Κάστρο ο μαχαλάς «Μαριός» και δημιουργείται η κοινότητα Μαριών με 49 σπίτια²¹⁰.

Όμως το έτος 1670 η μείωση των σπιτιών στους τρεις οχυρωμένους οικισμούς της Θάσου αγγίζει τα όρια της ερήμωσης, λόγω των βενετοτουρκικών πολέμων και των εκατέρωθεν επιδρομών προς το νησί της Θάσου. Την περίοδο αυτή είχαν μείνει

²⁰⁴ ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ Σ., «Η Θάσος κατά τους Βενετοτουρκικούς πολέμους» *Θασιακά* 14, (2009), σσ. 21. Πρβλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η Ιστορία...*, σσ. 40-42.

²⁰⁵ ΜΠΑΛΤΑ Ε., «Η Θάσος στις οθωμανικές απογραφές του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα» *Θασιακά* 10, (2001), σσ. 508-519.

²⁰⁶ Ίχνη μεγάλης αμπελοκαλλιέργειας και εντυπωσιακοί σε μέγεθος ληνοί βρέθηκαν πρόσφατα στο έφορο οροπέδιο που βρίσκεται 3 χιλιόμετρα βοριοανατολικά του οικισμού και υφίστανται προ του 12^{ου} μ.Χ. αιώνα. Βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Σ., ΠΑΠΑΛΑΖΑΡΟΥ Β., ΤΣΟΥΤΣΟΥΜΠΙΗ Σ., ο.π., σσ. 477-485.

²⁰⁷ ΜΠΑΛΤΑ Ε., ο.π., σσ. 508 (πίνακας 1β), 514 (πίνακας 2β) & 518 (πίνακας 3β).

²⁰⁸ Εκείνη τη χρονική περίοδο υπήρχαν στο νησί συνολικά 681 σπίτια και ο πληθυσμός του ανερχόταν σε 2.700 κατοίκους. ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ Σ., ο.π., σσ. 20 & 24.

²⁰⁹ Το έτος αυτό ιδρύεται και ο οικισμός του Καζαβητίου με 84 σπίτια.

²¹⁰ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «*Μαριές Θάσου, ιστορική, θρησκευσκευτική και πολιτική επισκόπηση 1546-1920*», εκδ. Παρουσία, Καβάλα 2009, σ. 51.

στο Κάστρο μόνο 68 σπίτια. Μέχρι τότε το χωριό βρισκόταν πληθυσμιακά στη τρίτη θέση μετά το Λιμένα και το Θεολόγο²¹¹.

Η ηρεμία επανέρχεται στο Κάστρο μετά την οριστική λήξη των βενετοτουρκικών πολέμων στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, με αποτέλεσμα το χωριό να κατά το έτος 1830 να αριθμεί 92 σπίτια²¹². Το μεγαλύτερο μέρος των ορεσίβιων Καστρινών ασχολούνταν με την κτηνοτροφία. Λόγω ελλείψεως επαρκών χορτολιβαδικών εκτάσεων και οροθετικών γραμμών στα σύνορα των όμορων κοινοτήτων παρατηρούνται, αυτήν την περίοδο, έντονες προστριβές με τους κατοίκους των Μαριών και του πολυπληθούς Θεολόγου για το δικαίωμα χρήσης βοσκοτόπων και δασικών εκτάσεων, που κατέληγαν με απανωτές αγωγές στα δικαστήρια²¹³. Οι κοινοτικές διαμάχες για εμπράγματα δικαιώματα συνεχίστηκαν και κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα²¹⁴ (Παράρτημα, Α, 11 & 12).

Η κατάσταση στο Κάστρο αρχίζει να βελτιώνεται ακόμη περισσότερο κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, υπό την αιγυπτιακή διοίκηση του νησιού²¹⁵. Οι κάτοικοι ησυχάζουν από τις απανωτές σφαγές και εκτοπίσεις πληθυσμών των προηγούμενων χρόνων, ενώ ο πληθυσμός του αρχίζει να αυξάνεται ταχύτατα. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα το Κάστρο απέδιδε μέσα από μια ποικιλία φόρων 10.258 γρόσια στους Αιγυπτίους. Το μεγαλύτερο μέρος των φόρων αφορούσε την κτηνοτροφία τη μελισσοκομία και τη γεωργία²¹⁶ (Παράρτημα, Α, 10).

²¹¹ ΔΑΔΑΚΗ Σ. – ΚΟΖΕΛΙ Τ., «Ο ναός του Αγίου Νικολάου στο Λιμένα Θάσου», *Θασιακά* 14, (2009), σ. 139. Πρβλ. ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ Σ., ο.π., σσ. 24-30.

²¹² ΚΑΡΥΔΗ Δ., ΚΙΕΛ, Μ., ο.π., σ. 179.

²¹³ «Ο πλησίον του χωριού ημών κείμενος παλαιός βοσκότοπος ορίζεται από τας θέσεις Σταυρός, Κιουτσούκ Νταγ, Καζάν Τας και Πεντικάρι. Οι κάτοικοι του χωριού Θεολόγος προσβάλλουσι εν τούτοις τον παλαιόν με τα σύνορα ταύτα περιγραφόμενον βοσκότοπον και τα εντός αυτού προϊόντα μας και από τινος χρόνου βόσκουσι εν αυτώ τα ζώα τους και καταστρέφουσι και διαρπάζουσι τα εντός αυτού λοιπά προϊόντα μας. Ένεκα τούτου επί τη βάσει εκδοθέντος πρότερον υψηλού διατάγματος απηγορεύθη εις τούτους η είσοδος εις τον βοσκότοπον και απεβλήθησαν. Αλλά ούτοι δεν πειθαρχούσι. Κατά την γενομένην διδαδικασίαν απεδείχθη ότι ο με τα άνω σύνορα καθοριζόμενος βοσκότοπος και τα ρηθέντα εν αυτώ μέρη είναι ανεξάρτητος βοσκότοπος των κατοίκων του χωριού Νέον Κάστρον, οι δε ραγιάδες του χωριού Θεολόγος δεν είχαν εις χείρας των ουδέν έγγραφον και σχέσιν τινά, δι ο και απετράπη η διεκδικησίς των, εδόθη εις χείρας ημών χοτζέτιον, όπως εξακολουθώμεν να κατέχωμεν αυτών. Οι κάτοικοι όμως του χωριού Θεολόγος μη ησυχάζοντες τοποθετούν και βόσκουν τα ζώα των και τιοιυτοτρόπως μας αδικούν κατά τον εμφανέστερον τρόπον» (20-7-1791). Βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., (1953), *Thasos son histoire...*, ο.π., αρ. εγ. 9, σσ. 95-96. Βλέπε επίσης και αρ. εγ. 5-10, σσ. 90-97.

²¹⁴ Ι.Α.Μ., *Πολιτεία Θάσου 1840 -1912*, συλ / 30-01, αρ. εγ. 166, 45. Βλ. Παράρτημα, Α, 11 & 12. Βλ. και ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ, Γ., «*Μαριές Θάσου...*», σσ. 106-108.

²¹⁵ MILLER, E., *Le Mont Athos, Vatopedi et l ile de thasos*, Paris, 1889, σ.100.

²¹⁶ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Α, 10.

Το έτος 1804 ανακαινίζεται η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου²¹⁷, από τις αρχαιότερες της Θάσου, που σώζεται μέχρι σήμερα²¹⁸ (Παράρτημα, Ζ, εικ 14). Είναι τρίκλιτη ξυλόστεγη διαστάσεων 18,63μ X 12,08μ²¹⁹. Ο άγιος Αθανάσιος Αλεξανδρείας εικονιζόταν στο κέντρο της κυκλικής κοινοτικής σφραγίδας του χωριού και αναγραφόταν στο λογότυπό της που είχε ως εξής: «NHCCOS ΘΑCOY – ΧΩΡΙON – ΚΑCTPOY- AΠIOS AΘANACIOS : 1837 +»²²⁰. (Παράρτημα Ζ, εικ. 5).

Την περίοδο αυτή οι κάτοικοι προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τα κοινωνικά προβλήματα της φτώχειας και των ορφανών παιδιών. Χρησιμοποιώντας τα χρήματα του ταμείου της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου διέθεταν έντοκα ομόλογα στους κατοίκους του χωριού, για την αντιμετώπιση των άμεσων οικονομικών τους προβλημάτων, τα οποία μέχρι το 1905 είχαν ξεπεράσει τα 100²²¹. Επίσης συνέστησαν ορφανοεπιτροπή υπό την εποπτεία του Μητροπολίτη Μαρωνείας, για τη διαχείριση της περιουσίας και των χρεών που κληρονομούσαν τα ορφανά παιδιά, μέχρι την ενηλικίωσή τους²²². Ο πρόεδρος της ορφανοεπιτροπής είχε απόλυτη δικαιοδοσία για τη διενέργεια πάσης φύσεως συναλλαγής που προστάτευε την ορφανική περιουσία καθώς μπορούσε «να παρίσταται υπό την ιδιότητα ταύτην προκειμένου περί ορφανικών υποθέσεων του χωριού αυτού ενώπιον παντός αρμοδίου δικαστηρίου ενάγη ή ενάγηται, κάμνη ανακοπαί, εφέσεις, αναψηλαφήσεις και αναιρέσεις, υπογράφη, κοινοποιή και δέχεται παν έγγραφον επάγη και δέχεται όρκους, προτείνη εξαιρή μάρτυρας, και δικαστάς, παραιτήται της δίκης όλης ή μέρους αυτής ή ενδίκου τινός μέσου, συμβιβάζεται, λαμβάνη, εξοφλή, κάμνη κατασχέσεις συντηρητικής και αναγκαστικής,

²¹⁷ Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ο Σουλτάνος είχε παραχωρήσει άδειες επισκευής σε εκκλησίες που αντιμετώπιζαν δομικά προβλήματα με την προϋπόθεση ότι δε θα άλλαζαν οι διαστάσεις των ναών. Βλ. ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ, Γ., «Μαριές Θάσου...», σσ. 213-215.

²¹⁸ COZNE A., Reise auf den inseln des thrakischen Meeres, Hannover 1860, σ. 37, πίνακας 3. Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 14.

²¹⁹ ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ Σ., «Ο Άγιος Αθανάσιος Κάστρου Θάσου» στο *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την άλωση*, Αθήνα 1970, σσ. 22-23. Πρβλ. ΔΑΔΑΚΗ Σ. – ΚΟΖΕΛΙ Τ., ο.π., σσ. 140-141.

²²⁰ Α.Ι.Μ.ΚΟ. Φάκελος αλληλογραφίας με τα μετόχια στη Θάσο, αρ. εγγ 69/1889. Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 5.

²²¹ ΧΙΩΝΗΣ Κ., «Ένας κώδικας από το Κάστρο των ετών 1864-1923». *Θασιακά* 10, (2001), σσ. 723-746.

²²² Το θεσμό αυτό είχε στηρίξει και η μετέπειτα τουρκική διοίκηση του νησιού. Ο Τούρκος Διοικητής Μ. Καζήμ απευθυνόμενος με γενική εγκύκλιο προς τις Μουχταροδημογεροντίες των κοινοτήτων της Θάσου στις 29 Αυγούστου του 1902, τους τόνισε χαρακτηριστικά ότι πρέπει «να προσέχητε δια την ασφάλειαν και δικαιοσύνην δια την καλήν προφύλαξιν των περιουσιών των ορφανών και χηρών κατά τους εκκλησιαστικούς νόμους». (Γενική εγκύκλιος του Μουτεσαρίφη Θάσου Μ. Κιαζήμ προς άπαντα τα Χωρία και τας Συννοικίας της Νήσου Θάσου την 29^η -8- 1902). Βλ. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σ. 12. Ως ορφανά θεωρούνταν «πάντα τα τιοιαύτα εκ πατρός ή μητρός ή και αμφοτέρων των γεννητόρων ορφανισθέντα και μη συμπληρώσαντα το δέκατον όγδοον έτος της ηλικίας δια τα άρρενα και το δέκατον έκτον δια τα θήλεα». Βλ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Τ., «Κανονισμός της επιτροπής ορφανών της νήσου Θάσου, 1874», *Θασιακά* 9 (1996), άρθρο 3, σ. 145.

επιτυχάνη αποφάσεις και εκτελή αυτάς και εν γένει κάμνη υπέρ των συμφερόντων των ορφανών του ειρημένου χωριού παν ότι κρίνη νόμιμον και συμφέρον δι' αυτά»²²³. Επίσης λογοδοτούσε κάθε χρόνο στη Γενική Εφορεία της Θάσου²²⁴.

Δεν έλειπαν βέβαια οι έριδες και οι καταγγελίες για κακοδιαχείριση της ορφανικής περιουσίας από τους επιτρόπους²²⁵ (Παράρτημα, Γ, 3 & 4). Παράλληλα οι σημαντικές καταγγελίες για κατάχρηση της κοινοτικής εξουσίας από τον προεστό της Κοινότητας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα είχαν συγκλονίσει την τοπική κοινωνία²²⁶. Οι πολιτικοί άρχοντες και οι πρόκριτοι του χωριού χωρισμένοι σε δύο παρατάξεις οδήγησαν το χωριό σε οξύτατες πολιτικές διενέξεις που έφτασαν μέχρι τη χειροδικία και το ξυλοδαρμό. Μάλιστα η αντιπολιτευόμενη παράταξη είχε διαμαρτυρηθεί έντονα στον Αιγύπτιο διοικητή της Θάσου για τις εις βάρος της βιαιοπραγίες²²⁷.

Η απονομή της δικαιοσύνης σε καθημερινές και απλές υποθέσεις αποδιδόταν από το Μικτό Εκκλησιαστικό Δικαστήριο, που υπήρχε στο Κάστρο, όπως και σε κάθε χωριό της Θάσου. Πρόεδρος ήταν ο Μητροπολίτης Μαρωνείας, ο οποίος επισκεπτόταν το νησί συνήθως κατά τους θερινούς μήνες, και μέλη έγκριτα και καταξιωμένα πρόσωπα της Κοινότητας. Αποτελούσε δηλαδή ένα είδος Ειρηνοδικείου. Σε περίπτωση αδυναμίας επίλυσης της διαφοράς οι αντίδικοι προσέφευγαν στο πρωτοδικείο Θάσου, που είχε την έδρα του στο Λιμένα. Στο Εφετείο Θεσσαλονίκης, ως δικαστήριο δευτέρου βαθμού, εκδικαζόταν κάθε έφεση κατά των αποφάσεων του Πρωτοδικείου²²⁸.

Η παρουσία του Αγίου Όρους στο Κάστρο ήταν ιδιαίτερα αισθητή. Η μονή Καρακάλλου ήταν η πρώτη που είχε δημιουργήσει μετόχι στο Κάστρο κατά το 16^ο

²²³ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Πρβλ. ΚΟΕΜΤΖΟΠΟΥΛΟΥ Λ., «Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο κατά τους χρόνους της εξέγερσης των κατοίκων της κατά της αιγυπτιακρατίας (1894-1905), *Θασιακά* 9, (1996), σ. 293.

²²⁴ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η συμβολή της Εκκλησίας στην κοινωνική περίθαλψη των ορφανών της Θάσου κατά τους τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας», στο Α' τοπικό συμπόσιο: *Η καρβάλα και η περιοχή της*, Ι. Μ. Χ. Α., Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 474, 481 & 486.

²²⁵ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Γ, 3 & 4.

²²⁶ Περισσότερα βλέπε στο κεφάλαιο Β, παρ 5.3 της παρούσας εργασίας.

²²⁷ «Ένεκεν δε της κακής διευθύνσεως του ειρημένου προεστότος ημών, της αδεξιότητος αυτού και της παντελούς απωλείας των εδετζιζίδων σήμεραν δε αυθαίρετοι άνθρωποι του ετόλμησαν δημοσίως να επιτεθώσι κατά του Δημητρίου Παπαβασιλείου, νομίμου δημογέροντος, να υβρίσωσιν αυτόν αισχρότατα, να κτυπήσωσιν δια χειρών και καρτέκλων, ξεσκίσαντες τα ενδύματά του και να κνηγώσιν αυτών μέχρις της οικίας του, λιθοβολούντες αυτόν απανθρωπότητα [...] Ταύτα πάντα, Εξοχότατε, εκτελούνται ένεκεν της φοβερίας του αναρχίας του χωριού μας, της κακής διευθύνσεως του χωριού μας εκ του μεθισου προεστότος μας [...] (ο οποίος) έχει την εσφαλμένην ιδέαν ότι τυγχάνει μονάρχης της κοινότητός μας και εξουσιοδοτεί τους πάντας» (1-1-1895). Βλ. Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Πρβλ. ΣΚΟΥΡΤΗ Ι., «Έριδες Δημογερόντων στο Κάστρο της Θάσου, 1895», *Θασιακά* 12 (2005), σ. 610.

²²⁸ ΚΟΕΜΤΖΟΠΟΥΛΟΥ Λ., ο.π., σσ. 269-285. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Η συμβολή της Εκκλησίας...», ο.π. σ. 473-474.

αιώνα και για το οποίο πλήρωνε ετησίως 100 άσπρα φόρο στους Τούρκους²²⁹. Το μοναστήρι εκτός από τις δωρεές των κατοίκων προέβαινε και σε αγορές κτημάτων²³⁰ (Παράρτημα Α,3). Σημαντικά μετόχια κατείχαν και οι μονές Ιβήρων και Κουτλουμουσίου, το ναΐδριο της οποίας πρωτολειτούργησε το έτος 1867. Η μονή Κουτλουμουσίου μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα με τις δωρεές των κατοίκων²³¹ και τις αγορές ελαιοδένδρων στην κοινότητα Κάστρου, είχε δημιουργήσει αξιόλογο μετόχι που προκαλούσε το θαυμασμό των κατοίκων. Όμως στα τέλη του 19^{ου} αιώνα αποφάσισε να ενοικιάσει το μετόχι της, γεγονός που είχε λυπήσει και απογοητεύσει τους κοινοτικούς άρχοντες του χωριού²³² (Παράρτημα Α, 4, 5 & 6).

Τα μοναστήρια στήριζαν ποικιλοτρόπως το Κάστρο στη δύσκολη προσπάθεια για πνευματική και οικονομική ανάκαμψη, που επιχειρούσε στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Οι βαθύτατα θρησκευόμενοι κάτοικοι του χωριού με τις από 27/04/1887 και 13/03/1891 επιστολές της Κοινότητας, ζητούσαν από τη μονή Κουτλουμουσίου πνευματικό πατέρα για να καλύψει τις ανάγκες του μυστηρίου της εξομολόγησης, καθώς οι εγχώριοι ιερείς δε διέθεταν τα κατάλληλα προσόντα για πνευματική καθοδήγηση των πιστών²³³ (Παράρτημα Α, 5 & 6). Αλλά ακόμα και στις δύσκολες στιγμές θανατηφόρων επιδημικών νοσημάτων ζητούσαν τη βοήθεια των μοναστηριών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η επιστολή της κοινότητας Κάστρου το έτος 1903 προς τη μονή Βατοπαιδίου για την αποστολή του κειμηλίου της Αγίας Ζώνης της Θεοτόκου, προκειμένου για «*την απαλλαγή από της ενσκηψάσης, εν τω χωριώ επιδημικής νόσου*»²³⁴ (Παράρτημα, Α, 7 & 8).

Το έτος 1903 η Κοινότητα είχε απευθύνει αίτηση για οικονομική βοήθεια προς τη Μονή Βατοπαιδίου για υδρευτικό έργο στον οικισμό της Μέσης, που αντιμετώπιζε σοβαρότατο πρόβλημα ύδρευσης²³⁵ (Παράρτημα, Α,9). Για το ίδιο έργο η μονή Κωνσταμονίου είχε ανταποκριθεί σε σχετικό αίτημα της Κοινότητας και στις 24/07/1903 ενέγραψε στο κατάστιχο ληψοδοσίας πίστωση 22,20 γρόσια «*εις συνδρομήν χωρίου της νήσου Θάσου “Κάστρον” δια το νερόν*» το οποίο έπρεπε να

²²⁹ ΜΠΑΛΤΑ Ε., ο.π., σ. 514 (πίνακας 2β).

²³⁰ Α.Ι.Μ.Κ., Φάκελος αλληλογραφίας με τα μετόχια της Θάσου, «Πωλητήριο κτήματος στη θέση ‘γονάτι’ της κοινότητας Κάστρου». Βλ. Παράρτημα Α, 3.

²³¹ Αρχείο οικογένειας Σταμπούλη. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Το αρχείο της οικογένειας ...», *Θασιακά* 8 (1995), αρ. εγ. 16, σ. 165.

²³² Α.Ι.Μ.ΚΟ, Φάκελος αλληλογραφίας με τα μετόχια της Θάσου. Βλ. Παράρτημα Α, 4, 5 & 6. Πρβλ. ΣΤΡΑΤΗ Δ., *Το νησί της Θάσου και το Άγιον Όρος*, Καβάλα 1995, σσ. 107-109.

²³³ Α.Ι.Μ.ΚΟ, Φάκελος αλληλογραφίας με τα μετόχια της Θάσου. Βλ. Παράρτημα Α, 4, 5 & 6. Πρβλ. ΣΤΡΑΤΗ Δ., ο.π., σσ. 107-109.

²³⁴ Α.Ι.Μ.Β., φακ. 179, αρ. εγ. 138 & Φακ. 704, αρ. εγ. 218. Βλ. Παράρτημα, Α, 7 & 8.

²³⁵ Α.Ι.Μ.Β., φακ. 118, αρ. εγ. 133. Βλ. Παράρτημα, Α, 9.

κατεβεί από τον ορεινό οικισμό προς τον ταχύτατα αναπτυσσόμενο πεδινό οικισμό²³⁶. Επίσης από τα κατάστιχα ληψοδοσίας της μονής Βατοπαιδίου φαίνεται ότι το μοναστήρι είχε δώσει στην κοινότητα Κάστρου 60 γρόσια το έτος 1882 ως συνδρομή για ανέγερση νέας εκκλησίας και 100 γρόσια το έτος 1896 ως συνδρομή για την ανακατασκευή του σχολικού κτιρίου στον ορεινό οικισμό²³⁷.

Σημαντική ήταν και η προσφορά της Ι. Μονής Ιβήρων, καθώς αντιμετώπισε δυναμικά την προσπάθεια καταπάτησης σημαντικής εκτάσεως που κατείχε στον παραλιακό οικισμό των Λιμεναρίων από τον ιδιοκτήτη της γερμανικής μεταλλευτικής εταιρείας Fr. Speidel, που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή, την οποία και παραχώρησε το έτος 1922 στην Επιτροπή Εποικισμού για να κτιστεί ο προσφυγικός συνοικισμός²³⁸. Ένα χρόνο αργότερα (Ιούλιος 1923) η Κοινότητα αναγνώριζε «τα μεγαλόφρονα και εν ευεργεσία αείποτε διαλάμποντα αισθήματα της ευαγούς αδερφότητας της σεβασμίας Μονής» και ζητούσε από το μοναστήρι τη συνδρομή του με την αποστολή 350 ξύλων καστανιάς, μήκους ενάμισι μέτρου, για την περιφραγή του περιβάλλοντος χώρου του νεόδμητου ενιαίου δημοτικού σχολείου²³⁹. Για το ίδιο έργο στάλθηκε δύο χρόνια αργότερα πανομοιότυπη σχεδόν επιστολή και στη μονή Βατοπαιδίου²⁴⁰ (Παράρτημα, Β, 4).

Η μοναδική περίπτωση μετοχίου όπου δημιουργήθηκαν εντάσεις ήταν αυτό της σερβικής Μονής Χιλιανδαρίου, λόγω της υπόνοιας που είχε δημιουργηθεί στους κατοίκους για προπαγάνδα εκσλαβισμού και προσπάθεια προσηλυτισμού, την περίοδο των εθνικών ανταγωνισμών στη Μακεδονία²⁴¹ (Παράρτημα, Α 1 & 2).

Το έτος 1871, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Μελιρρύτου το Κάστρο που «απέιχε πέντε ώρας της πρωτευούσης», είχε «εκκλησίαν και σχολείον και κατοικείτο εκ 250 οικιών»²⁴². Το 1885 ο πληθυσμός του Κάστρου ανήλθε σε 1.430 κατοίκους, ενώ στο επίγειο του χωριού υπήρχαν 20 σπίτια, γεγονός που δηλώνει ότι αρχίζουν να εγκαθίστανται δειλά - δειλά ορισμένοι κάτοικοι, που ασχολούνταν με το εμπόριο και τη ναυτιλία, στον παραλιακό οικισμό: «Το Κάστρο κείται επί υψηλού μέρους και επί λόφου εν τω κέντρω σχεδόν της νήσου και εν μέσω οπωροφόρων δένδρων ον, κατ’

²³⁶ΚΥΡΟΥ Δ., «Σχέσεις της Θάσου με την Ιερά Μονή Κωνσταντινίου του Αγίου Όρους κατά το 2^ο μισό του 19^{ου} αιώνα και κατά την 1^η 20ετία του 20^{ου} αιώνα», *Θασιακά* 14, (2009), σ. 376.

²³⁷ Κατάστιχα ληψοδοσία Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου, τόμ. 855, σ. 10 και τόμ. 856, σ. 213β

²³⁸ ΣΤΡΑΤΗ Δ., ο.π., σσ. 97-98.

²³⁹ΚΡΗΤΙΚΟΥ Γ., «Η απόφαση της ίδρυσης του Δημοτικού Σχολείου Λιμεναρίων», *Θασιακά* 10 (2001), σσ. 428-429.

²⁴⁰ Α.Ι.Μ.Β., φακ 210, αρ. εγ 124-126. Βλ. Παράρτημα, Β, 7.

²⁴¹ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλέπε παράρτημα, Α, 1 & 2.

²⁴²ΜΕΛΙΡΡΥΤΟΥ Μ., ο.π., σ. 69.

εξαιρέσει των λοιπών, καταφανές και από της θαλάσσης. Οικείται υπό 1.430 κατοίκων και έχει 20 διαφόρου είδους καταστήματα, εκκλησίαν, σχολείον και ωραία ύδατα, ων εξέχει το της 5' της ώρας απεχούσης πηγή Γονάτι». «Λιμενάρια: Η παραλία αυτή χρησιμεύει ως επίνειον του χωρίου Κάστρου. Παρ' αυτήν υπάρχουν 20 οικίαι, 5 παντοπωλεία και φρέαρ εξαιρετον έχον ύδωρ. Από τούτου ομαλή λίαν οδόν και σύσκιος διερχομένη επί 1 ½ ώραν δια δάσους πλατάνων ελαιών, πιτύων και πέραν κομάρων και ρηκών, έπειτα δε βαίνουσα ανωφελώς επί γαιώδους εδάφους και δια κοντοπρίνων, πιτύων και ελαιών φέρει μετά 1 ½ ώραν εις το χωρίον Κάστρον»²⁴³.

4.2. Οι ραγδαίες κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις στην κοινότητα Κάστρου στις αρχές του 20 αιώνα

Η είσοδος του 20^{ου} αιώνα αποτέλεσε ορόσημο για την κοινότητα Κάστρου, καθώς δύο σημαντικά γεγονότα μεταμόρφωσαν ριζικά τη φυσιογνωμία της. Το πρώτο ήταν η εγκατάσταση της γερμανικής μεταλλευτικής εταιρείας του Fr. Speidel στα Λιμενάρια το έτος 1903 για την εξόρυξη των σιδηρομεταλλευμάτων της περιοχής. Η ανάγκη για εργατικά χέρια οδήγησε στη «βίαιη» μετεγκατάσταση των κατοίκων του ορεινού οικισμού προς τα πεδινά και τα παράλια της Κοινότητας. Έτσι στις αρχές του 20^{ου} αιώνα διαμορφώνονται τρεις οικισμοί: τα Λιμενάρια, η Μέση και το Κάστρο. Οι δύο τελευταίοι αποτελούσαν την ορεινή κοινότητα και συνήθως αναφερόταν ως ένας οικισμός με την ονομασία «Κάστρο». Ας δούμε όμως μερικά στοιχεία για τον καθένα οικισμό.

Τα Λιμενάρια ή «Χαμιδιέ» κατά την τουρκική τους ονομασία από το 1903 είχαν μετατραπεί σε σπουδαίο βιομηχανικό κέντρο γνωρίζοντας ταχύτατη οικονομική ανάπτυξη²⁴⁴ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 12). Σε ιδιωτική επιστολή κατοίκου του Θεολόγου προς τον γιό του, που ήταν οικονομικός μετανάστης στις Ηνωμένες Πολιτείες, με χρονολόγηση 22-10-1905, γίνεται λόγος για ανοικοδόμηση «κολοσσιαίων», κτιρίων και «μεγάρων» στα Λιμενάρια, καθώς και για αλματώδη ανάπτυξη των μεταλλείων, που φέρνουν στο χωριό πάνω από 2.000 εργάτες²⁴⁵, με ότι αυτό συνεπάγεται για το ύψος των ενοικίων των σπιτιών και την αξία των οικοπέδων. Επίσης γίνεται λόγος για

²⁴³ ΣΧΙΝΑ Ν., ο.π., σσ. 864 & 858.

²⁴⁴ Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 12.

²⁴⁵ ΧΙΟΥΤΗ Κ., *Προσωπογραφία του Νεοχωρίου Χαλκιδικής (16^{ου} – 20^{ου} αιώνας)*, Θεσσαλονίκη (2001), σσ. 137, 360 & 411-412. Στο βιβλίο αυτό γίνεται αναφορά σε πέντε Νεοχωρίτες, οι οποίοι εργάστηκαν στα μεταλλεία των Λιμεναρίων εκείνη τη εποχή: Δαβίλλας Αριστείδης (εργολάβος), Παπάγγελος Απόστολος (επιστάτης), Παπάγγελος Άγγελος (σιδηρουργός), Πρόιος Γεώργιος (αρχιεπιστάτης) και Πρόιος Ιωάννης (σιδηρουργός).

κτίσιμο εργοστασίων, σιδηρουργείων και ξυλουργείων σε τέτοιο βαθμό, ώστε να συγκρίνει τα Λιμενάρια με την Καλιφόρνια της Αμερικής: «...το Λιμνάρι γίνεται πόλις λαμπρά. Τα μεταλλεία εις μεγάλην πρόοδον, κολοσσιαία οικοδομαί γίνονται. Τουλάχιστον εργάζονται εργάται ξένοι άνω των δύο χιλιάδων [...] Για μερικούς το Λιμνάρι είναι Καλιφόρνια. Ο θεός σου Ιωάννης (Περδικούλης) έχει απολαβήν ενοικίου άνω των 100 λιρών, διότι έχει τρεις οικοδομάς υπό ενοίκιον, καθώς και ο Γεώργιος Φιλίππου (Κρητικός) και καθ' εκάστην κτίζουν[...]. Τα ατμόπλοια δεν λείπουν. Καθ' εκάστην δρόμοι αμαξωτοί και σιδηρόδρομοι σχεδιάζονται. Μέγαρα μεγάλα εδόθησαν εργολαβικώς να κτισθούν, καθώς και ήρχισαν να κτίζονται εργοστάσια. Έγιναν σιδηρουργεία και ξυλουργεία εις Άγιον Νικόλαον ...»²⁴⁶.

Για την αντιμετώπιση των άμεσων αναγκών του οικισμού είχε συγκροτηθεί ξεχωριστό κοινοτικό Συμβούλιο με δικό του ταμείο, προκειμένου να αντιμετωπίσει αμεσότερα και αποτελεσματικότερα τα προβλήματα της ταχύτατα αναπτυσσόμενης περιοχής²⁴⁷. Το κοινοτικό Συμβούλιο των Λιμεναρίων πρωτολειτούργησε το έτος 1903 σε υφιστάμενο κτίριο που βρισκόταν στον παραλιακό δρόμο του οικισμού²⁴⁸ και είχε ανακαινιστεί γι' αυτό το σκοπό²⁴⁹ (Παράρτημα, Β, 3 και Ζ, 26). Έτσι τα Λιμενάρια λειτουργούσαν ως άτυπη «αποικιακή» κοινότητα συνεργαζόμενη με τη «μητροπολιτική» της κοινότητα, το Κάστρο. Μάλιστα υπάρχουν αρκετές αναφορές σε δημόσια και κοινοτικά έγγραφα από τη δεκαετία του '10, με το χαρακτηρισμό «κοινότητα Λιμεναρίων», γεγονός που αναδεικνύει τον εξελισσόμενο πρωταγωνιστικό ρόλο του οικισμού, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της Γαλλικής κατοχής (1917)²⁵⁰. Ωστόσο οι δύο κοινότητες συνήθως εμφανιζόταν ως ενιαία κοινότητα με την ονομασία «Κάστρο», καθώς τα δύο κοινοτικά συμβούλια συναποφάσιζαν για τα κρίσιμα και σοβαρά ζητήματα που απασχολούσαν τους τρεις οικισμούς, όπως αυτό των σχολείων²⁵¹. Τη συναντούμε επίσης σε ορισμένα έγγραφα και ως κοινότητα

²⁴⁶Βλ. ΧΙΩΝΗ Κ., «Η εγκατάσταση της μεταλλευτικής εταιρείας Spreidel στη Θάσο και οι θετικές ή αρνητικές αντιδράσεις των κατοίκων», *Θασιακά* 11, σσ. 358-359.

²⁴⁷Υπάρχουν αρκετά έγγραφα στα οποία υπογράφουν τα δύο κοινοτικά συμβούλια, όπως το πρακτικό της 3^η Απριλίου του 1909 για την απόφαση ανέγερσης κοινού διδακτηρίου, που δημοσιεύτηκε στο ΚΡΗΤΙΚΟΥ Γ., «Η απόφαση της ίδρυσης του Δημοτικού Σχολείου Λιμεναρίων», *Θασιακά* 10 (2001), σσ. 425-427. Επίσης στην επιστολή του Αρχιερατικού Επιτρόπου του νησιού, το έτος 1903, προς τη μονή Βατοπαιδίου αναφέρεται η φράση «αι κοινότητες Κάστρου της νήσου Θάσου». Βλ. Παράρτημα, Α, 8.

²⁴⁸Φωτογραφικό αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Λιμεναρίων «Κάστρο». Βλ. Παράρτημα, Ζ, 26. Πρβλ. ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ Σ., «Ένα θασίτικο συμβόλαιο κατασκευής οικοδομήματος του 1903», *Θασιακά* 9, 1996, 19-30.

²⁴⁹Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Β, 3 και Ζ, 26. Πρβλ. ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ Σ., ο.π.

²⁵⁰Βλ. ΤΟΠΟΥΖΗ Ε., ο.π., αρ. εγ. 1, 2 & 3, σσ. 658-661.

²⁵¹ΚΡΗΤΙΚΟΥ Γ., ο.π., σσ. 425-427.

«Κάστρου – Λιμεναρίων» ή «Καστρολιμενάρια». Η επίσημη μετονομασία της κοινότητας Κάστρου σε κοινότητα Λιμεναρίων έγινε με βασιλικό διάταγμα στις 18-5-1956 (ΦΕΚ Α 125/1956)²⁵².

Το έτος 1903 η έδρα της κοινότητας Κάστρου μεταφέρθηκε από τον ομώνυμο ορεινό οικισμό στον πεδινό οικισμό της «Μέσης»²⁵³ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 13) και το κοινοτικό κατάστημα στεγάστηκε σε ένα από τα λίγα μεγάλα κτίσματα που υπήρχαν στο χωριό και το οποίο το ονόμαζαν «κονάκι»²⁵⁴. Στη Μέση, ζούσε η συντριπτική πλειοψηφία των οικογενειών της κοινότητας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα για τους εξής λόγους:

1. Σ' αυτό τον οικισμό οι περισσότερες οικογένειες του Κάστρου διατηρούσαν καλύβες από το 19^ο αιώνα, στις οποίες διέμεναν κατά την εκτέλεση των γεωργικών τους εργασιών και ιδιαίτερα την περίοδο της ελαιοκομιδής.²⁵⁵ Αυτό διευκόλυνε την πρώτη εγκατάσταση τους κοντά στο χώρο των μεταλλείων.
2. Ο οικισμός διέθετε μεγάλες καλλιεργήσιμες εκτάσεις, τις οποίες εκμεταλλεύονταν οι κάτοικοι του Κάστρου. Εδώ έσπερναν το καλαμπόκι, το σιτάρι και τη σίκαλη εξυπηρετώντας έτσι τις βασικές διατροφικές τους ανάγκες.²⁵⁶
3. Η αξία των οικοπέδων για την οικοδόμηση νέων κατοικιών ήταν πολύ χαμηλότερη σε σχέση με αυτή των Λιμεναρίων, όπου η ανάπτυξη των μεταλλείων είχε οδηγήσει στην κατακόρυφη άνοδο της αξίας των ακινήτων.
4. Η πρόσβαση στον παλιό οικισμό του Κάστρου για την καλλιέργεια των κηπευτικών ήταν ευκολότερη.
5. Από το έτος 1908 άρχισε να λειτουργεί μόνιμα στη Μέση το σχολείο του Κάστρου, που μέχρι τότε ήταν μετακινούμενο σε ορεινό και πεδινό οικισμό.

Στη θέση μας αυτή συνηγορεί και η από 9-9-1918 διάταξη του μητροπολίτη Μελισσηνού σύμφωνα με την οποία η κοινότητα Κάστρου είχε διαιρεθεί εκκλησιαστικά σε πέντε τμήματα: Ένα των Λιμεναρίων, τρία ίσα της Μέσης και ένα του ορεινού οικισμού. Επιπλέον η διάταξη όριζε ότι «οι τέσσερις ιερείς εκ περιτροπής

²⁵²ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, «Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων, Αθήνα 1962.

²⁵³ Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 13.

²⁵⁴ Στο χώρο αυτό είναι κτισμένο σήμερα το σπίτι του Ιωάννη Χανδρινού. Την πληροφορία αυτή μας έδωσε η 95χρονη σήμερα Ελισσάβη Καναρά, που γεννήθηκε το έτος 1915 στη Μέση.

²⁵⁵ Αρχείο οικογένειας Σταμπουλή. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμπουλή», *Θασιακά* 8 (1995), σ. 166, αρ. εγ. 18. Βλέπε και ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ο Θάσιος ιατρός Αυγουστής Αναστασιάδης (1875-1958)», *Θασιακά* 8 (1995), σ. 17.

²⁵⁶ Αυτά ήταν τα λεγόμενα «ξερικά», αφού δεν ήταν απαραίτητο το πότισμά τους.

θα λαμβάνωσιν εβδομάδα εις Καστρολιμενάρια (Άγιον Γεώργιον και Ευαγγελισμόν), ο δε πέμπτος θα διαμένη εν τω Κάστρω (Άνω), επί του παρόντος διαρκώς ο παπα-Ιγνάτιος. Έκαστος ιερέυς θα φωτίζη το τμήμα του, απαγορευομένου αυστηρώς να φωτίζη έτερον τμήμα»²⁵⁷. Μια τέτοια πληθυσμιακή υπεροχή δε μπορεί να δημιουργήθηκε από τη μια μέρα στην άλλη, άρα η κατάσταση αυτή άρχισε να διαμορφώνεται τουλάχιστον προ δεκαετίας²⁵⁸.

Ο οικισμός της Μέσης από το 1922 διατηρούσε πληθυσμιακή ισορροπία με αυτόν των Λιμεναρίων μέχρι τη δεκαετία του '60, οπότε με τη διάνοιξη της επαρχιακής οδού που ένωνε το Λιμένα με τα Λιμενάρια και ιδιαίτερα τη δεκαετία του '70 με την αύξηση της τουριστικής κίνησης αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση. Η Μέση μετονομάστηκε αργότερα άτυπα σε «Καλύβια» και με απόφαση του κοινοτικού συμβουλίου τη δεκαετία του '70 σε «Άγιο Γεώργιο» από την ομώνυμη εκκλησία του χωριού (ΦΕΚ 152/21-7-1973).

Ο ορεινός οικισμός της Κοινότητας, το «Κάστρο»²⁵⁹ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 10 & 11) δέχτηκε μεγάλο πλήγμα μετά το κλείσιμο του δημοτικού σχολείου το έτος 1907 και τη μεταφορά του στον οικισμό της Μέσης. Το γεγονός αυτό ανάγκασε πολλές οικογένειες να μετακομίσουν στα πεδινά. Παρέμειναν μόνο λιγοστοί κτηνοτρόφοι και ηλικιωμένοι. Ωστόσο το καλοκαίρι οι κάτοικοι της Μέσης ανέβαιναν στο Κάστρο για την καλλιέργεια των κηπευτικών. Το άφθονο νερό από την πηγή «Γονάτι» και οι μικρές, αλλά γόνιμες εκτάσεις γύρω από την πηγή, έφερναν πολλούς κατοίκους στο Κάστρο, που δεν ήθελαν να εγκαταλείψουν τις «σκάλες», όπως έλεγαν τις καλλιεργήσιμες αναβαθμίδες της πηγής. Ιδιαίτερα κατά τα τέλη της δεκαετίας του '30 ανέβαιναν τα καλοκαίρια και πολλοί άνθρωποι που έπασχαν από φυματίωση, δεδομένου ότι το κλίμα του χωριού ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκό για την αντιμετώπιση της ασθένειας. Αυτό μάλιστα οδήγησε και στη δημιουργία κοινοτικού σανατορίου, το οποίο λειτούργησε όμως για σύντομο χρονικό διάστημα²⁶⁰. Η οριστική ερήμωση του

²⁵⁷ ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένας κώδικας από το Κάστρο...ο.π., σ. 744..

²⁵⁸ Ο οικισμός της Μέσης διατηρούσε πληθυσμιακή ισορροπία με αυτόν των Λιμεναρίων μέχρι τη δεκαετία του '60, οπότε με τη διάνοιξη της επαρχιακής οδού που ένωνε το Λιμένα με τα Λιμενάρια και ιδιαίτερα τη δεκαετία του '70 με την αύξηση της τουριστικής κίνησης αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση. Η Μέση μετονομάστηκε αργότερα άτυπα σε «Καλύβια» και με απόφαση του κοινοτικού συμβουλίου τη δεκαετία του '70 σε «Άγιο Γεώργιο» από την ομώνυμη εκκλησία του χωριού (ΦΕΚ 152/21-7-1973).

²⁵⁹ Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 10 & 11.

²⁶⁰ Την πληροφορία αυτή μας έδωσε με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο και εξ' ιδίας εμπειρίας η ενενηνταπεντάχρονη σήμερα Ελισσάβητ Καναρά.

οικισμού συντελείται μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και ιδιαίτερα μετά το κατέβασμα του νερού της πηγής «Γονάτι» τη δεκαετία του '60 στα Λιμενάρια²⁶¹.

Το δεύτερο σημαντικό γεγονός που συνέβη στην κοινότητα Κάστρου ήταν η εγκατάσταση σημαντικού αριθμού προσφύγων, από τις επαρχίες Κυζίκης, Ραιδεστού, Νικομήδειας και Αρτάκης της Αν. Θράκης και της Μ. Ασίας, τον Αύγουστο του 1922 στον παραλιακό οικισμό. Αρχικά οι κάτοικοι είδαν με καχυποψία και ανησυχία την εγκατάσταση 800 περίπου ανθρώπων στο χωριό τους και την παραχώρηση κοινοτικών εδαφών και αντέδρασαν, ιδιαίτερα για τον χώρο της εγκατάστασής τους²⁶² (Παράρτημα, Α, 13 & 14). Σύντομα όμως οι ταραχές κόπασαν, καθώς οι κάτοικοι κατάλαβαν ότι παρασύρθηκαν από τις λανθασμένες ενέργειες των κοινοτικών τους ηγετών. Παράλληλα οι Μικρασιάτες πρόσφυγες εντάχθηκαν πλήρως στην τοπική κοινωνία, προσφέροντας πολύτιμο έργο για την οικονομική, πολιτιστική και πνευματική ανάπτυξη του τόπου.

4.2. Ο πληθυσμός της κοινότητας Κάστρου κατά την εξηκονταετία 1870-1930

Προκειμένου να διερευνήσουμε τη δημογραφική και κοινωνικοοικονομική κατάσταση της κοινότητας Κάστρου την εξηκονταετία 1870-1930 εντοπίσαμε όλες τις σχετικές πληθυσμιακές στατιστικές εκείνης της εποχής, ενώ παράλληλα μελετήσαμε παλιά Δημοτολόγια και Μητρώα, που σώζονται στο αρχείο του Δημοτικού Διαμερίσματος Λιμεναρίων, τα οποία μας έδωσαν ενδιαφέροντα και άγνωστα μέχρι στιγμής στοιχεία για την κοινωνική και οικονομική της κατάσταση.

Αναλυτικότερα ερευνήθηκαν διεξοδικά τα δημοτολόγια που συντάχθηκαν το έτος 1922, όπου βρίσκονται εγγεγραμμένοι δημότες εν ζωή που γεννήθηκαν από το έτος 1837 και μετέπειτα. Μελετήθηκαν επίσης το Μητρώο Αρρένων των ετών 1834-1934, και το Μητρώο Θηλέων των ετών 1875-1957. Τα Δημοτολόγια του 1922 περιλαμβάνουν δύο βιβλία, που συντάχθηκαν την 30^η Απριλίου 1922 από το διευθυντή του δημοτικού σχολείου Κυπάρισσο Γεωργιάδη.²⁶³ Φέρουν δε τους εξής

²⁶¹ Βλέπε στον πίνακα 9 την πληθυσμιακή μεταβολή του ορεινού οικισμού Κάστρου (1871-1991).

²⁶² ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Προστριβή γηγενών και προσφύγων», *Κήρυξ Μ. Ασίας*, *Σάββατο*, 13-11-1926/221, σ. 3. και ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Διαφοραί προσφύγων και γηγενών», *Κήρυξ Μ. Ασίας*, *Σάββατο*, 20-11-1926/227, σ. 3. Βλ. Παράρτημα, Α, 13 & 14.

²⁶³ Πρόκειται για δύο μικρά εξηντάφυλλα μαθητικά τετράδια διαστάσεων 27Χ20 από το βιβλιοπωλείο Μερτζιανίδη στην Καβάλα, που είναι διαμορφωμένα με κάθετες γραμμές. Δυστυχώς τα Δημοτολόγια είναι σε πολύ κακή κατάσταση, έχουν υποστεί αρκετή φθορά, ενώ λείπουν και σημαντικές σελίδες. Επίσης έχουν έντονα σημάδια διαγραφής πάνω στις οικογενειακές μερίδες από τους γραμματείς, οι

τίτλους: 1) «Κοινότης Κάστρου <λιμενάρια>. Γενικόν Μητρώον Δημοτών». 2) «Κοινότης Κάστρου. Γενικόν Μητρώον Δημοτών»²⁶⁴ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 1). Στο πρώτο βιβλίο είναι καταγεγραμμένες οι οικογένειες που είχαν εγκατασταθεί μόνιμα στον παραλιακό οικισμό της Κοινότητας, στα Λιμενάρια, από την εποχή της έναρξης των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων της εταιρείας Spreidel (1903) μέχρι το έτος 1922. Πρόκειται για τις ιδιαίτερα ευκατάστατες οικογένειες του Κάστρου, που είχαν την οικονομική δυνατότητα να κτίσουν νέα σπίτια κοντά στο χώρο εργασίας τους και σε οικόπεδα που είχαν αρχίσει να αποκτούν ιδιαίτερη αξία. Στο δεύτερο βιβλίο είναι καταγεγραμμένες οι οικογένειες που κατοικούσαν στην ορεινή κοινότητα η οποία, όπως προαναφέρθηκε, περιελάμβανε τους οικισμούς του Κάστρου και της Μέσης²⁶⁵.

Η πρώτη εκτίμηση του πληθυσμού της κοινότητας Κάστρου για την περίοδο που εξετάζουμε προέρχεται από τον γιατρό Μελίρρυτο, ο οποίος στο βιβλίο του «Περιγραφή ιστορική και γεωγραφική υπ' εκκλησιαστικήν έποψιν της θεοσώστου επαρχίας Μαρωνείας» υπολόγιζε σε 250 περίπου τις οικογένειες του χωριού κατά το έτος 1871²⁶⁶. Λίγα χρόνια αργότερα σε στατιστικό πίνακα που συνέταξε στις 4 Ιουνίου 1885 ο Έλληνας υποπρόξενος στην Καβάλα Αλ. Τσιμπουράκης αναφέρεται ότι στο Κάστρο ζούσαν συνολικά 1.430 κάτοικοι.

Η πρώτη αναφορά για τον πληθυσμό του Κάστρου στις αρχές του 20^{ου} υπάρχει σε φύλλο της εφημερίδας «Αγών», που κάνει λόγο για την ύπαρξη 1.300 κατοίκων.²⁶⁷ Στο υπηρεσιακό έγγραφο της 16ης Αυγούστου 1906 του διευθυντή του δημοτικού σχολείου Παναγίας Αλ. Γεωργιάδη υπολογίζονται σε 400 οι οικογένειες που ζούσαν συνολικά στην κοινότητα Κάστρου²⁶⁸. Αναλυτικότερη καταγραφή του πληθυσμού

οποίοι κατά τη σύνταξη των νέων Δημοτολογίων διέγραφαν ότι καταχωρούσαν από το φόβο της εκ παραδρομής διπλοεγγραφής.

²⁶⁴ Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 1.

²⁶⁵ Η ανασύνταξη των Δημοτολογίων γινόταν σε άτακτα χρονικά διαστήματα, ανάλογα με τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν και τις γραφειοκρατικές ανάγκες της κοινότητας. Ο τρόπος καταγραφής των οικογενειών δεν προέβλεπε χώρο για την καταχώρηση νέων μελών λόγω γέννησης ή μεταφοράς μελών λόγω γάμου. Ο γραμματέας καταχωρούσε τους νέους δημότες στο τέλος του Δημοτολογίου δίδοντάς τους πρόχειρα τον αύξοντα αριθμό δημοτολογίου και στο τέλος της δεκαετίας ξαναγράφονταν καινούριο Δημοτολόγιο στο οποίο «διόρθωνε» τις οικογενειακές μερίδες ενημερώνοντάς τες και με τυχόν θανάτους, που σημείωνε στο χώρο των παρατηρήσεων του παλιού Δημοτολογίου.

²⁶⁶ ΜΕΛΙΡΡΥΤΟΥ Μ., ο.π., σ. 69.

²⁶⁷ ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Τα εν Θάσω - Ενεστώς πληθυσμός της νήσου Θάσου» *Αγών*, 14.06.1902/169, σ. 3. Για το ίδιο έτος υπάρχει αναφορά του Βρετανού υποπρόξενου στην Καβάλα, ο οποίος υπολογίζει αρχικά τον πληθυσμό του Κάστρου σε 1.500 με την υποσημείωση ότι η μείωση κατά 6-8% δίνει πιστότερη εικόνα του πληθυσμού του νησιού. Φωτοτυπία του εγγράφου με ημερομηνία 22-5-1902 βρίσκεται στο Λαογραφικό Μουσείο Καβάλας.

²⁶⁸ ΜΑΝΑΦΗ Κ. ο.π., σ. 86.

βρίσκεται σε στατιστικό έγγραφο του 1908, στο οποίο αναφέρεται ότι στον ορεινό οικισμό της κοινότητας Κάστρου – Μέσης υπήρχαν 1.230 χριστιανοί Ορθόδοξοι και 50 «ξένοι», ενώ στον παραλιακό οικισμό των Λιμεναρίων ζούσαν 403 άτομα εκ των οποίων οι 324 ήταν Χριστιανοί Ορθόδοξοι, 52 «ξένοι» και 27 Τούρκοι υπάλληλοι με τις οικογένειές τους²⁶⁹.

Σημαντικά στοιχεία για τον πληθυσμό της κοινότητας αντλούμε από έγγραφο της Νομαρχίας Δράμας προς τη Γενική Διοίκηση της Μακεδονίας με ημερομηνία 24-2-1914, στο οποίο επισυνάπτεται στατιστικός πίνακας, που περιλαμβάνει και την κοινότητα Κάστρου. Ο πίνακας αυτός παρουσιάζει τον ορεινό οικισμό Κάστρου - Μέσης με 2.000 κατοίκους (1004 άνδρες και 996 γυναίκες) και τον οικισμό των Λιμεναρίων με 330 κατοίκους (150 άνδρες και 180 γυναίκες)²⁷⁰. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι σε έγγραφο της υποδιοίκησης Θάσου προς τη Γενική Διοίκηση της Μακεδονίας με ημερομηνία 15-11-1914 αναφέρεται ότι στα Λιμενάρια υπήρχαν εγκατεστημένοι πάνω από 400 πρόσφυγες. Χαρακτηρίζεται επίσης ως κωμόπολη, η οποία διέθετε αστυνομικό σταθμό, τελωνοσταθμαρχείο και αστική σχολή. Παρουσιάζεται δε ως ξεχωριστή κοινότητα από το Κάστρο, το οποίο παρόλο που διέθετε πολλαπλάσιο πληθυσμό, χαρακτηρίζεται απλά ως χωριό²⁷¹. Είναι η εποχή κατά την οποία τα Λιμενάρια βρίσκονται στο απόγειο της ανάπτυξης που προκάλεσε η λειτουργία της γερμανικής μεταλλευτικής εταιρείας του Fr. Speidel.

Πληροφορίες για τον πληθυσμό της κοινότητας των ετών 1912 και 1915 μας δίνουν και οι «στατιστικοί πίνακες του πληθυσμού κατ' εθνικότητας των νομών Σερρών, Δράμας και Καβάλας», της Επιτελικής Υπηρεσίας του Ελληνικού Στρατού. Σύμφωνα με τους πίνακες αυτούς το έτος 1912 στον ορεινό οικισμό Κάστρου – Μέσης κατοικούσαν 1.100 άτομα και το έτος 1915 κατοικούσαν 1.139 άτομα, ενώ στα Λιμενάρια 900 και 909 αντιστοίχως.²⁷² Τέλος η εξέλιξη του πληθυσμού της κοινότητας Κάστρου από το 1920 έως το 1961 βρίσκεται στο βιβλίο του Υπουργείου Εσωτερικών «Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων» έκδοσης έτους 1962. Σύμφωνα με τους στατιστικούς πίνακες που εμπεριέχονται σε

²⁶⁹ ΣΚΟΥΡΤΗ Ι. ο.π., «Πληθυσμός, σχολεία και ιερείς των χωρίων της Θάσου...», ο.π. σ. 553. Στο βιβλίο του Α. Αρβανίτη «Η Μακεδονία εικονογραφημένη», που εκδόθηκε το έτος 1909 και χρονολογικά σχεδόν συμπίπτει με το παραπάνω στατιστικό έγγραφο, υπολογίζεται κατά προσέγγιση ο συνολικός πληθυσμός της κοινότητας Κάστρου σε 1.500 κατοίκους.

²⁷⁰ Ι.Α.Μ, Αρχείο: Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, Επαρχία Δράμας, φάκ. 12, υποφ. 3, αρ. εγ. 41.

²⁷¹ Ι.Α.Μ, Αρχείο: Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, Επαρχία Δράμας, φάκ. 12, υποφ. 1, αρ. εγ. 28.

²⁷² ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ, «Στατιστικοί πίνακες του πληθυσμού κατ' εθνικότητας των νομών Σερρών, Δράμας και Καβάλας», Αθήνα. 1919.

αυτό το βιβλίο το έτος 1920 ο ορεινός οικισμός Κάστρο είχε μόνο 60 μόνιμους κατοίκους, η Μέση 1207 και τα Λιμενάρια 452, ενώ το έτος 1928 στο Κάστρο είχαν απογραφεί 88 άτομα, στη Μέση 937 και στα Λιμενάρια 1206 (πίνακας 9)²⁷³.

Από την ανάλυση των στοιχείων του Δημοτολογίου της κοινότητας Κάστρου που συντάχθηκαν το έτος 1922 προέκυψε ότι στις αρχές τις δεκαετίας του '20 στην ορεινή κοινότητα (Μέση και Κάστρο) κατοικούσαν περίπου 270 οικογένειες με συνολικό πληθυσμό 1338 κατοίκους²⁷⁴. Στα Λιμενάρια κατοικούσαν 100 περίπου οικογένειες²⁷⁵, ενώ ο πληθυσμός του χωριού ανερχόταν σε 535 κατοίκους.²⁷⁶ Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, ο μέσος όρος των μελών μιας οικογένειας ήταν πέντε περίπου άτομα.

Μετά την Μικρασιατική καταστροφή τα Λιμενάρια, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, δέχτηκαν μεγάλο ρεύμα προσφύγων, από τις επαρχίες Κυζίκης, Ραιδεστού, Νικομήδειας και Αρτάκης αλλά και από την Κωνσταντινούπολη. Έτσι στο Δημοτολόγιο Λιμεναρίων του 1922 προστέθηκαν, λίγους μήνες αργότερα 830 νεοεγγεγραμμένοι πρόσφυγες²⁷⁷, ανεβάζοντας το συνολικό αριθμό των κατοίκων που ζούσαν στα Λιμενάρια σε 1.365 και το συνολικό πληθυσμό της κοινότητας Κάστρου σε 2.703²⁷⁸ (πίνακας 6).

²⁷³ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, «Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων», Αθήνα 1962. Βλ. πίνακα 9.

²⁷⁴ Επειδή έλλειπαν από τα Δημοτολόγια του Κάστρου οι 69 πρώτοι που ήταν καταχωρημένοι στα φύλλα που καταστράφηκαν, έγινε κατά προσέγγιση ο υπολογισμός του αριθμού αυτών των οικογενειών

²⁷⁵ Ομοίως, επειδή έλλειπαν από τα Δημοτολόγια των Λιμεναρίων οι 94 πρώτοι που ήταν καταχωρημένοι στα φύλλα που καταστράφηκαν, έγινε κατά προσέγγιση ο υπολογισμός και αυτού του αριθμού των οικογενειών

²⁷⁶ Οι 370 συνολικά οικογένειες της κοινότητας, που βρέθηκαν στα δημοτολόγια του 1922, επιβεβαιώνουν τον πρόχειρο υπολογισμό των οικογενειών από τον Αλέξανδρο Γεωργιάδη (διευθυντή του Δημοτικού σχολείου Παναγίας), ο οποίος σε έγγραφό του, το έτος 1906 προς τον Β. Μυστακίδη (καθηγητή της Μεγάλης του Γένους Σχολής στην Κωνσταντινούπολη) τις υπολόγιζε σε 400. (Κ. Μανάφη, 1989, *Χωριά, κάτοικοι, μαθηταί και διδάσκαλοι της νήσου*, Θασιακά 6, σ. 86)

²⁷⁷ Αρκετοί όμως από αυτούς αναχώρησαν αργότερα αναζητώντας μια καλύτερη τύχη στα αστικά κέντρα. Για αυτό το κομμάτι του πληθυσμού θα αναφερθούμε διεξοδικότερα με την ολοκλήρωση της ερευνητικής μας προσπάθειας.

²⁷⁸ Η αύξηση του πληθυσμού της κοινότητας συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια για να φτάσει το έτος 1961 τους 3.153 κατοίκους. Ήταν η τρίτη σε πληθυσμό κοινότητα του Νομού Καβάλας μετά τη Νικήσιανη και τις Κρινίδες και η πρώτη του νησιού.

	Οικογένειες	Πληθυσμός
Ορεινή κοινότητα (Μέση- Κάστρο)	270	1.338
Λιμενάρια	100	535
Πρόσφυγες		830
Σύνολο		2.703

Πίνακας 6. Ο πληθυσμός της κοινότητας Κάστρου το έτος 1922

Μεγάλος φαίνεται πως ήταν ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών λόγω χηρείας (18%). Συνολικά υπήρχαν 67 μονογονεϊκές οικογένειες εκ των οποίων οι 40 στην ορεινή κοινότητα. Οι 23 από αυτές είχαν ως προστάτη μόνο τον πατέρα και οι 44 μόνο τη μητέρα (πίνακας 7). Ένα επίσης σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού είναι και οι διατελούντες εν χηρεία χωρίς οικογένεια. Στα δημοτολόγια υπάρχουν 25 μόνες χήρες γυναίκες και 11 μόνι χήροι άνδρες. Έτσι ο συνολικός αριθμός των δημοτών που βρισκόταν σε χηρεία ανερχόταν συνολικά σε 103 άτομα.

Μονογονεϊκές οικογένειες (18%)	
Μονογονεϊκές (προστάτης ο πατέρας)	23
Μονογονεϊκές (προστάτης η μητέρα)	44
Χήροι	11
Χήρες	25
Διατελούντες εν χηρεία (Συνολικά)	103

Πίνακας 7. Μονογονεϊκές οικογένειες.

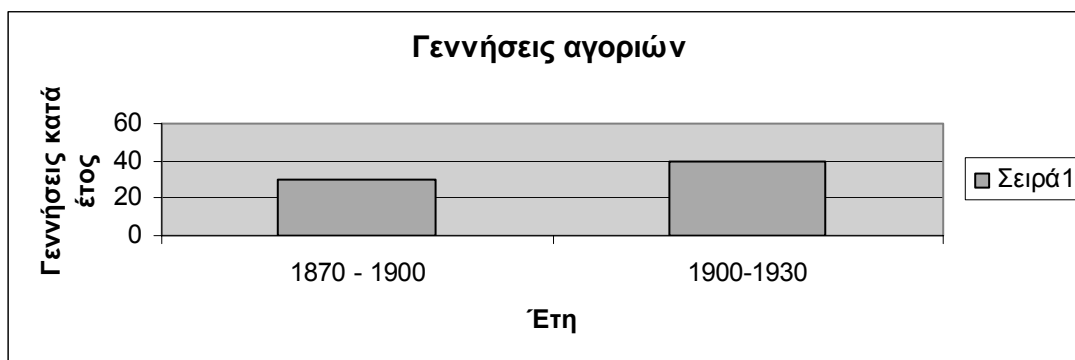
Ιδιαίτερα σημαντικά στοιχεία για τον ανδρικό πληθυσμό εκείνης της εποχής προέκυψαν από τη διεξοδική μελέτη του Μητρώου Αρρένων των ετών 1834-1934. Συγκεκριμένα ο πληθυσμός των νέων, ηλικίας μέχρι 30 ετών, αποτελούσε το 60% του συνολικού ανδρικού πληθυσμού σε αντίθεση με αυτό των ηλικιωμένων που ήταν ιδιαίτερα μικρός²⁷⁹ (πίνακας 8). Φαίνεται πως οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης και η ελλιπής ιατροφαρμακευτική περίθαλψη δεν μπορούσαν να αντισταθμιστούν από τον υγιεινό τρόπο διατροφής των κατοίκων και τις άριστες κλιματολογικές συνθήκες του χωριού.

²⁷⁹ Οι ηλικίες αρρένων από 0 έως 10 ετών αποτελούσαν το 21% του συνολικού ανδρικού πληθυσμού, οι ηλικίες από 10-20 ετών το 26% και οι ηλικίες από 20 έως 30 ετών το 13%.

ΕΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	1913- 1922	1903 1912	1893 1902	18831 892	18731 882	18631 872	18531 862	1834 1852
----- ΗΛΙΚΙΑ	----- 0-10	----- -20	----- -30	----- -40	----- -50	----- -60	----- -70	----- -88
ΑΝΔΡΕΣ	336	423	212	182	206	145	71	52
ΠΟΣΟΣΤΟ	21%	26%	13%	11%	13%	9%	4%	3%

Πίνακας 8. Ηλικιακή κατανομή του ανδρικού πληθυσμού της Κοινότητας το έτος 1922 σε απόλυτη και σχετική κατανομή.

Ένα άλλο στοιχείο που προκύπτει από τη μελέτη των Μητρώων Αρρένων είναι η αυξητική τάση των γεννήσεων τα πρώτα έτη του 20^{ου} αιώνα (γράφημα 1). Έτσι βλέπουμε πως τα 30 τελευταία έτη του 19^{ου} αιώνα ο μέσος όρος των αγοριών που γεννιούνται είναι 30 άτομα, ενώ την πρώτη τριακονταετία του 20^{ου} αιώνα ο μέσος όρος των γεννήσεων είναι 40 αγόρια. Από το έτος όμως 1930 και μετά πέφτει και πάλι στις 30 γεννήσεις.

Γράφημα 1. Γεννήσεις αρρένων την περίοδο 1870 – 1930

Δυστυχώς δεν μπορούμε να δούμε συγκριτικά τον αριθμό των γυναικών εκείνης της εποχής, αφού τα Μητρώα Θηλέων περιλαμβάνουν μεν γυναίκες που έχουν γεννηθεί από το έτος 1875, συντάχθηκαν όμως μεταγενέστερα (1970)²⁸⁰. Μπορούμε να πούμε όμως με βεβαιότητα ότι ο αριθμός των γεννήσεων, για τα έτη που προαναφέρθηκαν παραπάνω, ακολουθούσε αυτόν των ανδρών.

²⁸⁰ Η σύνταξη των Μητρώων Θηλέων ήταν μια επίπονη διαδικασία που άρχισε και ολοκλήρωσε η τότε γραμματέας της κοινότητας Θωμαή Σαμαρά, η οποία έδωσε χρήσιμες πληροφορίες και διευκρινίσεις για την παρούσα εργασία.

Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται η εξέλιξη του πληθυσμού στους οικισμούς της Κοινότητας από το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα έως τα τέλη του 20ου αιώνα (πίνακας 9).

ΕΤΟΣ/ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΚΑΣΤΡΟ	ΜΕΣΗ (ΚΑΛΥΒΙΑ)	ΛΙΜΕΝΑΡΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ
1871		250 (οικογένειες)		250 οικ.
1887		1.430		1.430
1902		1.300		1.300
1906		400 (οικογένειες)		400 οικ.
1908	1.230		351	1.581
1909		1.500		1.500
1912	1.100		900	2.000
1914	2.000		330	2.330
1915		1.139	909	2.015
1920	60	1.207	452	1.719
1922		1.338	1.365 ²⁸¹	2.703
1928	88	937	1.206	2.231
1940		1.132	1.240	2.372
1951	0	1.209	1.297	2.506
1961	25	1.129	1.999	3.153
1971	20	824	1.507	2.351
1981	17	780	1.448	2.245
1991	55	766	1.488	2.309

Πίνακας 9. Η πληθυσμιακή μεταβολή της κοινότητας Κάστρου (1871-1991)

4.3. Κοινωνική κατάσταση και οικονομική οργάνωση της Κοινότητας Κάστρου.

Ιδιαίτερα σημαντικά στοιχεία μας δίνει η ανάλυση των στοιχείων της στήλης των επαγγελμάτων στα Δημοτολόγια του 1922. Οι πίνακες που ακολουθούν μας δίνουν σημαντικές πληροφορίες για την κοινωνικοοικονομική κατάσταση του χωριού. Στον πίνακα 10 αποτυπώνονται τα επαγγέλματα των αρχηγών των οικογενειών της Κοινότητας, ενώ στον πίνακα 11 τα επαγγέλματα του συνολικού πληθυσμού. Ένα σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από την συγκριτική προσέγγιση των πινάκων είναι η αυξητική τάση των εργατών και η αντίστοιχη μείωση των αγροτών στους νέους.

²⁸¹Σ' αυτούς συμπεριλαμβάνονται 830 νεοφερμένοι πρόσφυγες, πολλοί όμως από τους οποίους αναχώρησαν για άλλο προορισμό αργότερα. Τα στοιχεία αυτού του έτους προέρχονται από τα δημοτολόγια της Κοινότητας.

ΘΕΣΗ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΛΙΜΕΝΑΡΙΑ	ΜΕΣΗ - ΚΑΣΤΡΟ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΟΣΟΣΤΟ
1η	εργάτες	13	89	102	34%
2η	κτηματίες - γεωργοί	14	35	49	16%
3η	τεχνίτες-επαγγελματίες	11	29	40	13%
4η	ναυτικοί - πλοίαρχοι	10	7	17	6%
5η	κτηνοτρόφοι	9	4	13	4%
6η	έμποροι	1	18	19	7%
7η	δημ. λειτουργοί	9	9	18	6%
		4	8	12	4%
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ				300	

Πίνακας 10. Κατανομή επαγγελματιών των αρχηγών των οικογενειών.

ΘΕΣΗ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΛΙΜΕΝΑΡΙΑ	ΜΕΣΗ - ΚΑΣΤΡΟ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΟΣΟΣΤΟ
1η	εργάτες	30	187	217	45%
2η	κτηματίες γεωργοί	14	39	53	11%
3η	τεχνίτες-επαγγελματίες	2	28	30	6%
4η	ναυτικοί πλοίαρχοι	21	39	60	13%
5η	κτηνοτρόφοι	24	10	34	7%
6η	έμποροι	10	5	15	3%
7η	δημ. λειτουργοί	1	27	28	6%
		11	12	23	5%
		6	10	16	4%
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ				476	

Πίνακας 11. Κατανομή επαγγελματιών του συνολικού πληθυσμού.

Παρατηρούμε, λοιπόν, από τον πίνακα 11 πως τον κύριο όγκο του ενεργού πληθυσμιακού δυναμικού αποτελούσαν οι εργάτες σε ποσοστό 45%, γεγονός που υφίσταται σε μεγαλύτερο βαθμό από την περίοδο εγκατάστασης της μεταλλευτικής εταιρείας Speidel στα Λιμενάρια.²⁸² Οι ανάγκες για εργατικά χέρια και οι ικανοποιητικές αποδοχές που προσέφερε η εταιρεία, οδήγησαν στις αρχές του 20ου

²⁸² ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Η εγκατάσταση και λειτουργία της εταιρείας Fr. Speidel στα Λιμενάρια. Το τέλος της ιστορίας ενός χωριού και η αρχή της δημιουργίας ενός άλλου», *Θασιακά* 9 (1996), αρ. εγ. 3, άρθρο 8, σ.44 και σσ. 36-39.

αιώνα ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, κυρίως νέους, ακτήμονες και πολύτεκνους, να εργαστούν στα μεταλλωρυχεία για να καλύψουν τις οικονομικές τους ανάγκες.²⁸³ Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του δασκάλου Κυπάρισσου Γεωργιάδη (συντάκτη των δημοτολογίων), που εγκατέλειψε προσωρινά το επάγγελμά του για να εργαστεί επί τριετίας στην εταιρεία, η οποία του εξασφάλιζε τριπλάσιες αποδοχές²⁸⁴. Οι ανάγκες όμως για εργατικά χέρια εξακολουθούν να υπάρχουν και μετά το κλείσιμο των μεταλλείων, αφού παρατηρείται έντονη οικοδομική δραστηριότητα τόσο στα Λιμενάρια όσο και στη Μέση, λόγω της σταδιακής μετεγκατάστασης των υπόλοιπων κατοίκων του ορεινού, αλλά και της βελτίωσης των ήδη υπάρχοντων σπιτιών.²⁸⁵ Επίσης πολλοί κάτοικοι ασχολούνται με την έμμισθη εργασία σε αγροτικές δουλειές αλλά και με δασικές εργασίες, ιδιαίτερα με την πίσσα, που παράγεται από τον εξωτερικό φλοιό του κορμού των πεύκων, τα οποία αφθονούσαν στο νησί. Τέλος πολλοί κάτοικοι εργαζόταν εποχιακά στις καπναποθήκες της Καβάλας *«οίτινες κατά Μάρτιον μήνα πανδημεί καταφεύγουσιν εις Καβάλλαν, γυναίκες, άνδρες, παιδιά, όπως αντί ευτελεστάτου ημερομισθίου συσκευάσωσι καπνόν και απέλθωσιν είτα κατά Νοέμβριον εις την Θάσον αποκομίζοντες ως κέρδος της πολυμήνου εργασίας ολίγους σάκκους αλεύρου και ολίγας οκάδας οσπρίων»*²⁸⁶.

Ένα επίσης μεγάλο μέρος του ενεργού πληθυσμού σε ποσοστό μέχρι και 26% (πίνακας 10) αποτελούσαν οι αγρότες. Από αυτούς οι περισσότεροι δήλωναν κτηματίες και ήταν ιδιοκτήτες μεγάλου αριθμού ελαιοδέντρων. Πρόκειται για τις παραδοσιακές «αρχοντικές» οικογένειες του χωριού, που παρήγαγαν σε μεγάλες ποσότητες το βασικότερο γεωργικό προϊόν του χωριού και κατείχαν τη βασικότερη πηγή πλούτου για τις παλαιότερες εποχές. Ωστόσο υπήρχαν και οι δηλωθέντες ως γεωργοί που ασχολούνταν με την εκμετάλλευση της λιγοστής καλλιεργήσιμης γης.

Οι τεχνίτες-επαγγελματίες αποτελούσαν το 13% και η συντριπτική τους πλειοψηφία ζούσε στην ορεινή κοινότητα. Αναλυτικότερα, στους αρχηγούς των οικογενειών, βρήκαμε επτά υποδηματοποιούς και ισάριθμους ξυλουργούς, έξι ράφτες, τέσσερις κτίστες, τρεις σιδηρουργούς, δύο εμβλωματές, δύο σαγμοποιούς, δύο κρεοπώλες ναυπηγό, σακχυφαντή, φανοποιό, μηχανικό, μυλωθρό, αρτοποιό, και κουρέα.

²⁸³ ΧΙΩΝΗ Κ., «Η εγκατάσταση της μεταλλευτικής εταιρείας, σ. 359.

²⁸⁴ Περισσότερα βλ. στο κεφ. Β, παρ. 6.1 της παρούσας εργασίας.

²⁸⁵ ΧΙΩΝΗ Κ., ο.π., σσ. 358-359 & 361.

²⁸⁶ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Τα εν Θάσω», *Αγών*, Παρασκευή, 28.06.1902/171, σ. 1.

Αξιοσημείωτη είναι και η ανάπτυξη της ναυτιλίας, αφού ένα ποσοστό 10% ασχολούνταν μ' αυτήν, είτε ως ιδιοκτήτες σκαφών, είτε ως εργάτες. Ήταν αρχηγοί πολυμελών οικογενειών ή παιδιά ναυτικών και οι περισσότεροι διέμεναν στα Λιμενάρια, όπου υπήρχε παρατηρητήριο για τον εντοπισμό πειρατικών επιδρομών (βιγλαριό) και το ναυπηγείο του Δημητρίου Π. Σκουλαρίκη. Υπάρχουν μαρτυρίες πως τα παλαιότερα χρόνια υπήρχαν περισσότερα καράβια και ζούσαν εξήντα οικογένειες από τη ναυτιλία.²⁸⁷ Η έλλειψη καλλιεργήσιμων εκτάσεων είχε ωθήσει τους ορεσίβιους Καστρινούς στην ανάπτυξη της ναυτιλίας. Άλλωστε αυτός ήταν και ο μόνος τρόπος ανάπτυξης του εμπορίου με την αντίπερα όχθη της Καβάλας, του Αγίου Όρους, των νησιών του ανατολικού Αιγαίου, αλλά και της Κωνσταντινούπολης. Με τα πλοία τους εξήγαγαν ξυλεία, κατράμι, δαδί, λάδι και κρασί, ενώ εισήγαγαν στο χωριό και στο νησί γενικότερα σιτηρά και είδη οικιακής χρήσης και ένδυσης²⁸⁸. Αξιοσημείωτο, όμως, είναι το γεγονός ότι δεν υπάρχει ούτε ένας κάτοικος που να δηλώνει ψαράς. Την τέχνη αυτή θα γνωρίσουν λίγο αργότερα από τους Μικρασιάτες πρόσφυγες, που εγκαταστάθηκαν στα Λιμενάρια.

Ένα σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού ασχολούνταν συστηματικά με την κτηνοτροφία. Ιδιαίτερα στην ορεινή κοινότητα το ποσοστό άγγιζε το 10%. Εδώ πρέπει να προσθέσουμε και την οικιακή κτηνοτροφία, που δεν έλειπε από σχεδόν κανένα νοικοκυριό. Αντίθετα στα Λιμενάρια μόνο ένας φαίνεται πως ασχολούνταν συστηματικά με την κτηνοτροφία.

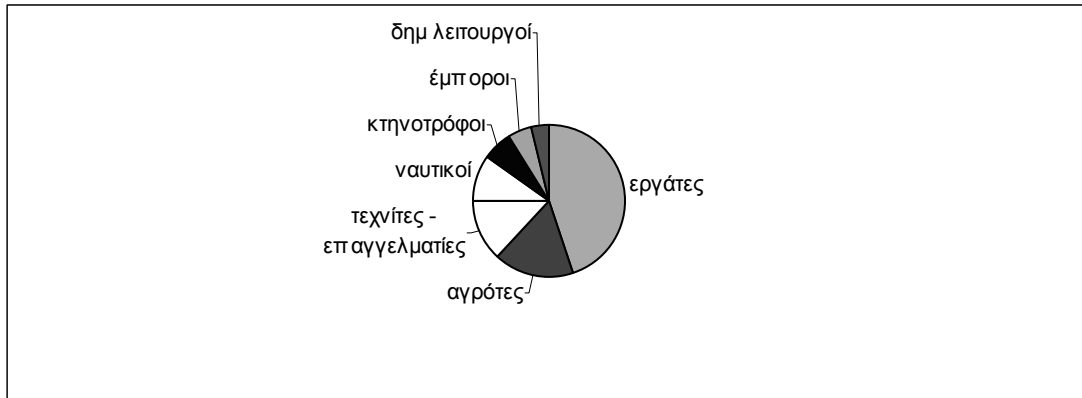
Στην τάξη των εμπόρων ανήκαν επίσημα πέντε άτομα. Ωστόσο, σύμφωνα πάντα με προφορικές μαρτυρίες, με το εμπόριο ασχολούνταν και άλλοι επαγγελματίες, που ήταν δηλωμένοι ως παντοπώλες ή καφεπώλες, στα μαγαζιά των οποίων μπορούσε κανείς να βρει ενδύματα, υφάσματα και είδη οικιακής χρήσεως. Έτσι βρήκαμε επιπλέον έντεκα καφεπώλες και επτά παντοπώλες ανεβάζοντας έτσι το ποσοστό αυτών που ασχολούνταν με το εμπόριο σε 5%.

Στους δημόσιους λειτουργούς συμπεριλαμβάνονται πέντε αγροφύλακες (τέσσερις εξ αυτών στην ορεινή κοινότητα), δύο έγγαμοι ιερείς²⁸⁹, τρεις γιατροί (ο Αναστάσιος Ιατρίδης, ο γιος του Αύγουστος Αναστασιάδης, και ο Νικόλαος Παπαοικονόμου), μια μαία, τρεις δάσκαλοι/ες, ένας κλητήρας και ένας γραμματέας.

²⁸⁷ ΤΣΙΜΠΟΥΚΛΗ Τ., «Η άνθιση της ναυτιλίας του Κάστρου», *Θασιακά* 4, (1987), σ. 180.

²⁸⁸ ο.π. σ. 181.

²⁸⁹ Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες στα τέλη του 19^{ου} αιώνα το χωριό είχε επτά ιερείς.

Γράφημα 2. Κατανομή επαγγελμάτων του συνολικού πληθυσμού.

Το επάγγελμα που δηλώνεται για τις γυναίκες είναι κατά κόρον τα οικιακά. Συγκεκριμένα υπάρχουν δηλωμένες 514 γυναίκες ως νοικοκυρές (130 στα Λιμενάρια και 384 στην ορεινή κοινότητα), ενώ γίνεται λόγος μόνο για μία μαία, μια δασκάλα και τρεις μοναχές. Οι γυναίκες ήταν υπεύθυνες για την ανατροφή των παιδιών, για τις δουλειές του σπιτιού, για την καλλιέργεια κηπευτικών και την οικιακή κτηνοτροφία²⁹⁰.

²⁹⁰ ΚΙΟΥΡΤΣΗ-ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Η θέση της γυναίκας στη Θάσο από το 18^ο αι. μ.Χ. μέχρι τις αρχές του 20^{ου}», *Θασιακά* 12 (2005), σσ. 297 & 311-312.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β.

Η ΒΑΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η βασική εκπαίδευση στη Θάσο μέχρι το έτος 1870 ήταν για τα περισσότερα χωριά της σχεδόν ανύπαρκτη. Μετά το ενδιαφέρον του χεδίφη της Αιγύπτου Ισμαήλ για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης στο νησί και τη δραστήρια παρουσία του διοικητή της Θάσου Ιμπρήμ Ασαφφί Βέη τη δεκαετία του '80, άρχισαν να εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια εκπαιδευτικής ανάκαμψης στο νησί. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι το έτος 1870 ήταν η αφετηρία της πνευματικής αναγέννησης όλων των κοινοτήτων της Θάσου. Με την κοινότητα Παναγίας και Θεολόγου να πρωτοστατούν στην ίδρυση αξιόλογων σχολείων και τις υπόλοιπες κοινότητες να ακολουθούν στο μέτρο των δυνατοτήτων τους, πέρασε όλο το υπόλοιπο του 19^{ου} αιώνα²⁹¹. Δυστυχώς οι Θάσιοι αδράνησαν κατά την περίοδο της τουρκοαιγυπτιακής συγκυριαρχίας επαναπαυμένοι στο προνομιακό πολιτικό καθεστώς που απολάμβαναν και δραστηριοποιήθηκαν στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, όταν είδαν να χάνονται τα κεκτημένα τους δικαιώματα. Η κοινότητα Κάστρου, ελλείπει κάποιας ηγετικής φυσιογνωμίας που θα μπορούσε να πρωτοστατήσει στη ίδρυση αξιόλογου σχολείου και με τους πολιτικούς της ηγέτες να αναλώνονται σε κομματικές διαμάχες, δεν κατάφερε να ξεφύγει από αυτή την απογοητευτική κατάσταση²⁹².

1. Τα σχολικά κτίρια της κοινότητας Κάστρου

Το Κάστρο, απομακρυσμένο όπως ήταν από τα κέντρα των αποφάσεων και των πνευματικών αναζητήσεων, τα οποία βρίσκονταν στα βόρεια του νησιού και στην αντίπερα όχθη της Καβάλας, δε μπόρεσε να αναπτύξει επαρκώς την εκπαίδευση των παιδιών. Με 60 περίπου μαθητές να διδάσκονται από ένα δάσκαλο κύλησε, όπως θα δούμε παρακάτω, όλο το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα²⁹³. Η πρώτη αναφορά για την ύπαρξη οργανωμένου σχολείου στο Κάστρο βρίσκεται στο βιβλίο του Μελλιρρύτου «Περιγραφή ιστορική και γεωγραφική υπ' εκκλησιαστικήν έποψιν της

²⁹¹ LOHER F., ο.π., σ. 103-104.

²⁹² Βλ. Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Πρβλ. ΣΚΟΥΡΤΗ Ι., ο.π., σ. 610.

²⁹³ ΧΙΟΝΗ Κ., *Η παιδεία στην Καβάλα από το 1864 έως 1919*, Καβάλα 1990, σ. 122. Βλέπε και ΛΥΚΟΥΡΙΝΟΥ Κ., «Η πολιτική κατάσταση ...», ο.π., σ. 122

θεοσώστου επαρχίας Μαρωνείας» που εκδόθηκε το 1871 και στο οποίο αναφέρεται ότι εκείνη την περίοδο το Κάστρο διέθετε «εκκλησίαν και σχολείον»²⁹⁴.

Με τη μετατόπιση της οικονομικής ζωής του Κάστρου στα παράλια, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, δημιουργήθηκαν νέες εκπαιδευτικές ανάγκες στο μαθητικό πληθυσμό, που μόνο με την ίδρυση νέων σχολείων μπορούσαν να καλυφθούν. Έτσι η Κοινότητα έπρεπε να μεριμνά για τη συντήρηση περισσότερων του ενός εκπαιδευτηρίων με αποτέλεσμα η κατάστασή τους να μην είναι η ιδανικότερη για τη μόρφωση των μαθητών.

1.1. Το σχολικό κτίριο του ορεινού οικισμού

Το σχολείο του ορεινού Κάστρου, από τότε που τα σχολεία έπαψαν να λειτουργούν ως ναρθηκοδιδασκαλεία και απαγκιστρώθηκαν από το γυναικωνίτη της εκκλησίας, στεγάστηκε σε ένα διώροφο κτίσμα στην νοτιοανατολική πλευρά του περιβόλου της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου²⁹⁵. Το ισόγειο λειτουργούσε ως κεντρικό καφενείο της πλατείας του χωριού, ενώ ο επάνω όροφος λειτουργούσε ως δημοτικό σχολείο. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του χώρου στον εκκλησιαστικό κώδικα της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου το έτος 1929, όπου γίνεται αναφορά για το κτίσμα το οποίο «*κείται προς Νότον του Ιερού Ναού Μονώροφον χρησιμεύον άλλοτε ως Σχολείον και το οποίον σήμερον περιέρχεται εις την ιδιοκτησίαν της Εκκλησίας. Το κάτω πάτωμα Καφενείον και τούτο περιέρχεται στην ιδιοκτησίαν της εκκλησίας μετά του προς ανατολάς προαυλίου αυτού*»²⁹⁶.

Ο όροφος που στέγαζε το σχολείο είχε εξωτερικό μήκος 13,12 μ., πλάτος 6,05 μ. και συνολικό εμβαδόν 79,37 τ.μ. Αφαιρώντας τα 80 εκατοστά του πάχους των τοίχων (1,6μ. από κάθε πλευρά) βρίσκουμε τις εσωτερικές διαστάσεις της αίθουσας, που είχε μήκος 11,52 μ. και πλάτος 4,45 μ., ενώ το καθαρό εμβαδόν της ήταν 51,26 τ.μ. Μια πέτρινη σκάλα με δέκα σκαλοπάτια συνολικού μήκους 2,7μ και πλάτους 1,25μ που βρισκόταν στην βόρεια πλευρά του κτιρίου οδηγούσε στην είσοδο του σχολείου διαστάσεων 0,95μ.Χ 2,2μ. Στη βόρεια πλευρά υπήρχαν επίσης και τρία παράθυρα. Το ένα διαστάσεων 0,8μ. Χ 1,4μ βρισκόταν σε απόσταση 2,2μ δεξιά της εισόδου και τα

²⁹⁴ ΜΕΛΙΠΡΥΤΟΥ Μ., ο.π., σ. 69.

²⁹⁵ Τα σχολεία αυτά ήταν αλληλοδιδασκτικά, δεν λειτουργούσαν όμως ούτε τακτικά ούτε οργανωμένα. Βλ. ΚΑΛΑΦΑΤΗ Ε., *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929*, Αθήνα 1988, σσ. 27-32.

²⁹⁶ Αρχείο Ιερού Ναού Μεταμορφώσεως του Σωτήρα στα Λιμενάρια, Κώδικας Εκκλησίας Αγίου Αθανασίου Κάστρου (1929-1950), σ. 12.

άλλα δύο ομοίων διαστάσεων αριστερά της εισόδου σε απόσταση 2,35μ. και 5,25μ. αντίστοιχα. Στη νότια πλευρά υπήρχαν τέσσερα παράθυρα διαστάσεων 0,8μ. X 1,4μ., ισομερώς κατανεμημένα, σε απόσταση 2 περίπου μέτρων μεταξύ τους και 1 περίπου μέτρου από τις άκρες των τοίχων. Τα δύο εξ' αυτών και συγκεκριμένα αυτά της νοτιοδυτικής πλευράς είχαν κλείσει κατά την ανακαίνιση του κτιρίου το έτος 1896. Παράθυρα ομοίων διαστάσεων υπήρχαν δύο στη δυτική πλευρά του κτιρίου και ένα στην ανατολική πλευρά, στην οποία υπήρχε επίσης και μικρή πόρτα διαστάσεων 0,8μ. X 2,2μ που οδηγούσε σε ένα μικρό εξώστη διαστάσεων 1μ. X 2,05μ. Πιθανότατα το ανατολικό τμήμα του ορόφου ήταν χωρισμένο και χρησίμευε ως γραφείο και κατοικία του δασκάλου, ο οποίος μπορούσε να ελέγχει τα παιδιά στο διάλειμμα από το μικρό εξώστη. Το ύψος του ορόφου ήταν αρχικά 3,50 μέτρα και στην ανακατασκευή της σκεπής το έτος 1896 υπερυψώθηκε κατά 50 εκατοστά²⁹⁷. (Παράρτημα Β, 5).

Ο ισόγειος όροφος ομοίων διαστάσεων και εμβαδού με τον α' όροφο είχε κεντρική είσοδο διαστάσεων 0,95μ. X 2,2μ στην ανατολική πλευρά, ένα παράθυρο 0,8μ. X 1,4μ στη δυτική πλευρά και τέσσερα όμοια περίπου παράθυρα στη νότια πλευρά. Το ύψος του ισογείου ήταν 2,70 μέτρα. Χαρακτηριστική είναι η εσοχή σε μήκος 25 εκατοστών που σχηματίζεται στη νοτιοανατολική γωνία του ισογείου, προκειμένου να διευκολύνεται η διέλευση των φορτωμένων ζώων στο στενό πέρασμα που υπήρχε στο συγκεκριμένο σημείο.²⁹⁸ (Παράρτημα Β, 4). Σήμερα το ισόγειο εξακολουθεί να έχει την αρχική του χρήση ως καφενείο κατά τους θερινούς μήνες. Ο επάνω όροφος, ως ενιαίος χώρος, λειτουργεί υποτυπωδώς ως ξενώνας κατά την περίοδο της Ιεράς πανήγυρης της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου²⁹⁹ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 17 & 18).

Το μεγαλύτερο μέρος των δαπανών για τη συντήρηση του κτιρίου καλυπτόταν από χρήματα της εκκλησία του Αγίου Αθανασίου. Το έτος 1877 αναφέρεται, στον κοινοτικό κώδικα Κάστρου των ετών 1864-1923, η πρώτη αξιολογή συντήρηση του κτιρίου. Δόθηκαν «62 μερούσια (μεροκάματα) του Δημήτρη Σιώμη δια το σχολείο – πάζωμα», «40 τον Μάρκον τζιάμια και λοιπά δια το σχολείον», «20 εις το σχολείον ξηνόσυρμα (επισκευή σκεπής), «18 γρ. μερούσια εις το σχολείον», και

²⁹⁷ Βλ. κάτοψη ορόφου του πολιτικού μηχανικού Κώστα Βασιλείου στο Παράρτημα Β, 5.

²⁹⁸ Βλ. κάτοψη ισογείου του πολιτικού μηχανικού Κώστα Βασιλείου στο Παράρτημα Β, 4.

²⁹⁹ Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 17 & 18.

«96 έξοδα δια το σχολείο - από τον Μάρκον»³⁰⁰. Πρόκειται για μια σοβαρή βελτίωση του κτιρίου, το οποίο φαίνεται πως ήταν σε πολύ κακή κατάσταση, καθώς πρέπει να κτίστηκε λίγο μετά το 1804, έτος ανέγερσης της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου. Το έτος 1890 δαπανήθηκαν άλλα 3.294,3 γρ για τις ανάγκες του σχολείου. Μεταξύ των άλλων αναγκών ήταν και η αντικατάσταση των πατωμάτων με καινούρια σανίδια³⁰¹.

Η δεύτερη μεγάλη ανακαίνιση του σχολείου, όπως προκύπτει και από την εντοιχισμένη πλάκα που βρίσκεται στη νότια πλευρά του κτιρίου, έγινε το έτος 1896. Η σχολική Εφορεία έχοντας λάβει από την εκκλησία του Αγίου Αθανασίου 6.190 γρ. το έτος 1895 ως αποθεματικό κεφάλαιο και 1.042, 2 γρ ως επιχορήγηση το έτος 1896, αποφάσισε να αλλάξει την σκεπή του κτιρίου υπερυψώνοντάς το κατά 50 εκατοστά. Παράλληλα έκανε και όποιες τροποποιήσεις ήταν αναγκαίες, όπως κλείσιμο δύο παραθύρων, επιχρίσματα, κ.λ.π.³⁰². Επειδή οι απαιτούμενες δαπάνες ξεπερνούσαν τον σχολικό προϋπολογισμό η Κοινότητα απευθύνθηκε στα μοναστήρια του Αγίου Όρους, κάνοντας έκκληση για οικονομική βοήθεια. Όπως προκύπτει από τα κατάστιχα ληψοδοσίας της μονής Βατοπαιδίου, το μοναστήρι προσέφερε το έτος 1896 «γνώμη Συνάξεως, 100 γρόσια εις συνδρομήν προς ανέγερσιν Σχολής εις Κάστρον Θάσου δια του Δωροθέου Αρχιμανδρίτου και Δημητρίου Σγουρίδου»³⁰³.

Το δημοτικό σχολείο του Κάστρου ήταν μετακινούμενο και λειτουργούσε για μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο του σχολικού έτους στον πεδινό οικισμό Μέση. Σ' αυτόν τον οικισμό, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, οι περισσότερες οικογένειες του Κάστρου διατηρούσαν καλύβες στις οποίες διέμεναν κατά την εκτέλεση των γεωργικών τους εργασιών και ιδιαίτερα την περίοδο της ελαιοκομιδής. Στον τρίτο όρο του συμφωνικού που συνάπτεται μεταξύ της σχολικής εφορείας του χωριού και του δασκάλου Αύγουστου Αναστασιάδη στις 20 Ιουλίου 1898, αναφέρεται πως η σχολική Εφορεία «οφείλει εκ των προτέρων να ορίση ακριβώς τον χρόνον της καθόδου των μαθητών εις Μέσην και ανόδου αυτών εις Κάστρον προς πρόληψιν των

³⁰⁰ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου κατά τους τελευταίους χρόνους της τουρκοκρατίας», στο ΤΕΡΖΗ Ν. – ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., (επιμ.), *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία. Πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 164.

³⁰¹ Ο.π., σ. 166.

³⁰² Ο.π., σ. 166.

³⁰³ Α.Ι.Μ.Β. Κατάστιχα ληψοδοσίας των ετών 1889-1897, том. 856, σ. 213β.

ενδεχομένων εκ μέρους των γονέων ή των μαθητών παρεξηγήσεων»³⁰⁴. Όπως θα δούμε στη συνέχεια η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε ως το 1907³⁰⁵.

Η αναγκαστική μετακίνηση στα πεδινά των μαθητών/τριών κατά τους μήνες Νοέμβριο και Δεκέμβριο δημιουργούσε την ανάγκη της προσωρινής μετακίνησης και του σχολείου. Επειδή στη Μέση δεν υπήρχε σχολικό κτίριο, τα μαθήματα γινόταν στο γυναικωνίτη της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου. Για τη διευκόλυνση της εισόδου των μαθητών στο γυναικωνίτη και προκειμένου να μην περιφέρονται ασκόπως εντός του ναού, ανοίχτηκε νέα είσοδος από τη δυτική πλευρά της εκκλησίας που οδηγούσε απευθείας στις σκάλες προς το γυναικωνίτη³⁰⁶ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 15).

1.2. Τα σχολικά κτίσματα του παραλιακού και του πεδινού οικισμού στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Το έτος 1903 άρχισε η έναρξη της λειτουργίας των μεταλλείων του Γερμανού Fr. Speidel στο επίγειο του Κάστρου, τα Λιμενάρια. Το γεγονός αυτό έφερε μεγάλη αναστάτωση στο χωριό αφού η μαζική μετακίνηση του πληθυσμού στα παράλια έκανε επιτακτική την ανάγκη λειτουργίας σχολείου στα Λιμενάρια για τα παιδιά των εργατών. Η κοινότητα δεν μπορούσε να αντεπεξέλθει στη συντήρηση και λειτουργία δύο σχολείων και για το λόγο αυτό το πρώτο σχολείο των Λιμεναρίων ήταν ιδιωτικό και άρχισε να λειτουργεί από το 1905³⁰⁷. Η Κοινότητα βέβαια χρηματοδοτούσε στο μέτρο του δυνατού ένα μέρος των λειτουργικών εξόδων του ιδιωτικού σχολείου. Στις 11 Αυγούστου 1905 με απόφαση της Μουχταροδημογεροντίας Κάστρου, παρουσία του Μητροπολίτη Μαρωνείας φαίνεται πως «επληρώθησαν δια τας ανάγκας της ιδιωτικής σχολής Λιμεναρίων ως αρωγή εκ του κοινού ταμείου λίρας Τουρκίας δώδεκα και ημισείου»³⁰⁸. Το σχολείο στεγαζόταν αρχικά σε ένα κτίσμα δίπλα από την εκκλησία της Παναγίας της Ευαγγελίστριας, εκεί όπου αργότερα στεγάστηκε το ημιγυμνάσιο.³⁰⁹ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 16). Στη συνέχεια μεταφέρθηκε σε ένα

³⁰⁴ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Το κείμενο του συμφωνητικού δημοσιεύεται ολόκληρο στο ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ο Θάσιος ιατρός...», ο.π., σσ. 27-28.

³⁰⁵ Η μετακίνηση των σχολείων στα πεδινά ήταν συνηθισμένο φαινόμενο στη Θάσο εκείνη την εποχή. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες το ίδιο συνέβαινε και με το σχολείο του Μεγάλου Καζαβητίου, το οποίο μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα λειτουργούσε κατά την περίοδο της ελαιοσυλλογής στον Πρίνο. Μάλιστα οι κάτοικοι φόρτωναν θρανία, πίνακες και άλλα σχολικά αντικείμενα στα κάρα για να τα τοποθετήσουν στο προσωρινό σχολείο του κάμπου.

³⁰⁶ Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 15. Βλ. επίσης ΧΙΟΝΗ Κ. «Η εκπαίδευση το Κάστρο της Θάσου...», σ. 169.

³⁰⁷ ΧΙΟΝΗΣ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου...», ο.π., σ. 168.

³⁰⁸ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Δημοσιεύεται στο ΧΙΟΝΗ Ι., «Η διδασκαλία ξένων γλωσσών κατά την τουρκοκρατία σε σχολεία της Θάσου», *Θασιακά* 12 (2005), σ. 736.

³⁰⁹ Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 16.

παράπηγμα κοντά στη θέση που είναι σήμερα το αστυνομικό τμήμα, καθώς ο χείμαρρος που διέσχιζε το χωριό δυσχέραινε κατά τους χειμερινούς μήνες την πρόσβαση των μαθητών στο κτίσμα της εκκλησίας³¹⁰. Μετά τη απελευθέρωση και την αποχώρηση των Τούρκων, το σχολείο μεταφέρθηκε στη θέση «Γκολέ», πίσω από το ξενοδοχείο «Παπαγεωργίου», εκεί όπου στεγαζόταν οι τουρκικές αρχές³¹¹ (σημερινές ιδιοκτησίες Βερζαμάνη και Λυγήρου).

Η κατάσταση περιπλέχτηκε ακόμη περισσότερο, αφού πολλοί κάτοικοι του ορεινού οικισμού εγκαταστάθηκαν μόνιμα στον πεδινό οικισμό της Μέσης, για να εργαστούν ως εργάτες στη μεταλλευτική εταιρεία, καθώς η οικοδόμηση ή η ενοικίαση κατοικίας στα παράλια κόστιζε ακριβά. Δημιουργήθηκε, λοιπόν, κι εδώ η ανάγκη μόνιμης λειτουργίας σχολείου. Μέχρι το έτος 1907 το σχολείο του ορεινού οικισμού λειτουργούσε όπως παλιά, δηλαδή για ένα χρονικό διάστημα στον πεδινό οικισμό και το υπόλοιπο χρονικό διάστημα στον ορεινό. Η νέα όμως κοινωνική κατάσταση απαιτούσε αλλαγές στις οποίες αντιδρούσαν οι κάτοικοι που είχαν παραμείνει στο παλαιό Κάστρο. Οι έντονες διαμάχες μεταξύ των κατοίκων οδήγησαν στο κλείσιμο του σχολείου για το σχολικό έτος 1907-1908, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια χαώδης κατάσταση και να χάσουν την χρονιά τους οι μαθητές³¹². Τελικά το έτος 1908 το σχολείο μεταφέρθηκε οριστικά στη Μέση και στεγάστηκε σε ένα ιδιωτικό κτίσμα πίσω από την Εκκλησία του χωριού, ιδιοκτησίας Αύγουστου Χαλκιά, διαστάσεων 8,5μ X 12μ περίπου και με τρεις αίθουσες διδασκαλίας³¹³ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 15).

Από το 1895 μέχρι το 1905 ο αριθμός των μαθητών είχε αυξηθεί δραματικά, καθώς μέσα σε αυτή τη δεκαετία υπέρ τριπλασιάστηκε³¹⁴. Όπως είδαμε παραπάνω, από το 1905 στην κοινότητα λειτουργούσαν δύο σχολεία, που φιλοξενούσαν συνολικά 210 μαθητές. Για τους οικισμούς της Μέσης και του Κάστρου λειτουργούσε πεντατάξια αστική σχολή και νηπιαγωγείο με τρεις δασκάλους και για

³¹⁰ΧΙΩΝΗΣ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου...», ο.π., σ. 170. Βλ. επίσης Αρχείο Ι. Παπαγεωργίου, ιδιόχειρες σημειώσεις του αποβιώσαντος Νικολάου Κοντογεωργίου, κατοίκου εν ζωή Λιμεναριών, ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «*προ της αποκτήσεως του σχολείου οι μαθηταί των Καλυβίων εδιδάσκοντο εις τον Γυναικωνίτη της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου και εις τα Λιμενάρια εις την παράγκα όπου υπήρχε τότε και τώρα είναι η καφετέρια Βαμβακά*».

³¹¹ Αυτήν την προφορική μαρτυρία μας έδωσε ο πρώην γραμματέας της κοινότητας Δημήτριος Τσιμπουκλής.

³¹² ΧΙΩΝΗΣ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου...» σσ. 168-169

³¹³ Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 15.

³¹⁴ ΛΥΚΟΥΡΙΝΟΥ Κ., «Η πολιτική κατάσταση ...», ο.π., σ. 122. Βλέπε και ΜΑΝΑΦΗ Κ., ο.π., σ. 86.

τον οικισμό των Λιμεναρίων πεντατάξια αστική σχολή με δύο δασκάλους³¹⁵. Μάλιστα 3 χρόνια αργότερα λειτούργησε νηπιαγωγείο και στα Λιμενάρια, ενώ το σχολείο του Κάστρου αναβαθμίστηκε σε πλήρη εξατάξια αστική σχολή.

Ωστόσο η λειτουργία δύο σχολείων στην ίδια κοινότητα, αναμφίβολα απαιτούσε μεγάλες οικονομικές δαπάνες, που δεν μπορούσε να αντέξει το ταμείο της κοινότητας. Μάλιστα οι εντάσεις μεταξύ των δύο συνοικιών για το χρηματικό ποσό με το οποίο έπρεπε να επιχορηγείται το κάθε σχολείο οδήγησε στη διάσπαση του κοινοτικού ταμείου και τη δημιουργία άτυπης σχολικής Εφορείας στα Λιμενάρια.

1.3. Το ενιαίο σχολικό κτίριο των τριών οικισμών στα τέλη της δεκαετίας του '10

Οι κοινοτικοί παράγοντες βλέποντας την αδιέξοδη κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει τα σχολεία, αλλά και το χωριό γενικότερα, αποφάσισαν να δώσουν μια συμβιβαστική λύση με τη δημιουργία ενός νέου ενιαίου σχολείου. Για το σκοπό αυτό στις 13 Φεβρουαρίου 1907 η Μουχαροδημογεροντία Κάστρου «*επί πολύ σκεφθείσα επί του περί ιδρύσεως μιας και μόνης Κεντρικής Σχολής εν τω μέσω Καλυβών (Μέση) και Χαμηδιέ (Λιμενάρια) ζητήματος*» εξέλεξε οκταμελή συντονιστική επιτροπή προκειμένου να καθορίσουν αναλυτικά τη διαδικασία ανέγερσης και λειτουργίας του νέου σχολείου³¹⁶. Τα επτά από τα οκτώ μέλη της επιτροπής ήταν ο ιατρός και σχολικός Έφορος Αύγουστος Αναστασιάδης και οι κ.κ. Βασίλειος Μάρκου, Γεώργιος Βλάχου, Ιωάννης Μυλωνάς, Άγγελος Ιωάννου, Κωνσταντίνος Σγουρίδης και Αναγνώστης Σωτηρίου, οι περισσότεροι από τους οποίους είχαν διατελέσει σχολικοί Έφοροι και γνώριζαν πολύ καλά τα εκπαιδευτικά προβλήματα του τόπου. Η σπουδαιότητα που απέδιδαν οι κοινοτικοί άρχοντες στο έργο που αναλάμβανε η επιτροπή φαίνεται από το ύφος της γλώσσας του εκλογικού σημειώματος το οποίο καταλήγει ως εξής: «*[Ευχόμενοι] δε ότι θα ευαρεστηθήτε να δεχθήτε την εκλογήν ημών και όντες βέβαιοι ότι μετά πάσης προθυμίας θ' αναλάβητε τον ιερόν τούτον υπέρ της πατρίδος αγώνα, εκφράζομεν εκ των προτέρων τας ευχαριστήσεις μας και διατελούμεν*»³¹⁷.

³¹⁵ ΜΑΝΑΦΗ Κ., ο.π., σ. 86.

³¹⁶ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. «Εκλογικόν της Κοινότητας Κάστρου». Το έγγραφο δεν σώζεται ολόκληρο, παρά μόνο η αρχή και το τέλος του.

³¹⁷ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. «Εκλογικόν της Κοινότητας Κάστρου».

Ιδιαίτερα ευεργετική και καθοριστική για τη επίτευξη του στόχου της Κοινότητας υπήρξε η δωρεά, στις αρχές του έτους 1908, οικοπέδου 12 περίπου στρεμμάτων από την γερμανική μεταλλευτική εταιρεία, που δραστηριοποιούνταν στα Λιμενάρια, προς την κοινότητα Κάστρου και το οποίο βρισκόταν στο μέσο των δύο οικισμών³¹⁸. Το ενδιαφέρον της γερμανικής εταιρείας για την αποκατάσταση του προβλήματος της σχολικής στέγης συνδεόταν άμεσα με τα συμφέροντά της, αφού δεν ήθελε να δημιουργούνται κωλύματα στους εργάτες της. Έκδηλο επίσης ήταν και το ενδιαφέρον της για την ανάπτυξη του μορφωτικού επιπέδου των κατοίκων του χωριού, αφού με την ανάδειξη μορφωμένων ανθρώπων θα μπορούσε να στελεχώσει ευκολότερα και αποτελεσματικότερα τις ανώτερες διοικητικές θέσεις³¹⁹.

Η συντονιστική επιτροπή μετά από αυτή τη θετική εξέλιξη, υπέβαλε τον αναλυτικό σχεδιασμό και το αίτημά της για δημιουργία ενός νέου ενιαίου σχολείου στον Μητροπολίτη Νικόλαο, προκειμένου να προχωρήσει στις απαραίτητες ενέργειες για την χορήγηση της απαιτούμενης άδειας από την Οθωμανική κυβέρνηση. Ο Μητροπολίτης ενήργησε άμεσα και τον Ιανουάριο του 1908 διαμέσου του Οικουμενικού Θρόνου, διαβίβασε προς το αρμόδιο υπουργείο το αίτημα των κατοίκων³²⁰. Στις 8 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους ο Πατριάρχης Ιωακείμ Γ΄ με την απαντητική του επιστολή προς τον Μητροπολίτη Νικόλαο κοινοποιούσε το σχετικό αυτοκρατορικό φερμάνι το οποίο ενέκρινε την ανέγερση του ενιαίου σχολείου Λιμεναρίων και Κάστρου. Στην επιστολή του αυτή έγραφε χαρακτηριστικά: «*Εκδοθέν άρτι συνεπεία επιτοπίως γενομένης αιτήσεως και παραληφθέν διαβιβάζομεν εγκλείστως ώδε τη αυτής Ιερότητι υψηλόν αυτοκρατορικών φερμάνιον επιτρέπον την ανέγερσιν σχολής κοινής δια τα χωρία Χαμηδιέ (Λιμενάρια) και Γενηχισάρ (Νεόκαστρο) της νήσου Θάσου*»³²¹.

Έτσι στις 3 Απριλίου του 1909 τα κοινοτικά συμβούλια των δύο συνοικιών, έχοντας την θετική απάντηση της Υψηλής Πύλης, συνήλθαν σε κοινή συνέλευση και αποφάσισαν για την ανέγερση ενός ενιαίου διδακτηρίου για τους μαθητές και των δύο συνοικιών, στη θέση *Κεραμίδι*, που βρισκόταν σε απόσταση ενός τετάρτου από

³¹⁸ ΧΙΩΝΗΣ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου...» σ. 170.

³¹⁹ Η γερμανική εταιρεία Fr. Speidel υπήρξε από τους σημαντικότερους συνδρομητές του βιβλίου του Σταύρου Μερτζίδα για την «*Ιστορία της νήσου Θάσου*», αγοράζοντας 10 βιβλία, τα οποία προφανώς διέθεσε στα στελέχη της. Βλ. ΜΕΡΤΖΙΔΟΥ Σ., *Θασιακά ήτοι ιστορία της νήσου Θάσου, από των αρχαιοτάτων μέχρι των νεωτέρων χρόνων*, Καβάλα 1911, (ονόματα συνδρομητών), σ. ε΄.

³²⁰ ΣΙΔΗΡΑ Ι., ο.π., σσ. 434-435.

³²¹ Α.Ο.Π. – Κ.Π.Α, Φακ. 1908-Α΄/82, αρ. 1007, 8/2/1908, Πατριάρχης Κων/πόλεως Ιωακείμ Γ΄ προς Μητροπολίτη Μαρωνείας Νικόλαο, στο ΣΙΔΗΡΑ Ι., ο.π., σ. 453.

τον κάθε οικισμό. Το σχολείο θα κτιζόταν με δαπάνες του κοινού ταμείου των δύο οικισμών, με τις εισφορές των κατοίκων και με τις δωρεές φιλόμουσων και ευκατάστατων Θασίων. Η λειτουργία του νέου σχολείου θα ήταν υπό την εποπτεία κοινής σχολικής εφορείας, αποτελούμενης από εκπροσώπους και των δύο συνοικισμών, με πληθυσμιακή αναλογία. Απαραίτητη όμως προϋπόθεση ήταν η κατασκευή γέφυρας στο χείμαρρο που χώριζε τις δύο συνοικίες, προκειμένου να διευκολύνεται η πρόσβαση των μαθητών, αλλά και η επικοινωνία των κατοίκων γενικότερα. Σύμφωνα με το πρακτικό της συνέλευσης οι μουχταροδημογέροντες και πρόκριτοι Κάστρου-Λιμεναρίων *«κατοιδόντες την ματαίαν σπατάλην των κοινοτικών χρημάτων την προγιγνομένη εκ της συντηρήσεως ιδιαίτερας σχολής εν εκάστι κοινότητι, ζηλούντες δε την ηθικήν και υλικήν ανάπτυξιν των κοινοτήτων και την ευρύτεραν παιδείαν της νεολαίας εις ην και μόνην πάσα κοινότης στηρίζει τας ελπίδας προόδου και ευρυτέρου και αισιωτέρου μέλλοντος αποφάσισαν τα εξής:* 1) να κτιστεί νέα σχολή στη θέση «Κεραμίδι», η οποία θα βρίσκεται *«εν τω διαστήματι τω μεταξύ των δύο συνοικιών»*. 2) *«να κτισθή γέφυρα επί του χείμαρρου του μεταξύ των δύο συνοικισμών ρέοντος προς ευκολωτέραν συγκοινωνίαν των δύο συνοικιών και διευκόλυνσιν της διαβάσεως των μαθητών»*. 3) η γέφυρα και το νέο σχολείο να κτισθούν *«κοινή δαπάνη και των δύο συνοικιών, ήτοι εκ του εκ της συγχωνεύσεως των ταμείων των δύο κοινοτήτων αποτελεσθησομένου κοινού ταμείου και εκ των εισοδημάτων και συνεισφορών κατοίκων αμφοτέρων των κοινοτήτων»*. 4) *«η σχολή θα διευθύνηται υπό εφορείας αποτελουμένης εκ προσώπων εκλεγομένων αναλόγως και εκ των δύο συνοικιών»*. 5) δεν επιτρεπόταν σε καμία από τις δύο κοινότητες *«να ανοίξη ιδιαίτεραν σχολήν απαιτούσα την δι' αυτήν δαπάνη εκ του κοινού ταμείου»*. 6) *«ουδενί να επιτραπή να κτίση οικίαν ή άλλο τι κτίριο προς ανατολάς ή δυσμάς του κτιρίου της ιδρυσομένης κοινής σχολής από Καλυβίων μέχρι Ιβηρικού μετοχίου και τούτον προς πρόληψη πάσας βλάβης προξενηθησομένης εν τοις αγροίς εκ τοις ανεγέρσεως κτιρίων εν τω απαγορευμένω διαστήματι»*. 7) σε περίπτωση μη συμμόρφωσης, η κοινότητα θα μπορούσε να προχωρήσει στην κατακρήμνιση του ανεγερθέντος κτίσματος, *«χωρίς να έχει το δικαίωμα ο παραβάτης να εγείρη αγωγήν»*.³²²

Το επόμενο έτος απευθύνθηκαν στο διοικητή της Θάσου Ρεσίτ Βέη και ζήτησαν τη μεσολάβησή του, προκειμένου να επισπεύσει τις διαδικασίες για την ανέγερση της σχολικής οικοδομής. Ο Τούρκος διοικητής είδε πολύ θετικά την ενέργεια αυτή των

³²²ΚΡΗΤΙΚΟΥ Γ., ο.π., σσ. 425-427.

κατοίκων και με την από 8/21 Ιουνίου του 1910 σχετική επιστολή του προς τη μουχταροδημογεροντία και τη σχολική εφορεία, διαβεβαίωνε ότι θα μετέβαινε ο ίδιος προσωπικά στην Κωνσταντινούπολη και θα εξαντλούσε κάθε δυνατότητα που είχε³²³.

Ωστόσο, όπως αποδείχτηκε στη συνέχεια, το εγχείρημα της οικοδόμησης ενός μεγάλου και σύγχρονου διδακτηρίου δεν ήταν καθόλου εύκολη υπόθεση, αφού η ολοκλήρωση του έργου απαιτούσε μεγάλα χρηματικά ποσά. Για μια οκταετία οι εργασίες προχωρούσαν με αργούς ρυθμούς. Το 1918 ήταν η χρονιά ορόσημο για την τύχη του σχολείου. Το κοινοτικό συμβούλιο, βλέποντας ότι η ελληνική πλέον κυβέρνηση δεν μπορούσε να χρηματοδοτήσει το έργο, ανέλαβε και πάλι δυναμικότερες αυτή τη φορά πρωτοβουλίες και με την αμέριστη συμπαράσταση της τοπικής εκκλησίας οργάνωσε ένα νέο σχέδιο για την ολοκλήρωση των εργασιών.

Στις 8 Σεπτεμβρίου του 1918 συνήλθε σε συνεδρίαση η ειδική επιτροπή που είχε οριστεί για την αποπεράτωση του έργου, υπό την προεδρία του Μητροπολίτη και εκτός των άλλων όρισε και τις πηγές χρηματοδότησης. Οι σημαντικότερες από αυτές ήταν το ταμείο της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου του ορεινού οικισμού, που θα προσέφερε 2.000 δραχμές καθώς και το ταμείο της εκκλησίας Ευαγγελισμού του Σωτήρος του παραλιακού οικισμού, που θα προσέφερε ομόλογα αξίας 1.570 δραχμών με τους αναλογούντες τόκους. Άλλη πηγή χρηματοδότησης θα ήταν οι εκούσιες προσφορές των κατοίκων. Προκειμένου να ενισχυθούν οι προθέσεις των κατοίκων για δωρεές ορίστηκαν τιμητικοί τίτλοι ανάλογα με το καταβαλλόμενο ποσό. Όσοι θα κατέβαλαν ποσό άνω των 1.000 δραχμών θα αναγραφόταν το όνομά τους σε μαρμάρινη πλάκα που θα εντοίχιζαν σε μια από τις τέσσερις μικρές αίθουσες του σχολείου, ενώ όσοι θα κατέβαλαν ποσό άνω των 2.000 δρχ το όνομά του θα γραφόταν σε μαρμάρινη πλάκα μιας από τις τέσσερις μεγάλες αίθουσες. Σε όποιον αναλάμβανε την κατασκευή της γέφυρας, καθώς και την πλακόστρωση του

³²³ «Εσκίρτησα εκ χαράς, όταν διά της προς εμέ αποσταλείσης επιστολής είδον την μεταξύ υμών υφισταμένην ήδη αγάπην και σύμπνοιαν δια της οποίας και μόνης εστέ βέβαιοι ότι πολλά τα καλά θα προσκτήσει η κοινότης ημών. Σήμερον αναχωρώ διά Κωνσταντινούπολιν και διαβεβαιώ υμάς ότι παν ότι παρ' εμού εξαρτάται θα φροντίσω όπως επιτύχει η κοινότης υμών την ανέγερσιν της αιτουμένης σχολής. Κρίνω δε περιττόν να ανακεφαλαιώσω υμίν και πάλιν τας καλώς μου διαθέσεις δι' όλην εν γένει την πατρίδαν σας, διότι εκ των ολίγων εννοήσατε αυτήν καλώς. Εύχομαι εκ καρδίας ίνα εν τη επανόδω μου εύρω υμάς άπαντας υγιαίνοντες και ευημερούντες προς άμετρον χαράν μου. Δεχθήτε την διαβεβαίωσιν της προς υμάς υπολήψεως και υγείας, μεθ' ης διατελώ» ΚΡΗΤΙΚΟΥ Γ., ο.π. σ. 428.

δρόμου, που ένωνε τους δύο συνοικισμούς, με κατάλληλη δενδροφύτευση εκατέρωθεν του δρόμου, θα δινόταν το όνομά του στην ειρηνική οδό³²⁴.

Παράλληλα η ορισθείσα ειδική επιτροπή για την αποπεράτωση των εργασιών της σχολής απευθύνθηκε με επιστολές της και σε πλούσιους Θασίους, που βρίσκονταν εκτός νησιού. Συγκεκριμένα απέστειλε στον Δημήτριο Καραναγνώστη που καταγόταν από το Κάστρο και ζούσε στην Αμερική και στον Γεώργιο Σταματέκο που καταγόταν από το Θεολόγο και ζούσε στον Πειραιά, δύο πανομοιότυπες επιστολές με τις οποίες τους καλούσε να συνδράμουν οικονομικά για την ολοκλήρωση των εργασιών του νέου σχολικού κτιρίου. Η επιστολή είχε ως εξής: «Οι υποφαινόμενοι, μέλη της ειδικής υπέρ της αποπερατώσεως της ημιτελούς κοινής σχολής Κάστρου και Λιμεναρίων Επιτροπής, ερειδόμενοι επί των εγνωσμένων υμών ευγενών και φιλοπροόδων αισθημάτων, των οποίων τόσα δείγματα πασιφανή υπάρχουν, αποστέλλομεν συνημμένως αντίγραφον πρακτικού ημών και ποιούμεθα έκκλησιν εις τα ευγενή υμών αισθήματα υπέρ της αποπερατώσεως και πραγματοποιήσεως του ιερού τούτου σκοπού εις μνημόσυνον αΐδιον του τετιμημένου ονόματός σας και αένναον δοξολογίαν αυτού παρά της σπουδαζούσης νεολαίας, ης προκαταβολικώς έχετε την θαλεράν ευγνωμοσύνην».³²⁵

³²⁴ «Σήμερα, 8^η Σ/βρίου 1918 οι υποφαινόμενοι, αποτελούντες την ειδικήν επιτροπήν προς αποπεράτωση των ημιτελών κοινών Κάστρου και Λιμεναρίων σχολικών κτιρίων, λίαν επείγουσαν ούσαν ως εκ των καταστροφών των επερχομένων εις το κτίριον τούτο εκ των καιρικών επηρειών και εκ της διασκορπίσεως του υλικού αυτού, συνελθόντες υπό την προεδρίαν της αυτού Σεβασμιότητος, του μητροπολίτου ημών, μετά σύσκεψιν ομοφώνως απεφασίσαμεν τα εξής: Αον) την άμεσον επανάληψιν των εργασιών από της προσεχούς Δευτέρας, 10^{ης} Σ/βρίου, την συλλογήν του διασκορπισθέντος υλικού και την προετοιμασίαν του αναγκαίου. Βον) την υπέρ της αποπερατώσεως του σχολικού κτιρίου καταβολήν εκ του εκκλησιαστικού ταμείου του Αγίου Αθανασίου δραχμών δύο χιλιάδων (2.000) συμφώνως τω προϋπολογισμώ του 1919. Γον) την υπέρ του σκοπού αυτού καταβολήν εκ του εκκλησιαστικού ταμείου του ιερού ναού του Ευαγγελισμού Λιμεναρίων τω δυνάμει 3 ομολόγων οφειλομένων εις το ταμείον του ναού δρχ. χιλίων πεντακοσίων εβδομήκοντα (1.570) και των τόκων αυτών. Δον) την υπέρ της αποπερατώσεως του ημιτελούς σχολικού κτιρίου έκκλησιν ημών προς τους συμπατριώτες μας. Εον) την απονομήν ιδιαίτερας νομής εις αΐδιον μνήμην του ονόματός των ή του ονόματος θανόντος υπέρ ου η προσφορά. Η δε τιμή αυτή ορίζεται ως εξής: το όνομα του εισφέροντος (ή το όνομα υπέρ ου η προσφορά) άνω των 2.000 δραχμών θα αναγραφεί επί μαρμάρινης πλακός τοποθετησομένης άνωθεν μιας των 4 μεγάλων αιθουσών της σχολής, του δε εισφέροντος άνω των 1.000 δραχμών επί μαρμάρινης πλακός άνωθεν μιας των 4 μικρών αιθουσών της σχολής. ΣΤον) να δοθεί εις την λεωφόρον το όνομα του χορηγού δια την κατασκευήν αυτής από Λιμεναρίων εις Κάστρον (Μέσην) δια της νέας ανεγειρομένης σχολής ως και δια την κατασκευήν της απαιτηθησομένης γέφυρας και την δενδροφύτευσιν της λεωφόρου ταύτης, κατασκευασθησομένης με πλάκας όχι ολιγότερον των (4) μέτρων δια καταλλήλου δενδροστοιχίας». Βλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου...», ο.π., σσ. 170-171.

³²⁵ ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένας κώδικας από το Κάστρο...», ο.π., σ. 744.

Η ολοκλήρωση των εργασιών έγινε περί τα τέλη του 1919³²⁶ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 19α και 19β). Το γεγονός αυτό φαίνεται καθαρά από τις επιστολές που έστειλε η κοινότητα Κάστρου προς τις μονές Ιβήρων³²⁷ στις 20 Ιουλίου του 1923 και Βατοπαιδίου³²⁸ στις 9 Μαΐου 1925 με τις οποίες ζητούσε πασσάλους καστανιάς, ενάμισι μέτρο μήκος, προκειμένου να περιφραχτεί ο χώρος του Γυμναστηρίου. Η Κοινότητα στις επιστολές αυτές «σεμνύνηται δια το μέγα διδακτήριόν της εν τω οποίω στεγάζεται πλήρες Δημοτικόν Σχολείον και Ημιγυμνάσιον» και χαρακτηρίζει το σχολείο ως «το μεγαλύτερον και περικαλλέστερον των σχολικών κτιρίων της νήσου, έχον μήκος 24 μέτρων και πλάτος 18» Αναφέρεται επίσης ότι «το κτίριον τούτο εκτισμένο εις το μέσο της απ' αλλήλων αποστάσεως των δύο συνοικισμών Κάστρου και Λιμεναρίων της ημετέρας Κοινότητος, δεκάλεπτον απεχόντων αλλήλων, ανηγέρθη δαπάναις της φιλοτίμου και φιλοπροόδου Κοινότητος υμών [...] Η οικοδόμησις αυτού αρξαμένη προ δεκαπενταετίας, επί Τουρκοκρατίας έτι, και διακοπέισα εν τω μεταξύ ένεκα της εξαντλήσεως των πόρων της Κοινότητος, ως και των εράνων, εις ους οι κάτοικοι αυθυπεβλήθησαν, επίσης και των αλλαχού διενεργηθέντων, συνετελέσθη προ πενταετίας ήδη...»³²⁹ (Παράρτημα, Β, 7).

Διαφορετική όμως ήταν η άποψη του Βασιλείου Κρητικού, μαθητή τότε της Α' τάξης του ημιγυμνασίου Λιμεναρίων, ο οποίος σε έκθεσή του το έτος 1923 ανέφερε μεταξύ των άλλων ότι η μονώροφη σχολική οικοδομή βρίσκεται «εις ύψος από μεν του εδάφους $1\frac{1}{2}$ από δε του δαπέδου μέχρι της στέγης $4\frac{1}{2}$ μέτρα, έχει διαστάσεις $22 \times 15 = 330$ τετραγωνικά μέτρα εμβαδόν. Είναι δε διηρημένη εσωτερικώς εις 6 αιθούσας μεταξύ των οποίων υπάρχουν δύο διάδρομοι εν είδει σταυρού. [...] Αι τέσσαρες αίθουσαί της είναι μικραί και όλως ανεπαρκείς και ακατάλληλοι δια την εξατάξιον δημοτικήν σχολήν. Διότι εκάστη των μικρών τούτων αιθουσών έχει διαστάσεις $4\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2} = 20,25$ τετραγωνικά μέτρα... Αι δε δύο άλλαι παραδόσεις ούσαι ούσαι σχεδόν διπλασίας εκτάσεως είναι κατάλληλοι δια την Α' και Β' τάξιν»³³⁰ (Παράρτημα, Β, 1).

³²⁶ Φωτογραφικό αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Λιμεναρίων «Κάστρο». Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 19α & 19β)

³²⁷ ΚΡΗΤΙΚΟΥ Γ., ο.π. σσ. 428-429. Βλ. επίσης ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., «Το ημιγυμνάσιο Κάστρου-Λιμεναρίων Θάσου, 1922-1930», *Θασιακά* 12 (2005), σ. 505. Πρβλ. ΤΖΙΑΤΑ Κ., «Χρονικό ιδρύσεως και λειτουργίας των Γυμνασίων της Θάσου», *Θασιακά* 3(1986), σ. 79.

³²⁸ Α.Ι.Μ.Β., φακ 210, αρ. εγ 124-126.

³²⁹ Α.Ι.Μ.Β., φακ 210, αρ. εγ 124-126. Βλ. Παράρτημα, Β, 6.

³³⁰ Αρχείο Β. Κρητικού, τετράδιο εκθέσεων, «Η σχολική οικοδομή της κοινότητος Κάστρου – Λιμεναρίων Θάσου», Βλ. Παράρτημα, Β, 1.

Τι ήταν όμως αυτό που προκάλεσε την αλλαγή της ιδανικής εικόνας που παρουσιαζόταν στα κοινοτικά έγγραφα και γιατί τροποποιήθηκε ο αρχικός σχεδιασμός της σχολικής οικοδομής ο οποίος, σύμφωνα με το πρακτικό της 8^{ης} Σεπτεμβρίου 1918, προέβλεπε τη δημιουργία τεσσάρων μεγάλων και τεσσάρων μικρών αιθουσών³³¹; Η κάτοψη του σχολείου, που σχεδιάστηκε από τον πολιτικό μηχανικό Κώστα Βασιλείου για τις ανάγκες της εργασίας και για τη διευθέτηση των αντικρουόμενων πληροφοριών, μας δίνει την πραγματική εικόνα της σχολικής οικοδομής του 1920 και τις πιθανότερες απαντήσεις στο παραπάνω ερώτημα.³³² (Παράρτημα, Β, 6).

Σύμφωνα με την κάτοψη το σχολικό κτίριο είχε εξωτερικές διαστάσεις 24μ. X 15,5μ. Μια δεκάβαθμη κλίμακα οδηγούσε στην νότια είσοδο του κτιρίου για την εξυπηρέτηση των μαθητών του παραλιακού οικισμού και μια πανομοιότυπη κλίμακα οδηγούσε στη βόρεια είσοδο του κτιρίου για την εξυπηρέτηση των μαθητών του οικισμού της Μέσης. Στη δυτική πλευρά υπήρχαν οι δύο μεγάλες αίθουσες διαστάσεων 9μ. X 4,4μ η κάθε μία για την Α΄ και Β΄ τάξη. Οι αίθουσες αυτές είχαν τέσσερα παράθυρα κατά μήκος και ένα στην στενή τους πλευρά διαστάσεων 1,35μ X 2,5μ., ενώ το ύψος τους από το πάτωμα ήταν 90 εκατοστά. Η είσοδος και των δύο τάξεων διαστάσεων 1μ. X 2,25μ. βρίσκονταν στη μεγάλη τους εσωτερική πλευρά, ώστε να έχουν άμεση πρόσβαση στο φαρδύ τμήμα του διαδρόμου και να αποφεύγεται ο συνωστισμός κατά την έξοδο των μαθητών στο διάλειμμα³³³. (Παράρτημα Ζ. εικ. 21). Στην ανατολική πλευρά υπήρχαν τέσσερις μικρότερες αίθουσες, μετά το χωρισμό των αρχικά δύο μεγάλων αιθουσών με ξύλινη κατασκευή, διαστάσεων 4,65μ. X 4,4μ. η καθεμιά³³⁴ (Παράρτημα Ζ. εικ. 20).

Στο μέσον του σχολικού κτιρίου υπήρχαν δύο μεγάλοι διάδρομοι που σχημάτιζαν το σχήμα του σταυρού. Ο ένας, διαστάσεων 14μ. X 2,5μ., ένωνε τις δύο εισόδους του κτιρίου. Αργότερα το βόρειο τμήμα αυτού του διαδρόμου κλείστηκε για να στεγάσει το γραφείο των δασκάλων. Ο άλλος διάδρομος, διαστάσεων 22μ X 4μ. χώριζε το βόρειο από το νότιο τμήμα του σχολείου. Τα μήκη των δύο διαδρόμων μας δίνουν το καθαρό εμβαδόν του ορόφου (300τ.μ.) και τις εσωτερικές διαστάσεις του

³³¹ «...το όνομα του εισφέροντος άνω των 2.000 δραχμών θα αναγραφεί επί μαρμάρινης πλακός τοποθετησομένης άνωθεν μιας των 4 μεγάλων αιθουσών της σχολής, του δε εισφέροντος άνω των 1.000 δραχμών επί μαρμάρινης πλακός άνωθεν μιας των 4 μικρών αιθουσών της σχολής...». Βλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου...», ο.π., σσ. 170-171.

³³² Βλ. κάτοψη ορόφου του πολιτικού μηχανικού Κώστα Βασιλείου στο Παράρτημα Β, 6.

³³³ Φωτογραφικό αρχείο πολιτιστικού συλλόγου Λιμεναρίων «Το Κάστρο». Βλ. Παράρτημα Ζ. εικ. 21.

³³⁴ Φωτογραφικό αρχείο πολιτιστικού συλλόγου Λιμεναρίων «Το Κάστρο». Βλ. Παράρτημα Ζ. εικ. 20.

κτιρίου (22μ X 14μ), που προσεγγίζουν περισσότερο τις διαστάσεις που μας δίνει ο τότε μαθητής του ημιγυμνασίου Β. Κρητικός στη σχολική του έκθεση (22μ. X 15μ.), ενώ αυτές που αναγράφονται στην επιστολή της κοινότητας Κάστρου προς τις μονές Ιβήρων και Βατοπαιδίου (24μ X 18μ) προσεγγίζουν περισσότερο τις εξωτερικές διαστάσεις του κτιρίου (24μ X 15,5μ.).

Το ύψος του ορόφου ήταν ιδιαίτερα μεγάλο καθώς έφτανε τα 4,7μ, σε αντίθεση με τον ισόγειο όροφο που είχε ύψος μόλις 1,7μ. Ενδεχομένως αυτή η ανισοκατανομή του ύψους μπορεί να εμπόδιζε την υλοποίηση των αρχικών σχεδίων της κοινότητας για την αξιοποίηση του ισόγειου ορόφου με τη δημιουργία τεσσάρων επιπλέον μικρών βοηθητικών αιθουσών. Πιθανόν, δηλαδή, να είχε αποφασιστεί η δημιουργία των τεσσάρων μικρών τάξεων στον ισόγειο όροφο, ο οποίος τελικά λόγω του χαμηλού υψομέτρου που του έδωσαν μετατράπηκε σε υπόγειο, ακατάλληλο για την στέγαση αιθουσών. Έτσι η Επιτροπή αναγκάστηκε να χωρίσει τις δύο μεγάλες αίθουσες, ώστε να αντιστοιχεί μία αίθουσα σε κάθε τάξη³³⁵

Βλέποντας όμως προσεκτικότερα την κάτοψη του σχολικού κτιρίου μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο στόχος της Επιτροπής για δημιουργία τεσσάρων μικρών και τεσσάρων μεγάλων αιθουσών πιθανόν να είχε αποτυπωθεί σε προγενέστερο σχέδιο το οποίο αξιοποιούσε το μεγάλο διάδρομο διαστάσεων 22μ. X 4μ. με τη δημιουργία δύο επιπλέον μεγάλων τάξεων. Φαίνεται όμως ότι τα σχέδια τροποποιήθηκαν, καθώς ήθελαν να εξασφαλίσουν έναν ικανοποιητικό χώρο για να στεγάζονται τα παιδιά στα διαλείμματα κατά τις ημέρες που επικρατούσαν άσχημες καιρικές συνθήκες.

Τελικά το ενιαίο δημοτικό σχολείο, όπως διαπιστώνουμε από τους μικρούς αριθμούς μαθητολογίου, ενδεικτικού και ελέγχου που υπάρχουν σε ενδεικτικό μαθητή εκείνης της εποχής, λειτούργησε με πολλές ελλείψεις για πρώτη φορά κατά το σχολικό έτος 1921-1922 με την επωνυμία ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΚΑΣΤΡΟΥ - ΘΑΣΟΥ και διευθυντή τον Κυπάρισσο Γεωργιάδη³³⁶ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 6 & 25). Η κατασκευή της γέφυρας δεν πραγματοποιήθηκε και για να διευκολυνθεί η πρόσβαση μαθητών και δασκάλων του παραλιακού οικισμού στο σχολείο στήθηκε πρόχειρη ξύλινη κατασκευή στη θέση «Βαλανίδα»³³⁷, η οποία όμως αδυνατούσε να βοηθήσει σε περιπτώσεις που κατέβαινε ορμητικός ο κεντρικός χειμάρρος του χωριού

³³⁵ Αρχείο Β. Κρητικού, τετράδιο εκθέσεων, «Η σχολική οικοδομή της κοινότητας Κάστρου – Λιμεναρίων Θάσου», Βλ. Παράρτημα, Β, 1.

³³⁶ Αρχείου Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 6.

³³⁷ Η θέση αυτή βρίσκεται 100 περίπου μέτρα πριν την εκβολή του χειμάρρου στη θάλασσα. Στο σημείο αυτό σχηματίζεται ανάχωμα (κάτω από το οποίο είναι θαμμένα προϊστορικά εργαστήρια κεραμικής), το ύψος του οποίου διεκόλυε το στήσιμο της πρόχειρης γέφυρας.

(Καστρινός λάκκος) μετά από έντονη νεροποντή³³⁸. Επίσης δεν είχαν γίνει τα επιχρίσματα των εξωτερικών τοίχων, ενώ, σύμφωνα με την άποψη του μαθητή του ημιγυμνασίου Βασιλείου Κρητικού, κρινόταν αναγκαία για το σχολείο η «διοχέτευσις ποσίμου ύδατος εκ της άνω Κοινότητος δια σιδηρών σωλήνων, έλλειψις λίαν επαισθητή εν τη Σχολή καθ' εκάστην ανυπόφορος»³³⁹.

Φεβρουάριος 1907	Εκλογή ειδικής επιτροπής για την ανέγερση «Κεντρικής Σχολής» στο μέσον της απόστασης των δύο οικισμών.
Ιανουάριος 1908	Δωρεά οικοπέδου για την ανέγερση του σχολικού κτιρίου από τη μεταλλευτική εταιρεία Fr. Spreidel.
Ιανουάριος 1908	Διαβίβαση αίτησης των κατοίκων για την ανέγερση νέου σχολικού διδακτηρίου προς το τουρκικό υπουργείο Δικαιοσύνης και Θρησκευμάτων από τον Μητρ. Μαρωνείας.
Φεβρουάριος 1909	Έγκριση του αιτήματος από το αρμόδιο υπουργείο.
Φεβρουάριος 1909	Διαβίβαση της υπουργικής απόφασης από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Ιωακείμ Γ' προς τον Μαρωνείας Νικόλαο.
Απρίλιος 1909	Κοινή σύσκεψη των δύο κοινοτικών συμβουλίων και κατάρτιση πρακτικού με τους βασικούς όρους λειτουργίας του υπό ιδρύσεως σχολείου.
Ιούνιος 1910	Έκκληση της Κοινότητας προς τον Τούρκο διοικητή της Θάσου για υποστήριξη της προσπάθειας.
Ιούνιος 1910	Θετική απάντηση από τον Τούρκο διοικητή
Σεπτέμβριος 1918	Σύσκεψη του κοινοτικού συμβουλίου για την εξεύρεση πόρων προς αποπεράτωση των εργασιών
Σεπτέμβριος 1921	Έναρξη λειτουργίας του ενιαίου δημοτικού σχολείου υπό τη διεύθυνση του Κυπάρισσου Γεωργιάδη.

Πίνακας 1. Ο κυριότερες χρονολογίες - σταθμοί για την ανέγερση του ενιαίου δημοτικού σχολείου Κάστρου - Λιμεναρίων.

³³⁸ ΓΖΙΑΤΑ Κ., «Χρονικό ιδρύσεως και λειτουργίας των Γυμνασίων της Θάσου», *Θασιακά* 3 (1986), σ. 79.

³³⁹ Αρχείο Β. Κρητικού, τετράδιο εκθέσεων, «Η σχολική οικοδομή της κοινότητας Κάστρου - Λιμεναρίων Θάσου», Βλ. Παράρτημα, Β, 2.

2. Το μαθητικό δυναμικό των σχολείων δημοτικής εκπαίδευσης της κοινότητας Κάστρου

Η ανυπαρξία φιλεκπαιδευτικού συλλόγου, ο ιδιόρρυθμος τρόπος λειτουργίας του σχολείου του Κάστρου ως μετακινούμενης σχολής, η χαμηλή χρηματοδότηση του σχολείου, οι μεγάλες δημογραφικές και οικονομικές αλλαγές που συντελέστηκαν στην Κοινότητα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, καθώς και η μεγάλη καθυστέρηση για την αποπεράτωση των εργασιών του ενιαίου δημοτικού σχολείου, είχαν άμεσο αντίκτυπο και στον αριθμό των μαθητών που φοιτούσαν στα σχολεία της Κοινότητας.

Η αδυναμία σύστασης φιλεκπαιδευτικού συλλόγου στο Κάστρο δημιούργησε πολλά προβλήματα στην οργάνωση της εκπαίδευσης του χωριού, με άμεσο αντίκτυπο το μειωμένο αριθμό μαθητών/τριών που φοιτούσαν στο δημοτικό σχολείο. Η σχολική Εφορεία ελλείπει επαρκούς χρηματοδότησης, κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα προσλάμβανε έναν μόνο δάσκαλο, χωρίς την απαιτούμενη διδακτική ικανότητα τις περισσότερες φορές, ο οποίος αναλάμβανε τη διδασκαλία 65 μαθητών³⁴⁰.

Το χαμηλό αριθμό μαθητών δικαιολογεί και ο ιδιόρρυθμος τρόπος λειτουργίας του σχολείου, ως μετακινούμενης σχολής, καθώς οι αλλαγές που βίωναν οι μαθητές κατά την μεταφορά της σχολής στα πεδινά για ένα περίπου τρίμηνο κατά τη διάρκεια του χειμώνα για την ελαιοσυλλογή, τους αποπροσανατόλιζαν και τους προκαλούσαν αρνητική εικόνα για το σχολείο.

2.1. Ο μαθητικός πληθυσμός μέχρι την απελευθέρωση του 1912

Το σχολείο κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, όπως είδαμε παραπάνω, λειτουργούσε ως μονοθέσιο. Τα πρώτα στοιχεία για τον αριθμό των μαθητών του σχολείου παίρνουμε από στατιστικό πίνακα του υποπροξενείου Καβάλας, που αφορούν το σχολικό έτος 1883-1884. Κατά το έτος αυτό στο σχολείο του Κάστρου φοιτούσαν συνολικά 65 μαθητές/τριες. Με δεδομένο ότι ο πληθυσμός του χωριού ανερχόταν εκείνη τη χρονιά σε 1.430 κατοίκους η αναλογία μαθητών - κατοίκων διαμορφώνεται σε 1: 22. Το ποσοστό δηλαδή των μαθητών επί του συνολικού πληθυσμού της Κοινότητας ανερχόταν σε 4,5%, την ίδια στιγμή που στην κοινότητα Παναγίας το ποσοστό αυτό ήταν 8,7%³⁴¹.

³⁴⁰ Η κοινότητα Κάστρου δαπανούσε τα λιγότερα χρήματα για τη λειτουργία του σχολείου της σε σχέση με τα άλλα χωριά του νησιού. Βλ. ΧΙΟΝΗ Κ., *Η παιδεία στην Καβάλα...*, ο.π., σ. 69.

³⁴¹ ΛΥΚΟΥΡΙΝΟΥ Κ., «Η πολιτική κατάσταση ...», ο.π., σ. 122.

Την επόμενη δεκαετία και συγκεκριμένα κατά το σχ. έτος 1894-1895, στο σχολείο του Κάστρου φοιτούσαν 60 μαθητές/τριες. Παρατηρούμε ότι η κατάσταση παραμένει σχεδόν στάσιμη, καθώς η σταδιακή αλλαγή της αιγυπτιακής πολιτικής επιτείνει ακόμα περισσότερο τη δραματική οικονομική κατάσταση του σχολείου³⁴².

Από το 1897 αρχίζει μια προσπάθεια αναβάθμισης της παρεχόμενης εκπαίδευσης στο σχολείο του Κάστρου αφού, όπως θα δούμε παρακάτω, η σχολική Εφορεία αποφασίζει να διαθέσει περισσότερα χρήματα για την πρόσληψη ενός πτυχιούχου και πεπειραμένου δασκάλου, καθώς και ενός βοηθού. Σύμφωνα με την αναφορά του υποπρόξενου Καβάλας Δ. Σάρρου, κατά το σχ. έτος 1899-1900, το σχολείο λειτούργησε ως διθέσιο με άμεση συνέπεια την αύξηση του αριθμού των μαθητών/τριών σε 90³⁴³. Με δεδομένο ότι ο πληθυσμός εκείνη την περίοδο ήταν περίπου 1.300 κάτοικοι η αναλογία μαθητών – κατοίκων διαμορφώνεται στο 1:14 και το ποσοστό των μαθητών επί του συνολικού πληθυσμού της κοινότητας σε 7,2 %. Αυτό που προκαλεί επίσης εντύπωση είναι ο μικρός αριθμός των μαθητριών (10) σε σχέση με τον αντίστοιχο των μαθητών (80). Οι αρνητικές παραδοσιακές αντιλήψεις της κοινωνίας του χωριού για την αναγκαιότητα μόρφωσης των κοριτσιών, ελλείψει βέβαια λειτουργίας παρθενγωγείου, τα κρατούσε μακριά από το μεικτό δημοτικό σχολείο του χωριού³⁴⁴.

Η κατάσταση άλλαξε άρδην μετά τη μαζική μετεγκατάσταση των κατοίκων του Κάστρου στο παραλιακό οικισμό των Λιμεναριών και στον πεδινό οικισμό της Μέσης, για να εργαστούν στα μεταλλωρυχεία. Η λειτουργία δύο πεντατάξιων σχολείων στους προαναφερόμενους οικισμούς οδήγησε στον υπερδιπλασιασμό των μαθητών/τριών. Το σχολικό έτος 1905-1906, στους οικισμούς Μέση και Κάστρο, λειτουργούσε πεντατάξια σχολή και νηπιαγωγείο με τρεις δασκάλους, στην οποία φοιτούσαν 95 μαθητές και 25 μαθήτριες. Στα Λιμενάρια λειτουργούσε επίσης πεντατάξια σχολή με δύο δασκάλους, στην οποία φοιτούσαν 55 μαθητές και 35 μαθήτριες. Μάλιστα 2-3 χρόνια αργότερα ιδρύθηκε νηπιαγωγείο και στα Λιμενάρια³⁴⁵.

Συνολικά και στα δύο σχολεία φοιτούσαν 210 μαθητές και μαθήτριες. Η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη του χωριού επέφερε και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης

³⁴² ΧΙΟΝΗ Κ., *Η παιδεία στην Καβάλα...*, ο.π., σ. 69.

³⁴³ ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗ Π., «Σελίδες της πρόσφατης ιστορίας της Θάσου (1900-1907) από έγγραφα των αρχείων του Υπουργείου Εξωτερικών», *Θασιακά* 10 (2001), σ. 169.

³⁴⁴ ΚΙΟΥΡΤΣΗ - ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Α., ο.π., σσ. 300-303.

³⁴⁵ ΜΑΝΑΦΗ Κ., ο.π., σ. 86.

τους και κατ' επέκταση γεννήθηκε η ανάγκη και για την πνευματική τους ανάπτυξη. Τα σχολεία παύουν να είναι προνόμιο μόνον των αγοριών και βελτιώνεται αισθητά, ιδιαίτερα στο σχολείο των Λιμεναρίων, η αναλογία μαθητών – μαθητριών. Παράλληλα, με δεδομένο ότι ο πληθυσμός της κοινότητας εκείνη την περίοδο ήταν περίπου 1600 άτομα, η αναλογία μαθητών – κατοίκων είχε διαμορφωθεί σε 1: 8 και το αντίστοιχο ποσοστό των μαθητών επί του συνολικού πληθυσμού σε 12,5%.

Την επόμενη σχολική χρονιά 1906-1907, σημειώνεται νέα αύξηση του μαθητικού πληθυσμού των δύο σχολείων. Στα Λιμενάρια ο συνολικός αριθμός των μαθητών/τριών του σχολείου ανεβαίνει στους 104 (από τους 90 της προηγούμενης σχ. χρονιάς), ενώ στο σχολείο του Κάστρου (Μέση) φοιτούσαν 148 μαθητές/τριες (28 επιπλέον από την προηγούμενη σχ. χρονιά)³⁴⁶.

Όμως η λειτουργία του σχολείου των οικισμών Μέσης και Κάστρου το επόμενο σχολικό έτος θα διαταραχθεί από τις έντονες διαμάχες των κατοίκων του πεδινού και του ορεινού οικισμού για το αν θα έπρεπε να εξακολουθήσει να λειτουργεί ως μετακινούμενη σχολή και *«ένεκα των μεταξύ των κατοίκων αναπτυχθέντων παθών και αντεγκλήσεων, η Σχολή κατά το αυτό έτος παρέμεινε κλειστή»*³⁴⁷. Το κλείσιμο του σχολείου του Κάστρου είχε ως αποτέλεσμα να χάσουν οι μαθητές τη χρονιά τους και να επαναλάβουν την ίδια τάξη, όσοι παρέμειναν στο σχολείο χωρίς να μετακινηθούν στο σχολείο των Λιμεναρίων.

Έτσι το Σεπτέμβριο του σχ. έτους 1908-1909 στην 6/τάξια πλέον αστική σχολή Κάστρου, που λειτουργούσε μόνιμα στη Μέση, ο μαθητικός πληθυσμός μειώθηκε στο ήμισυ καθώς είχαν εγγραφεί συνολικά 70 μαθητές/τριες (59 αγόρια και 11 κορίτσια). Οι αριθμοί αυτοί μειώθηκαν δραματικά μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς, αφού πολλοί μαθητές διέκοψαν λόγω κάποιων λειτουργικών ανωμαλιών που προκάλεσε η απόλυση ενός δασκάλου, με αποτέλεσμα πολλοί/ες να μεταγραφούν στο σχολείο των Λιμεναρίων και να συνεχίσουν μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς στην αστική σχολή Κάστρου συνολικά 46 μαθητές/τριες (37 αγόρια και 9 κορίτσια). Παράλληλα φοιτούσαν στην προκαταρκτική τάξη 13 αγόρια και 4 κορίτσια, ενώ άγνωστος είναι ο αριθμός των μαθητών της νηπιακής τάξης³⁴⁸ (Παράρτημα, Δ, 7). Οι μετακινήσεις μαθητών από το ένα σχολείο της κοινότητας στο άλλο αυτήν την περίοδο, ήταν συνηθισμένο φαινόμενο και οφειλόταν τόσο στις μετακινήσεις των

³⁴⁶ ΣΚΟΥΡΤΗ Ι., «Πληθυσμός, σχολεία και ιερείς ...», ο.π., σ. 553.

³⁴⁷ Ο.π., σ. 553.

³⁴⁸ Βλ. Παράρτημα, Δ, 7.

οικογενειών τους όσο και στον τρόπο λειτουργίας και την ποιότητα της εκπαίδευσης που παρείχε το κάθε σχολείο.

Θετική για την αύξηση του μαθητικού δυναμικού των σχολείων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, υπήρξε και η στάση της νέας τουρκικής διοίκησης του νησιού. Ο εκπρόσωπος του ζαμπετά (αστυνόμου) Θάσου, Οσμάν, με την από 29 Αυγούστου 1902 επιστολή του προς τους μουχτάρηδες (προέδρους) των χωριών του νησιού, τους καλεί να μεριμνήσουν για την κανονική φοίτηση των αγοριών και των κοριτσιών για την ερχόμενη σχολική χρονιά 1902-1903 στα σχολεία της κοινότητάς τους, καθώς και για την πρόσληψη ικανών και πτυχιούχων δασκάλων. Επίσης τους προτρέπει να τιμωρούν με χρηματικό πρόστιμο τους γονείς που αδιαφορούσαν για τη μόρφωση των παιδιών τους³⁴⁹.

Στο ίδιο μήκος κύματος και ο διοικητής του νησιού Μ. Κιαζήμ, ο οποίος με επιστολή του, μετά το τέλος των χριστουγεννιάτικων διακοπών του ίδιου σχολικού έτους, προέτρεπε τους μουχτάρηδες των κοινοτήτων της Θάσου να συνεχίσουν να επιβλέπουν και να ενδιαφέρονται για την απρόσκοπτη λειτουργία των σχολείων τους. Παράλληλα έκανε συστάσεις στους γονείς να μεριμνούν για την τακτική φοίτηση των παιδιών τους και στους δασκάλους να φροντίζουν για την πιστή εφαρμογή των αναλυτικών προγραμμάτων και την επιτυχή διεξαγωγή των ενιαυσίων³⁵⁰ εξετάσεων³⁵¹. Βέβαια πίσω από αυτό το ενδιαφέρον της τουρκικής διοίκησης κρυβόταν και η παρεμβατική πολιτική του οθωμανικού κράτους στα σχολεία της ελληνικής μειονότητας³⁵².

Το μόνο αρνητικό στοιχείο αυτήν την περίοδο, που συνετέλεσε στο σχολικό αποκλεισμό ορισμένων παιδιών από πολύ φτωχές οικογένειες, ήταν η απόφαση της γερμανικής μεταλλευτικής εταιρίας να δεχθεί για εργασία παιδιά ηλικίας 7-14 ετών με τη σύμφωνη γνώμη της τουρκικής διοίκησης. Ο ίδιος διοικητής που ζητούσε να

³⁴⁹ «Η γενική ησυχία και ασφάλεια έγκειται [...] δια της τακτικής φοιτήσεως των τε αρρένων και θηλέων εις τα σχολεία και εις το να εκλέγηται δι αυτά τακτικούς καλούς και πτυχιούχους δασκάλους και διδασκαλίσσας. όσοι δε τακτικώς δεν στέλωσι τα τέκνα των εις τα σχολεία να λαμβάνητε παρ' αυτών πρόστιμον» Βλ. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σ. 9. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένα πρωτόκολλο εισαγομένων εγγράφων των ετών 1902-1904 από το Θεολόγο», *Θασιακά* 2, (1985), σ. 93.

³⁵⁰ Ετήσιες προφορικές, ως επί το πλείστον, εξετάσεις στο τέλος της χρονικής χρονιάς

³⁵¹ «Η εποχή της εργασίας και των εορτών παρήλθε και ήλθε περίστασις να δώσωμεν όλον τον καιρόν εις την μελέτην και γραφήν. να κάμητε τας απαιτουμένας παρατηρήσεις εις τους γονείς, όπως στέλλωνται τα παιδιά τακτικώς εις τα σχολεία. επίσης και εις τους διδασκάλους και νηπιαγωγούς όπως δώσωσι περισσότεραν προσπάθειαν. ελπίζω μέχρι του τέλους του σχολικού έτους θα διδαχθώσι όλα τα εν τοις προγράμμασι μαθήματα και ότι θα δοθώσι καλαί και επιτυχείς εξετάσεις». Βλ. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σσ. 46-47. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένα πρωτόκολλο εισαγομένων εγγράφων ...», ο.π., σ. 98.

³⁵² ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ...*, ο.π., σσ. 191-266.

φροντίζουν οι κοινοτάρχες για την τακτική φοίτηση των παιδιών στα σχολεία, αφού εξάντλησε τα περιθώρια εξεύρεσης παιδικής εργασίας στην κοινότητα Κάστρου, με έγγραφό του προς την κοινότητα Θεολόγου στις 2 Μαρτίου του 1904 αναφέρει ότι «ο κ. Σπαϊτέλ δι' επιστολής του μας γνωστοποιεί ότι έχει ανάγκη εργατών ευρώστων να εργασθώσι δια καζιάν και βαριού, προσέτι δε γυναικών, και από 7 μέχρι 14 ετών παιδιών και κορασίων προς διαχώρισιν του διεξαγομένου μεταλλείου...»³⁵³ Μάλιστα ένα μήνα αργότερα με νέο έγγραφό του ζητάει να μάθει αν τελικά «... υπήγαν παιδιά να εργασθώσι εις εργασίας τας οποίας γνωστοποιήσαμεν υμίν δια προηγουμένης διαταγής ή όχι»³⁵⁴.

2.2 Η ραγδαία αύξηση του μαθητικού πληθυσμού μετά την απελευθέρωση

Η αυξητική τάση του μαθητικού πληθυσμού συνεχίστηκε μετά την απελευθέρωση και καθ' όλη τη διάρκεια του πρώτου τετάρτου του 20^{ου} αιώνα. Τα δημοτολόγια της κοινότητας Κάστρου, που συντάχθηκαν το έτος 1922, αποτελούν σημαντική πηγή πληροφοριών για το μαθητικό πληθυσμό της Κοινότητας στις αρχές της δεκαετίας του '20. Η εγκυρότητα των στοιχείων που μας παρέχουν βρίσκεται στο γεγονός ότι αφού συντάχθηκαν στις 30 Απριλίου του 1922, αποτυπώνουν με ακρίβεια όσους δημότες είχαν τη μαθητική ιδιότητα κατά το σχολικό έτος 1921-1922, χρονιά κατά την οποία λειτουργούσε η ενιαία κεντρική σχολή. Η μελέτη και καταγραφή των στοιχείων έγινε ξεχωριστά για τους κατοίκους της Μέσης, των Λιμεναρίων και τους πρόσφυγες. Από τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων προέκυψαν σημαντικά στοιχεία, τα οποία καταγράφουν μια ραγδαία αύξηση των μαθητών/τριών. Πριν όμως προχωρήσουμε στην παράθεση των στοιχείων είναι αναγκαίο να δοθούν κάποιες διευκρινίσεις σχετικά με τις ηλικίες των μαθητών.

Η εγγραφή των μαθητών στο σχολείο γινόταν σε ηλικία 6 ετών. Άρα οι γεννηθέντες κατά το έτος 1915 αποτελούσαν τους μαθητές της Α' τάξης. Δεν λείπουν όμως περιπτώσεις, όπου εγγράφονται στην πρώτη τάξη μαθητές που προφανώς γεννήθηκαν στις αρχές του 1916³⁵⁵. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του μαθητή Αναστασίου Αυγ. Αναστασιάδη που ήταν γεννημένος το έτος 1916 και φοίτησε στην

³⁵³ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σ. 131. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένα πρωτόκολλο εισαγομένων εγγράφων...», υποσημ. 64, σσ. 103-104.

³⁵⁴ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σ. 138. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ. «Ένα πρωτόκολλο εισαγομένων εγγράφων...», ο.π., σ. 104.

³⁵⁵ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΦΙΛΙΠΠΩΝ-ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΘΑΣΟΥ, ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ, Η εκπαίδευσις εις την Καβάλαν και η ανέγερσις του Παρθενωγαγείου αυτής 1890-1915, κατά των κώδικα της εφορείας των σχολών, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 55.

πρώτη τάξη το σχ. έτος 1921-22, αποφοιτώντας απ' αυτή με γενικό βαθμό άριστα <6>³⁵⁶ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 6). Επίσης ενώ με βάση την ηλικία των παιδιών της Α' τάξης ως φυσιολογικό έτος γέννησης για τους μαθητές της Στ' τάξης ήταν το έτος 1910, υπάρχουν μαθητές στο δημοτικό σχολείο που γεννήθηκαν μέχρι και το έτος 1908. Αυτό οφείλεται από τη μια στο γεγονός ότι κάποιοι μαθητές καθυστερούσαν να εγγραφούν και από την άλλη ότι πολλοί μαθητές που ήθελαν να τελειώσουν το σχολείο και έμεναν στην ίδια τάξη, την επαναλάμβαναν. Για το λόγο αυτό η συντριπτική πλειοψηφία των γεννηθέντων κατά τα έτη 1908 και 1909 είναι αγόρια (πίνακας 2). Οι γονείς των κοριτσιών αρκούσαν στην στοιχειώδη εκπαίδευση των πρώτων τάξεων με αποτέλεσμα ο αριθμός τους να μειώνεται αισθητά στις μεγάλες τάξεις³⁵⁷. Ας μη ξεχνάμε άλλωστε ότι οι συνθήκες ζωής εκείνη την εποχή δεν ήταν οι ιδανικότερες για τους μαθητές καθότι: α) έπρεπε ταυτόχρονα να βοηθούν στις δουλειές του σπιτιού ή στο χωράφι, β) οι περισσότεροι διέμεναν σε ένα δωμάτιο μαζί με την οικογένειά τους, γ) δεν υπήρχε ηλεκτρικό φως για να διαβάσουν το βράδυ, δ) πολλοί δεν είχαν την οικονομική ευχέρεια για να σπουδάσουν και ε) αρκετοί είχαν να αντιμετωπίσουν τις αναχρονιστικές αντιλήψεις των γονιών τους σχετικά με την αναγκαιότητα της εκπαίδευσης των παιδιών και ιδιαίτερα των κοριτσιών. Έτσι η καταγραφή των μαθητών δεν έγινε με βάση την τάξη, αφού με βάση όσα αναφέρθηκαν παραπάνω αυτό θα ενείχε τον κίνδυνο αλλοίωσης των στοιχείων, αλλά με βάση το έτος γέννησης.

³⁵⁶ Δημ. Λιμεναρίων 1922, α.α 373. Βλ. και Παράρτημα, Ζ, εικ. 6.

³⁵⁷ Η παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών στη δευτεροβάμια εκπαίδευση για τις μαθήτριες έγινε επίσημα με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Ελ. Βενιζέλου το έτος 1929. Βλ. ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., «Η εξέλιξη του προβληματισμού για τη γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα», στο ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ Β., – ΖΙΩΓΟΥ Σ. (επιμ), *Εκπαίδευση και φύλο*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 72.

Έτ. γεν.	Κάστρο			Λιμενάρια			Πρόσφυγες		
	Αγόρ.	Κορίτσ.	Σύν.	Αγόρ.	Κορίτσ.	Σύν.	Αγόρ.	Κορίτσ.	Σύν.
1916	5	4	9	4	4	8			
1915	13	16	29	4	6	10	3	1	4
1914	5	10	15	5	10	15	6	3	9
1913	19	8	27	6	4	10	1	1	2
1912	23	11	34	5	7	12	6	5	11
1911	13	5	18	5	8	13	4	2	6
1910	7	3	10	4	5	9	5	5	10
1909	16	4	20	6	0	6	4	1	5
1908	8	1	9	6	2	8	1	1	2
1907	6	0	6	2	0	2			
ΣΥΝΟΛΟ	115	62	177	47	46	93	30	19	49

Πίνακας 2. Ο μαθητικός πληθυσμός της κοινότητας Κάστρου κατά το σχολικό έτος 1921-1922 και του προσφυγικού οικισμού μετά την πρώτη εγκατάσταση τους στο χωριό τον Αύγουστο του 1922.

Στα δημοτολόγια του πεδινού οικισμού Μέσης (Κάστρο) βρίσκονται εγγεγραμμένοι 115 μαθητές και 62 μαθήτριες, ενώ στον οικισμό των Λιμεναρίων 47 μαθητές και 46 μαθήτριες. Συνολικά στο ενιαίο δημοτικό σχολείο της Κοινότητας φοιτούσαν πάνω από 270 μαθητές, αφού λόγω μερικής καταστροφής των Δημοτολογίων δεν γνωρίζουμε τους 100 πρώτους δημότες που πεδινού οικισμού και τους 94 πρώτους δημότες των Λιμεναρίων (πίνακας 2). Ένα σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από τα δημοτολόγια του πεδινού οικισμού είναι το γεγονός ότι παρά τη ραγδαία αύξηση του μαθητικού πληθυσμού υπήρχε μεγάλη αποχή παιδιών από το σχολείο. Συγκεκριμένα υπήρχαν 70 παιδιά που γεννήθηκαν μεταξύ των ετών 1910 έως και 1915, χωρίς να έχουν την ιδιότητα του μαθητή/τριας. Ασφαλώς δεν πρόκειται για παράλειψη του συντάκτη, αφού αυτός που συνέταξε τα δημοτολόγια της Κοινότητας ήταν ο ίδιος ο διευθυντής του σχολείου, Κυπάρισσος Γεωργιάδης και προφανώς γνώριζε πολύ καλά ποια από τα δηλωθέντα παιδιά δεν παρακολουθούσαν τα μαθήματα του σχολείου. Πρόκειται για παιδιά εργατών και κτηνοτρόφων ή παιδιά ορφανά από πατέρα. Τα 4/5 αυτών των παιδιών (56) ήταν κορίτσια και τα υπόλοιπα 14 ήταν αγόρια. Ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός ήταν αρκετά μεγάλος και έφτανε σε ποσοστό 40% επί του συνόλου των παιδιών. Στα Λιμενάρια η κατάσταση ήταν πολύ καλύτερη, αφού μόνο 10 παιδιά απείχαν από το σχολείο, δηλαδή ποσοστό 10% περίπου. Άλλωστε, όπως είδαμε σε προηγούμενη ενότητα, στα Λιμενάρια είχαν εγκατασταθεί περισσότερο εύπορες οικογένειες και μπορούσαν να αντεπεξέλθουν στα έξοδα που απαιτούσε η φοίτηση των παιδιών τους.

Την επόμενη χρονιά ο συνολικός αριθμός των μαθητών/τριών της Κοινότητας ξεπέρασε τους 300 καθώς τα Λιμενάρια δέχτηκαν μεγάλο ρεύμα προσφύγων που υπερδιπλασίασαν τον πληθυσμό του οικισμού³⁵⁸. Προστέθηκαν λοιπόν άλλοι 30 μαθητές και 19 μαθήτριες, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν από το Χαράκι της Μ. Ασίας³⁵⁹. Ο ακριβής αριθμός των μαθητών που παρέμειναν στο χωριό δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί, διότι πολλοί πρόσφυγες αναχώρησαν σύντομα για άλλες περιοχές της Ελλάδας. Επίσης οι δηλώσεις δεν ήταν ακριβείς λόγω της ταραχής που επικρατούσε στους πρόσφυγες κατά την πρώτη τους εγκατάσταση στο χωριό. Για το λόγο αυτό εκτός των δηλωμένων 49 μαθητών/τριών, που αναφέραμε παραπάνω, υπήρχαν στα Δημοτολόγια του προσφυγικού οικισμού άλλα 76 παιδιά, τα οποία αν και ήταν γεννημένα μεταξύ των ετών 1910 έως και 1915, δεν ήταν δηλωμένα ως μαθητές/τριες, αριθμός υπερβολικός και αδικαιολόγητος.

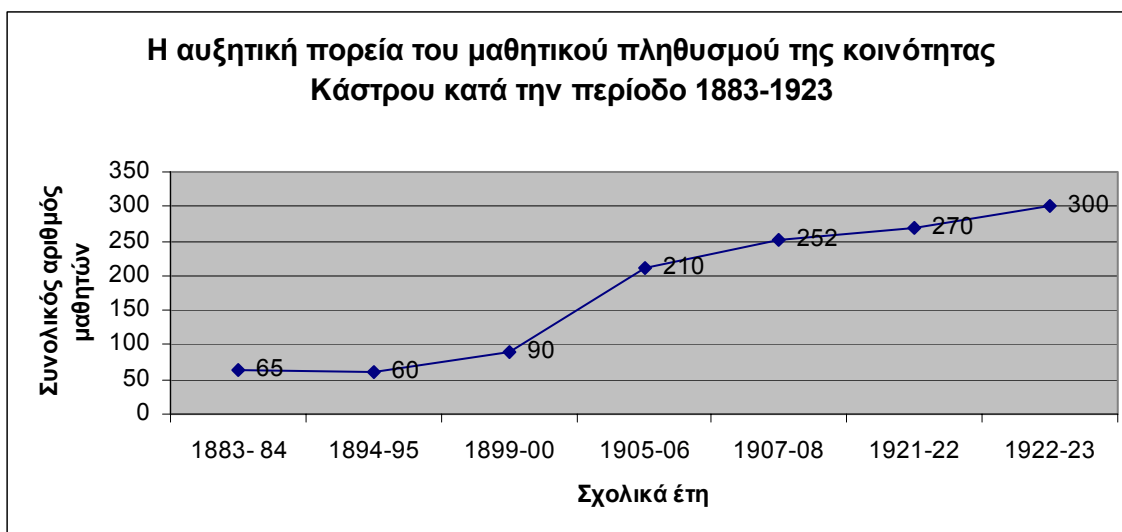
Στον παρακάτω πίνακα καταχωρείται συνολικά η αυξητική τάση του μαθητικού πληθυσμού της Κοινότητας κατά την περίοδο που εξετάζουμε (πίνακας 3). Ακόμα πιο παραστατικά φαίνεται η αυξητική δυναμική στο διάγραμμα που ακολουθεί (γράφημα 1).

Σχ. έτος	Μαθητές	Μαθήτριες	Σύνολο	Αναλογία με κατοίκους	Ποσοστό επί συνολικού πληθυσμού
1883-84			65	1: 22	4,5%
1894-95			60	1: 24	4,2%
1899-00	80	10	90	1:14	7,2%
1905-06	150	60	210	1: 8	12,5%
1906-07			252	1: 6	16,7%
1921-22	162	108	>270	(1: 7)	(14,3 %)
1922-23			>300	(1: 7)	(14,3%)

Πίνακας 3. Ο μαθητικός πληθυσμός της κοινότητας Κάστρου κατά την περίοδο 1883-1923

³⁵⁸ Όπως είδαμε στο κεφάλαιο Α παρ. 3.1.2. στον οικισμό των Λιμεναρίων μετά την εγκατάσταση των προσφύγων υπήρχαν 1.365 κάτοικοι, εκ των οποίων οι 535 ήταν γηγενής και οι 830 πρόσφυγες από την επαρχία Κυζίκης.

³⁵⁹ Πολλοί από αυτούς, όμως, αναχώρησαν αργότερα με τις οικογένειες τους για τον καινούριο τους προορισμό, καθώς το χωριό δεν μπορούσε να απορροφήσει τόσο μεγάλο αριθμό προσφύγων.

Γράφημα 1

Αν και το ενιαίο δημοτικό σχολείο της Κοινότητας λειτουργούσε ήδη, η απορρόφηση όλων αυτών των μαθητών δημιουργούσε προβλήματα συνωστισμού στις αίθουσες. Χαρακτηριστική είναι η έκθεση του μαθητή Βασιλείου Κρητικού του ημιγυμνασίου Κάστρου, που συστεγαζόταν με το δημοτικό σχολείο και στην οποία αναφέρει ότι «...εκάστη των μικρών τούτων αιθουσών έχει διαστάσεις $4\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2} = 20,25$ τετραγωνικά μέτρα. Τα είκοσι όμως ταύτα τετραγωνικά μέτρα ανεπαρκέστατα βεβαίως δια 60-70 μαθητάς οι οποίοι φυτώσιν νυν εις εκάστην των τεσσάρων ανωτέρων τάξεων [...] οσάκις γίνεται συνδιδασκαλία εις δύο τάξεις δεν επαρκεί η μία αίθουσα ουδόλως ισταμένων των μαθητών ορθίων. Αλλά και μόνον οι μαθηταί μιας τάξεως ου μόνον δε χωρούσι εν ταις αίθουσαις ταύταις αλλά αναπνέουσι διαρκούσις της ώρας και μεμολυμένον αέρα και μάλιστα το χειμώνα...»³⁶⁰ (Παράρτημα, Β, 1).

Η υγεία των μαθητών είχε απασχολήσει την τουρκική διοίκηση του νησιού κατά το έτος 1904. Στις 8 Ιουλίου ο διοικητής Μ. Κιαζήμ είχε στείλει επιστολή στις κοινότητες της Θάσου προκειμένου να τους ενημερώσει για τις ενέργειές του «προς περιφρούρησιν της γενικής υγείας και προς απόκρουσιν και θεραπείαν της μεταδοτικής και θανατηφόρου ασθένειας ήτις ενεφάνη εις τους εν Λιμένι παίδας και ήτις επέφερεν θανάτους τινάς»³⁶¹. Για την καταπολέμηση της ασθένειας είχε καλέσει το δημαρχιακό γιατρό του Δήμου Καβάλας και το γιατρό της γερμανικής μεταλλευτικής εταιρείας

³⁶⁰ Αρχείο Βασιλείου Κρητικού, τετράδιο εκθέσεων 1923-24, Βλ. Παράρτημα, Β, 1.

³⁶¹ Επιστολή του Τούρκου διοικητή της Θάσου προς τις Μουχταροδημογεροντίες των κοινοτήτων του νησιού για την αντιμετώπιση της θανατηφόρου ασθένειας σε παιδιά του Λιμένα (8-7-1904). Βλ. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σ. 151.

των Λιμεναρίων. Επειδή όμως η δαπάνη για την εφαρμογή των ιατρικών και απολυμαντικών μέτρων απαιτούσε μεγάλο χρηματικό ποσό, καλούσε τους κοινοτάρχες να διαθέσουν αναλογικά χρήματα από το δημοτικό φόρο.

Όμως η υγεία των μαθητών ήταν πρώτιστο μέλημα και της ελληνικής διοίκησης του νησιού. Το 1913 με έγγραφό του ο διοικητής της Θάσου στέλνει αναλυτικές οδηγίες στους κοινοτάρχες για την αντιμετώπιση της ασθένειας της χολέρας, καθώς εκείνη τη χρονιά είχαν εμφανιστεί αρκετά κρούσματα στο νησί³⁶². Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται για τα σχολεία και στον τρόπο με το οποίο οφείλουν να ενεργήσουν οι δάσκαλοι. Σύμφωνα με το έγγραφο ο δάσκαλος όφειλε να επιβλέπει την υγεία των μαθητών και να αναφέρει στην αστυνομία πιθανά κρούσματα, να απαγορεύει τη φοίτηση των μαθητών που εκδήλωσαν την ασθένεια για δύο τουλάχιστον εβδομάδες και να τους δέχεται στην τάξη εφόσον είχε γίνει απολύμανση του σπιτιού τους. Σε περίπτωση διαπίστωσης κρούσματος χολέρας κατά τη διάρκεια των μαθημάτων σε σχολικό οίκημα, ο δάσκαλος όφειλε να διακόψει αμέσως τα μαθήματα και να απομακρύνει τους μαθητές μέχρι την απολύμανση του κτιρίου. Τέλος όφειλαν να κλείνουν τα σχολεία σε περιόδους επιδημίας και να δίνουν χρηστικές οδηγίες στους μαθητές και στους γονείς τους για την αντιμετώπιση της ασθένειας³⁶³ (Παράρτημα Δ, 4).

Ο τακτικός εμβολιασμός των μαθητών είχε τεθεί υπό την εποπτεία του σχολιάτρου της οικείας σχολικής περιφέρειας και αποτελούσε ένα από τα βασικά καθήκοντα του διευθυντή του σχολείου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η πρόσκληση που απευθύνει στις 5 Μαΐου 1925 ο διευθυντής του σχολείου Κυπάρισσος Γεωργιάδης στον ιατρό Αύγουστο Αναστασιάδη για το μαζικό εμβολιασμό διακοσίων μαθητών³⁶⁴ (Παράρτημα, Δ, 3). Έκτοτε ο εμβολιασμός γινόταν στην Α΄ τάξη, ενώ στο απολυτήριο του/της μαθητή/τριας αναγραφόταν και το έτος κατά το οποίο εμβολιάστηκε³⁶⁵ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 25).

Αξιίζει τέλος να σημειωθεί ότι από το σχ. έτος 1929-1930 άρχισε να λειτουργεί στο δημοτικό σχολείο του Κάστρου –Λιμεναρίων και νυχτερινό σχολείο για όσα

³⁶² ΓΕΡΑΚΟΥΔΗ Σ., *Η ιστορία της Θάσου*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 80.

³⁶³ Οδηγίες της ελληνικής διοίκησης Θάσου για την αντιμετώπιση της ασιατικής χολέρας στα σχολεία (1913), Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σ.49β. Βλ. Παράρτημα, Δ, 4.

³⁶⁴ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Δ, 3.

³⁶⁵ Αρχείο Δ. Καραγιάννη, απολυτήριο δημοτικού σχολείου Κάστρο – Λιμεναρίων έτους 1930-31. Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 25.

παιδιά είχαν συμπληρώσει το 14^ο έτος της ηλικίας τους και δεν είχαν λάβει ως τότε τη στοιχειώδη μόρφωση, καθώς και για τους ενήλικες αγράμματους³⁶⁶.

2.2.1 Κοινωνικοοικονομική προέλευση των μαθητών

Ενδιαφέροντα στοιχεία προκύπτουν και από τη διερεύνηση του επαγγέλματος του πατέρα των μαθητών. Η καταγραφή έγινε ξεχωριστά για κάθε οικισμό, καθώς αναμενόταν σημαντικές διαφοροποιήσεις με βάση τα όσα προαναφέρθηκαν για το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των κατοίκων τους (πίνακας 4).

α/α	Επάγγελμα πατέρα	Κάστρο	Λιμενάρια	Σύνολο	πρόσφυγες
1	εργάτες	70	15	85	9
2	λατόμοι	1	2	3	
3	κτηματίες	28	26	54	
4	γεωργοί	15	3	18	8
5	πλοίαρχοι	5	13	18	
6	ναυτικοί	12	8	20	4
7	έμποροι	0	5	5	
8	καφε - παντοπωλ.	8	1	9	13
9	υποδηματοποιοί	7	3	10	
10	ράπτες	0	2	2	
11	κουρείς	3	0	3	
12	φανοποιοί	2	0	2	
13	μηχανικοί	2	0	2	
14	ξυλουργοί	3	1	4	
15	κτίστες	6	0	6	
16	κτηνοτρόφοι	2	0	2	
17	αγροφύλακες	1	2	3	
18	ιερείς	1	1	2	
19	γιατροί	0	2	2	1
20	ορφανά	11	9	20	14
	ΣΥΝΟΛΟ	177	93	270	49

Πίνακας 4. Επάγγελμα πατέρα των μαθητών/τριών κοινότητας Κάστρου σχ. έτους 1921-1922 (αναλυτικά).

Στον πίνακα 5 και στο γράφημα 2 φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών/τριών του Κάστρου που έφτανε το 41% προερχόταν από οικογένειες εργατών, το 16% από κτηματίες, 10% από επαγγελματίες, 8% από γεωργούς, 7% από

³⁶⁶ «Τέλος ως έκτην αρχήν θα αναφέρω την δημιουργουμένη δυνατότητα της παρ' εκάστω δημοτικού σχολείου ιδρύσεως νυκτερινής σχολής προς περαιτέρω μόρφωσιν των αγραμμάτων ενηλίκων και καταπολέμησιν του αναλφαριθμισμού τούτων. [...] Τους υπάρχοντας ήδη ενηλίκους αναλφαβήτους κατά τιναν τρόπον θα ήτο δυνατόν να υποβοηθήσωμεν, ώστε να επικοινωνήσωσι με την πνευματικήν του τόπου ζωήν; Μοναδικόν μέσον νομίζομεν ότι είναι η ίδρυσις νυκτερινών σχολών εις τα διδακτήρια των κρατικών σχολείων, ένθα διδάσκαλοι, σχολικοί ιατροί ή και άλλοι τινές επιστήμονες θα ήτο δυνατόν ου μόνον τας στοιχειώδεις γνώσεις γραφής και αναγνώσεως να διδάξωσι, αλλά και γενικωτέρας μορφώσεως γνώσεως π.χ. περί καθαριότητος, υγιεινής, περί καθηκόντων και δικαιωμάτων του πολίτου αυτοίς να μεταδώσωσι». Βλ. Εισηγητική έκθεση του υπουργού παιδείας Κ. Γόντικα 2/4/1929 επί του σχεδίου νόμου «περί στοιχειώδους εκπαιδεύσεως» στο ΜΠΟΥΖΑΚΗ Σ., ο.π., σ. 275.

τεχνίτες, 7% από ναυτικούς, 3% από πλοιάρχους και 2% από άλλα επαγγέλματα ενώ ένα ποσοστό μαθητών/τριών 6% ήταν ορφανά από πατέρα³⁶⁷. Το ποσοστό αυτό στα Λιμενάρια ανερχόταν σε 10%. Κάποια από αυτά τα ορφανά παιδιά με πρωτοβουλία των κοινοτικών παραγόντων φοιτούσαν ως οικότροφοι στο Παπάφειο ορφανοτροφείο στη Θεσσαλονίκη³⁶⁸ (Παράρτημα, Γ, 6). Παράλληλα είχαν δημιουργηθεί και παιδικές εξοχές από το Εθνικό ίδρυμα ορφανών και απόρων μαθητών Ανατολικής Μακεδονίας. Υπεύθυνος για την κοινότητα Κάστρου το 1922 είχε οριστεί ο πατέρας του ιατρού Αύγουστου Αναστασιάδη και πρώην πρόεδρος της Κοινότητας, Αναστάσιος Ιατρός, ο οποίος από το 1885 και επί σειρά ετών είχε διατελέσει πρόεδρος της ορφανοεπιτροπής Κάστρου³⁶⁹ (Παράρτημα, Γ, 5). Αλλά και η σχολική Εφορεία από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα λάμβανε ιδιαίτερη μέριμνα «*δια τους απόρους και επιμελείς μαθητάς*» αγοράζοντας για αυτούς βιβλία, όπως αυτό του Σταύρου Μερτζίδη για την «*Ιστορία της νήσου Θάσου*»³⁷⁰.

Ο παραλιακός οικισμός παρουσίαζε πολλές διαφοροποιήσεις ως προς την κοινωνική προέλευση των μαθητών/τριών, καθώς οι περισσότεροι μαθητές εδώ, σε ποσοστό 29%, προέρχονταν από οικογένειες κτηματιών και ακολουθούσαν με ποσοστό 18% οι οικογένειες των εργατών, με 14% των πλοιάρχων, 9% των ναυτικών, 6% των επαγγελματιών, 5% των εμπόρων, 3% των γεωργών και 6% των λοιπών επαγγελματιών (πίνακας 6 και γράφημα 3). Τα στοιχεία αυτά καταδεικνύουν τη σημαντική διαφοροποίηση στην κοινωνική διαστρωμάτωση των οικογενειών των δύο οικισμών, από τις οποίες προερχόταν οι μαθητές του ενιαίου δημοτικού σχολείου της Κοινότητας.

³⁶⁷ Οι εργάτες περιλαμβάνουν τις κατηγορίες 1-2 του πίνακα 4, οι επαγγελματίες τις κατηγορίες 8-11, οι τεχνίτες τις κατηγορίες 12-15 και τα άλλα επαγγέλματα τις κατηγορίες 16-19 του πίνακα 4.

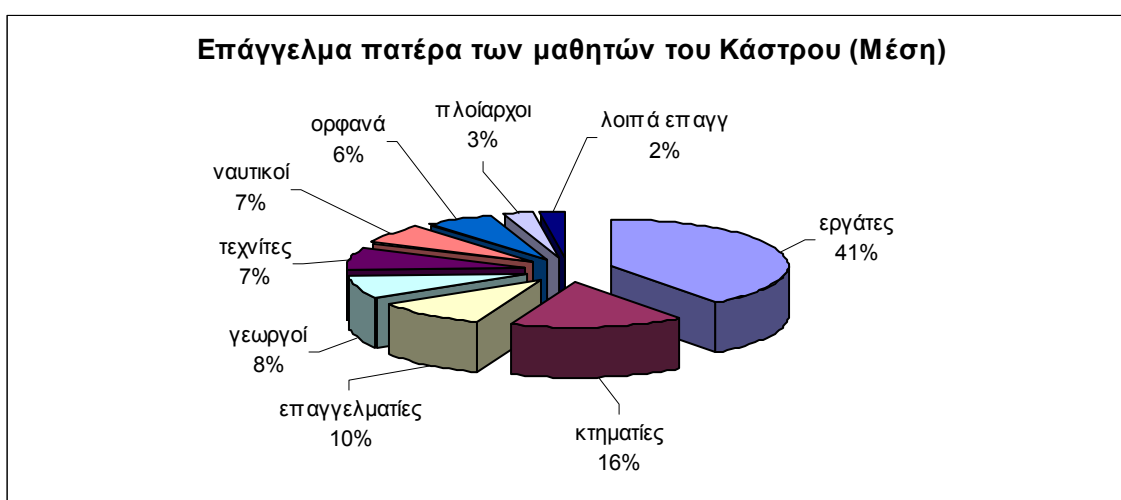
³⁶⁸ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. παράρτημα, Γ, 6.

³⁶⁹ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλέπε παράρτημα, Γ, 5. Πρβλ παράρτημα Γ, 3 & 4 και ΚΟΕΜΤΖΟΓΛΟΥ, ο.π., σ. 293.

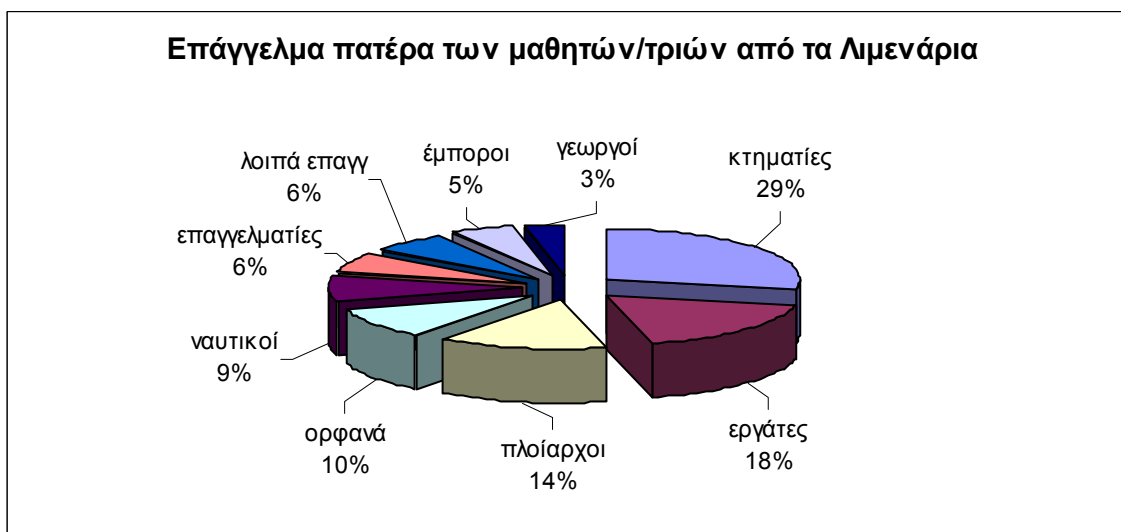
³⁷⁰ ΜΕΡΤΖΙΔΟΥ Σ., *Θασιακά ήτοι ιστορία...ο.π.*, (ονόματα συνδρομητών), σ. ε' & στ'. Ως συνδρομητές από το Κάστρο, για το βιβλίο αυτό που εκδόθηκε το έτος 1911, είχαν εγγραφεί οι σχολικοί Έφοροι Α. Αναστασιάδης και Θ. Αντωνιάδης και η εκκλησιαστική Εφοροεπιτροπή παίρνοντας συνολικά 15 βιβλία. Οι άλλοι συνδρομητές από το Κάστρο, που βρίσκονται καταχωρημένοι στις τελευταίες σελίδες του βιβλίου, είναι οι δάσκαλοι Νικόλαος Μερτζιανίδης, Βασίλειος Αδαμίδης, Αλεξάνδρα Βασιλείου, Αύγουστος Κρητικός και Αύγουστος Ιατρίδης, καθώς και πρόκριτοι του χωριού όπως οι Γεώργιος Κρητικός, Κων/νος Οικονομίδης, Μιχαήλ Οικονομίδης και Γεώργιος Χατζής. Αρκετούς συνδρομητές από το Κάστρο είχε και το παλαιότερο βιβλίο του Μερτζίδη με τίτλο: «*Οι Φίλιπποι. Έρευνα και μελέται χωρογραφική υπό αρχαιολογικήν, γεωγραφικήν και εθνολογικήν έποψιν*». Αναφέρονται οι Θεόδωρος Αντωνιάδης, Γεώργιος Κρητικός, Ιωάννης Παπαγεωργίου, Ιωάννης Παπαιωάννου, Ιωάννης Καΐδης, Αναγνώστης Σωτηρίου, Γιαννάκης Βασιλείου, Δημήτριος και Γιαννάκης Παπαβασιλείου, Κυπάρισσος Δημητρίου, Γιαννάκης Κ. Οικονομίδης, Δημήτριος και Άγγελος Παπαοικονόμου, Κωνσταντίνος Γ. Σγουρίδης, Κων/νος και Βασίλειος Μάρκου, Ιωάννης Αναγνωστούδης, Παναγιώτης Δημητρίου, Κωνσταντίνος Αντωνίου, καθώς και οι ιερείς Ιγνάτιος, Σωτήριος και Ιωαννίκιος.

Θέση	Κάστρο			Λιμενάρια		
	Επάγγελμα	αρ.	ποσ	Επάγγελμα	αρ.	ποσ
1 ^η	εργάτες (1-2)	71	41%	κτηματίες	26	29%
2 ^η	κτηματίες	28	16%	εργάτες (1-2)	17	18%
3 ^η	επαγγελματίες (8-11)	18	10%	πλοίαρχοι	13	14%
4 ^η	γεωργοί	15	8%	ορφανά	9	10%
5 ^η	τεχνίτες (12-15)	13	7%	ναυτικοί	8	9%
6 ^η	ναυτικοί	12	7%	επαγγελματίες (8-11)	6	6%
7 ^η	ορφανά	11	6%	λοιπά επαγγ (16-19)	6	6%
8 ^η	πλοίαρχοι	5	3%	έμποροι	5	5%
9 ^η	λοιπά επαγγ (16-19)	4	2%	γεωργοί	3	3%

Πίνακας 5. Επάγγελμα πατέρα των μαθητών/τριών Κοινότητας Κάστρου σχ. έτους 1921-1922 (με ομαδοποίηση και αύξουσα σειρά).

Γράφημα 2

Γράφημα 3

3. Οι δάσκαλοι των δημοτικών σχολείων και των αστικών σχολών της κοινότητας Κάστρου.

Όπως είδαμε στο Α΄ κεφάλαιο ο επικρατέστερος τύπος σχολείου στη σκλαβωμένη Μακεδονία κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα ήταν τα «κοινά» ή «γραμματοδιδασκαλεία» ή «ναρθηκοδιδασκαλεία». Χρέη δασκάλου σε αυτά τα σχολεία έκαναν ως επί το πλείστον ιερείς και μοναχοί. Την πληροφορία αυτή μας δίνει και ο Ροσκοκε, σύμφωνα με τον οποίο στα μέσα του 18^{ου} αιώνα τόσο στα νησιά του Αιγαίου όσο και στην ηπειρωτική Ελλάδα η λειτουργία των «κοινών» σχολείων γινόταν υπό τη διεύθυνση ενός παπά, που γνώριζε τουλάχιστον τη λόγια γλώσσα και τιτλοφορούνταν ως «διδάσκαλος» ή «λογιώτατος»³⁷¹. Πολλές φορές χρέη δασκάλων εκτελούσαν και κοσμικοί που διέθεταν τις στοιχειώδεις γνώσεις όπως ιεροψάλτες, καντηλανάφτες, ράφτες και υποδηματοποιοί. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι επαγγελματίες παρέδιδαν μαθήματα ασκώντας παράλληλα και το βιοποριστικό τους επάγγελμα³⁷²! Η συμπεριφορά τους ήταν ιδιαίτερα σκληρή προς τους μαθητές, θεωρώντας ότι η τιμωρία, οι έντονες φραστικές επιπλήξεις και ο ξυλοδαρμός με τον «φάλαγγα» μπορούσαν να αναγκάσουν τον μαθητή να είναι επιμελής και προσεκτικός. Κάποιος απόφοιτος αυτών των σχολείων σημείωνε χαρακτηριστικά σε έναν κώδικα των Μετεώρων του 16^{ου} αιώνα: «ύλθα στον κηρ Γενάδιο να μάθο γραμματα κε έψισεν τα σικοτια μου»³⁷³.

Η αμοιβή των δασκάλων ήταν υποτυπώδης και δίδονταν συνήθως από το ταμείο της εκκλησίας. Ο γλίσχρος μισθός τους δεν καταβαλλόταν τακτικά και οι συνθήκες ζωής τους ήταν απελπιστικές³⁷⁴. Κάποιες φορές όμως «... ο διδάσκαλος είχε και το φιλοδώρημά του: αλεκτρύονα ή ωά ή άλλο τι τοιούτον απέστειλεν η πτωχή οικοδέσποινα, μάτιον τι ή όμοιον δώρον ο πλούσιος, οι σεβαστοί δημογέροντες»³⁷⁵.

Είναι φανερό ότι δε μπορεί να γίνει λόγος για οργανωμένα διδακτικά προγράμματα και σύγχρονες μεθόδους διδασκαλίας στα «κοινά» σχολεία. Κανείς άλλωστε δε θα μπορούσε να απαιτήσει από τους αυτοσχέδιους και ημιμαθείς εκείνους δασκάλους να εφαρμόζουν ιδανικές παιδαγωγικές πρακτικές και να διδάσκουν με οργανωμένα αναλυτικά προγράμματα πολυποίκιλης ύλης. Έτσι, παρ' όλες τις φιλότιμες προσπάθειές τους δεν μπορούσαν να αντεπεξέλθουν στα καθήκοντά τους, με

³⁷¹ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., ο.π., σ. 308.

³⁷² «ο διδάσκαλος του κοινού τούτου σχολείου ήσκει το έργον αυτού ράπτων ή αναγινώσκων». Βλ. ΧΑΣΙΩΤΗ Γ., ο.π., σσ. 96β.

³⁷³ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ Χ., σ. 376.

³⁷⁴ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., ο.π., σ. 308.

³⁷⁵ ΧΑΣΙΩΤΗ Γ., ο.π., σσ. 96β & 97α.

αποτέλεσμα η εκπαίδευση των παιδιών να είναι ελλιπής³⁷⁶. Σε υστερόγραφο επιστολής της κοινότητας Παναγίας προς τη μονή Βατοπαιδίου στις 18 Φεβρουαρίου 1817 αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Προς τούτοις ο άγιος δεσπότης ημών το εχάρη ότε ήλθεν εδώ ο παπά ανδρέας και τον αντάμοσε και τον επαρακίνησεν να συμβουλεύη και να νουθετή εδώ τους χριστιανούς, επειδή έχουν μεγάλην χρείαν, με το να υστερούνται διδασκάλων και πνευματικών»³⁷⁷.

Κατά τη διάρκεια του δευτέρου μισού του 19^{ου} αιώνα τα «ναρθηκοδιδασκαλεία» αντικαταστάθηκαν από τα «αλληλοδιδασκαλικά» σχολεία. Σε αυτά η φοίτηση διαρκούσε 3 – 4 χρόνια και η διδασκαλία γινόταν από ένα δάσκαλο τον «αλληλοδιδάκτωρ», ο οποίος ασχολούνταν περισσότερο με τους μαθητές των μεγάλων τάξεων, ενώ με τις μικρότερες τάξεις ασχολούνταν οι «πρωτόσχολοι», δηλαδή οι καλύτεροι μαθητές των μεγάλων τάξεων. Ο εισηγητής της αλληλοδιδασκαλικής μεθόδου (γερμανικού τύπου) στη Ελλάδα Σπ. Μωραΐτης προσπαθώντας να αποδώσει παραστατικά την ωφελιμότητά της αναφέρει τα εξής: «...Το σχολείον γίνεται διδασκαλικόν εργοστάσιον, ο δάσκαλος είναι εν τω σχολείω τούτω εργοστασιάρχης, οι πρωτόσχολοι είναι οι μηχανικοί και οι μαθηταί είναι αι εργαζόμεναι μηχαναί...Εκατοντάδες παίδων ασχολούνται συγχρόνως υπό την ηγεμονίαν ενός μόνου διδασκάλου, πάντες μανθάνουσι, ουδείς αργεί, ουδείς ενοχλεί τον πλησίον, ουδείς ασχολείται περί αλλότρια»³⁷⁸. Όμως ο Γάλλος περιηγητής Perrot, που επισκέφθηκε τη Θάσο στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, είχε απογοητευτεί από το επίπεδο και τον τρόπο λειτουργίας αυτών των σχολείων³⁷⁹.

Οι πρώτες γραπτές μαρτυρίες για την ύπαρξη «αλληλοδιδασκτόρων» δασκάλων στο Κάστρο προέρχονται από ιδιωτικά πωλητήρια έγγραφα που συντάχτηκαν στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Ως συντάκτες τέτοιων εγγράφων συναντούμε το έτος 1841 το δάσκαλο Κωνσταντίνο και το 1868 τον δάσκαλο Κ. Γ. Μυρμυρόπουλο³⁸⁰. Σε πρόχειρο κατάστιχο δοσοληψιών της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου, το οποίο βρέθηκε στο αρχείο της οικογένειας Σταμπουλή και χρονολογείται προ του 1876,

³⁷⁶ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η παιδεία στη Θάσο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας», *Θασιακά* 7 (1992), σσ. 428-436. Πρβλ. ΣΤΡΑΤΗ Δ., «Μαρτυρίες για τη νεώτερη ιστορία της Θάσου από ανέκδοτα έγγραφα του αρχείου της Μονής Βατοπεδίου», στο Α΄ διεθνές συμπόσιο βαλκανικών και ιστορικών σπουδών: *Η Καβάλα και τα Βαλκάνια από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, τομ. Α΄, Καβάλα 2004, σσ. 316 & 318.

³⁷⁷ ΣΤΡΑΤΗ Δ., «Μαρτυρίες για τη νεώτερη ιστορία της Θάσου...», ο.π., σ. 322.

³⁷⁸ ΠΑΠΑΔΑΚΗ Λ., ο.π., σ. 164. Πρβλ. ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Τα πρωτοβάθμια σχολεία στα χρόνια της τουρκοκρατίας», στο *ΙΔΙΟΥ Τα σχολεία του Λιτοχώρου στα χρόνια της τουρκοκρατίας*, Κατερίνη 1992, ο.π., σ. 16.

³⁷⁹ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...*, ο.π., σ. 134.

³⁸⁰ Αρχείο οικογένειας Σταμπουλή. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Το αρχείο της οικογένειας ...», *Θασιακά* 8 (1995), αρ. εγ. 5 & 18, σσ. 158 & 166.

υπάρχει καταχωρημένο ένα ποσό 560 γρόσια που είχε καταβληθεί στο δάσκαλο Μυρμηρόπουλο για την ετήσια αμοιβή του³⁸¹.

Επίσης στον κατάλογο συνδρομητών του βιβλίου της Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας, του Κέλτς (1870) εμφανίζεται ως συνδρομητής ο δάσκαλος του Κάστρου Π. Παπαγεωργίου. Για το εν λόγω βιβλίο εμφανίζονται ως συνδρομητές άλλοι 11 κάτοικοι του Κάστρου³⁸².

Ο Μελίρρυτος αναφέρει ότι μέχρι το 1870 λειτουργούσαν σχολεία σε όλα τα χωριά της Θάσου (11 σχολεία), χωρίς όμως να μας δίνει άλλες πληροφορίες για τις συνθήκες της εκπαίδευσης³⁸³. Για την ίδια περίπου χρονική περίοδο ο Γερμανός περιηγητής Lohrer μας πληροφορεί ότι σχολεία υπήρχαν μόνο στα χωριά Παναγία, Θεολόγος, Κα(κ)ηράχη, και Καζαβήτι, τα οποία υπολειπούντο³⁸⁴. Την ίδια πληροφορία παίρνουμε και από άρθρο της Εφημερίδας *Νεολόγος*, έτους 1871 το οποίο αναφέρει ότι μόνον «*Η κομόπολις Παναγίας και τα χωριά Κακηράχη, Θεολόγου και Καζαβίτης ίδρυσαν σχολεία και απηκατέστησαν διδασκάλους*»³⁸⁵. Βλέπουμε λοιπόν ότι το σχολείο του Κάστρου δεν συμπεριλαμβάνεται στα σχολεία που αναφέρονται σ' αυτές τις δύο ιστορικές πηγές. Προσπαθώντας να συνδυάσουμε αυτές τις πηγές με την αναφορά του Μελιρρύτου καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οργανωμένα σχολεία άρχισαν να εμφανίζονται στα τέλη της δεκαετίας του '60 και στις αρχές του '70. Φαίνεται, όμως, πως αντιμετώπιζαν αρκετά προβλήματα και δεν λειτουργούσαν κανονικά.

³⁸¹ «Σιμηόσις λήψης του δασκάλου μηρμηρόπουλου:
300 δάσκαλος
246 εις τον δάσκαλον όπου τα έδωσεν όμως ο Σούμπασις

546
10 του γιάνι τ(δ)ουβλέτι
4 τον έδωσεν ο γιάνις

560 »

³⁸² «*Κων. Αναγνώστου, Αναγν. Παπαϊωάννου, Αναγ. Γεωργ. Νταούτη, Βασίλ. Μάρκου, Γ. Κωνσταντίνου, Παναγ. Γεωργίου, Παναγ. Ματθαίου, Ιω Λορέντσου, Βασίλ. Γεωργίου, Δημ Παπαϊωάννου, Ιω Γεωργούδης.*» Βλ. KEILTS T., *Επιτομή της Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας*, (μεταφρ. Αντωνιάδου Σ & υποτιμηθείσα προς χρήσιν των δημοτικών σχολείων και του λαού υπό Γιάννου Θ.), Αθήνα 1870, σ. 110. Πρβλ. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ Α., ΜΠΑΚΑ Ι., «Θασιακά εκπαιδευτικά (1860-1910)», *Θασιακά* 10 (2001), σ. 339.

³⁸³ ΜΕΛΙΡΡΥΤΟΥ Μ., ο.π., σσ. 66-70 & 75.

³⁸⁴ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...* ο.π., σσ. 135-136

³⁸⁵ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Διάφορα - Λιαριγκόβη της Μακεδονίας 2/14.10 - Ιδιαίτερα αλληλογραφία Νεολόγου», *Νεολόγος*, Πέμπτη, 14-26.10.1871/846, σ. 2,

3.1. Το εκπαιδευτικό προσωπικό του σχολείου στον ορεινό οικισμό κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα.

Από τα παραπάνω μπορούμε να υποθέσουμε ότι οργανωμένο σχολείο στην κοινότητα Κάστρου, σε ξεχωριστό και ανεξάρτητο από την εκκλησία κτίσμα, πρέπει να λειτούργησε γύρω στα 1870. Η πρώτη αναφορά σε μισθοδοσία δασκάλου στον κοινοτικό κώδικα των ετών 1864-1923, γίνεται το έτος 1873, καθώς φαίνεται ότι ο δάσκαλος έλαβε συνολικά 1.000 γρόσια (5,65 λ.Τ) για εκείνη τη χρονιά³⁸⁶. Υπήρχε όμως, όπως είδαμε παραπάνω, στο πρόχειρο κατάστιχο δοσοληψιών της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου και η καταχώρηση της μισθοδοσίας του δασκάλου Μυρμυρόπουλου (560 γρ.) που υπηρέτησε στο Κάστρο το σχ. έτος 1867-68.

Το σχολείο του Κάστρου λειτουργούσε ως μονοθέσιο, καθώς στον κοινοτικό κώδικα γίνεται αναφορά στη μισθοδοσία ενός μόνο δασκάλου χωρίς να αναφέρεται το όνομά του και πιο ήταν το συνολικό ποσό της ετήσιας αμοιβής του. Έτσι στις καταχωρήσεις του έτους 1875, αναφέρεται ότι «1.000,1 εδόθησαν εις τον διδάσκαλον» και παρακάτω σημειώνεται ότι άλλα «81 δόθησαν εις τον διδάσκαλον»³⁸⁷. Για την επόμενη χρονιά αναφέρεται ότι δόθηκαν «δια τον διδάσκαλον 95 του Μάρκου [...] 159 τα άνωθεν δια τον διδάσκαλον»³⁸⁸. Προφανώς δεν είχαν καταχωρηθεί όλες οι χρηματικές δόσεις για τη μισθοδοσία του δασκάλου εκείνης της χρονιάς. Επίσης δόθηκαν «1.000 εις τον διδάσκαλον» για το έτος 1877, χρονιά κατά την οποία έγινε η μεγάλη ανακαίνιση του σχολικού κτιρίου³⁸⁹.

Η πρώτη φορά που αναφέρεται το όνομα του δασκάλου στον κοινοτικό κώδικα είναι το έτος 1878. Πρόκειται για τον Θεόδωρο Παπαοικονόμου, έναν εξάιρετο και φημισμένο δάσκαλο, ο οποίος ήταν και πρόεδρος της Γενικής Εφορείας Θάσου. Από το πρακτικό της 24^{ης} Ιουλίου 1878, το οποίο υπογράφει ο ίδιος με την δεύτερή του ιδιότητα, φαίνεται να λαμβάνει 1.408 γρόσια (7,95 λ.Τ) για τη διδασκαλική του αμοιβή. Ο Παπαοικονόμου υπηρέτησε τουλάχιστον για άλλη μια χρονιά στο Κάστρο, αφού υπογράφει στο Κάστρο και πάλι το πρακτικό της Γενικής Εφορείας Θάσου. Στα μετέπειτα χρόνια υπηρέτησε ως αρχιερατικός επίτροπος Θάσου (αντιπρόσωπος του Μητροπολίτη Μαρωνείας) και ως δικαστής. Ήταν τόσο δυναμική προσωπικότητα που διαδόθηκε και επικράτησε στο νησί η παροιμιώδης φράση «ο νόμος έχει και

³⁸⁶ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου...», ο.π., σ. 163.

³⁸⁷ ΧΙΟΝΗ Κ., ο.π., σ. 164.

³⁸⁸ Ομοίως ο.π.

³⁸⁹ Ομοίως ο.π.

Παπαοικονόμο»³⁹⁰. Το σχ. έτος 1879-80 ανέλαβε το σχολείο το Κάστρου ο δάσκαλος Κ. Χ. Λεοντιάδης. Τον συναντάμε ως συντάκτη ενός πλήρους ορθογραφημένου πωλητήριου εγγράφου με ημερομηνία σύνταξης 10 Μαρτίου 1880³⁹¹.

Εν τω μεταξύ, μεγάλο πρόβλημα με τους δασκάλους του νησιού είχε δημιουργηθεί στις αρχές τις δεκαετίας του 1880³⁹². Οι σχολικές Εφορείες, ελλείψει εγχώριων διδασκάλων, προσλάμβαναν δασκάλους από τις Σέρρες, την Κωνσταντινούπολη, το Μοναστήρι και τη Στρώμνιτσα³⁹³. Κατά την περίοδο αυτή αναφέρθηκαν κρούσματα προσηλυτισμού στον προτεσταντισμό από δασκάλους που είχαν αποφοιτήσει από το Διδασκαλείο των Σερρών υπό τη διεύθυνση του Δ. Μαρούλη, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι να αποσύρουν τα παιδιά τους από το σχολείο³⁹⁴. Το Φεβρουάριο του 1885 ο υποπρόξενος Καβάλας, στην αναφορά του προς το ελληνικό υπουργείο των εξωτερικών για τα σχολεία της Θάσου, ενημέρωνε ότι τα σχολεία βρίσκονται «εις παραλυσίαν, τούτο δε αποδοτέον ουχί τη Διοικήσει, ήτις ουδαμού εν Τουρκία μεριμνά περί σχολείων μη Τουρκικών, αλλά τοις κατοίκους οίτινες αφ' ου ηγέρθησαν υπόνοιαι επί προτεσταντισμώ κατά των μαρουλιστών διδασκάλων (μαθητών του εν Σέρραις κ. Μαρούλη) δεν εφρόντισαν τελεσφόρως περί

³⁹⁰ Ο.π., σσ. 165-166.

³⁹¹ Αρχείο οικογένειας Σταμπούλη. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Το αρχείο της οικογένειας ...», *Θασιακά* 8 (1995), αρ. εγ. 30, σ. 173.

³⁹² Η εξεύρεση κατάλληλα εκπαιδευμένων δασκάλων ήταν δύσκολη υπόθεση εκείνη την περίοδο ακόμα και μετά την έναρξη λειτουργίας του Διδασκαλείου της Θεσσαλονίκης το έτος 1876 υπό τη διεύθυνση του Χρ. Παπαμάρκου. Είναι χαρακτηριστική η αγωνία και απογοήτευση που διακρίνεται στην επιστολή του Φιλεκπαιδευτικού συλλόγου της Αθήνας προς την ελληνική κυβέρνηση το έτος 1885, στην οποία μεταξύ των άλλων αναφέρεται ότι «ουκ ολίγα σχολεία εν αμφοτέραις ταις χώραις στερούνται καταλλήλων διδασκάλων. Τη 22 παρελθόντος Ιουνίου ο εν Σέρραις Πρόξενος έγραφεν ότι “οι καλοί διδάσκαλοι σπανίζουσι και θα παρουσιασθή ανάγκη να προσληφθώσι και ακατάλληλοι, ως συνέβη και πέρυσιν, όπερ βλάπτει σπουδαίως την εργασίαν”. Δυνάμεθα δε να βεβαιώσωμεν υμάς, ότι ενίοτε ουδόλωσ ουδέ καλούς ουδέ μετρίους ενρίσκομεν διδασκάλους». ΑΥΕ/Β', Φακ. 1885, Συνεννοήσεις μετ' Αλβανών-Σύλλογος-Προξενία Μακεδονείας, Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων προς κ. κ. Θ. Δηλιγιάννην, Πρόεδρον του Υπουργικού Συμβουλίου, στο ΒΟΥΡΗ Σ., *Πηγές για την ιστορία...*, ο.π., σ. 112.

³⁹³ ΤΖΙΑΤΑ Κ., «Το χρονικό της κατασκευής των σχολείων του Θεολόγου στα χρόνια της Τουρκοκρατίας», *Θασιακά* 2 (1985), σ. 69. Πρβλ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΦΙΛΙΠΠΙΩΝ-ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΘΑΣΟΥ, ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ, ο.π., σ. 57.

³⁹⁴ Ο Δημήτριος Μαρούλης καταγόταν από τα Γιάννενα. Είχε σπουδάσει στη Ριζάριο σχολή και μετά την αποφοίτησή του εργάστηκε ως θεολόγος καθηγητής στην Ευαγγελική Προτεσταντική Σχολή της Σμύρνης, που είχε ιδρυθεί από Γερμανούς Ιεραπόστολους με στόχο την ενίσχυση του Χριστιανισμού στη Μ. Ασία. Στη συνέχεια πήγε για σπουδές στη Γερμανία και επέστρεψε στη Ελλάδα ως διδάκτορας Φιλοσοφίας του πανεπιστημίου της Τυβίγγης. Το έτος 1871 ανέλαβε τη διεύθυνση του νεοϊδρυθέντος διδασκαλείου στις Σέρρες, το πρώτο που λειτουργήσε στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία. Η χρηματοδότηση του διδασκαλείου από Γερμανούς ιεραποστόλους και οι σπουδές του στη Γερμανία είχαν δημιουργήσει υπόνοιες προσηλυτισμού, με αποτέλεσμα να αντικατασταθεί από τον Βράνο Βωζάνη, ο οποίος ήταν και αυτός δημιουργός των Γερμανών Ιεραποστόλων της Σμύρνης. Οι δάσκαλοι που σπούδασαν στο διδασκαλείο των Σερρών αποκαλούνταν «Μαρουλιστές» και αντιμετώπιζονταν με καχυποψία λόγω των επαφών τους με προτεσταντικές θρησκευτικές ιδέες. ΑΓΓΕΛΟΥ-ΒΛΑΧΟΥ Ε., *Η παιδεία εις τας τουρκοκρατούμενας Σέρρας*, Αθήνα 1935, σσ. 33-38.

αντικαταστάσεως αυτών, αλλ' έκλεισαν πολλά σχολεία»³⁹⁵. Ο υποπρόξενος κατέληξε στο συμπέρασμα αυτό καθώς, όπως σημειώνεται στην παραπάνω αναφορά, «επιστολή θασίου διαμαρτυρομένου ιεραποστόλου προς τον εν Κ/πόλει προϊστάμενον αυτού έφερεν ως έχει την συνδρομήν των μαρουλιστών διδασκάλων της Νήσου και ελπίζει την προαγωγήν του έργου του»³⁹⁶.

Φαίνεται όμως ότι η ελληνική κυβέρνηση και το Οικουμενικό Πατριαρχείο, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο μαθητής του Μαρούλη Αθανάσιος Αργυρός στον επικήδειο του δασκάλου του το έτος 1892, «εκ πλάνης ή εκ κακών και προσωπολήπτων εισηγήσεων επολέμησαν το έργον αυτού. Αλλ' οι γνωρίσαντες εκ του σύνεγγυς τα Μακεδονικά πράγματα και ανεπηρέαστως εξετάσαντες το έργον του Μαρούλη, γινώσκουσιν οποίον εθνικόν άνδρα απωλέσαμεν»³⁹⁷. Ο Μαρούλης, ως διευθυντής του διδασκαλείου Σερρών, εργάστηκε σκληρά για τη ανάδειξη δασκάλων με ισχυρό εθνικό και Ορθόδοξο θρησκευτικό φρόνημα, ικανών να αντιμετωπίσουν τις προπαγανδιστικές προσπάθειες του βουλγαρικού επεκτατισμού³⁹⁸.

Η αμέσως επόμενη αναφορά σε όνομα δασκάλου στον κοινοτικό κώδικα του Κάστρου γίνεται το έτος 1894. Στις καταχωρήσεις αυτού του έτους ο δάσκαλος του Κάστρου «Σωτηριανός» φαίνεται να παίρνει 531 γρόσια ως έναντι για την ετήσια αμοιβή του. Το επόμενο έτος αναφέρεται το όνομα του δασκάλου Μαυρουδή, με καταχωρημένο ποσό 177 γρόσια ως έναντι του ετήσιου μισθού του³⁹⁹.

Η σχολική Εφορεία βλέποντας ότι οι δάσκαλοι που είχαν προσληφθεί μέχρι τότε δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της σχολής, αποφάσισαν να προσλάβουν «έναν διδάσκαλον, πτυχιούχον, πεπειραμένον, με μισθοδοσία τριάκοντα μέχρι το πολύ τριάκοντα πέντε λιρών»⁴⁰⁰. Έτσι το έτος 1898 γίνεται η πρόσληψη του Αύγουστου Αναστασιάδη, γιου του πρώην προεστού της κοινότητας Κάστρου Αναστασίου Ιατρού με 35 λ.Τ. ετησίως⁴⁰¹. Ο νέος δάσκαλος είχε μόλις αποφοιτήσει με γενικό βαθμό άριστα από το εξατάξιο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης⁴⁰². Ο Αναστασιάδης υπηρέτησε ως δάσκαλος για ένα μόνο έτος στο Κάστρο, καθώς τον

³⁹⁵ ΛΥΚΟΥΡΙΝΟΥ Κ., «Η πολιτική κατάσταση του 1885...», ο.π., σ. 122.

³⁹⁶ Ομοίως ο.π.

³⁹⁷ ΑΓΓΕΛΟΥ-ΒΛΑΧΟΥ Ε., ο.π., σ. 38.

³⁹⁸ Ο.π., σ. 35.

³⁹⁹ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο...», ο.π., σ. 166.

⁴⁰⁰ Ομοίως

⁴⁰¹ Αρχείο Αύγουστο Αναστασιάδη. Το κείμενο του συμφωνητικού δημοσιεύεται ολόκληρο στο ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ο Θάσιος ιατρός...», ο.π., σσ. 27-28

⁴⁰² Αρχείο Αύγουστο Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 3.

επόμενο χρόνο αναχώρησε για την Αθήνα, προκειμένου να γραφεί στην Ιατρική σχολή⁴⁰³.

Μαζί με τον Αναστασιάδη το σχ. έτος 1898-1899 υπηρέτησε ως βοηθός (υποδιδάσκαλος) ο Αύγουστος Φιλίππου Κρητικός, που ήταν και αυτός κάτοικος Λιμεναρίων και είχε αποφοιτήσει από το γυμνάσιο της Μυτιλήνης⁴⁰⁴. Αν και φαίνεται να αμείβεται από τη σχολική Εφορεία κατά το έτος 1900 με ποσό 753 γρόσια, το ποσό αυτό πρέπει να αντιστοιχούσε σε οφειλή από το προηγούμενο έτος⁴⁰⁵. Πρέπει να προσλήφθηκε, λοιπόν, μαζί με τον Αναστασιάδη καθώς το συμφωνητικό του 1898 προέβλεπε θέση βοηθού⁴⁰⁶, ενώ το σχ. έτος 1899-1900 δεν αναφέρεται το όνομά του στον επίσημο στατιστικό πίνακα του Υποπρόξενου Καβάλας Δ. Σάρρου⁴⁰⁷. Το σχ. έτος 1902-1903 επαναπροσλήφθηκε ως υποδιδάσκαλος με μισθό 10 λ.Τ ετησίως. Πολύ πιθανόν όμως να υπηρέτησε στην ίδια θέση και την προηγούμενη χρονιά μαζί με τον μετέπειτα κουνιάδο του Κυπάρισσο Γεωργιάδη. Το σχ. έτος 1902-1903 αντικαταστάθηκε από την Αμαλία Φιλίππου⁴⁰⁸. Κατά τα σχ. έτη 1910-11 και 1911-12 υπηρετεί και πάλι ως δάσκαλος στο σχολείο των Λιμεναρίων. Μετά την απελευθέρωση υπηρέτησε ως διευθυντής στην αστική σχολή του Θεολόγου⁴⁰⁹.

Το σχ. έτος 1899-1900 το σχολείο λειτούργησε με δασκάλους τον Νικόλαο Καρανικόλα και τον Παναγιώτη Χρηστίδη με ετήσιο μισθό 25 λ.Τ⁴¹⁰. Ο Καρανικόλας κατά το σχ. έτος 1904-1905 υπηρέτησε στην 6/τάξια αστική σχολή του Θεολόγου⁴¹¹ και την επόμενη χρονιά στο δημοτικό σχολείο Ποταμιάς⁴¹², ενώ ο Χρηστίδης κατά το σχ. έτος 1901-1902 υπηρέτησε στην αστική σχολή Θεολόγου ως υποδιδάσκαλος με ετήσιο μισθό 20 λ.Τ.

3.2. Οι δάσκαλοι των σχολείων των τριών οικισμών της Κοινότητας κατά τη πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα.

Από το Σεπτέμβριο του 1900 αναλαμβάνει ως διευθυντής στο σχολείο του Κάστρου, με μισθό 35 λ.Τ ετησίως, ο Κυπάρισσος Γεωργιάδης, ο οποίος καταγόταν

⁴⁰³ Περισσότερα για τον Αύγουστο Αναστασιάδη βλέπε στο κεφ. Β, ενότητα. .6.1

⁴⁰⁴ ΧΙΟΝΗ Κ., *Η παιδεία στην Καβάλα...*, ο.π. σ. 104.

⁴⁰⁵ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο...», ο.π., σ. 167.

⁴⁰⁶ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ο Θάσιος ιατρός...», ο.π., σσ. 27.

⁴⁰⁷ ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗ Π., «Σελίδες της πρόσφατης ιστορίας...», ο.π., σ. 169.

⁴⁰⁸ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο...», ο.π., σ. 167.

⁴⁰⁹ ΤΖΙΑΤΑ Κ., «Το κτίσμα που εστέγασε την Ελληνικήν Σχολήν Θεολόγου», *Θασιακά* 4 (1987), αρ. έγ. 5, σσ. 151-152.

⁴¹⁰ ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗ Π., «Σελίδες της πρόσφατης ιστορίας...», ο.π., σ. 169.

⁴¹¹ ΤΖΙΑΤΑ Κ., «Το κτίσμα που εστέγασε...», ο.π., αρ. έγ. 2, σ. 150.

⁴¹² ΜΑΝΑΦΗ Κ., ο.π., σσ. 86-87.

από τις Μαριές. Πρόκειται για μια χαρισματική προσωπικότητα που συνέβαλε τα μέγιστα για την αναβάθμιση της λειτουργίας του σχολείου και γενικότερα για την πνευματική ανάπτυξη του χωριού⁴¹³. Ήταν και αυτός αριστούχος απόφοιτος του εξατάξιου Γυμνασίου Θεσσαλονίκης και συμφοιτητής του Αύγουστου Αναστασιάδη. Δίδασκε με τη βοήθεια ενός υποδιδασκάλου μέχρι το 1905, οπότε και παραιτήθηκε για να εργαστεί στη γερμανική μεταλλευτική εταιρεία που δραστηριοποιούνταν στα Λιμενάρια.

Από το έτος 1905 αρχίζει η λειτουργία της πεντάτακτης ιδιωτικής σχολής Λιμεναρίων με δασκάλους τον Βασίλειο Παπαβασιλείου και την Αριάδνη Σουγιάννη. Στο σχολείο του Κάστρου διευθυντής ήταν ο Νικόλαος Χάσκας με βοηθό του (υποδιδάσκαλο) το Αύγουστο Ιατρίδη⁴¹⁴ και Νηπιαγωγό την Κλεάνθη Σουγιάννη⁴¹⁵.

Το επόμενο σχολικό έτος 1906-1907 δημιουργείται μείζον πολιτικό και εκπαιδευτικό ζήτημα στο σχολείο των Λιμεναρίων, καθώς ο Τούρκος διοικητής της Θάσου απαίτησε και πέτυχε την απόλυση των δασκάλων του σχολείου, επειδή κατά την επίσκεψη του υποπρόξενου Καβάλας Ν. Σουΐδα στο σχολείο, στα μέσα του Ιουνίου, οι μαθητές ξέσπασαν σε χειροκροτήματα και ζητωκραύγαζαν υπέρ της Ελλάδας. Σύμφωνα με τη επιστολή του υποπρόξενου Καβάλας προς το Γενικό προξενείο Θεσσαλονίκης, αυτό το γεγονός προκάλεσε την έντονη αντίδραση του Τούρκου Μουτεσαρίφη Θάσου, ο οποίος διέταξε τη διενέργεια ανακρίσεων και απαίτησε από τον Αρχιερατικό Επίτροπο Θάσου και πέτυχε την απόλυση αυτών των δασκάλων και τη ματαίωση των ενιαυσίων εξετάσεων⁴¹⁶.

Η παρεμβατική πολιτική της τουρκικής διοίκησης του νησιού μετά την ανακατάληψη το έτος 1902 ήταν ιδιαίτερα αισθητή στον τομέα της εκπαίδευσης. Το επόμενο κιάλας έτος ο αντιπρόσωπος του διοικητή της Θάσου με έγγραφο που απέστειλε στις κοινότητες της Θάσου στις 12 Ιουνίου 1903 και με τη διαδικασία του κατεπείγοντος ζητούσε να ενημερωθεί για το *«πόσα σχολεία, πόσοι Διδάσκαλοι και Διδασκάλισσαι υπάρχουν [...] πως ονομάζονται, πόσοι μαθηταί και μαθήτριαι υπάρχουν εις τα σχολεία...»*⁴¹⁷. Ο ίδιος ένα μήνα αργότερα, στις 24 Ιουλίου 1903,

⁴¹³ Περισσότερα για τον Κυπάρισσο Γεωργιάδη βλέπε στο κεφάλαιο Β, ενότητα 6.2.

⁴¹⁴ Ο Αύγουστος Ιατρίδης του Αυγούστου ήταν από το Κάστρο και εγγραμμένος στα Δημοτολόγια της Κοινότητας με α.α. 1026. Ήταν Ορφανός από πατέρα και ζούσε με τη μητέρα του Ελένη Βλ. Δημοτολόγια Κάστρου 1922, *«Κοινότης Κάστρου. Γενικόν Μητρώων Δημοτών»*.

⁴¹⁵ ΜΑΝΑΦΗ Κ., ο.π. σ. 86.

⁴¹⁶ ΧΙΟΝΗ, Κ., «Η παιδεία στη Θάσο...», ο.π., σ. 457

⁴¹⁷ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σ.98. Πρβλ. ΒΑΚΟΥΦΑΡΗ Π., «Τουρκικές παρεμβάσεις στα σχολεία της Θάσου μετά το Τανζιμάτ», *Θασιακά* 7 (1992), σ. 102

ζητούσε από τους Μουχτάρηδες της Θάσου «όπως μη διορίζονται Διδάσκαλοι μη έχοντες ανά χείρας κανονικά απολυτήρια και επειδή έγεινεν ανάγκη όπως Κυβερνητικώς εξετασθώσι τα απολυτήρια των Διδασκάλων και Διδασκαλισσών, οίτινες θα διορισθώσι δια το ερχόμενον σχολικόν έτος, εάν είνε όπως απαιτούνται Τούτων ένεκα συνιστάσθε όπως δόσητε μεγίστην προσοχήν εάν τα εις τας χείρας των διδασκάλων και Διδασκαλισσών, οίτινες θα διορισθώσι ή και διορίσθησαν δια το ερχόμενον έτος, ευρισκόμενα Απολυτήρια είνε κανονικά προς δε να αποστέλλωνται ενταύθα τα Απολυτήρια των διορισθέντων ίνα εξετασθώσι Κυβερνητικώς»⁴¹⁸. Τους ζητούσε δηλαδή με ένα «ιδιαιτέρο», όπως το χαρακτήρισε, διάταγμα να του αποστείλουν τα απολυτήρια των δασκάλων που επρόκειτο να διορισθούν για το ερχόμενο σχολικό έτος, προκειμένου να εξετάσει η τουρκική κυβέρνηση αν διαθέτουν τα «κατάλληλα προσόντα».

Ήδη από τις 2 Οκτωβρίου 1890 είχε εκδοθεί νομοθετικό διάταγμα του υπουργού της δικαιοσύνης και των θρησκευμάτων της Υψηλής Πύλης σύμφωνα με το οποίο «...οι διευθυνταί της δημοσίας εκπαιδύσεως, θέλουσιν εξετάζει και ερευνά τα διπλώματα των διδασκάλων και τα προγράμματα και παρατηρεί τα διπλώματα, δι ων δέον να ωσίν εφωδιασμένοι οι διδάσκαλοι ή τα ενδεικτικά άτινα εδόθησαν υπό του Πατριαρχείου ή της Μητροπόλεως περί της ικανότητος και της καλής αυτών διαγωγής...»⁴¹⁹. Το διάταγμα αυτό μαζί με άλλα παρόμοιου περιεχομένου εγκαινιάζουν τη δεύτερη φάση του «προνομιακού ζητήματος», κατά το οποίο ο σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ Χαν προσπάθησε να αναιρέσει τον τρόπο διοίκησης και λειτουργίας του ελληνικού εκπαιδευτικού δικτύου ζητώντας την υποχρεωτική αποστολή αναλυτικών προγραμμάτων, διδακτικών εγχειριδίων και διδασκαλικών διπλωμάτων προς επικύρωση⁴²⁰. Δε δίστασε μάλιστα να προχωρήσει σε ποινικές διώξεις και φυλακίσεις δασκάλων, που τους θεωρούσε προσηλυτιστικά όργανα του Ελληνικού κράτους, όπως και στην περίπτωση των δασκάλων του σχολείου των Λιμεναρίων που αναφέραμε παραπάνω⁴²¹. Η Θάσος, όπως φαίνεται από το έγγραφο του Τούρκου διοικητή, άρχισε να βιώνει την πολιτική της «Χαμιτικής» εκπαιδευτικής

⁴¹⁸ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σσ. 102-103. Πρβλ. ΒΑΚΟΥΦΑΡΗ Π., «Τουρκικές παρεμβάσεις στα σχολεία...», ο.π., σ. 103.

⁴¹⁹ ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο...*, ο.π., σ. 212.

⁴²⁰ Σε παρόμοιες παρεμβάσεις είχε προχωρήσει η οθωμανική κυβέρνηση κατά την περίοδο 1908-1910 προκαλώντας τη τρίτη φάση του προνομιακού ζητήματος. Τελικά, και οι τρεις φάσεις έληξαν αισίως για τους Έλληνες με τις δυναμικές παρεμβάσεις του Πατριαρχείου Ο.π., σσ. 191-266.

⁴²¹ Α.Υ.Ε./Β' – Φακ. 1892, - Προξενεία εν Μακεδονία, αρ. 18, 07/02/1891, Επιστολή του ελληνικού Προξενείου Μοναστηρίου προς τον υπουργό εξωτερικών της Ελλάδας, στο ΒΟΥΡΗ Σ., *Πηγές για την ιστορία...*, σσ. 179-181. Πρβλ. ΜΠΕΤΣΑ Γ., ο.π. σσ. 95-101.

παλινδρόμησης, ένα χρόνο μετά την ανακατάληψη του νησιού από τους Τούρκους και αμέσως μετά την κοινοποίηση του «*όλως ιδιετέρου Διατάγματος*». Μάλιστα ο υποπρόξενος Καβάλας Σουΐδας επέρριπτε σοβαρές ευθύνες στον Τούρκο διοικητή της Θάσου, που έδωξε του δασκάλους των Λιμεναρίων τον Ιούνιο του 1907⁴²².

Τα προβλήματα συνεχίστηκαν και το σχολικό έτος 1907-1908. Αυτή τη φορά για το σχολείο του Κάστρου, καθώς όπως είδαμε σε προηγούμενη ενότητα παρέμεινε κλειστό λόγω έντονων διαφωνιών μεταξύ των κατοίκων για τον τρόπο και τον τόπο λειτουργίας του. Όμως την επόμενη χρονιά (1908-1909) η κατάσταση είχε εξομαλυνθεί, καθώς αποφασίστηκε η μόνιμη λειτουργία του σχολείου στη Μέση, το οποίο λειτούργησε ως πλήρης εξατάξια αστική σχολή με διτάξιο νηπιαγωγείο (μια νηπιακή και μια προκαταρκτική τάξη). Διευθυντής του σχολείου ήταν ο Βασίλειος Λάσκαρις, ένας ιδιαίτερα αυστηρός και απόλυτος άνθρωπος, που ήρθε σε σύγκρουση με δύο δασκάλους, αναταράσσοντας την ομαλή λειτουργία του σχολείου. Οι άλλοι δάσκαλοι ήταν η Αμαλία Κοντοπούλου και ο Αύγουστος Ιατρίδης. Όπως είδαμε παραπάνω, ο Ιατρίδης, υπηρετούσε στο Κάστρο ως υποδιδάσκαλος από το 1905. Στις αρχές Οκτωβρίου του 1908 ήρθε σε ρήξη με το διευθυντή του σχολείου, ο οποίος απαίτησε από τη σχολική Εφορεία και πέτυχε την απόλυσή του. Ο αντικαταστάτης του Ανέστης Νικολαΐδης ήρθε στο σχολείο ένα μήνα αργότερα. Όμως στο τέλος της χρονιάς, ήρθε και αυτός σε σύγκρουση με το διευθυντή. Παρ' όλες τις μεταξύ τους εντάσεις οι δάσκαλοι υπερέβαλαν εαυτόν προκειμένου να λειτουργήσει το σχολείο ως πλήρης αστική σχολή. Επιφορτίστηκαν με 41 ώρες διδασκαλίας την εβδομάδα ο καθένας, καθώς εργάζονταν έξι ημέρες την εβδομάδα επί επτά ώρες την ημέρα, πρωί και απόγευμα⁴²³!

Εν τω μεταξύ τη διεύθυνση του σχολείου των Λιμεναρίων από το 1908 μέχρι την έναρξη λειτουργίας του ενιαίου δημοτικού σχολείου το έτος 1921, ανέλαβε και πάλι ο Κυπάρισσος Γεωργιάδης, αφού είχε παραιτηθεί στις 31 Μαΐου του 1908 από την εταιρεία του Fr. Speidel. Μαζί του, κατά το σχ. έτος 1908-1909, δίδασκε και ένας υποδιδάσκαλος. Δεν γνωρίζουμε το όνομά του, αλλά ξέρουμε ότι έμεινε προσωρινά για δύο μήνες στο νεόδμητο σπίτι του Γεωργιάδη. Στο κατάστιχο του δασκάλου υπάρχει σχετική σημείωση με ημερομηνία 5 Σεπτεμβρίου 1908, στην οποία αναφέρει ότι ενοικίασε ένα δωμάτιο με κουζίνα «εις την Εφορείαν της Σχολής δι

⁴²² ΧΙΟΝΗ, Κ., «Η παιδεία στη Θάσο...», ο.π., σ. 457

⁴²³ ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., «Θέματα οργάνωσης και λειτουργίας της αστικής σχολής Κάστρου στα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής Κυριαρχίας», *Θασιακά* 10 (2001), σσ. 282- 285.

υποδιδάσκαλον. Απήλθε, μείνας 2 μήνας – Προς 2 μετζίτια - Επληρώθην 80 γρόσια»⁴²⁴. Ανάλογη σημείωση υπάρχει και για το έτος 1909, όπου αναφέρεται ότι στις 28 Νοεμβρίου «εδόθη υπό ενοικίασιν εις την Εφορείαν της Σχολής εν μόνον δωμάτιον του κάτω πατώματος δια την διδασκάλισσαν Ευαγγελίαν Φιλίππου αντί 2 μετζιτίων κατά μήνα»⁴²⁵. Η καταβολή των χρημάτων από την Εφορεία έγινε σε δύο δόσεις των τριών και τεσσάρων μηνών. Ο υποδιδάσκαλος λοιπόν αντικαταστάθηκε την επόμενη χρονιά από την δασκάλα Ευαγγελία Φιλίππου, δεδομένου ότι στα Λιμενάρια άρχισε να λειτουργεί και νηπιαγωγείο⁴²⁶.

Το σχολικό έτος 1909-1910 στην εξατάξια αστική σχολή Κάστρου (Μέση), μετά τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν με τις διενέξεις των δασκάλων την προηγούμενη χρονιά, η σχολική Εφορεία προχώρησε σε ολοκληρωτική ανανέωση του εκπαιδευτικού προσωπικού. Διευθυντής της σχολής ορίστηκε ο Νικόλαος Μερτζιανίδης⁴²⁷ με δασκάλους τον Βασίλειο Αδαμίδη και την Αλεξάνδρα Γούναρη. Η απόφαση αυτή επέφερε την πολυπόθητη ηρεμία στο σχολείο, που λειτούργησε τελικά ομαλά μετά από τις περιπέτειες των τελευταίων ετών.

Από όσα έχουν αναφερθεί συμπεραίνουμε ότι η άσκηση του διδασκαλικού επαγγέλματος κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Το συμφωνητικό πρόσληψης των δασκάλων αφορούσε μόνο το τρέχον σχολικό έτος και αυτό τους δημιουργούσε μεγάλη αβεβαιότητα για το μέλλον. Οι αμοιβές τους ήταν πενιχρές, ενώ πολλές φορές η καταβολή των μισθών τους καθυστερούσε. Οι συνθήκες εργασίας ήταν αντίξοες, αφού δούλευαν πολλές ώρες σε πολυπληθείς τάξεις έως 65 μαθητών διαφορετικών ηλικιών, χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και σε υποτυπώδη σχολικά κτίρια. Παράλληλα ο διορισμός και η απόλυσή τους εξαρτιόταν από τη διάθεση της σχολικής Εφορείας και των κοινοτικών αρχόντων οι οποίοι πολλές φορές δεν είχαν την ικανότητα να αξιολογήσουν σωστά το έργο των δασκάλων, αφού ιδιαίτερα μέχρι τα τέλη του 19^{ου} δε διέθεταν το κατάλληλο μορφωτικό επίπεδο. Έτσι οι δάσκαλοι αναγκάζονταν να δουλεύουν όσο το δυνατόν περισσότερο κάτω από αυτές τις αντίξοες συνθήκες, προκειμένου να εξασφαλίσουν

⁴²⁴ Αρχείο Κυπάρισσου Γεωργιάδη, «Βιβλίον Καθολικόν», σ. 11.

⁴²⁵ Αρχείο Κυπάρισσου Γεωργιάδη, «Βιβλίον Καθολικόν», σ. 9.

⁴²⁶ Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγουμε από τον πληθυντικό αριθμό «των σχολών» που χρησιμοποιείτε σε δύο άρθρα εφημερίδων εκείνης της εποχής που αναφέρονται στα Λιμενάρια. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Δήλωσις», *Αλήθεια*, Τετάρτη 21.01.1909/884/168, σ.3. Βλέπε και ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Ευεργετική εν Χαμηδιέ Θάσσο» *Νέα Αλήθεια*, Πέμπτη 01.04.1910/251, σ. 3. Βλέπε επίσης κεφ. Β, παρ. 5.4. της παρούσας εργασίας.

⁴²⁷ Ο Ν. Μερτζιανίδης είχε υπηρετήσει τα δύο προηγούμενα σχολικά έτη ως δάσκαλος στην αστική σχολή Καλλιράχης. Βλ. ΧΙΟΝΗΣ Κ., «Η παιδεία στη Θάσο...» ο.π. σ. 457.

τη θέση τους για το επόμενο σχολικό έτος. Βέβαια η ίδια κατάσταση ίσχυε και στις περισσότερες περιοχές της τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας⁴²⁸.

3.3. Ο διορισμός των δασκάλων μετά την ενσωμάτωση της Θάσου στο ελεύθερο ελληνικό κράτος

Για τα έτη μετά την απελευθέρωση τα στοιχεία για τους δασκάλους των σχολείων της κοινότητας Κάστρου λιγοστεύουν. Από το βιβλίο εσόδων και εξόδων της Κοινότητας έτους 1911-1915 μαθαίνουμε ότι το σχ. έτος 1911-1912 το σχολείο των Λιμεναρίων προσέλαβε και τρίτο δάσκαλο, αφού εκτός από τον Κυπάρισσο Γεωργιάδη και την Ευαγγελία Φιλίππου, επαναπροσλήφθηκε και ο Αύγουστος Φ. Κρητικός⁴²⁹. Με τρεις δασκάλους λειτούργησε και την επόμενη χρονιά⁴³⁰. Η κατάσταση, λοιπόν, παγιώνεται και μετά την απελευθέρωση, με τη λειτουργία δύο αστικών σχολών και νηπιαγωγείων με τρεις δασκάλους η κάθε μία. Επίσης στην ίδια πηγή αναφέρονται για το σχ. έτος 1914-1915 τα ονόματα του δασκάλου Φιλοκτήμονα και της διδασκάλισσας Νίνας⁴³¹.

Λίγο μετά την απελευθέρωση του νησιού ο τρόπος διορισμού των δασκάλων άλλαξε ριζικά. Ο υπουργός Παιδείας με τηλεγράφημά του στις 10 Ιουλίου 1914 προς τη Γενική Διοίκηση της Μακεδονίας, κοινοποίησε όλες αυτές τις αλλαγές, με σκοπό να ενημερωθούν στη συνέχεια και οι κατά τόπους σχολικές Εφορείες. Σύμφωνα με το τηλεγράφημα ο διορισμός των δασκάλων θα γινόταν στο εξής από το κράτος και κάθε διορισμός δασκάλου από την σχολική Εφορεία μετά την δημοσίευση του νόμου στο ΦΕΚ (5-6-1914) θα κρινόταν άκυρος. Το κείμενο του τηλεγραφήματος, που βρέθηκε καταχωρημένο στο πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), είχε ως εξής: *«Τεθέντος εις εφαρμογήν του υπ' αριθ. 240 Νόμου περί διοικήσεως της Δημοτικής και Μέσης εκπαιδεύσεως δια των Β. Διαταγμάτων της 30ης Απριλίου και 13 Μαΐου ε.ε. καθ' άπασας τας εκπαιδευτικάς περιφερείας Νέου Βασιλείου, η εκπαίδευσις της υφ' υμάς Διοικήσεως υπήχθη εις το Υπουργείον και το υπ' αυτό Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον και εποπτικά τοιαύτα. Επομένως πας διορισμός ή κίνησις του διδακτικού προσωπικού γενομένη μετά την δημοσίευσιν του Β. Διατάγματος της 28ης Μαΐου δέον να ανασταλή ή ανακληθῆ ως*

⁴²⁸ ΖΙΩΓΟΥ – ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ. (2005), *Θεσσαλονίκης Εκπαιδευτικά: 19^{ος} & 20^{ος} αιώνας*, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 104-105.

⁴²⁹ Βιβλίο εσόδων - εξόδων κοινότητας Κάστρου (1911-1915), σ. 6-19. Βλέπε και πίνακα 16 στο κεφ. Β, παρ. 5.2. της παρούσας εργασίας.

⁴³⁰ Ομοίως ο.π.

⁴³¹ Ομοίως ο.π.

εναντίον των διατάξεων τούτων γιγνόμενοι. Μετά την δημοσίευσιν και εφαρμογής του ειρημένου νόμου ουδέν δικαίωμα ή προσόν δύναται να προσκλήσονται οι διοριζόμενοι»⁴³².

Έτσι με το Νομοθετικό Διάταγμα της 19^{ης} Αυγούστου 1914 αποσπάται από τις σχολικές Εφορίες η αρμοδιότητα της πρόσληψης και μισθοδοσίας του εκπαιδευτικού προσωπικού, διότι σύμφωνα με δελτίο τύπου του Υπουργείου Παιδείας «το διδακτικόν προσωπικόν των σχολείων των νέων χωρών υπηρετεί υπό όρους όντως λίαν δυσμενείς ώστε και το συμφέρον της εκπαιδύσεως και η φιλανθρωπία και η αξιοπρέπεια του κράτους να μη επιτρέπη την επιπλέον παράτασιν του καθεστώτος τούτου»⁴³³. Οι διορισμοί των εκπαιδευτικών γίνονται πλέον από το κράτος, αλλά παρέχεται η δυνατότητα γνωμοδότησης «της οικείας εφορείας ή επιτροπής, όπου υφίσταται ταύτη, τασσομένης προς τούτο υπό του επιθεωρητού προθεσμίας ουχί βραχυτέρας των 8 ημερών»⁴³⁴.

Ο υποδιοικητής Θάσου Ε. Ζουλούμης, με κοινοποίηση της υπ. αριθ, 1133 σχετικής εγκυκλίου, εφάρμοσε άμεσα τις παραπάνω νομοθετικές διατάξεις της ελληνικής κυβέρνησης και με το υπ' αριθ. 1235 νεώτερο έγγραφό του στις 13/11/1914, προς τις Εφορείες των Σχολών Θάσου, γνωστοποιεί ότι «το διδάσκον προσωπικόν μέχρι της ημέρας της ορκωμοσίας αυτού θέλετε πληρώση απ' ευθείας υμείς αυτού καταβάλλοντες εις μεν τους διδάξαντας και πέρυσι και εξ'ων υπηρετούσι και πάλιν οι ίδιοι από της 1^{ης} Σεπτεμβρίου, εις δε τους νεοδιορισθέντας από της ημέρας της αναλήψεως των καθηκόντων των»⁴³⁵.

Με την έναρξη της λειτουργίας του το έτος 1921, το ενιαίο δημοτικό σχολείο καίτοι πλήρες εξατάξιο λειτουργούσε με τέσσερις δασκάλους⁴³⁶ (Παράρτημα, Β, 1). Η διεύθυνση είχε ανατεθεί στον Κυπάρισσο Γεωργιάδη, ο οποίος διεύθυνε επάξια τη σχολή μέχρι το θάνατό του το έτος 1925. Σημαντική ήταν και η προσφορά του δασκάλου Αρχιμήδη Αναγνωστόπουλου που καταγόταν από την

⁴³² Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σ. 74. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Η απελευθέρωση της Θάσου...», ο.π., αρ. εγ. 9, σ. 36.

⁴³³ ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., «Από την κοινοτική αυτοδιοίκηση...», ο.π., σ. 34.

⁴³⁴ Β.Δ. 19ης Αυγούστου 1914 «Περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδύσεως των νέων χωρών κλπ» ΦΕΚ 234/21-8-1914, άρθρο 6. Πρβλ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΦΙΛΙΠΠΩΝ-ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΘΑΣΟΥ, ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ, ο.π, σ. 59.

⁴³⁵ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σ. 83 Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Η απελευθέρωση της Θάσου...», ο.π., αρ. εγ. 10, σ. 36. Πρβλ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΦΙΛΙΠΠΩΝ-ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΘΑΣΟΥ, ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ, ο.π., υποσ. 197, σ. 60.

⁴³⁶ Αρχείο Β. Κρητικού. Βλ. Παράρτημα, Β,1.

Κωνσταντινούπολη⁴³⁷. Σύμφωνα με μαρτυρίες που καταγράφηκαν μεταγενέστερα, ο δάσκαλος έμεινε στο νησί μετά από επιμονή του προέδρου της Κοινότητας, ο οποίος τον συνάντησε τυχαία στα Λιμενάρια το έτος 1924, στην ανάπαυλα ενός ταξιδιού του προς την Καβάλα. Η συνεργασία των δύο δασκάλων ήταν άψογη και οδήγησαν τους μαθητές τους σε υψηλότατο μορφωτικό επίπεδο⁴³⁸ (Παράρτημα, Γ, 7). Τη διεύθυνση του σχολείου μετά το θάνατο του Γεωργιάδη ανέλαβε ο Κ. Πετμετζίδης⁴³⁹ (Παράρτημα, Ζ, εικ 25).

Σ. Έτος	Όνοματεπώνυμο	Σ. Έτος	Όνοματεπώνυμο	Σχ
1841	Κωνσταντίνος	1905-06	Χάσκας Νικόλαος	Κ
			Ιατρίδης Αύγουστος	Κ
1867-68	Κ. Γ. Μυρμυρόπουλος		Σουγιάνη Κλεάνθη	Κ
			Παπαβασιλείου Βασίλ.	Λ
1870	Παπαγεωργίου Π.		Σουγιάννη Αριάδνη	Λ
1877-78	Παπαοικονόμου Θεόδωρος	1908-09	Λάσκαρις Βασίλειος	Κ
			Ιατρίδης Αύγουστος	Κ
1878-79	Παπαοικονόμου Θεόδωρος		Νικολαΐδης Ανέστης	Κ
			Κοντοπούλου Αμαλία	Κ
1879-80	Κ. Χ. Λεοντιάδης		Γεωργιάδης Κυπάρισσος	Λ
			Υποδιδάσκαλος	Λ
1893-94	Σωτηριανός			
		1909 -10	Μερτζιανίδης Νικόλαος	Κ
1894-95	Μαυρουδής		Αδαμίδης Βασίλειος	Κ
			Γούναρη Αλεξάνδρα	Κ
1898-99	Αναστασιάδης Αύγουστος		Γεωργιάδης Κυπάρισσος	Λ
	Κρητικός Αύγουστος		Φιλίππου Ευαγγελία	Λ
1899-00	Καρανικόλας Νικόλαος			
	Χρηστίδης Παναγιώτης	1910- 11	Γεωργιάδης Κυπάρισσος	Λ
			Κρητικός Αύγουστος	Λ
1900-01	Γεωργιάδης Κυπάρισσος		Φιλίππου Ευαγγελία	Λ
	Υποδιδάσκαλος			
		1911-12	Γεωργιάδης Κυπάρισσος	Λ
1901-02	Γεωργιάδης Κυπάρισσος		Κρητικός Αύγουστος	Λ
	Φιλίππου Αύγουστος		Δάσκαλος (άγνωστος)	Λ
1902-03	Γεωργιάδης Κυπάρισσος	1914-15	Γεωργιάδης Κυπάρισσος	Λ
	Γεωργίου Αμαλία		Φιλοκτήμων	Λ
			Νίνα	Λ
1903-04	Γεωργιάδης Κυπάρισσος			

⁴³⁷ Φωτογραφικό αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Λιμεναρίων «Κάστρο». Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ.23 & 24.

⁴³⁸ Αρχείο Ιωάννη Παπαγεωργίου. Γραπτή διήγηση του Νικολάου Κοντογεωργίου, κατοίκου εν ζωή Λιμεναρίων, με βάση τη μαρτυρία του υιού του τότε προέδρου της Κοινότητας Γεωργίου Β. Τσιμπουκλή. Βλ. Παράρτημα Γ, 7. Πρβλ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Διάφορα. Δύο δάσκαλοι στα Λιμενάρια», *Θασιακά* 4, 1987, σ. 206.

⁴³⁹ Αρχείο Δ. Καραγιάννη. Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 23.

	Υποδιδάσκαλος	1920-25	Γεωργιάδης Κυπάρισσος
			Αναγνωστόπουλος Αρχιμήδης
1904-05	Γεωργιάδης Κυπάρισσος		
	Υποδιδάσκαλος	1925 -	Πετμετζίδης Κων/νος

Πίνακας 6. Οι δάσκαλοι της Κοινότητας Κάστρου (Σχ=Σχολείο, Κ=Κάστρο, Λ=Λιμενάρια)

4. Σχολικές Εφορείες και Επιτροπές των σχολείων της κοινότητας Κάστρου

Ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς της εκπαίδευσης κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας ήταν αυτός της σχολικής Εφορείας. Πρόκειται για ένα σώμα φιλόμουσων ανδρών που εκλεγόταν κάθε χρόνο κατά τους θερινούς μήνες από την προεστοδημογεροντία και λειτουργούσε υπό την προεδρία του εκάστοτε Μητροπολίτη⁴⁴⁰.

Οι κυριότερες από τις αρμοδιότητές της ήταν α) η πρόσληψη ικανών και καταρτισμένων δασκάλων για τα σχολεία, β) η εξεύρεση οικονομικών πόρων και η ορθολογική τους δαπάνη για τη λειτουργία και τη συντήρηση των σχολείων, γ) ο έλεγχος της εφαρμογής του αναλυτικού προγράμματος των μαθημάτων και χρήσης διδακτικών εγχειριδίων, που είχε εγκρίνει προηγουμένως ο Μητροπολίτης, δ) η τακτική πληρωμή του μισθού των δασκάλων με ενυπόγραφη απόδειξη, ε) η ενεργώς παρουσία τους στις ενιαύσιες προφορικές εξετάσεις, στ) η επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων σε μαθητές και εκπαιδευτικούς και ζ) η επιθεώρηση κατά τις ώρες λειτουργίας του σχολείου⁴⁴¹. Όλες αυτές οι αρμοδιότητες φανερώνουν ότι η οικονομική διαχείριση και η διοικητική εποπτεία των σχολικών καταστημάτων ήταν έργο της σχολικής Εφορείας⁴⁴². Μάλιστα οι Έφοροι ήταν υποχρεωμένοι να διατηρούν και βιβλίο εσόδων και εξόδων, ώστε να υπάρχει διαφάνεια για τη διαχείριση των σχολικών χρημάτων. Οι ισολογισμοί έπρεπε να γίνονται κατά τον μήνα Μάρτιο, που ήταν ο πρώτος μήνας του έτους των μουσουλμάνων⁴⁴³.

Με την αντικατάσταση των σχολικών Εφορειών από τις σχολικές Επιτροπές, μετά την απελευθέρωση του 1912, μπορεί να μειώθηκαν οι αρμοδιότητές της όχι όμως και ο πρωταγωνιστικός τους ρόλος στην εκπαιδευτική πραγματικότητα της Κοινότητας Κάστρου.

⁴⁴⁰ ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένας κώδικας από το Κάστρο ...», ο.π., σ. 728.

⁴⁴¹ ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., «Από την κοινοτική αυτοδιοίκηση και αυτοδιαχείριση στην κρατική μέριμνα και το συγκεντρωτισμό (1912-1931)», στο ΤΕΡΖΗ Ν. – ΖΙΩΓΟΥ Σ. (επιμ), *Η Εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την τουρκοκρατία*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 24-25.

⁴⁴² Κανονισμός της εν Καβάλλα Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος (1899), στο Παπαστάθη, Χ., ο.π., σ. 307-309.

⁴⁴³ ΒΑΚΟΥΦΑΡΗ Π., «Τουρκικές παρεμβάσεις, ο.π., σ. 100.

4.1. Η Γενική σχολική Εφορεία Θάσου

Στη Θάσο, εκτός των κατά τόπους κοινοτικών σχολικών Εφορειών υπήρχε και η «Γενική Εφορεία Δημοτικού φόρου, Εκκλησιών και Σχολείων Θάσου», η οποία περιόδευε στα χωριά του νησιού μια φορά το χρόνο μαζί με το Μητροπολίτη. Έλεγε τον κοινοτικό προϋπολογισμό και απολογισμό της κάθε κοινότητας και διόριζε τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους των εκκλησιών και τους σχολικούς Εφόρους των σχολείων⁴⁴⁴. Με τη βοήθεια της «Γενικής Εφορείας» ο Μητροπολίτης, που προήδρευε όλων των κοινοτικών, εκκλησιαστικών και σχολικών επιτροπών του νησιού, μπορούσε να ελέγχει καλύτερα όλα τα κοινοτικά, εκκλησιαστικά και εκπαιδευτικά ζητήματα⁴⁴⁵. Η «Γενική Εφορεία» θεσμοθετήθηκε για πρώτη φορά το έτος 1875, με πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Ανθίμου (1865-1877) και του Αιγυπτίου διοικητή του νησιού Ιβραήμ Ασσαφή Βέη και λειτούργησε για δέκα έτη. Στο διάστημα αυτό προσέφερε πολλά στην βελτίωση της δημοτικής εκπαίδευσης και στη λυσιτελέστερη αντιμετώπιση των σχολικών ζητημάτων: *«Τω 1875 υπό την προεδρίαν του Διοικητή Ιβραήμ Ασσαφή –Βέη και του Αρχιερέως της νήσου, διωρίσθη γενική εφ’ όλων των σχολείων Εφορία, ήτις άπαξ του έτους περιοδεύσασα, αφού εκανόνιζεν απάσας τας περιουσίας των εκκλησιών, συνεννοείτο μετά των εγχωρίων εφοριών και των προκρίτων εκάστου χωρίου, επετήρει την πρόοδον των σχολείων και ελάμβανεν από κοινού τα αναγκαία μέτρα. Ο διορισμός ούτος διήρκεσεν εν ενεργεία επί δεκαετίαν μόλις, μεγάλην ωφέλειαν προξενήσας εις την πρόοδον της νεολαίας»*.⁴⁴⁶

Το γεγονός της θεσμοθέτησης της «Γενικής Εφορείας» και της φιλεκπαιδευτικής συμπεριφοράς του Αιγυπτίου διοικητή, αποτυπώνεται και σε ένα άρθρο της εφημερίδας Νεολόγος στις 27-12-1875. Σύμφωνα με τον αρθρογράφο, η λειτουργία αυτού του οργάνου θα κάλυπτε την επικείμενη ίδρυση κεντρικής σχολής στο νησί (Ελληνικού σχολείου ή Γυμνασίου), καθώς θα φρόντιζε για την εφαρμογή ενός ομοιόμορφου προγράμματος διδασκαλίας σε όλα τα σχολεία. Παράλληλα θα μεριμνούσε για τη στελέχωση των σχολείων με ικανούς δασκάλους, για την ενίσχυση των σχολικών ταμείων με νέους πόρους και για τη διοικητική τους οργάνωση: *«...ανάγκη δε να προπαρασκευασθή η νεολαία δι’ ομοιομόρφου εφ’ όλων των χωρίων*

⁴⁴⁴ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο ...», ο.π., σσ.164-165

⁴⁴⁵ «... εις έκαστον χωρίον εκτός του Προεστώτος και Δημογερόντων, υπήρχε και μια Ορφανοεπιτροπή και μια Εφορία των Σχολείων, αναγνωρισμένοι και υποστηριζόμενοι υπό της Διοικήσεως». Βλ. Επιστολή Μιχαήλ Γ. Χριστίδη προς τον ποιητή Ιωάννη Κωνσταντινίδη με τίτλο «Συνοπτική ιστορία ...», ο.π. (Καβάλα 20/05/1902), στο ΚΕΚΡΙΑΔΗ Σ., ο.π., σσ. 382-383.

⁴⁴⁶ Ο.π., σ. 382.

διδασκαλίας, ίνα ούτως κάλλιον επιτευχθή ο προορισμός της κεντρικής σχολής, διορίσθη γενική εφορεία όλων των σχολείων της νήσου, ης έργον η εκλογή διδασκάλων, η διοργάνωσις των σχολείων, η εύρεσις πόρων υπέρ διατηρήσεως αυτών και παν ότι τείνει εις την βελτίωσιν των»⁴⁴⁷.

Από το πρακτικό της 24ης Ιουλίου 1878 του κώδικα της κοινότητας Κάστρου των ετών 1864-1923⁴⁴⁸, που υπογράφεται από τον πρόεδρο της «Γενικής Εφορείας» Θεόδωρο Παπαοικονόμου (δάσκαλο του Κάστρου), τον ταμία Δημήτριο Θωμαΐδη (προεστό της κοινότητας Μαριών) και το Νικόλαο Βασιλείου (μέλος), φαίνεται ότι η σχολική Εφορεία του Κάστρου επιχορηγήθηκε από τη «Γενική Εφορεία» με 1.408 γρόσια, εκ των οποίων τα 907,1 προέρχονταν από το δημοτικό φόρο και τα 500,3 από εκκλησιαστική επιχορήγηση⁴⁴⁹. Ένα χρόνο αργότερα με το από 27-7-1879 πρακτικό του Κοινοτικού κώδικα η «Γενική Εφορεία» ρυθμίζει και πάλι τα εκκλησιαστικά και εκπαιδευτικά ζητήματα του χωριού⁴⁵⁰.

Η διάλυση της «Γενικής Εφορείας» το έτος 1885 οδήγησε στη σταδιακή επιδείνωση της κατάστασης στο νησί. Δεκαπέντε χρόνια αργότερα, γύρω στα 1900, οι Μουχταροδημογεροντίες όλων των κοινοτήτων της Θάσου συζήτησαν στη «Γενική Συνέλευση» του νησιού το θέμα της ανασύστασής της. Εκεί προτάθηκε ένα νέο δωδεκαμελές ελεγκτικό σώμα (ένας εκπρόσωπος από κάθε κοινοτικό σχολείο, που θα γνώριζε πολύ καλά την κατάσταση του σχολείου του), το οποίο θα εκλεγόταν κάθε φορά από τη «Γενική Συνέλευση» και θα συνεδρίαζε υπό την προεδρία ενός σημαντικού προσώπου. Κύριες αρμοδιότητές του θα ήταν η εξεύρεση οικονομικών πόρων για τη λειτουργία των σχολείων, ο έλεγχος της διαχείρισης των χρημάτων από τις κατά τόπους σχολικές Εφορείες και η μέριμνα για την συντήρηση των σχολικών διδακτηρίων: «Επειδή γίνονται καθημερινώς πλείστα παράπονα, διότι τα σχολεία οπισθοδρομούσι ένεκεν ελλείψεως πόρων και της κακής διαχειρίσεως των εξόδων προς βελτίωσιν και οργάνωσιν αυτών και καλής διευθύνσεως αυτών, να συσκευθώσι

⁴⁴⁷ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Επαρχιακά – Θάσος», *Νεολόγος* Δευτέρα, 15-27.12.1875/2059 σ. 3.

⁴⁴⁸ Ο κώδικας αυτός σήμερα αγνοείται. Μέχρι πριν από λίγα χρόνια ήταν στην κατοχή του κ. Άγγελου Γαλανού, κατοίκου Λιμεναριών, ο οποίος τον παραχώρησε για μελέτη στον ιστορικό κ. Κώστα Χιόνη. Στη συνέχεια, όπως δηλώνει ο κ. Γαλανός, ο κώδικας αυτός χάθηκε κατά τη διάρκεια ανακατασκευής του σπιτιού του στη Θάσο. Όσα μας είναι γνωστά προέρχονται από δύο εισηγήσεις του κ. Κώστα Χιόνη. Η πρώτη με τίτλο «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου κατά τους τελευταίους χρόνους της Τουρκοκρατίας», στο συνέδριο που διοργάνωσε το παιδαγωγικό τμήμα της φιλοσοφικής σχολής του Α.Π.Θ. με θέμα «Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία». Στην εισήγηση αυτή γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση των στοιχείων του κώδικα που αφορούν την εκπαίδευση. Στη δεύτερη εισήγηση με τίτλο: «Ένας κώδικας από το Κάστρο των ετών 1864-1923», στο Γ΄ συμπόσιο θασιακών μελετών γίνεται διεξοδικότερη και πολύπλευρη παρουσίαση του κώδικα.

⁴⁴⁹ ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένας κώδικας από το Κάστρο ...», ο.π., σ. 728.

⁴⁵⁰ Ο.π., σσ. 164-165.

τα εξής κατωτέρω ζητήματα: 1) Να διορισθή μια επιτροπή των σχολών απαρτιζομένη εξ ενός προέδρου και δώδεκα μελών. Τα μέλλοντα δε να διορισθώσι πρόσωπα να έχωσι γνώσεις εν γένει επί της καταστάσεως των σχολών και καλής διευθύνσεως και διατηρήσεως αυτών. 2) Η επιτροπή αυτή να διορίζεται δια των κατά καιρούς συνελεύσεων, τα δε δικαιώματα αυτών να δοθώσι εις τε τον πρόεδρον και μέλη γραπτώς εις ένα έκαστον χωριστά επικεκυρωμένα παρά των μελών της συνελεύσεως. 3) Τα καθήκοντα της επιτροπής ταύτης θα γνωρίζονται επί των εξής δύο βάσεων: α) η επιτήρησις και εύρεσις των επαρκούντων πόρων και η τακτική εξόδευσις αυτών και β) η υλικώς τε και κατά σημασίαν καλή κατάστασις των σχολών». ⁴⁵¹.

4.2. Ο ρόλος και η λειτουργία της σχολικής Εφορείας Κάστρου κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας

Η πρώτη αναφορά για την ύπαρξη σχολικής Εφορείας στο Κάστρο βρίσκεται στο πρακτικό της 24^{ης} Ιουλίου του 1878 του κώδικα της Κοινότητας των ετών 1864-1923⁴⁵². Η Εφορεία ήταν τριμελής και την αποτελούσαν οι κ.κ. Αναγνώστης Παναγιώτου, Κων/νος Μεταξάς και Γεώργιος Κωνσταντίνου⁴⁵³. Βέβαια η έναρξη λειτουργίας του θεσμού της σχολικής Εφορείας στο Κάστρο πρέπει να τοποθετηθεί τουλάχιστον στις αρχές της δεκαετίας του '80, αφού ήδη το έτος 1875, όπως είδαμε παραπάνω υπήρχε το σώμα της «Γενικής Εφορείας των Σχολείων» της Θάσου.

Ωστόσο δεν έλειπαν οι διαμαρτυρίες και οι αντιδράσεις των κατοίκων για την παράνομη και αυθαίρετη εμπλοκή πολιτικών προσώπων στην εκλογή των μελών της σχολικής Εφορείας. Με επιστολή – καταγγελία, που αποστέλλεται την 1^η Ιανουαρίου 1895 στον Αιγύπτιο διοικητή της Θάσου Χαδμή Βέη και υπογράφεται από 112 κατοίκους και προκρίτους της αντιπολιτευτικής παράταξης, καταγγέλλεται ο Προεστός της κοινότητας Κάστρου για αθέμιτες παρεμβάσεις σε σχολικά ζητήματα και για παράνομο διορισμό των μελών της σχολικής Εφορείας, χωρίς την έγκριση του Μητροπολίτη: «Εξοχότατε διοικητά. Μετά την απόδοσιν των προσκυνισμών μας κοινοποιούμεν την Υμ. Εξοχότητα ότι σήμερον και πάλιν η απερισκεψία του μεθύσου προεστώτος μας δεν ήργησεν να έλθη εις φως με τα ανδραγαθήματά της εισέτι. Ο

⁴⁵¹ Βλ. «Θέματα προς συζήτηση της Γενικής Συνέλευσης Θάσου (1900)», στο ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Thasos son histoire...*, ο.π., θέμα 5^ο, σ. 149.

⁴⁵² ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο...», ο.π., σσ.164-165

⁴⁵³ «Εν τω χωρίω τούτω επί παρουσία του πανιερωτάτου και σεβασμιωτάτου αρχιερέως ημών Ιερωνύμου ήρξατο την εκκαθάρισιν πάντων των λογαριασμών τη συναινέσει και συνδρομή πάντων των προκρίτων, ως ην εφικτόν, διορίζουσα εφόρους μεν του Σχολείου τους κυρίους Αναγνώστην Παναγιώτου, Κωνσταντίνον Μεταξά και Γεώργιον Κωνσταντίνου». Βλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένας κώδικας από το Κάστρο ...», ο.π., σ. 728

*ειρημένος προεστώς ημών μη έχων όλως γνώσιν του νόμου, ουδέ και αυτών των ηθών και εθίμων του τόπου, ετόλμησε να εκλέξει και διορίσει αυθορμήτως και κατ' ιδίαν μόνον βούλησιν Εφορίαν της σχολής του χωριού μας εκ προσώπων όλως ανικάνων και ασχέτων των γνώσεων του τοιούτου ιερού σκοπού, ενώ η τοιαύτης φύσεως εκλογή και αναγνώρισις δεν υπάγεται εις την πολιτικήν αρχήν αλλ' αποκλειστικώς εις την εκκλησιαστικήν, καθόσον ως γνωστόν τη Υμ. Εξοχότητι αι εφορίαί εκκλησιών, σχολών και λογαριασμών βακουφικών, όλαι ομού υπάγονται εις την εκκλησιαστικήν αρχήν».*⁴⁵⁴.

Η σχολική Εφορεία σε συνεργασία με τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους, τους κοινοτικούς άρχοντες και τον Μητροπολίτη φρόντιζαν για την ευπρέπεια και ευκοσμία του περιβάλλοντος χώρου της εκκλησίας και του σχολείου. Προκειμένου να μην επηρεάζονται οι μαθητές από τις φωνασκίες θαμώνων των καφενείων και για να αποτρέψουν μιμητικές τάσεις των παιδιών στα τυχερά παιχνίδια, με σχετική απόφαση που πάρθηκε στις 21 Ιουλίου 1881, απαγόρευσαν στους ιδιοκτήτες των έξι καφενείων (μη εξαιρουμένου και αυτό του προεστού), που βρίσκονταν γύρω από το χώρο του σχολείου του Κάστρου και της εκκλησίας του αγίου Αθανασίου, να διαθέτουν τυχερά παιχνίδια και να διοργανώνουν χορούς. Σε περίπτωση ανυπακοής τόσο ο ιδιοκτήτης όσο και αυτοί που θα συλλαμβάνονταν να κάνουν χρήση τέτοιων παιχνιδιών θα έπρεπε να καταβάλλουν αναντίρρητα πρόστιμο ύψους πέντε οθωμανικών λιρών. Συγκεκριμένα η απόφαση όριζε πως «...εάν τις εκ των εχόντων καφενεία περίξ της εκκλησίας και της σχολής πάρει παιχνίδια και παίξωσιν εντός του καφενείου του ή έξω εις την πλατείαν την ούσαν πλησίον των ειρημένων καταγωγίων και εκτεινόμενον από το κονάκιον μέχρι της οικίας Μάρκου Βασιλείου και συγκροτήση χορόν επ' αυτής, εκείνος υποχρεούται να πληρώση πρόστιμον εις την ιεράν εκκλησίαν πέντε λίρας οθωμανικάς αναμφιλέκτως. Εις το ειρημένον πρόστιμον υπάγεται όστις άλλος εκ των κατοίκων πάρει παιχνίδια εις το ορισθέν μέρος»⁴⁵⁵.

Σε χρεωστικό ομόλογο με ημερομηνία 6 Δεκεμβρίου 1882 βλέπουμε τον εκπρόσωπο της Εφορίας του Κάστρου Γιαννάκη Ιατρού να παραχωρεί δάνειο 241 γρόσια σε κάτοικο του χωριού τετράμηνης διάρκειας⁴⁵⁶. Το γεγονός αυτό

⁴⁵⁴Βλ. Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Πρβλ. ΣΚΟΥΡΤΗ Ι., «Επίδες Δημογερόντων στο Κάστρο...», ο.π., σσ. 609-612.

⁴⁵⁵ ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένας κώδικας από το Κάστρο ...», ο.π., σ. 730

⁴⁵⁶ «Ο υποφαινόμενος Γιαννάκης Αυγουστή υπόσχομαι να πληρώσω εις την διαταγήν του κυρίου Γιαννάκη Ιατρού τα ανωτέρω γρόσια διακόσια σαράντα εν, γρόσια αριθ. 241, προερχόμενα εκ της εμπορίας της κοινότητος ημών, άτινα οφείλω να παραδώσω αυτά τέλεια Μαρτίου. Εις περίπτωσιν καθ' ην δε δυνηθώ να αποτίσω αυτά εν τη λήξει της προθεσμίας, τότε υπόσχομαι να πληρώσω ου μόνον τον απαιτούμενον τόκον αλλά και έναντι τα δικαστικά και αγωγής αυτού έξοδα...». Αρχείο οικογένειας Σταμπουλή. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Το αρχείο της οικογένειας ...», *Θασιακά* 8 (1995), αρ. εγ. 34, σ. 176.

καταδεικνύει ότι η σχολική Εφορεία διατηρούσε αποθεματικό κεφάλαιο το οποίο αξιοποιούσε με τη έντοκη διάθεσή του σε δημότες που αντιμετώπιζαν οικονομικά προβλήματα. Το αποθεματικό αυτό, όπως θα δούμε παρακάτω, ενισχύθηκε με ειδική για το σκοπό αυτό εκκλησιαστική επιχορήγηση κατά το έτος 1895⁴⁵⁷.

Η επόμενη αναφορά σε ονόματα σχολικών Εφόρων γίνεται στο πρακτικό της 1^{ης} Αυγούστου 1897, όπου η προεστοδημογεροντία υπό την προεδρία του Μητροπολίτη Ιωακείμ εκλέγει ως Εφόρους της σχολής τους κ.κ. Αναγνώστη Σωτηρίου⁴⁵⁸ και Γεώργιο Αυγουστή⁴⁵⁹. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια ο αριθμός των σχολικών Εφόρων δεν ήταν σταθερός και εξαρτιόταν τόσο από τις ανάγκες του σχολείου όσο και από τη διαθεσιμότητα ικανών προσώπων για να αναλάβουν την ευθύνη. Μάλιστα όπως φαίνεται και από τις υπογραφές τους, πολλοί από τους ανθρώπους αυτούς δεν είχαν ολοκληρώσει τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Είχαν όμως τη βούληση και τη δύναμη να συνεισφέρουν στην πνευματική ανάπτυξη του τόπου τους. Οι νέοι Έφοροι της σχολής βλέποντας ότι το σχολείο είχε ανάγκη από έναν έμπειρο και καταρτισμένο δάσκαλο αποφάσισαν να προσλάβουν έναν «*διδάσκαλον, πτυχιούχον πεπειραμένον, με μισθοδοσία τριάκοντα μέχρι το πολύ τριάκοντα πέντε λιρών της εκλογής του προσώπου αφιεμένης τη εφορία προεδρευομένη παρά του Σεβασμιοτάτου Μητροπολίτου της εγκρίσεως αυτού*»⁴⁶⁰. Δεν γνωρίζουμε αν τελικά βρέθηκε ο δάσκαλος, που κάλυπτε τις απαιτήσεις των Εφόρων, δεδομένου ότι οι γηγενείς που θα μπορούσαν να αναλάβουν τη διεύθυνση του σχολείου ήταν λιγστοί και έπρεπε να απευθυνθούν εκτός νησιού.

⁴⁵⁷ ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένας κώδικας από το Κάστρο...», ο.π., σ. 734.

⁴⁵⁸ Ο Αναγνώστης Σωτηρίου ήταν ο προπάππος μου. Με τα λιγοστά γράμματα που είχε μάθει μπορούσε να διαβάζει στην Εκκλησία τον «*Απόστολο*», γι αυτό όπως και άλλοι ονομαζόταν «*Αναγνώστης*», αν και το πραγματικό του όνομα ήταν Δημήτριος. Κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας οι κάτοικοι δεν είχαν επώνυμο με την νομική έννοια του όρου. Ως προσδιοριστικό της ταυτότητάς τους είτε στη καθημερινή τους ζωή είτε για να υπογράψουν ιδιωτικά έγγραφα, χρησιμοποιούσαν συνήθως το όνομα του πατέρα τους (Αναγνώστης Σωτηρίου, Θεόδωρος Μαθιού κλπ) και σπανιότερα το όνομα της μητέρας τους ή του τόπου καταγωγής τους (Παναγιώτης Λασκαρίνας, Αυγουστής Κρητικός κλπ.). Πολλές γυναίκες χρησιμοποιούσαν το όνομα του συζύγου, το ανδρωνυμικό ή το γένος τους. Αυτή η συνήθεια είχε επικρατήσει καθ' όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, καθώς αποτελούσε συνήθεια των Τούρκων. Το 1915, τρία χρόνια μετά την απελευθέρωση της Θάσου, ο υπουργός των εσωτερικών Ν. Τριανταφύλλου με εγκύκλιό του καλούσε τους κατοίκους να προσλάβουν μόνιμα επίθετα, με τα οποία θα καταχωρούνταν στους φορολογικούς, εκλογικούς και στρατιωτικοπύς καταλόγους. Βλέπε Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σ.116 Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «*Η απελευθέρωση της Θάσου...*» ο.π., σ. 27. Έτσι ο Αναγνώστης Σωτηρίου στα δημοτολόγια της κοινότητας Κάστρου έτους 1922 ήταν καταχωρημένος ως Αναγνώστης Σωτηριάδης. Έτσι δε μπορούμε να αξιολογήσουμε από ποιες οικογένειες κατάγονταν όλοι οι άνθρωποι που έπαιζαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην πολιτική και πνευματική ζωή του χωριού, αφού γνωρίζουμε μόνο το μικρό τους όνομα και το πατρώνυμό τους.

⁴⁵⁹ ΧΙΟΝΗ Κ., «*Η εκπαίδευση στο Κάστρο...*», ο.π., σ. 166

⁴⁶⁰ ο.π., σ. 166

Όμως το επόμενο σχ. έτος (1898-1899) η τύχη χαμογέλασε για το σχολείο του Κάστρου. Τη χρονιά αυτή επιστρέφει από τη Θεσσαλονίκη ο γιος του πρώην προεστού της Κοινότητας Αύγουστος Αναστασιάδης, όπου είχε ολοκληρώσει με γενικό βαθμό «άριστα» τις σπουδές του στο εξατάξιο Ελληνικό Γυμνάσιο⁴⁶¹. Ήταν ο πρώτος δημότης του Κάστρου που κατάφερε να συνεχίσει και να ολοκληρώσει τις σπουδές του στη Β/θμια εκπαίδευση. Οι νέοι σχολικοί Έφοροι Γεώργιος Αυγουστή, Αναγνώστης Λαζάρου και Νικόλαος Βασιλείου έσπευσαν να προσλάβουν αμέσως τον 23χρονο Αύγουστο, με ετήσιο μισθό 35 λίρες, οι οποίες θα καταβαλλόταν κάθε τρίμηνο με οριστική εξόφληση στο τέλος του σχ. έτους. Στο σχετικό συμφωνητικό εξουσιοδοτούν στο πρόσωπό του τη διεύθυνση του σχολείου και εκφράζουν τη διάθεσή τους να σταθούν αρωγοί και να στηρίξουν το έργο του. Για το λόγο αυτό όρισαν κοινή συνεδρίαση μία φορά το μήνα για την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού του έργου. Από την άλλη ο νέος δάσκαλος αναλάμβανε την υποχρέωση να διδάξει βάσει του εγκεκριμένου από τον Μητροπολίτη αναλυτικού προγράμματος και το καθιερωμένο υποχρεωτικό ωράριο του εκπαιδευτικού. Προβλεπόταν επίσης και η πρόσληψη ενός/μιας βοηθού (υποδιδάσκαλος/ισσα). Το συμβόλαιο που υπογράφηκε στο Κάστρο στις 20 Ιουλίου 1898 είχε ως εξής: *«Η εφορεία Κάστρου συνελθούσα σήμερον μετά της προεστοδημογεροντίας και λοιπόν προκρίτων επί το αυτό προσλαμβάνει διδάσκαλον δι εν σχολικόν έτος /από των αρχών Σεπτεμβρίου δηλαδή μέχρι τελών Ιουνίου/ τον εγχώριον Αυγουστήν Αναστασίου επί τοις ακολούθοις όροις: α) Η μεν εφορεία, συγκαταθέσει της προεστοδημογεροντίας και προκρίτων, προσφέρει ως μισθόν τω διαληφθέντι διδασκάλω λίρας Οθωμανίας τριάκοντα πέντε /35/, ων το ανάλογον τη τριμηνία μέρος υπισχνείται να παρέχη κατά την λήξιν εκάστης /τριμηνίας/, εξοφλή δ' εντελώς άμα τη λήξει του σχολικού έτους. β) Η εφορεία ωσαύτως υπισχνείται ίνα, εν παντί του διδασκάλου παραπόνω /πάση παρατηρήσει/ γενησομένω τυχόν απέναντι παρατυπιών απαγορευμένων υπό του κανονισμού της Σχολής και αφορώντων είτε τους μαθητάς είτε τον προσληφθησόμενον βοηθόν /ή την βοηθόν/, υποστηρίξη τον εν λόγω διδάσκαλον και συντελή ούτως εις την διόρθωσιν αυτών. Προς τούτο δε θα συνέρχηται άπαξ τουλάχιστον του μηνός μετά του διδασκάλου προς εξέλεγγξιν της καταστάσεως της σχολής εν γένει. και γ) Οφείλει εκ των προτέρων να ορίση ακριβώς τον χρόνον της καθόδου των μαθητών εις Μέσην και ανόδου αυτών εις Κάστρον προς πρόληψιν των ενδεχομένων εκ μέρους των γονέων ή των μαθητών παρεξηγήσεων. Ο δε*

⁴⁶¹ Αναλυτική αναφορά για την προσωπικότητα και την προσφορά του Αύγουστου Αναστασιάδη γίνεται στην ενότητα 6.1.

διδάσκαλος υπισχνείται: α)Να κατά το σχολικόν έτος εργασθή ευσυνειδήτως και εκπληρώση προθύμως τα ανατιθέντα αυτώ ως διδασκάλω καθήκοντα. β)Να διδάξη συμφώνως τω προγράμματι τω υπό του ημετέρου Μητροπολίτου του Σεβασμιωτάτου Ιωακείμ υποβληθησομένω και γ)Να ακολουθή τω υπό της εφορείας υποβληθησομένω εορτολογίω και συμμορφούμενος αυτώ πάσας τας λοιπάς, εκτός των αναγεγραμμένων, ημέρας να εργάζεται». ⁴⁶²

Βλέποντας τις υπογραφές ⁴⁶³ που συνοδεύουν το συμφωνητικό πρόσληψης του δασκάλου προκύπτουν δύο στοιχεία, που δε συνάδουν με τις γενικότερες αναφορές μας για τον τρόπο λειτουργίας της σχολικής Εφορείας: α) Οι υπογεγραμμένοι ως Έφοροι είναι περισσότεροι από τους τρεις επίσημα εκλεγμένους, που υπογράφουν στις τρεις πρώτες θέσεις β) Το συμφωνητικό υπογράφει η προεστοδημογεροντία και οι πρόκριτοι του χωριού, αν και η πρόσληψη δασκάλου ήταν αποκλειστική αρμοδιότητα της σχολικής Εφορείας. Η ερμηνεία που μπορεί να δοθεί ως προς το πρώτο στοιχείο είναι ότι οι υπόλοιποι που υπογράφουν ως σχολικοί Έφοροι ενδεχομένως να ήταν αναπληρωματικά μέλη ή να είχαν διατελέσει ως Έφοροι στο παρελθόν. Ως προς το δεύτερο στοιχείο θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι με αυτόν τρόπο εκφράστηκε σύσσωμα η επιθυμία των κατοίκων του χωριού για την πρόσληψη του νέου δασκάλου, γεγονός που δε θα άφηνε περιθώρια στο Μητροπολίτη να μην την εγκρίνει.

Την ίδια κιόλας μέρα διαβίβασαν το συμφωνητικό στο Μητροπολίτη, που ήταν ο πρόεδρος όλων των σχολικών Εφορειών της Μητρόπολης Μαρωνείας και με σχετικό τους έγγραφο ζητούσαν την έγκριση και επικύρωση του συμβολαίου πρόσληψης του Αναστασιάδη, ενώ παράλληλα ζητούσαν την αποστολή αναλυτικού προγράμματος διδαχθησομένης ύλης, βάσει της οποίας θα δίδασκε ο νεοπροσληφθείς δάσκαλος: «Σεβασμιώτατε. Οι επιτετραμένοι τα σχολικά παρά της υμετέρας Σεβασμιότητος, εφορεία, προεστοδημογεροντία και πρόκριτοι, συμμορφούμενοι ταις καταληφθείσαις ημίν εντολαίς, συνήλθομεν σήμερον, απεφασίσαμεν και προσελάβαμεν διδάσκαλόν μας δια το αρχόμενον σχολικόν έτος τον εγχώριον Αυγουστήν Αναστασίου με μισθόν

⁴⁶²Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Πρβλ ΑΥΓΟΥΣΤΙΑΔΗ Γ., «Ο Θάσιος ιατρός...», ο.π., αρ. εγ. 1, σσ. 27-28.

⁴⁶³Το συμφωνητικό υπογράφουν η Προεστοδημογεροντία: Γ. κουσταντίνου, Γεώργιος Δημητρίου, Αναγνώστis σοτιρίου, Ι.Καΐδης, Φίλιππος Α. Κρητικού, Γεώργιος λουρέντζου, Ι. Π΄γεωργίου, Βασίλειος Μάρκου, η σχολική Εφορεία: Γεώργιος Αυγουστή, Αναγνώστis λαζάρου, Νικόλαος Βασιλείου, Γιαννάκος Βασιλείου, γεώργιος Σ. λαζ, Γιαννάκης γεώργι, Μ. Οικονομίδης, Κωσταντίνος Νικωλάου και οι Πρόκριτοι: Κ. Οικονομίδης, Κ. Μεταξενίου, γεώργιος αγγέλου, διμίτριος κωσταντίνου, Ιωάννης Γεωργούδι, Γεώργιος Γηανίκης, Παναγιώτης Ματθαίου, Μ. Π΄Γεωργίου.

τριάκοντα πέντε λιρών Οθωμανίας. Παρακαλούμεν όθεν την υμ. Σεβασμιότητα όπως, εγκρίναντες ως γενικός των εφορειών πρόεδρος, ευαρεστηθήτε το μεν ίνα υποβάλλητε ημίν πρόγραμμα της διδακτέας ύλης, προς ο συμμορφούμενος θα εργασθή μετά του προσληφθησομένου βοηθού ή της βοηθού, το δε ίνα επικυρώσητε τα συμβόλαια προς μείζονα ασφάλειαν. Πεποιθότες ότι η πράξις μας θέλει επιδοκιμασθή υπό της Σεβασμιότητός σας διατελούμεν βαθυσεβάστως. Εν Κάστρω τη 20^η Ιουλίου 1898».⁴⁶⁴

Μετά τη επιτυχημένη θητεία των συγκεκριμένων σχολικών Εφόρων επανεκλέγονται εκ νέου οι ίδιοι για το σχολικό έτος 1899-1900, μαζί με τον Σταυρόπουλο Ιωάννου. Το έργο τους βέβαια γίνεται δυσκολότερο καθώς ο νεοπροσληφθείς δάσκαλος Αύγουστος Αναστασιάδης αποφασίζει να συνεχίσει τις σπουδές τους στην Ιατρική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και πρέπει να αναζητήσουν νέο δάσκαλο. Για το σκοπό αυτό η εκκλησιαστική επιχορήγηση προς τη σχολική Εφορεία αυξήθηκε σε 1.480 γρόσια, εκ των οποίων τα 600 προέρχονταν από την Εκκλησία του Αγίου Αθανασίου του ορεινού οικισμού και τα 880 από την εκκλησία Αγίου Γεωργίου του πεδινού οικισμού⁴⁶⁵. Δυστυχώς όμως αυτή τη φορά δεν κατάφεραν να προσλάβουν τον αξιόλογο δάσκαλο Κυπάρισσο Γεωργιάδη, που καταγόταν από τις Μαριές και υπηρετούσε στο σχολείο της Καλλιράχης. Ο ίδιος είχε εκδηλώσει ζωνρό ενδιαφέρον μέσω του φίλου και συμφοιτητή του στο Ελληνικό Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης Αύγουστου Αναστασιάδη⁴⁶⁶.

Ότι δεν κατόρθωσαν οι προηγούμενοι Έφοροι, το πέτυχαν οι νεοεκλεγμένοι για το σχ. έτος 1900-1901, Ιωάννης Αναγνώστου, Βασίλειος Σλαύου και ο επανεκλεγείς Σταυρόπουλος Ιωάννου⁴⁶⁷. Η πρόσληψη του Κυπάρισσου Γεωργιάδη στο δημοτικό σχολείο του Κάστρου, με ετήσιο μισθό 35 λίρες Τουρκίας, αποτέλεσε σταθμό στα εκπαιδευτικά χρονικά του χωριού, καθώς ο δάσκαλος αυτός με τις γνώσεις που διέθετε και το πάθος του κατάφερε, σε μια κρίσιμη για το χωριό χρονική περίοδο, να αναβαθμίσει τη λειτουργία των σχολείων, εργαζόμενος αρχικά στο σχολείο του Κάστρου, στη συνέχεια στο ιδιωτικό σχολείο Λιμεναρίων και τέλος στο ενιαίο δημοτικό σχολείο των δύο οικισμών, μέχρι το θάνατό του το έτος 1925⁴⁶⁸.

⁴⁶⁴ Βλ. Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Πρβλ ΑΥΓΟΥΣΤΙΑΔΗ Γ., «Ο Θάσιος ιατρός...», ο.π., αρ. εγ. 2, σσ. 28-29.

⁴⁶⁵ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο...», ο.π., σ. 167

⁴⁶⁶ Βλ. Αρχείο Κυπάρισσου Γεωργιάδη.

⁴⁶⁷ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο...», ο.π., υποσ. 24, σ. 167.

⁴⁶⁸ Αναλυτική αναφορά για την προσωπικότητα και την προσφορά του Κυπάρισσου Γεωργιάδη γίνεται στο κεφάλαιο Β, παρ. 6.2.

Την επόμενη χρονιά οι νέοι σχολικοί Έφοροι Γιαννάκης Οικονομίδης, Κων/νος Αντωνίου και Νικόλαος Μαλιάτος επαναπροσέλαβαν τον Γεωργιάδη «εν ταις αυταίς συνθήκες και τω αυτώ μισθώ», με βοηθό τον υποδιδάσκαλο Αυγουστή Φιλίππου Κρητικό από τα Λιμενάρια⁴⁶⁹. Κατά το σχ. έτος 1903-1904 αναλαμβάνουν τη σχολική Εφορεία οι κ.κ. Προέδρου Α. Παναγιώτης, Βασίλειος Μ. Πιστέλας και Γεώργιος Κυπαρισσίου⁴⁷⁰.

Το έργο των σχολικών Εφόρων αρχίζει να δυσχεραίνεται κατά το έτος 1905, οπότε αρχίζει να λειτουργεί και ιδιωτικό σχολείο στα Λιμενάρια. Παράλληλα ο δάσκαλος Κυπάρισσος Γεωργιάδης είχε παραιτηθεί από τη διεύθυνση του σχολείου για να εργαστεί στη γερμανική μεταλλευτική εταιρεία, που δραστηριοποιούνταν στα Λιμενάρια. Οι νέοι σχολικοί Έφοροι Αύγουστος Αναστασιάδης (ο δάσκαλος του σχολείου κατά το σχ. έτος 1898-1899, που είχε αποφοιτήσει πλέον από την Ιατρική σχολή Αθηνών), Παναγιώτης Α. Προέδρου και Ιωάννης Κ. Μυλωνάς, είχαν να αντιμετωπίσουν μια δύσκολη κατάσταση, καθώς η λειτουργία των δύο σχολείων απαιτούσε μεγάλες δαπάνες και συνεχή επαγρύπνηση. Οι δύο πρώτοι, ως μέλη της μουχταροδημογεροντίας, κατάφεραν να επιτύχουν κοινοτική επιχορήγηση ύψους 12,5 λιρών Τουρκίας για τις δαπάνες του ιδιωτικού σχολείου⁴⁷¹. Επίσης κατάφεραν να λειτουργήσουν και τα δύο σχολεία ως πεντατάξια. Το σχολείο του Κάστρου που διέθετε και νηπιαγωγείο είχε τρεις δασκάλους/λες με διευθυντή το Νικόλαο Χάσκα και αυτό των Λιμεναρίων λειτουργούσε με δύο δασκάλους/ες και διευθυντή τον Βασίλειο Παπαβασιλείου⁴⁷². Μάλιστα ο Νικόλαος Χάσκας δεν μπορούσε να ξεχάσει την αγαστή σχέση του με τον Αναστασιάδη και συνέχισε να αλληλογραφεί και μετέπειτα μαζί του με ευχετήριες κάρτες κατά την περίοδο των εορτών⁴⁷³(Παράρτημα Γ, 1).

Οι κοινοτικοί παράγοντες βλέποντας στο πρόσωπο του Αύγουστου Αναστασιάδη το πλέον αξιόπιστο και υπεύθυνο άτομο, που θα μπορούσε να αντεπεξέλθει στις αυξημένες απαιτήσεις του ρόλου του σχολικού Εφόρου, του αναθέτουν στο εξής και για πολλά χρόνια το ταμείο και τη γενική επιμέλεια των ενεργειών της σχολικής Εφορείας. Το 1906 εκλέγονται επίσης και οι κ.κ. Φίλιππος Κ. Οικονομίδης και Κ.

⁴⁶⁹ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο...», ο.π., σ. 167

⁴⁷⁰ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη.

⁴⁷¹ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Ι., «Η διδασκαλία ξένων γλωσσών...», ο.π., σ. 736.

⁴⁷² ΜΑΝΑΦΗ Κ., ο.π., σ. 86.

⁴⁷³ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Γ', 1.

Καραγεωργίου⁴⁷⁴. Επειδή όμως οι προστριβές μεταξύ των κατοίκων είχαν ήδη αρχίσει για τον τόπο λειτουργίας των σχολείων και την ποσόστωση της κοινοτικής επιχορήγησης για τα δύο σχολεία, άρχισαν πολυποίκιλες παρεμβάσεις στο έργο της σχολικής Εφορείας. Για το λόγο αυτό στο πρακτικό εκλογής των σχολικών Εφόρων σχ. έτους 1906-1907 οι τρεις Έφοροι αναλαμβάνουν τη θέση τους «*υπό τον όρον να διεξάγωσι τα καθήκοντά των άνευ της ελαχίστης επεμβάσεως ξένων προς τα εν λόγω της εφορίας καθήκοντα*»⁴⁷⁵.

Τα ονόματα των σχολικών Εφόρων χάνονται για τα επόμενα έτη. Εξακολουθούμε όμως να συναντούμε τον Αναστασιάδη ως ταμιά της Εφορίας κατά το σχ. έτος 1909-1910, καθώς στο αρχείο του βρέθηκαν τρεις αποδείξεις πληρωμής των δασκάλων της αστικής σχολής Κάστρου σχολικού έτους 1909-1910. Οι πληρωμές είχαν γίνει τον μήνα Απρίλιο και φέρουν το γραφικό χαρακτήρα του κάθε δασκάλου⁴⁷⁶ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 7). Με τον τρόπο αυτό ο Αναστασιάδης κάλυπτε με τον πλέον νομότυπο τρόπο τον εαυτό του και την Εφορεία των σχολείων. Όπως φαίνεται από τον κατάλογο συνδρομητών έτους 1910 και την σύνθεση της Εφορίας του επόμενου σχολικού έτους, την Εφορευτική τριάδα συμπλήρωναν ο Θεόδωρος Αντωνιάδης και ο Ι. Π. Γεωργίου⁴⁷⁷.

Το έτος 1909 ήταν πολύ σημαντικό για την εξέλιξη των εκπαιδευτικών ζητημάτων της Κοινότητας καθώς πρόκειται για τη χρονιά ψήφισης καταστατικού του υπό ίδρυση ενιαίου σχολείου. Ο Αναστασιάδης βλέποντας ότι το όνειρο των συμπατριωτών του απαιτούσε πολλά χρήματα προχώρησε μαζί με τους άλλους Εφόρους στην έκδοση λαχείου, το οποίο διέθεσε στους κατοίκους του χωριού για την οικονομική ενίσχυση των σχολείων⁴⁷⁸.

Άλλωστε αυτήν την περίοδο είχε τη συμπαράσταση και συνεργασία του φίλου του Κυπάρισσου Γεωργιάδη, ο οποίος ανέλαβε και πάλι τα εκπαιδευτικά του καθήκοντα ως διευθυντής του ιδιωτικού σχολείου των Λιμεναρίων. Μαζί διοργάνωναν σχολικές εορτές με θεατρικές παραστάσεις, τα εισιτήρια των οποίων ενίσχυαν ακόμη περισσότερο το ταμείο των σχολείων. Η ανταπόκριση των κατοίκων

⁴⁷⁴ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο...», ο.π., σ. 168

⁴⁷⁵ Ο.π., σ. 168

⁴⁷⁶ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, εικ. 7. Απόδοση του περιεχομένου των αποδείξεων δημοσιεύεται στο ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ο Θάσιος Ιατρός...», ο.π., αρ. εγ. 11, 12 και 13, σ. 35.

⁴⁷⁷ ΜΕΡΤΖΙΔΟΥ Σ. *Θασιακά ήτοι η ιστορία...*, ο.π., (ονόματα συνδρομητών), σ. ε' & στ'.

⁴⁷⁸ Βλέπε περισσότερα παρακάτω στην ενότητα 5.4.

ήταν δυναμική καθώς στήριζαν με ενθουσιασμό κάθε ενέργεια της σχολικής Εφορείας και του εκπαιδευτικού προσωπικού⁴⁷⁹.

Οι σχολικές γιορτές και οι θεατρικές παραστάσεις γινόταν με κάθε επισημότητα αφού καλούνταν να τις παρακολουθήσουν οι τοπικές αρχές και οι ξένοι οικονομικοί παράγοντες του τόπου, καθώς και σημαντικά πρόσωπα της περιοχής. Οι Έφοροι και οι δάσκαλοι γνώριζαν ότι το σχολείο έπρεπε να μπει μέσα στην καθημερινή ζωή των κατοίκων, που είχαν την ανάγκη να αποφορτιστούν από τον κοπιώδη βιοποριστικό τους αγώνα, ιδιαίτερα αυτήν την περίοδο των δραματικών δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων με τις συνεχείς μετακινήσεις πληθυσμών για εξεύρεση εργασίας στα μεταλλωρυχεία της γερμανικής εταιρείας. Σε σχετικό άρθρο της εφημερίδας «*Αλήθεια*» της Θεσσαλονίκης στις 12-2-1909 διαβάζουμε: «*Μετ' άκρας επιβλητικότητας ετελέσθη την παρελθούσαν Παρασκευήν η επί των Τριών Ιεραρχών τελετή των σχολείων της κοινότητος Χαμηδιέ (Λιμενάρια) εν Θάσω. Μετά το πέρας της θείας μυσταγωγίας οι ιερείς ενδεδυμένοι τα Ιερά αυτών άμφια μετέβησαν εις την επί τούτω καταλλήλως διεσκευασμένην αίθουσαν, την οποίαν είχεν ασφυκτικώς κατακλύση πλήθος πολύ εξ αμφοτέρων των φύλων. Μετά την συνήθη ιεροτελεστίαν ο διευθυντής των σχολείων κ. Κ. Γεωργιάδης εξεφώνησε τον πανηγυρικόν της ημέρας, μεθ' όν οι μαθηταί και μαθήτριαι διά των λαμπρών ασμάτων τα οποία έψαλλον υπό την οδηγίαν της διδασκαλίσσης κ. Αριάδνης Σουγιάννη, ως και διά των εκλεκτών διαλόγων και ποιημάτων ενεθουσίασαν το παρευρεθέν πλήθος. Μεθ' ο πάντες απήλθον αποκομίζοντες τας αρίστας των εντυπώσεων*»⁴⁸⁰.

Οι τελευταίοι Έφοροι της τουρκοκρατούμενης Θάσου, κατά στο σχ. έτος 1911-1912, ήταν ο Αύγουστος Π. Γεωργίου, ο Ιωάννης Π. Γεωργίου και ο Θεόδωρος Αντωνιάδης⁴⁸¹. Ο τελευταίος διέθετε μεγάλη μόρφωση, καθώς είχε διατελέσει αρχιγραμματέας του Αιγυπτίου διοικητή της Θάσου, Πρόεδρος της Δημαρχίας Θάσου και μετά την επιτυχημένη θητεία του ως σχολικός Έφορος ανέλαβε πρόεδρος της Κοινότητας Κάστρου κατά το έτος 1916.⁴⁸²

⁴⁷⁹ Ομοίως.

⁴⁸⁰ ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Εορτή σχολείων Χαμηδιέ (Λιμενάρια) » *Αλήθεια*, Πέμπτη, 12.02.1909/902/186, σ.3. Πρβλ. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ Α., ΜΠΑΚΑ Ι., «Θασιακά εκπαιδευτικά (1860-1910)», *Θασιακά* 10 (2001), σ. 347.

⁴⁸¹ Βιβλίο εσόδων και εξόδων Κοινότητας Κάστρου (1911-1915), σ. 7, 10 & 11.

⁴⁸² ΚΑΡΤΑΛΗ Ν. «Ο Θεόδωρος Αντωνιάδης και η προσφορά του στη Θάσο» *Θασιακά* 14 (2009), 311-316.

Από τον πίνακα 7 βλέπουμε ότι η σχολική Εφορεία εξακολουθεί να είναι κοινή ακόμα και όταν λειτουργούν δύο διαφορετικά σχολεία στην κοινότητα. Η αναγκαιότητα ύπαρξης κοινής Εφορείας για τα σχολεία της κοινότητας Κάστρου διατυπώνεται και στο 4^ο άρθρο του καταστατικού ίδρυσης του ενιαίου δημοτικού σχολείου στις 3 Απριλίου του 1909, στο οποίο ορίζεται ότι «η σχολή θα διευθύνεται υπό εφορείας αποτελουμένης εκ προσώπων εκλεγομένων αναλόγως και εκ των δύο συνοικιών»⁴⁸³.

Σχ. Έτος	Ονοματεπώνυμο	Σχ. Έτος	Ονοματεπώνυμο
1878-79	Παναγιώτου Αναγνώστης	1903-04	Προέδρου Α. Παναγιώτης
	Μεταξάς Κωνσταντίνος		Πιστέλας Μ. Βασιλείος
	Κωνσταντίνου Γεώργιος		Κυπαρισσίου Γεώργιος
1882-83	Γιαννάκης Ιατρού	1905-06	Αναστασιάδης Α. Αύγουστος
			Προέδρου Α. Παναγιώτης
1897-98	Σωτηρίου Αναγνώστης	1906-07	Μυλωνάς Κ. Ιωάννης
	Αυγουστή Γεώργιος		Αναστασιάδης Αύγουστος
1898-99	Αυγουστή Γεώργιος	1909 -10	Οικονομίδης Κ. Φίλιππος
	Λαζάρου Αναγνώστης		Καραγεωργίου Κων/νος
	Βασιλείου Νικόλαος		Αναστασιάδης Αύγουστος
1899-00	Αυγουστή Γεώργιος	1911-12	Αντωνιάδης Θεόδωρος
	Λαζάρου Αναγνώστης		Γεωργίου Π. Ιωάννης
	Βασιλείου Νικόλαος		Αντωνιάδης Θεόδωρος
	Ιωάννου Σταυρόπουλος		Γεωργίου Π. Αύγουστος
1900-01	Ιωάννου Σταυρόπουλος		Γεωργίου Π. Ιωάννης
	Αναγνώστου Ιωάννης		
	Σλαύου Βασίλειος		
1901-02	Οικονομίδης Γιαννάκης		
	Αντωνίου Κωνσταντίνος		
	Μαλιάτος Νικόλαος		

Πίνακας 7. Σχολικοί Έφοροι των σχολείων του Κάστρου κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας

4.3. Ο νέος θεσμός της σχολικής Επιτροπής μετά την απελευθέρωση

Μετά τη απελευθέρωση του νησιού και την προσπάθεια της ενσωμάτωσης των κοινοτικών σχολείων των «Νέων Χωρών» στο εκπαιδευτικό σύστημα του ελληνικού κράτους, ο ρόλος της σχολικής Εφορείας περιορίζεται και σε πολλές περιπτώσεις

⁴⁸³ ΚΡΗΤΙΚΟΥ Γ., ο.π., σ. 426.

αντικαθίσταται από το θεσμό της σχολικής Επιτροπής, όπως και στην περίπτωση του Κάστρου.

Όπως είδαμε στο Α΄ κεφάλαιο με το Νομοθετικό Διάταγμα της 19^{ης} Αυγούστου 1914 αποσπάστηκαν βασικές αρμοδιότητες των σχολικών Εφορειών όπως η πρόσληψη και η μισθοδοσία του εκπαιδευτικού προσωπικού, καθώς αυτό γινόταν πλέον από το κράτος. Ωστόσο διατηρούσαν τη δυνατότητα γνωμοδότησης⁴⁸⁴. Επίσης το άρθρο 8 του ίδιου Διατάγματος όριζε ότι «*την διαχείρισιν των σχολικών πόρων έχουσι και εφεξής αι υφιστάμενοι εφορείαι των σχολείων ή επιτροπαί υπό τον έλεγχον των οικείων διοικητικών αρχών*»⁴⁸⁵. Ο ρόλος λοιπόν των σχολικών Εφορειών και Επιτροπών γίνεται καθαρά εισπρακτικός, καθώς επιφορτίζονται με την είσπραξη των σχολικών εσόδων και την καταβολή τους στο δημόσιο ταμείο.⁴⁸⁶

Με το νόμο 452 της 7^{ης} Δεκεμβρίου 1914 η κυβέρνηση προσανατολίζεται στη σταδιακή κατάργηση των σχολικών Εφοριών και την αντικατάστασή τους από τριμελείς σχολικές Επιτροπές, που αποτελούνταν από το διευθυντή του σχολείου και γονείς μαθητών/τριών. Ο πρόεδρος της σχολικής Επιτροπής διοριζόταν από το Νομάρχη ύστερα από πρόταση του Επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων της οικείας εκπαιδευτικής περιφέρειας⁴⁸⁷. Με την υπ. αρθ. 1597/ 14-4-1915 απόφαση του νομάρχη Δράμας, ως πρόεδρος της σχολικής Επιτροπής Κάστρου Θάσου, για το έτος 1915, ορίστηκε ο Αυγ. Αναστασιάδης⁴⁸⁸ (Παράρτημα, Γ΄, 2).

Για την λειτουργία του νέου θεσμού ο νόμος απαιτούσε από την κοινότητα την καταβολή προς τη σχολική Επιτροπή του ποσού των 50 δραχμών, το οποίο θα χρησίμευε ως αρχικό κεφάλαιο για την κάλυψη των πρώτων λειτουργικών αναγκών. Επειδή όμως η απόδοση των χρημάτων καθυστερούσε, ο υποδιοικητής Καβάλας Μ. Μαρινάκης αναγκάστηκε να στείλει στις 26-5-1915 σε όλες τις κοινότητες του νησιού συμπληρωματικό τηλεγράφημα: «*Προς Δημάρχους Θάσου, προεστώτα Παναγίας, Ποταμίας, άνω Θεολόγου, κάτω Θεολόγου, Λιμεναρίων, Κάστρου, Μαραιών, Καλλιράχης, Σωτήρος, Μεγάλου Καζαβιτίου, Μικρού Καζαβιτίου, Ραχωνίου, Αγίου Γεωργίου Θάσου εντελλόμεθα όπως καταβάλητε σχολικαίς Επιτροπαίς το υπό άρθρον 3 Νόμου 452 οριζόμενα χρήματα ίνα μη αύται εν τη αρχή*

⁴⁸⁴ Β.Δ. 19ης Αυγούστου 1914 «Περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσεως των νέων χωρών κλπ» ΦΕΚ 234/21-8-1914, άρθρο 6.

⁴⁸⁵ Ο.π., άρθρο 8, παρ. 3.

⁴⁸⁶ Ο.π., άρθρο 8, παρ. 2.

⁴⁸⁷ Νόμος 1286/10-4-1918 «Περί συστάσεως σχολικών επιτροπών και σχολικών ταμείων της μέσης εκπαίδευσεως», ΦΕΚ 367/9-12-1914.

⁴⁸⁸ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Γ΄, 2.

της εφαρμογής του Νόμου ευρεθόσι προ δυσκολιών και αποτύχη ο Νόμος. Συμφώνως Νόμου δήμος θέλει καταβάλη Δραχμάς 100, Κοινότητες δε πενήκοντα. αναφέρετε λήψιν και εκτέλεσιν παρούσης»⁴⁸⁹.

Με την οριστική κατάργηση των κοινοτικών σχολείων τη δεκαετία του '20 γίνεται εκ νέου ο αναπροσδιορισμός του ρόλου των σχολικών Επιτροπών⁴⁹⁰. Η σύνθεσή τους γίνεται πλέον πενταμελής, καθώς απαρτίζονται από το διευθυντή του σχολείου, ένα κοινοτικό σύμβουλο, έναν εκκλησιαστικό επίτροπο της οικίας ενορίας και δύο γονείς⁴⁹¹.

Παρ' όλη τη συρρίκνωση του ρόλου της σχολικής Εφορείας και της μετέπειτα σχολικής Επιτροπής, ο θεσμός αυτός εξακολουθούσε να έχει δυναμική παρουσία στα εκπαιδευτικά δρώμενα της κοινότητας Κάστρου, καθώς για το δυσεπίλυτο πρόβλημα της σχολικής στέγης κανένα ενδιαφέρον δε επιδείκνυε η ελληνική κυβέρνηση. Το έτος 1918 οι σχολικοί Επίτροποι των σχολείων της Κοινότητας συμμετέχουν ως μέλη της συντονιστικής Επιτροπής για την αποπεράτωση των εργασιών στο ενιαίο σχολείο Κάστρου – Λιμεναρίων⁴⁹². Επίσης το έτος 1925 συναντούμε τη Σχολική Επιτροπή της κοινότητας Κάστρου–Λιμεναρίων, που απαρτιζόταν από τους Δημήτριο Βλαχίδη, Παπαϊωάννου, και Γεώργιο Αναγνωστούδη να συνυπογράψει την επιστολή της Κοινότητας προς την μονή Βατοπαιδίου με την οποία ζητούσε πασσάλους καστανιάς για την περίφραξη της αυλής του σχολείου. Στη επιστολή αυτή αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Επειδή δε το προαύλιον τούτο είναι απόλυτος ανάγκη να περιορισθή η Σχολική Επιτροπή κατορθώσασα να εξοικονομήση το απαιτούμενον σύρμα, ευρίσκεται σήμερον εις δύσκολον σημείον να αγοράση και τα απαιτούμενα προς περίφραξιν ξύλα»⁴⁹³. Αναφέρεται επίσης ότι τα υλοτομικά της ξυλείας που απαιτούνταν θα αναλάμβανε να πληρώσει η Σχολική Επιτροπή, «κατορθώσασα να τα εξοικονομήση, δια του επιδόντος την παρούσαν πλοιάρχου Θεοδώρου Αναγνωστούδη, εις τον οποίον θα παραδοθή η ξυλεία».⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σ. 107. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Η παιδεία στη Θάσο...», ο.π., σ. 462

⁴⁹⁰ Νόμος 2508/21-9-1920 «Περί εξακριβώσεως και διαχειρίσεως των περιουσιών και πόρων των εν ταις Νέαις Χώραις από Τουρκοκρατίας Χριστιανικών κοινοτήτων», ΦΕΚ 221/28-9-1920., άρθρο 1° .

⁴⁹¹ Νόμος 5019/8-6-1931 «Περί ιδρύσεως Σχολικών Ταμείων και Σχολικών Εφορειών» ΦΕΚ, 160/15-6-1931.

⁴⁹² ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου...», ο.π., σσ. 170-171.

⁴⁹³ Α.Ι.Μ.Β., φακ 210, αρ. εγ 124-126. Βλ. Παράρτημα, Β, 6.

⁴⁹⁴ Ομοίως.

5. Τα οικονομικά των σχολείων

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, μια από τις σημαντικότερες αρμοδιότητες της σχολικής Εφορείας ήταν η γενική εποπτεία των σχολών του Κάστρου και η διαχείριση των οικονομικών τους θεμάτων. Καθ' όλη τη χρονική περίοδο που εξετάζουμε υπήρχαν πολλά και δυσεπίλυτα προβλήματα όπως η κακή κατάσταση των διδακτηρίων και οι μεταβαλλόμενες εκπαιδευτικές ανάγκες της Κοινότητας. Οι έφοροι έπρεπε να εξοικονομήσουν όσο το δυνατόν περισσότερα χρήματα, ώστε να καλύψουν τις άμεσες ανάγκες της μισθοδοσίας του εκπαιδευτικού προσωπικού, της ενοικίασης κτιρίων ως εκπαιδευτικά καταστήματα, της συντήρησης του κοινοτικού διδακτηρίου και των λειτουργικών δαπανών όπως η καύσιμη ύλη, τα έπιπλα, η γραφική ύλη και τα εποπτικά μέσα.

Το ελεύθερο ελληνικό κράτος μέσω των φιλεκπαιδευτικών συλλόγων χρηματοδοτούσε εκείνες μόνο τις περιοχές που ο κίνδυνος εκσλαβισμού ήταν μεγάλος. Το Κάστρο και η Θάσος γενικότερα με τον αμιγή ελληνικό τους πληθυσμό δεν ανήκαν σε αυτές τις περιοχές. Η μόνη βοήθεια, ενδεχομένως και για το Κάστρο, προερχόταν έμμεσα από το φιλεκπαιδευτικό σύλλογο Παναγίας «Φοίνιξ», που λειτουργούσε εκ μέρους όλου του νησιού και ο οποίος διατηρούσε στενές επαφές με τον «Ελληνικό Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Κωνσταντινούπολης» και το «Μακεδονικό Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Σερρών». Στα πρακτικά του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών έτους 1875 αναφέρεται ότι «βιβλία διδακτικά και υλικόν γραφής διενεμήθησαν δωρεάν εις άπορους μαθητάς και μαθήτριας 66 Σχολείων, κωμών και κωμοπόλεων της Μακεδονίας και της πόλεως Σερρών, εσχάτως δε και εις την νήσον θάσον δια της εκεί επ' αισίσις οιωνοίς ιδρυθείσης αδελφότητος “Φοίνιξ”, μεθ' ής, αναγγειλάσης ημίν την σύστασίν της, συνεδέσαμεν αδελφικάς σχέσεις»⁴⁹⁵. Παράλληλα στα πρακτικά του Φιλεκπαιδευτικού συλλόγου της Κωνσταντινούπολης στις 9 Μαΐου 1876 αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι «εκ της Παναγίας της Θάσου η Αδελφότης ο Φοίνιξ ζητεί προσηκόντως την συνδρομήν του Συλλόγου, διότι επί της μικράς εκείνης νήσου η φιλομουσία των κατοίκων ίδρυσε πολλαχού εκπαιδευτήρια, περιέχοντα εν συνόλω 550 μαθητάς. Εκ των δέκα χωρίων πάντα σχεδόν κέκτηνται αλληλοδιδασκτικά σχολεία, εν εξ αυτών έχει

⁴⁹⁵ ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ Α., ΜΠΑΚΑ Ι., ο.π., σ. 343.

και αλληλοδιδασκτικόν και ελληνικόν, ενός άλλου το σχολείον εκλείσθη ένεκα διχονοιών και έτερον διελύθη ένεκα ελλείψεως πόρων»⁴⁹⁶.

Ανάλογη ήταν και η προσπάθεια του διευθυντή των σχολείων της Παναγίας Αλέξανδρου Γεωργιάδη, ο οποίος ευρισκόμενος στη Κωνσταντινούπολη τον Αύγουστο του 1906 συνέταξε έγγραφη αναφορά προς το Β. Μυστακίδη, καθηγητή της Μεγάλης του Γένους Σχολής και μέλος του φιλεκπαιδευτικού συλλόγου Κων/πολης, με τη οποία εξέθετε την κατάσταση της εκπαίδευσης σε ολόκληρο το νησί, με στόχο να αποσπάσει κάποια οικονομική βοήθεια⁴⁹⁷.

Δεν γνωρίζουμε αν κάποια από αυτές τις ενέργειες ωφέλησαν και την κοινότητα Κάστρου, δεδομένου ότι σε αυτό το χωριό δε λειτούργησε φιλεκπαιδευτικός σύλλογος όπως σε άλλα χωριά του νησιού. Έτσι το έργο της σχολικής Εφορείας γινόταν ακόμα δυσκολότερο.

Η κοινότητα Κάστρου αρχικά δαπανούσε τα λιγότερα χρήματα για τη λειτουργία του σχολείου της σε σχέση με τα άλλα χωριά του νησιού. Από στατιστικό πίνακα σχ. έτους 1894-1895 βλέπουμε το σχολείο του Κάστρου, με 450 γαλλικά φράγκα σχολικό προϋπολογισμό, να κατατάσσεται στις τελευταίες θέσεις μαζί με τις κοινότητες του Λιμένα, των Μαριών και της Ποταμιάς, οι οποίες, όμως, είχαν λιγότερο πληθυσμό. Την ίδια περίοδο η Παναγία, που διέθετε φιλεκπαιδευτικό σύλλογο, δαπανούσε για τα σχολεία της 3.220 γαλλικά φράγκα και οι κοινότητες Άνω και Κάτω Θεολόγου 2.070 γαλλικά φράγκα⁴⁹⁸. Όμως πέντε χρόνια αργότερα παρατηρείται υπερτριπλασιασμός των δαπανών για το σχολείο, αφού το ποσό που ξοδεύεται ανέρχεται σε 1.600 γαλλικά φράγκα και είναι το δεύτερο μεγαλύτερο ποσό μετά από αυτό των 1.800 γαλλικών φράγκων που δαπανά η κοινότητα Παναγίας⁴⁹⁹.

Οι οικονομικοί πόροι από τους οποίους οι Έφοροι αντλούσαν τα απαραίτητα χρήματα για τη λειτουργία των σχολείων κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, ήταν πρωτίστως η οικονομική ενίσχυση των δύο και αργότερα των τριών εκκλησιών του χωριού, η κοινοτική επιχορήγηση από το δημοτικό φόρο και το φόρο σφαγής ζώων, η ενοικίαση των κτημάτων της σχολής, τα δικαιώματα εγγραφής των μαθητών, η

⁴⁹⁶ Ε.Φ.Σ.Κ., Πρακτικά, συνεδρ. ΥΟ (470), τόμ. Γ' (1875-76), Κωνσταντινούπολη 1877, σ. 192

⁴⁹⁷ ΜΑΝΑΦΗ Κ., ο.π., σσ. 88-89.

⁴⁹⁸ ΧΙΟΝΗ Κ., *Η παιδεία στην Καβάλα...*, ο.π., σ. 69.

⁴⁹⁹ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, *Πίναξ γενικός των εν τη ευρωπαϊκή Τουρκία ελληνικών σχολείων*, Κων/πολη 1902, σσ. 120-121. Στον πίνακα αυτό ο συντάκτης έχει ως βάση την από 20 -6-1900 αναφορά του Γενικού Επιθεωρητή των σχολείων της Μακεδονίας Δ. Σάρρου, όπως αυτή δημοσιεύεται στο ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗ Π., ο.π., σ. 169. Ωστόσο ο συντάκτης των πινάκων εκ παραδρομής έβαλε αντίθετα τις στήλες του αριθμού των δασκάλων και του δαπανούμενου ποσού που αφορούν τις κοινότητες Κάστρου και Ποταμιάς.

έκδοση λαχείων, η διοργάνωση θεατρικών παραστάσεων με εισιτήριο, τα δημοτικά πρόστιμα και οι δωρεές κατοίκων και ευπόρων αποδήμων. Οι περισσότερες από τις παραπάνω πηγές εσόδων εξακολούθησαν να χρηματοδοτούν και να καλύπτουν σχολικές ανάγκες και μετά την απελευθέρωση.

5.1. Εκκλησιαστική επιχορήγηση

Η εκκλησιαστική επιχορήγηση ήταν η σημαντικότερη πηγή των σχολικών εσόδων σε όλη τη διάρκεια της χρονικής περιόδου που εξετάζουμε. Από τη στιγμή που το ναρθηκοδιδασκαλείο έδωσε τη θέση του αρχικά στο αλληλοδιδασκτικό και αργότερα στο συνδιδασκτικό σχολείο, ένα μεγάλο μέρος των εσόδων της εκκλησίας δαπανάται για τη μισθοδοσία των δασκάλων και για τη συντήρηση του εκκλησιαστικού κτιρίου που στέγαζε το σχολείο. Τα ετήσια έσοδα της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου ήταν ικανοποιητικά για την εποχή εκείνη αφού κατά το έτος 1876 είχαν μπει στο ταμείο της εκκλησίας 3.319 γρόσια⁵⁰⁰.

Στον Κοινοτικό κώδικα των ετών 1864-1923, υπάρχουν πολλές αναφορές, που αναδεικνύουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο της τοπικής εκκλησίας στην ανάπτυξη της εκπαίδευσης και στην πνευματική αναγέννηση του χωριού. Σε πρακτικό του έτους 1875 αναφέρεται ότι «1000,1 (γρόσια) εδόθησαν εις τον διδάσκαλον» και «81 δόθισαν εις τον διδασκαλον». Το ταμείο της εκκλησίας δηλαδή ανέλαβε εξ ολοκλήρου την αποπληρωμή της μισθοδοσίας του δασκάλου δίνοντας 1.081 γρ. Το 1876 δίνονται «δια τον διδάσκαλον 95 του Μάρκου [...], 159 τα άνωθεν δια τον διδάσκαλον». Στο κατάστιχο δοσοληψιών εκκλησίας αγίου Αθανασίου αναφέρονται για το Φεβρουάριο του ίδιου έτους διάφορα ποσά ως εκκλησιαστική επιχορήγηση για το σχολείο: «90 γρ. έξοδα εις το σχολείον», «200 γρ. εις τον διδάσκαλον, «17 γρ. εις τον δάσκαλον έξοδα». Σε πρακτικό του έτους 1877 αναφέρεται ότι από το εκκλησιαστικό ταμείο δόθηκαν «1.000 εις τον διδάσκαλον [...], 18 γρ. μερούσια (μεροκάματα) εις το σχολείον [...], 96 έξοδα δια το σχολείο - από τον Μάρκον, 62 μερούσια του Δημήτρη Σιώμη δια το σχολείο – πάζωμα [...], 20 εις το σχολείον ξηνόσυρμα (επισκευή σκεπής)

⁵⁰⁰ «Ιανουάριος 512, Φεβρουάριος 174, Μάρτιος 259, Απρίλιος 389, Μάιος 265, Ιούνιος 163, Ιούλιος 728, Αύγουστος 197, 7βριος 121, 8βριος 112, Νοέμβριος 127, δεκέμβριος 272...». Κατάστιχο δοσοληψιών Εκκλησίας Αγίου Αθανασίου από το Αρχείο της οικογένειας Σταμπούλη. Στο ίδιο κατάστιχο υπάρχουν αναφορές σε έσοδα της Εκκλησίας από τις γιορτές αγίων κατά τον μήνα Ιανουάριο παρελθόντος έτους: «από 17 ιανουαρίου του αγίου αντονίου γρ 25, ιανουαρίου 18 του Αγίου αθανασίου της γιουρτάδης γρ 425, ιανουαρ. 20 του αγίου ευθιμίου γρ. 18». Βλέπουμε ότι τα έσοδα της εκκλησίας την ημέρα της ιεράς πανήγυρης του αγίου Αθανασίου ήταν εντυπωσιακά αυξημένα.

[...], 40 τον Μάρκον τζιάμια και λοιπά δια το σχολείον...»⁵⁰¹. Βλέπουμε δηλαδή ότι κατά το έτος 1877 έγινε ριζική ανακαίνιση του σχολικού διδακτηρίου με χρήματα που κατέβαλε αποκλειστικά το ταμείο της εκκλησίας, αφού αλλάχτηκαν τζάμια, πατώματα και κεραμίδια⁵⁰².

Στο πρακτικό της 24^{ης} Ιουλίου 1878 του Κοινοτικού κώδικα των ετών 1864- 1923 γίνεται η πρώτη αναφορά για συστηματική χρηματοδότηση της σχολικής Εφορείας. Πρόκειται για 1.408 γρ. εκ των οποίων τα 907,10 από το δημοτικό φόρο και τα 500,30 από την εκκλησία του Αγίου Αθανασίου. Τα χρήματα αυτά κάλυψαν μόνο την αμοιβή του δάσκαλου⁵⁰³.

Σε πρακτικό του έτους 1890 είναι καταγεγραμμένο ποσό ύψους 3.151,3 γρ. που δόθηκε από το ταμείο της εκκλησίας για το σχολείο και 143 γρόσια για να αγοραστούν σανίδια για το σχολείο, ενώ το 1894 και 1895 δόθηκαν 531 και 177 γρ. αντίστοιχα ως έναντι για την αμοιβή των δασκάλων. Το 1896 η σχολική εφορεία επιχορηγείται με 1.042, 2 γρ. από το εκκλησιαστικό ταμείο, το οποίο το έτος 1897 καταβάλει άλλα 66 γρ. στο δάσκαλο για λογαριασμό της Εφορείας. Το 1899 υπάρχει επιχορήγηση της Εφορείας από τα ταμεία και των δύο εκκλησιών. Η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου προσέφερε 600 γρ. και η Εκκλησία του Αγίου Γεωργίου 880 γρ. Την επόμενη χρονιά τα ταμεία των δύο εκκλησιών κατέβαλαν συνολικά 4.309 γρ. για τη μισθοδοσία των δασκάλων⁵⁰⁴.

Τα χρήματα που είχαν συγκεντρωθεί στα ταμεία των εκκλησιών από τις ενοικιάσεις των ελαιοκτημάτων που διέθεταν και από την οικονομική συνεισφορά των πιστών για την αγορά κεριών και στην περιφορά του δίσκου, δημιούργησαν ένα κεφάλαιο το οποίο υπερκάλυπτε τις εκκλησιαστικές ανάγκες. Έτσι πολλοί προσέφευγαν στο εκκλησιαστικό ταμείο για να δανειστούν με τη μορφή έντοκου ομολόγου, προκειμένου να καλύψουν άμεσες ανάγκες. Το 1864 η εκκλησία αγίου Αθανασίου διέθεσε 14 τέτοια ομόλογα που έφτασαν τα 104 μέχρι το έτος 1904. Με τον τρόπο αυτό η εκκλησία από τη μια εξυπηρετούσε κατοίκους που είχαν άμεση οικονομική ανάγκη και από τη άλλη αποκτούσε επιπλέον εισοδήματα, τα οποία

⁵⁰¹ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου...», ο.π., σ. 164

⁵⁰² Τα μεροκάματα των εργατών πρέπει επίσης να αφορούσαν και επιχρίσματα, αφού στον τοίχο που βρίσκεται προς νότο αναγράφεται ο αριθμός 1896. Στον τοίχο αυτόν υπήρχαν δύο επιπλέον παράθυρα, τα οποία και κλείστηκαν για άγνωστο λόγο.

⁵⁰³ «Αυθμερόν εμετρήθησαν χίλια τετρακόσια οκτώ γρόσια στους εφόρους της σχολής, τα μεν εννεακόσια επτά 907,10 πηγάζοντα εκ του δημοτικού φόρου, τα δε 500,30 εκ της εκκλησίας, οίτινες εμέτρησαν εις τον διδάσκαλον Θ. Παπαϊκονόμου» Βλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένας κώδικας από το Κάστρο ...», ο.π., σ. 728.

⁵⁰⁴ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο...», ο.π., σσ. 166-167

διέθετε για τη συντήρηση και λειτουργία των σχολείων, την πληρωμή των δασκάλων και την κατασκευή κοινωφελών έργων⁵⁰⁵.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του έτους 1895, κατά το οποίο η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου είχε διαθέσει 72 έντοκα ομόλογα και το «*δε εισπραχθέν ποσό εκ τόκων και κεφαλαίων ομολόγων συμποσούμενον εις γρόσια εξ χιλιάδες εκατόν ενενήκοντα γρόσια (αριθ. 6.190) παρεδόθησαν εκτάκτως τη προεστοδημογεροντία προς φύλαξιν δια επείγουσας ανάγκας της Σχολής, δικαιουμένη ίνα τοκίση εξ αυτών ποσόν ουχί ανώτερον των δέκα λιρών οθωμ. (10)*»⁵⁰⁶. Με την προσφορά αυτή της εκκλησίας, η Εφορεία απέκτησε ένα σεβαστό αποθεματικό ποσό, ενώ ο έντοκος δανεισμός ενός τμήματος (1.770 γρ) θα της απέφερε επιπλέον έσοδα.

Η οικονομική συνεισφορά των εκκλησιών συνεχίστηκε και τον επόμενο αιώνα. Στο βιβλίο εσόδων και εξόδων της Κοινότητας Κάστρου (1911-1915) υπάρχουν καταγεγραμμένα ποσά που προέρχονται από τα ταμεία των δύο εκκλησιών. Το έτος 1911 το ταμείο της εκκλησίας των Λιμεναρίων κατέβαλε 1.143 γρ , ενώ της εκκλησίας του Κάστρου 1.338,5 γρ.⁵⁰⁷. Τα στοιχεία για τα επόμενα έτη είναι ελλιπή και για το έτος 1912 καταγράφεται μόνο το ποσό των 894 γρ από το ταμείο της εκκλησίας των Λιμεναρίων και για το έτος 1915 ποσό 285 γρ από το ταμείο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου και 120 γρ. της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου⁵⁰⁸.

Αν και δεν υπάρχει συνέχεια στην καταγραφή των εκκλησιαστικών επιχορηγήσεων για την λειτουργία των σχολείων της κοινότητας Κάστρου, εν τούτοις φαίνεται ότι στους δύσκολους καιρούς της καταστρατήγησης των δημοτικών φόρων για τα σχολεία από την τουρκική κυβέρνηση μετά το 1902, όπως θα δούμε παρακάτω, η εκκλησία στάθηκε ο σημαντικότερος αρωγός της κοινοτικής εκπαίδευσης στο Κάστρο. Αποκορύφωμα αυτής της συστράτευσης της εκκλησίας στην αναβάθμιση της παρεχόμενης εκπαίδευσης στο χωριό ήταν και η προσφορά 2.000 δραχμών από το ταμείο του Ιερού Ναού Αγίου Αθανασίου και 1.570 δραχμών σε ομόλογα μαζί με τους τόκους από το ταμείο του Ιερού Ναού Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, κατά το σχ. έτος 1918-1919 για την αποπεράτωση του υπό ανέγερση σχολικού κτιρίου, που θα στέγαζε το ενιαίο δημοτικό σχολείο Κάστρου – Λιμεναρίων. Το πόσο σημαντικά ήταν τα ποσά αυτά για την εποχή εκείνη φαίνεται από το γεγονός ότι στο πρακτικό της 8ης Σεπτεμβρίου του 1918 η ειδική επιτροπή που είχε οριστεί για την

⁵⁰⁵ ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένας κώδικας από το Κάστρο...», ο.π., σσ. 726-743.

⁵⁰⁶ Ο.π., σ. 734.

⁵⁰⁷ Βιβλίο εσόδων και εξόδων της Κοινότητας Κάστρου (1911-1915), σ.6.

⁵⁰⁸ Βιβλίο εσόδων και εξόδων της Κοινότητας Κάστρου (1911-1915), σσ. 10, 16 & 18.

αποπεράτωση του έργου όριζε ότι «*το όνομα του εισφέροντος (ή το όνομα υπέρ ου η προσφορά) άνω των 2.000 δραχμών θα αναγραφεί επί μαρμάρινης πλακός τοποθετησομένης άνωθεν μιας των 4 μεγάλων αιθουσών της σχολής*»⁵⁰⁹.

5.2. Κοινοτική επιχορήγηση

Η είσπραξη και απόδοση του δημοτικού φόρου για τα σχολεία ήταν έργο του εισπρακτικού μηχανισμού των κοινοτήτων και της Γενικής Διοίκησης του Νησιού. Οι σχολικοί φόροι ήταν τρεις: α) ο φόρος του πεύκου, β) ο φόρος στα εισαγόμενα και εξαγόμενα προϊόντα και γ) ο φόρος σφαγείου.

Ο «*φόρος του πεύκου*» είχε ψηφιστεί από τη «*Γενική Συνέλευση*» του νησιού και επιβαλλόταν σε όσους χρησιμοποιούσαν τον πευκοφλοιό για να παράγουν πίσσα (κατράμι). Ήταν το σημαντικότερο δημοτικό έσοδο των σχολείων, αφού ανερχόταν σε 20% επί της αξίας του πευκοφλοιού και συγκεκριμένα ένας «*παράς*»⁵¹⁰ για κάθε «*οκά*».⁵¹¹ Με δεδομένο, επίσης, ότι ένα μεγάλο μέρος της οικονομίας του νησιού στηριζόταν στην επεξεργασία του πευκοφλοιού, που υπήρχε άφθονο στη Θάσο, φαίνεται ακόμη περισσότερο η ανακούφιση που προσέφερε η απόδοση αυτού του φόρου στα σχολεία. Ιδιαίτερα για το Κάστρο το ποσό που εισέπραττε το σχολείο από το φόρο αυτό ήταν πολύ σημαντικό, αφού η κοινότητα Κάστρου είχε τη μεγαλύτερη παραγωγή πίσσας στο νησί από το 16^ο αιώνα⁵¹². Η είσπραξη γινόταν από υπάλληλο της κοινότητας και αποδιδόταν στη σχολική Εφορεία τμηματικά.

Ο «*φόρος επί των εισαγομένων και εξαγομένων προϊόντων*» ήταν εξίσου υψηλός, αφού κι αυτός έφτανε το 20% επί της αξίας των προϊόντων. Βέβαια το μεγαλύτερο μέρος αυτών των εισπράξεων δίδοταν για την κατασκευή κοινοτικών έργων, ιδιαίτερα για τη διάνοιξη και επισκευή δρόμων και ένα μέρος μόνο αποδιδόταν στα σχολεία. Είχε ψηφιστεί κι αυτός από τη «*Γενική Συνέλευση*» του νησιού και ορίστηκε σε υψηλά επίπεδα, όπως και ο φόρος του πεύκου, σε μια προσπάθεια εξεύρεσης χρημάτων για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης στη Θάσο⁵¹³.

⁵⁰⁹ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου...», ο.π., σσ.170-171.

⁵¹⁰ Το κατώτερο σε αξία τουρκικό νόμισμα (το 1/10 του γροσίου) που έπαψε να κυκλοφορεί από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. ΤΣΙΟΥΝΗ Σ. *Επίτομο νέο λεξικό της ελληνικής γλώσσας*, εκδ. Επιμορφωτικός Εκδοτικός Οργανισμός, Αθήνα, χ.η., σ. 1067.

⁵¹¹ Μονάδα βάρους που χρησιμοποιόταν παλαιότερα και στην Ελλάδα ίση με 1.280 γραμμάρια. ΓΕΩΡΓΟΠΑΠΑΔΑΚΟΥ Α., *Το μεγάλο λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας*, εκδ. Μαλλιάρης – Παιδεία, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 705.

⁵¹² ΜΠΑΛΤΑ Ε., ο.π., σσ. 514-515 (πίνακας 2β) & 518-519 (πίνακας 3β).

⁵¹³ «...ενώ ο μεν δημοτικός φόρος του πεύκου εψηφίσθη υπό της γενικής συνελεύσεως δια τα σχολεία και ωνομάσθη δημοτικός φόρος προς εύκολον είσπραξιν, εισεπράττετο δε παρά του ταμίου των σχολών, ο δ'

Τους σχολικούς φόρους συμπλήρωνε ο «φόρος σφαγείου», που επιβαλλόταν σε όσους χρησιμοποιούσαν τα υποτυπώδη κοινοτικά σφαγεία για την σφαγή βοοειδών και αμνοεριφίων. Ο φόρος αυτός, όπως θα δούμε παρακάτω, αποτελούσε σημαντικό έσοδο για τα σχολεία.

Η αλλαγή της αιγυπτιακής πολιτικής στη Θάσο, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, είχε άμεσο αντίκτυπο και στον τρόπο διάθεσης των δημοτικών φόρων. Έτσι, μετά από μια πολυετή και ευεργετική για τα σχολεία της Θάσου φοροεισπρακτική πολιτική, η αιγυπτιακή διοίκηση του νησιού αφαίρεσε από την κοινότητα το δικαίωμα είσπραξης των φόρων του πεύκου και των αποικιακών προϊόντων και ανέθεσε αυτήν την αρμοδιότητα στις κατά τόπους αστυνομικές αρχές. Η απόδοσή τους θα γινόταν στο δημαρχείο και από εκεί με αδιαφανείς διαδικασίες θα δίδονταν για την κάλυψη διαφόρων κοινοτικών αναγκών. Στο σχέδιο αναφοράς που ετοίμασαν οι αντιπρόσωποι της Θάσου για την επικείμενη συνάντησή τους με τον χεδίβη της Αιγύπτου Αμπάς Χιλμή Β΄ το έτος 1901 καταγγέλλουν «την παράνομον ιδιοποίησιν υπό της διοικήσεως των δημοτικών φόρων του πεύκου και του επί της εισαγωγής και εξαγωγής των αποικιακών» η οποία προφασιζόμενη «ότι οι δημοτικοί φόροι υπάγονται εις το δημαρχείον, του οποίου την εξουσίαν περιεβλήθη δια των ζαμπετάδων (Τούρκοι αστυνόμοι), ανέθεσεν εις τοιούτους την είσπραξιν των δημοτικών φόρων, ους άγνωστον εις ποίας ανάγκας τους μεταχειρίζονται, κατά πάσαν όμως πιθανότητα προς πλήρωσιν των θυλακίων τους»⁵¹⁴.

Η απογοήτευση των κατοίκων του νησιού ήταν προφανής, καθώς θεωρούσαν ότι ελλείπει οικονομικών πόρων τα σχολεία δε θα μπορούσαν να λειτουργήσουν και θα έκλειναν. Οι Θάσιοι ξεσηκώθηκαν και ο χεδίβης της Αιγύπτου απέστειλε τον Χαϊρή πασά για να ελέγξει από κοντά την κατάσταση. Οι αντιπρόσωποι του νησιού στην αναφορά τους προς τον πασά ανέλυσαν την κατάσταση που είχε διαμορφωθεί από την αλλαγή του φοροεισπρακτικού καθεστώτος και τη δεινή οικονομική θέση, στην οποία είχαν περιέλθει τα σχολεία ελλείπει επαρκούς χρηματοδότησης: «Δια της (Γενικής) συνελεύσεως ταύτης προ ετών εκανονίσθη τη εγκρίσει και της Σεβ. Διοικήσεως δια την συντήρησιν των σχολών της Θάσου σχολικός φόρος 100 παράδων

έτερος (επί της εισαγωγής και εξαγωγής των αποικιακών) εισπραττόμενος παρά των προεστώτων εδαπανάτο μέρος εις τα σχολεία, μέρος δε εις οδούς ή άλλας ανάγκας των κοινοτήτων. Εννόητον όθεν ότι, εάν δεν επρόκειτο περί των σχολείων, βεβαίως δε θα ωρίζετο τσαούτη καταθλιπτική δημοτική φορολογία εις παράς εις εκάστην οκάν πευκοφλοιού ήτοι 20%, ούτε εις τ' αποικιακά είδη ήτο ανάγκη να τεθή τιαούτη φορολογία, αφού η μικροτέρα εξήρκει δια τας οδούς των χωρίων...». Βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., ο.π., αρ. εγ. 58, σ. 159.

⁵¹⁴ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., ο.π., αρ. εγ. 58, σ. 159.

επί 100 οκάδων πεύκου, [...] και δημοτικός φόρος, εξ ου μέρος μεν εξωδεύοντο εις τα Σχολεία εκάστου χωρίου, μέρος δε δι επιδιορθώσεις υδραγωγείων και καλλωπισμών δρόμων, η δε διαχείρισις εγένετο υπό της προεστοδημογεροντίας εκάστου χωρίου. Εσχάτως η Σεβ. Διοίκησις λαβούσα την διαχείρισιν αυτοβούλως εξοδεύει αυτόν και επειδή δεν υπάρχουν άλλοι πόροι προς συντήρησιν των σχολών μας, γίνεται ανάγκη, όπως κλείσωσι ταύτα...»⁵¹⁵.

Ο φόρος σφαγείου εξακολουθούσε να λαμβάνεται από τα σχολεία, αλλά όχι για μεγάλο χρονικό διάστημα. Οι νέοι «αφέντες» του νησιού, οι Τούρκοι, δια μέσου ενός δαιμόνιου διοικητή κατάφεραν να αποσπάσουν τα έσοδα και από αυτόν τον φόρο, που εισέπρατταν τα σχολεία. Στις 14 Αυγούστου του 1902 ο αντιπρόσωπος του ζαμπετά (αστυνόμου) Θάσου, Οσμάν, με μια επιστολή που «υπερχείλιζε» από αγάπη και ενδιαφέρον για την οικονομική και πνευματική ανάπτυξη του νησιού, προσπάθησε με δόλιο τρόπο να συλλέξει στοιχεία γι αυτόν το φόρο και για τον τρόπο διάθεσης των εσόδων: «...Απέναντι της σφαγής της εισπράξεως τι γίνεται το έτος; Τα χρήματα εις τίνα ιερόν σκοπόν δαπανώνται; Διατηρούνται τα σχολεία, αι εκκλησίαι και οι έχοντες έλειψιν τινα κατά το σώμα και οι λοιποί πτωχοί; Υπάρχει υπόλοιπον εκ των χρημάτων τούτων; [...] Καθότι αν η εκκλησία και τα σχολεία σας ευρίσκονται εν ανθηρά καταστάσει τούτο είναι το πρώτισον όπερ ευχαριστή τον φιλόλαον και Γαληνότατον ημών Ανακτα (Σουλτάνο) και πάλιν σας λέγω αφού καλώς σκεφθήτε απαντήσατε»⁵¹⁶. Ένα χρόνο αργότερα και συγκεκριμένα στις 25 Σεπτεμβρίου του 1903 ο Τούρκος διοικητής της Θάσου Κιαζήμ, ζήτησε από τις κοινοτικές αρχές, με αμεσότερο και επιτακτικότερο ύφος αυτή τη φορά, να αναφέρουν με μεγαλύτερη σαφήνεια τα στοιχεία που αφορούσαν το φόρο σφαγείου: «Κύριοι εντέλεστε όπως γνωστοποιήσατε ημίν εκτενώς το ποσόν του φόρου σφαγής «καν παρασί» όστις ανέκαθεν λαμβάνεται επ' ονόματι των Εκκλησιών και Σχολών του Χωρίου σας»⁵¹⁷.

Οι προθέσεις του διοικητή αποκρυσταλλώθηκαν στην από 20 Ιουλίου 1904 επιστολή του προς τις Μουχαροδημογεροντίες Θάσου. Με την επιστολή αυτή κοινοποιούσε αυτοκρατορικό διάταγμα, σύμφωνα με το οποίο η είσπραξη του φόρου σφαγείου θα εντασσόταν στο εξής, όπως και οι άλλοι φόροι, σε ένα κεντρικό

⁵¹⁵ Αναφορά των αντιπροσώπων της Θάσου στον αντιπρόσωπο του χεδίφη της Αιγύπτου, Χαϊρή Πασσά στις 27/8/1901. Βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., ο.π., εγ. 58, σσ. 169-170.

⁵¹⁶ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σσ. 7 - 8. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένα πρωτόκολλο εισαγομένων εγγράφων...», ο.π.,93.

⁵¹⁷ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σ. 115. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ ο.π., σ.104. Βλέπε και ΒΑΚΟΥΦΑΡΗ Π., «Τουρκικές παρεμβάσεις...», ο.π., σ 103.

φοροεισπρακτικό σύστημα και θα αποδιδόταν στο Δημαρχείο. Από εκεί και σύμφωνα με τις σχολικές ανάγκες, που θα ενέκρινε η τουρκική διοίκηση, θα γινόταν η διάθεση ενός μέρους των εισπράξεων: *«Παρά του Υψ. Υπουργείου των εσωτερικών γνωστοποιείται ημίν ότι συνεπεία αποφάσεως του τμήματος των Οικονομικών του Συμβουλίου του Κράτους εξεδόθη Υψ. Αυτοκρατορικών διάταγμα ίνα ο φόρος σφαγής μη εισπράττεται επ' ονόματι των Σχολών και Εκκλησιών, όπερ δεν είναι και ορθόν, αλλά από τούδε να εισπράττεται παρά της Δημαρχίας συνωδά τω γενικό συστήματι εν ανάγκη δε να βοηθώνται τα Σχολεία και αι Εκκλησίουι εκ των χρημάτων τούτων αναλόγως των εισπράξεων και ίνα μη λαμβάνηται εκ της νήσου ο πρόσθετος τούτος φόρος δι' όπερ τα απαιτούμενα διεβιβάσθησαν εις το Υψ. Υπουργείον της Παιδείας»*⁵¹⁸.

Η δραματική μείωση των σχολικών εσόδων από την αφαίρεση όλων των εσόδων από τους σχολικούς φόρους, ανάγκασε την Κοινότητα να επιβάλει στους δημότες της «φόρο εκπαίδευσης» προκειμένου να αντεπεξέλθει στις οικονομικές δυσκολίες των σχολείων. Μάλιστα η αστυνομική διεύθυνση Θάσου μετά την απελευθέρωση και συγκεκριμένα με έγγραφό της στις 28 Μαΐου του 1913 ζητούσε να ενημερωθεί από τις προεστοδημογεροντίες των κοινοτήτων *«δεδομένου ότι εισπράττετο παρά των Δημογεροντιών φόρος εκπαιδεύσεως, ποία τα έσοδα του φόρου τούτου και ποία η αναλογία επί τοις 100 εφ' εκάστου πολίτου»*⁵¹⁹. Με τα χρήματα του φόρου εκπαίδευσης η κοινότητα Κάστρου ενίσχυε και τα δύο σχολεία της. Ήδη από το πρώτο έτος της λειτουργίας του ιδιωτικού σχολείου Λιμεναρίων (1905) εγκρίθηκε ποσό ύψους 12,5 λ.Τ. για τις λειτουργικές του ανάγκες⁵²⁰. Βέβαια το ποσό αυτό ήταν ιδιαίτερα μικρό αν αναλογιστούμε ότι για τη λειτουργία του σχολείου στα Λιμενάρια κατά το σχ. έτος 1906-1907 δαπανήθηκαν συνολικά 112 λ.Τ. και 125 λ.Τ. για την αστική σχολή Κάστρου⁵²¹. Ένα μεγάλο μέρος των δαπανών, λοιπόν, έπρεπε να καλυφθεί από τις εισφορές των γονέων.

⁵¹⁸ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σ. 154. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., ο.π., 104. Βλέπε και ΒΑΚΟΥΦΑΡΗ Π., ο.π., σσ 103-104.

Βλ. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915), σ. 34 α . Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Η απελευθέρωση της Θάσου...», ο.π., σ. 24.

⁵²⁰ «Πιστοποιείται παρά του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου και της εγχωρίου Μουχταροδημογεροντίας ότι πληρώθησαν δια τας ανάγκας της ιδιωτικής σχολής Λιμεναρίων ως αρωγή εκ του κοινού ταμείου λίρας Τουρκίας δώδεκα και ημισείον (Αριθ. 12 ½). Εν Κάστρω τη 11 Αυγούστου 1905. Η Μουχταροδημογεροντία: Αναστάσιος Α. Ιατρός, Κων. Γ. Ζγουρίδης, Γεώργιος Δημητρίου, Γιαννάκης Βασιλίου, Παναγιώτης Προέδρου». Ιδιωτικό Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Ι., «Η διδασκαλία ξένων γλωσσών ...», ο.π., σ. 736.

⁵²¹ ΣΚΟΥΡΤΗ Ι., «Πληθυσμός, σχολεία και ιερείς...», ο.π., σ. 553.

Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται μερικές από τις σχολικές δαπάνες που κάλυψε η κοινοτική επιχορήγηση για τα έτη 1911, 1912, 1915⁵²².

ημερ/νία	αριθ	αιτιολογία δαπάνης	γρόσια
1/7/1911	33	Βασιλ. Χατζήν δι ενοίκια δωματίου διδασκάλου	144
1/7/1911	34	Γιαν. Καναράν έναντι ενοικίων από συνδρομήν Σχολείου	33
31/7/1911	42	Αυγ.Π. Γεωργίου, (Εφορος) Σχολικά Κάστρου	49,20
31/7/1911	43	Θεοδ. Αντωνιάδην (Εφορος) Σχολικά Κάστρου	238,20
31/7/1911	25	Εις Κυπ. Γεωργιάδην (δάσκαλος)	531
31/7/1911	26	Εις Αυγ. Φ. Κρητικόν (δάσκαλος)	539,10
8/8/1911	22	Εις Ευαγ. Φιλίππου διδασκάλισσαν Λιμεναρίων έναντι διδασκαλικής αμοιβής 1910-1911 Λιρ. Τουρκ 1	177
8/8/1911	47	Εις Νίκον Ψοφογεωργίου δια γαλάκτισμα Σχολή Λιμεναρίων	33
21/9/1911	35	Εις Παν. Κωστήν ενοίκια δωματίου διδασκαλίσης	148,20
21/9/1911	37	Εις Κυπ.. Γεωργιάδην προς εξόφλησιν μισθού του	1.030
21/9/1911	62	Εις Αυγ. Φ. Κρητικόν	82,20
21/9/1911	61	Εις Κυπ. Γεωργιάδην και Πάρπα Σάββαν	140,10
20/1/1912		Εις Αυγ. Φ. Κρητικόν προς εξόφλησιν του μισθού του	1.867,2
20/1/1912		Εις Αυγ. Φ. Κρητικόν	196,30
20/1/1912		Εις διδασκάλισσαν Λιμεναρίων	885
20/1/1912		Εις Κυπ. Γεωργιάδην	531
20/1/1912		Εις Αυγ. Φ. Κρητικόν	354
20/1/1912		Εις Ι. Π. Γεωργίου (Εφορος) τζίγκον	26.2
20/1/1912		Εις Ι. Π. Γεωργίου έξοδα Θεάτρου	6.3
20/1/1912		Εις διδασκάλισσαν Λιμεναρίων	177,20
ημερ/νία	αριθ	αιτιολογία δαπάνης	δραχμ
23/1/1915		Εις Μαστροβασίλην κτίστην δια του σχολείου απέναντι χρέους	111.65
9/3/1915		Εις διδάσκαλον Φιλοκλήμων	100
2/6/1915		Εις Νίνα διδασκάλισσα	20
28/6/1915		Εις διδάσκαλον Φιλοκλήμων προς εξόφλησιν	315,50
18/8/1915		Εις διδασκάλισσα Νίνα	196
30/8/1915		Εις Αντόνιον Α. Χαλκιά δια ενήκηον δια το Σχολήον	15

Πίνακας 8 . Σχολικές δαπάνες που καλύφθηκαν με κοινοτική επιχορήγηση

⁵²² Βιβλίο εσόδων - εξόδων κοινότητας Κάστρου (1911-1915), σσ. 6-19.

5.3. Ενοικίαση σχολικών κτημάτων

Ένα μέρος των λειτουργικών εξόδων των σχολείων καλυπτόταν από την εκμετάλλευση της σχολικής περιουσίας. Αυτή αποτελούνταν κυρίως από ελαιοκτήματα, που προέκυψαν από μεμονωμένες δωρεές ελαιοδένδρων από φιλόμους κατοίκους.

Η ενοικίαση των κτημάτων γινόταν από κατοίκους του χωριού και ανανεωνόταν κάθε έτος. Η πράξη ενοικίασης τοιχοκολλούνταν σε δημόσιους χώρους ένα μήνα πριν το πλειοδοτικό διαγωνισμό, ώστε να ενημερωθούν έγκαιρα οι ενδιαφερόμενοι και να αυξηθεί ο αριθμός των συμμετεχόντων στην πλειοδοσία γεγονός που θα σήμαινε την αντίστοιχη αύξηση στην τελική τιμή ενοικίασης⁵²³.

Ωστόσο δεν έλειπαν οι διαμαρτυρίες και οι αντιδράσεις των κατοίκων για την παράνομη και αυθαίρετη εμπλοκή πολιτικών προσώπων στην ενοικίαση των σχολικών κτημάτων⁵²⁴. Με επιστολή – καταγγελία, που αποστέλλεται την 1^η Ιανουαρίου 1895 στον Αιγύπτιο διοικητή της Θάσου Χαδμή Βέη και υπογράφεται από 112 κατοίκους και προκρίτους της αντιπολιτευτικής παράταξης, καταγγέλλεται ο προεστός της κοινότητας Κάστρου ότι, αφού προχώρησε σε παράνομη εκλογή των μελών της σχολικής Εφορείας, χωρίς την έγκριση του Μητροπολίτη, προχώρησε με αδιαφανείς διαδικασίες στην ενοικίαση των σχολικών και εκκλησιαστικών κτημάτων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν στην επιστολή τους ο προεστός της κοινότητας *«τοιχοκολλεί κοινοποιήσεις πλειστηριασμών εις απόκεντρα μέρη προς ενοικίασιν του δημοτικού φόρου και των κτημάτων της εκκλησίας και της σχολής ημών, υπογράφων μόνον αυτός και η πρωτάκουστος Εφορία της σχολής, αποκλείων τα δικαιώματα της Δημογεροντίας και των προκρίτων [...] Ενώ πάσα αρχή εις τας ενοικιάσεις των Βακουφικών κτημάτων δημοσιεύει καθ' εκάστην επί μηνός την πράξιν όπως καταστεί γνωστή τοις πάσι φροντίζουσα την δυνατοτέραν πλειοδότησιν, αυτός τουναντίον εντός μιας ημέρας μόνον και την τοιχοκόλλησιν της πλειοδοσίας ενήργησεν εις ακατάλληλον μέρος και την κατακύρωσιν αυτής την ιδίαν ημέρα, απωλέσσα η Κοινότης 10-15 λίρας οθωμανικάς τουλάχιστον εκ της εφετινής πλειοδοσίας...»*⁵²⁵.

⁵²³ «...πάσα αρχή εις τας ενοικιάσεις των Βακουφικών κτημάτων δημοσιεύει καθ' εκάστην επί μηνός την πράξιν όπως καταστεί γνωστή τοις πάσι φροντίζουσα την δυνατοτέραν πλειοδότησιν» Από την επιστολή διαμαρτυρίας των κατοίκων του Κάστρου που παρουσιάζεται στην επόμενη παράγραφο.

⁵²⁴ ΣΚΟΥΡΤΗ Ι., «Έριδες Δημογερόντων στο Κάστρο...», ο.π., σσ. 609-612.

⁵²⁵ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Πρβλ. ΣΚΟΥΡΤΗ Ι., ο.π., σσ. 609-612.

5.4. Άλλα έσοδα

Τις τρεις βασικές κατηγορίες των σχολικών οικονομικών πόρων, που αναλύσαμε παραπάνω, πλαισίωσαν και άλλοι μικρότεροι που συμπλήρωναν το εισόδημα των σχολών.

Η έκδοση ετήσιου λαχείου για το σχολείο, που κληρωνόταν στο τέλος της σχολικής χρονιάς, ήταν ένας από αυτούς. Σχετική αναφορά για την έκδοση λαχείου γίνεται για το σχολικό έτος 1908-1909 σε άρθρο της εφημερίδας *Αλήθεια* της Θεσσαλονίκης. Εκεί φαίνεται ότι η ανταπόκριση του κόσμου ήταν εντυπωσιακή και μάλιστα σε μια περίοδο που η κοινότητα ταλανιζόταν από το έντονο πρόβλημα της ενιαίας σχολικής στέγης: «Καθίσταται γνωστόν τοις ενδιαφερομένοις κυρίοις οίτινες, γενναίως υπέρ της προόδου και του κοινού καλού αισθημάτων εμπορούμενοι, ευαρεστήθησαν να υποστηρίξωσι διά της ευγενούς αυτών αρωγής το προς όφελος των Σχολών της ημετέρας κοινότητος εκδοθέν λαχείον, ότι η διά την 30ην Ιανουαρίου ορισθείσα εκκύβευσις αυτού αναβάλλεται διά την 30ήν του προσεχούς Ιουνίου. Χαμηδιέ (Λιμενάρια) Θάσου τη 12η Ιανουαρίου 1909. Η Εφορεία των Σχολών»⁵²⁶. Η επινοητικότητα του σχολικού Εφόρου Αύγουστου Αναστασιάδη είχε επιφέρει ένα ακόμη έσοδο για τα σχολεία του Κάστρου.

Σημαντικά έσοδα επέφεραν και οι σχολικές θεατρικές παραστάσεις στις οποίες υπήρχε ένα συμβολικό εισιτήριο. Οι εκδηλώσεις αυτές ήταν και οι μοναδικές του είδους για την ψυχαγωγία και την τέρψη των σκληρά εργαζόμενων κατοίκων στα μεταλλωρυχεία, γι' αυτό και η ανταπόκριση του κόσμου ήταν μεγάλη. Οι εκπαιδευτικοί και οι σχολικοί έφοροι για να δώσουν μεγαλύτερη επισημότητα σ' αυτές τις εκδηλώσεις καλούσαν σημαντικά πρόσωπα της πολιτικής και οικονομικής ζωής του τόπου⁵²⁷ (Παράρτημα, Δ, 1 & 2). Στον κοινοτικό προϋπολογισμό έτους 1912 αναφέρονται ως έσοδα 651.3 γρόσια (3,68 λ. Τ) από εισιτήρια σχολικής θεατρικής παράστασης⁵²⁸. Σε σχετικό άρθρο της εφημερίδας *Νέα Αλήθεια* της Θεσσαλονίκης γίνεται αναφορά στη θεατρική παράσταση που δόθηκε στα Λιμενάρια εν' όψη της εορτής του Πάσχα το έτος 1910 με το έργο «Ο Αγαπητικός της Βοσκοπούλας». Στο άρθρο εξάιρεται το έργο του διευθυντή της ιδιωτικής σχολής Κυπάρισσου Γεωργιάδη, ο οποίος κατόρθωσε να καταστήσει το σχολείο ενεργό μέρος και αναπόσπαστο τμήμα της νεοσύστατης κοινωνίας των Λιμεναριών: «Μετ'

⁵²⁶ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Δήλωσις», *Αλήθεια*, Τετάρτη 21.01.1909/884/168, σ.3. Πρβλ. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ Α., ΜΠΑΚΑ Ι., ο.π., σ. 347.

⁵²⁷ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Δ,2.

⁵²⁸ Βιβλίο εσόδων - εξόδων κοινότητας Κάστρου (1911-1915), σ. 123

επιτυχίας ανωτέρας παντός λόγου και επαίνου εδόθη προ τίνων ημερών ευεργετική υπέρ των εν Χαμηδιέ (Λιμενάρια) Θάσου Σχολών παράστασις, καθ' ην εδιδάχθη το τερπνόν δραματικόν ειδύλλιον του Κορομηλά ο «Αγαπητικός της βοσκοπούλας». Η συρροή του πλήθους εξ εκατέρου των φύλων, διατρανούτος ούτω την εκδήλωσιν των ευγενών του αισθημάτων προς παν κοινωφελές, ήτο μεγίστη. Μεταξύ των προσελθόντων διεκρίνοντο ο ταμίας της ενταύθα (γερμανικής) μεταλλευτικής εταιρίας «FR. SPEIDEL» κ. Μ. Χρηστίδης, ο ιατρός αυτής κ. Δ. Βασιλειάδης, ο διευθυντής του Πλυντηρίου της εταιρίας κ. W. Schaab, ο διευθυντής του εργοστασίου και ζυλουργείου κ. Hofman κ.α. Ωσαύτως παρήσαν ο ενταύθα αρχιαστυνόμος, ο διευθυντής του ταχυδρομείου και τηλεγραφείου κ.λ.π. Άξιος συγχαρητηρίων τυγχάνει ο λαβών την πρωτοβουλίαν του έργου τούτου διακεκριμένος διευθυντής των Σχολών κ. Κυπάρισσος Γεωργιάδης ως και οι πρωταγωνίστησαντες κ. Απ. Ιωαννίδης και Ξανθός Χ' Ξανθού»⁵²⁹.

Τη σημασία των εσόδων από θεατρικές παραστάσεις για το σχολείο της κοινότητας Κάστρου επισημαίνει σε έκθεσή του ο μαθητής του ημιγυμνασίου Κάστρου Βασίλειος Κριτικός, ο οποίος αναφέρει τα εξής: «...κατά την άνοιξιν ενταύθα παραθερίζουσι κατ' έτος πολλαί οικογένειαι εκ Καβάλλας και εκ Δράμας αίτινες γιγνομένων και τοιούτων θεαμάτων θα προσφέρωσι βεβαίως τον οβολόν των γενναιοδώρας και υπέρ του σχολικού ταμείου καθώς και εκ των ενταύθα δύο κοινοτήτων αι περισσότεραι οικογένειαι είναι φιλόμουσοι και φιλοθεάμονες. Ούτω δε θα προσγίνηται μία τακτική πρόσοδος εις το ταμείον της Σχολής χρησιμωποιουμένη εις διαφόρους ανάγκας της σχολής»⁵³⁰.

Έσοδα των σχολείων αποτελούσαν και ορισμένα κοινοτικά πρόστιμα. Ο Τούρκος διοικητής της Θάσου με σχετικό έγγραφό του στις 3 Ιανουαρίου του 1903 προς του Μουχτάρηδες των κοινοτήτων της Θάσου είχε απαγορεύσει τα τυχερά παιχνίδια στα καφενεία ορίζοντας πως «Εκείνοι οίτινες θεωρώσιν τα τυχερά παιχνίδια ως επάγγελμα και εξαπατώσι τους κατοίκους αμέσως να συλλαμβάνωνται και να αποστέλλωνται ενταύθα, το χρήμα το οποίον ευρίσκεται εις το μέρος ένθα παίζουνσι να κρατείται ως όφελος των σχολών»⁵³¹

⁵²⁹ ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Ευεργετική εν Χαμηδιέ Θάσου» *Νέα Αλήθεια*, Πέμπτη 01.04.1910/251, σ. 3

⁵³⁰ Αρχείο Β. Κρητικού, τετράδιο εκθέσεων, «Η σχολική οικοδομή της κοινότητας Κάστρου – Λιμεναρίων Θάσου», Βλ. Παράρτημα, Β, 2.

⁵³¹ Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σ. 50. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένα πρωτόκολλο εισαγομένων εγγράφων...», ο.π., σ. 98.

Κατά καιρούς δεν έλλειπαν και οι δωρεές κατοίκων της κοινότητας για τα σχολεία. Χαρακτηριστική ήταν η προσφορά χρηματικού ποσού προς το δημοτικό σχολείο Λιμεναρίων με τη λήξη του σχ. έτους 1933-1934 από τον εξηντάχρονο πλέον ιατρό Αύγουστο Αναστασιάδη⁵³² (Παράρτημα, Γ, 8). Επίσης μια άλλη γνωστή προσφορά ιδιώτη είναι αυτή του Θεόδωρου Αναγνωστόπουλη το έτος 1925 και αφορούσε την κάλυψη των εξόδων υλοτόμησης της απαιτούμενης ξυλείας που είχε ζητήσει η κοινότητα Κάστρου από το Βατοπαίδι για την περίφραξη της αυλής του σχολείου⁵³³ (Παράρτημα, Β, 6)

Αξιοσημείωτη ήταν και η ενέργεια της καπνοβιομηχανίας του Γεωργίου Πρωτόπαπα, που είχε την έδρα της την Κωνσταντινούπολη και διέθετε καπναποθήκες στην Καβάλα. Η κοινότητα Κάστρου είχε συνάψει δάνειο με τη εταιρεία, η οποία επέβαλε έναν ειδικό φόρο στα τσιγάρα της χρησιμοποιώντας «σιγαρόχαρτον προς όφελος σχολών νήσου Θάσου»⁵³⁴ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 8).

Τέλος το δικαίωμα εγγραφής των μαθητών, καθώς και το ποσό που προερχόταν από τους εξαμηνιαίους ελέγχους και τα ενδεικτικά αποτελούσαν επίσης μια σημαντική χρηματική ενίσχυση. Στον Κοινοτικό προϋπολογισμό έτους 1912 αναφέρονται ως έσοδα 584 γρόσια (3,3 λ. Τ.) από εγγραφές μαθητών⁵³⁵.

⁵³² Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Γ, 8.

⁵³³ Α.Ι.Μ.Β., φακ 210, αρ. εγ 124-126. Βλ. Παράρτημα, Β, 6.

⁵³⁴ Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 8. Δημοσιεύτηκε στο ΧΙΟΝΗ Κ., «Η παιδεία στη Θάσο...» ο.π., σ. 459.

⁵³⁵ Βιβλίο εσόδων - εξόδων κοινότητας Κάστρου (1911-1915), σ. 123

6. Σημαντικές προσωπικότητες που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στο Κάστρο της Θάσου.

Από όσα αναφέρθηκαν στις προηγούμενες ενότητες φαίνονται να ξεχωρίζουν δύο πολύ σημαντικά πρόσωπα, που ανέλαβαν το κύριο βάρος της προσπάθειας για την ανάπτυξη της παιδείας στο Κάστρο: ο ιατρός του χωριού και σχολικός Έφορος Αύγουστος Αναστασιάδης και ο δάσκαλος Κυπάρισσος Γεωργιάδης που διηύθυνε επί σειρά ετών τα σχολεία της κοινότητας. Πρόκειται για δύο χαρισματικές προσωπικότητες που κατέβαλαν τα μέγιστα για να βελτιώσουν την εκπαίδευση των παιδιών της κοινότητας, γεγονός που επιβάλλει να δώσουμε κάποια επιπλέον στοιχεία για αυτούς.

6.1. Αναστασιάδης Αύγουστος

Γεννήθηκε στο Κάστρο το έτος 1875. Ο πατέρας του, Αναστάσιος Ιατρός, ήταν ένας πολιτικά ισχυρός άνδρας, που διετέλεσε για πολλά χρόνια προεστός του χωριού και ασκούσε εμπειρικά το επάγγελμα του ιατρού. Τελείωσε το δημοτικό σχολείο του χωριού και σε ηλικία 17 ετών εγγράφεται στο Ελληνικό Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, όπου και διαπρέπει ως αριστούχος μαθητής⁵³⁶ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 2). Μετά την αποφοίτησή του το έτος 1898 επιστρέφει στο χωριό του και διορίζεται δάσκαλος στο δημοτικό σχολείο όπου φοίτησε ως μαθητής. Δεν φάνηκε όμως να μένει ευχαριστημένος από το επάγγελμα του δασκάλου και προτίμησε να πραγματοποιήσει το παιδικό του όνειρο και την επιθυμία του πατέρα του να γίνει γιατρός. Η μόρφωση που απέκτησε δεν τον επέτρεπε σε καμία περίπτωση να αποδεχτεί την εμπειρική άσκηση του επαγγέλματος και για το λόγο αυτό το έτος 1899 εγγράφεται στην ιατρική σχολή του πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1904 πήρε το πτυχίο του και

⁵³⁶ Η μεγάλη ηλικία στην οποία γράφτηκε στο Γυμνάσιο υποδηλώνει ότι πρέπει προηγουμένως να φοίτησε στο «Ελληνικό Σχολείο» της Θάσου ή της Καβάλας, αφού στην εποχή του δε λειτουργούσε αστική σχολή στο Κάστρο και για να εγγραφεί κάποιος που ήταν απόφοιτος τετρατάξιου δημοτικού σχολείου σε γυμνάσιο, έπρεπε να τελειώσει προηγουμένως το τριτάξιο Ελληνικό Σχολείο. Βλ. ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., «Από την κοινοτική αυτοδιοίκηση ...» ο.π., σ. 29. Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται η μαθητική πορεία του Αναστασιάδη στο Γυμνάσιο της Θεσσαλονίκης.

α. μ.	Σχ έτος	Ονοματεπώνυμο	Επ Πατέρ	ηλικ	Ταξη	Βαθ.	Απουσ
1252	1894-95	Αναστασίου Αύγουστος	Ιατρός	19	Γ	4,38	
1252	1895-96	Αναστασίου Αύγουστος	Ιατρός	20	Δ	5,23	34
1252	1896-97	Αναστασίου Αύγουστος	Ιατρός	21	Ε	5,60	
1252	1897-98	Αναστασίου Αύγουστος	Ιατρός	22	ΣΤ	5,80	

Πηγές: α) Γενικός Έλεγχος μαθητών Γυμνασίου Θεσσαλονίκης 1886-1898, σσ. 58, 65, 66 και 85 β) Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη, ενδεικτικά Ελληνικού Γυμνασίου Θεσσαλονίκης Δ' και Ε' τάξης. Επειδή έλειπε τμήμα της σελίδας από τη βαθμολογία του σχ. έτους 1897-98 αναγράφουμε το γενικό του βαθμό στην Στ' τάξη με βάση το μέσο όρο της βαθμολογίας του στα επιμέρους μαθήματα που διακρίνονται. Βλέπε και Παράρτημα, Ζ, εικ. 2.

επέστρεψε στην ιδιαίτερη πατρίδα του ως «*διδάκτωρ της Ιατρικής, Χειρουργικής και Μαιευτικής*», για να προσφέρει τις υπηρεσίες του στον τόπο που τον γέννησε και τον ανέθρεψε⁵³⁷ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 4). Ήταν μια περίοδος έντονων πολιτικών, οικονομικών, δημογραφικών και κοινωνικών αλλαγών, καθώς το 1902 είχε γίνει η ανακατάληψη του νησιού από τους Τούρκους και το 1903 άρχισε τη λειτουργία της η γερμανική μεταλλευτική εταιρεία στα Λιμενάρια, δημιουργώντας τις ραγδαίες δημογραφικές και κοινωνικές εξελίξεις που αναφέραμε στο πρώτο κεφάλαιο.

Οι κάτοικοι είδαν στο πρόσωπο του Αναστασιάδη τον άνθρωπο εκείνο που θα μπορούσε να τους βοηθήσει στις πρωτόγνωρες στιγμές που ζούσαν. Οι προσδοκίες των κατοίκων δεν τον άφησαν αδιάφορο. Αντίθετα ανταποκρίθηκε αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες για πολλά θέματα, όπως η διεκδίκηση των δικαιωμάτων της κοινότητας από τη γερμανική εταιρεία, και η συνεργασία του με το Έλληνα πρόξενο στη Καβάλα Αννίνο Καβαλιεράτο ως ανταποκριτής του Κάστρου⁵³⁸. Την περίοδο 1908-1912 ορίζεται εκλέκτορας Κάστρου για την εκλογή Έλληνα βουλευτή στην τουρκική βουλή⁵³⁹. Ωστόσο η παρουσία του στην πολιτική ήταν διακριτική και προσπάθησε να προσφέρει τις υπηρεσίες του στην κοινότητα ως μέλος της μουχταροδημογεροντίας.

Ο Αναστασιάδης διακατεχόταν από έντονα εθνικά συναισθήματα. Τον Αύγουστο του 1917 ανέλαβε την προσφώνηση προς τον πρώτο Έλληνα διοικητή της Θάσου που επισκέφθηκε το Κάστρο μετά την σύντομη κατοχή του νησιού από τους Γάλλους , ενώ τον Μάιο του 1913 είχε στείλει χρηματικό πόσο ως οικονομική βοήθεια προς τον εθελοντικό λόχο Θεολόγου⁵⁴⁰. Ως βαθύτατα θρησκευόμενος άνθρωπος, έδινε οικονομικές ενισχύσεις και σε κάθε προσπάθεια κατοίκων του νησιού για ανέγερση ή ανακατασκευή εκκλησιών⁵⁴¹.

Η φήμη του ως καλού και ευσυνείδητου γιατρού ήταν μεγάλη. Οι όμορες κοινότητες Μαριών και Θεολόγου ζητούσαν πάντοτε την βοήθειά του σε περιόδους

⁵³⁷ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 4.

⁵³⁸ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ο Θάσιος ιατρός...», ο.π., σσ. 19-21 και αρ. εγ. 20, σ. 30.

⁵³⁹ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ο Θάσιος ιατρός...», ο.π., σσ. 21-22 και αρ. εγ. 5-10, σσ. 30-34.

⁵⁴⁰ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ο Θάσιος ιατρός...», ο.π., αρ. εγ. 20, σσ. 39-40.

⁵⁴¹ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. ΓΟΡΔΟΥ – ΤΣΙΛΟΓΕΩΡΓΗ, Ι., «Εξεύρεση πόρων για την πραγματοποίηση κοινωφελών έργων στη Θάσο από το 1850 ως το 1925», *Θασιακά* 10, Καβάλα 2001, αρ. εγ. 1-4, σσ. 220-222.

θανατηφόρων επιδημιών. Η προσφώνησή «*Εξοχώτατε*» στις επιστολές που του έστελναν αποδεικνύει τον ιδιαίτερο σεβασμό προς το πρόσωπό του⁵⁴².

Ο Αναστασιάδης ήταν ο πρώτος δημότης του Κάστρου, που κατάφερε να αποκτήσει ανώτατη μόρφωση. Οι εμπειρίες που απόκτησε τόσο από τη Θεσσαλονίκη όσο και από την ελεύθερη Αθήνα, τον έκαναν να συνειδητοποιήσει πόσο πίσω είχε μείνει ο τόπος του και έθεσε ως στόχο του την αποκόλληση της νεολαίας από την αμάθεια.

Η συμβολή του στην ανάπτυξη της παιδείας στο Κάστρο ήταν καθοριστική. Σημαντική προς αυτή την κατεύθυνση στάθηκε η αδελφική φιλία που τον συνέδεσε με το συμφοιτητή του στο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, Κυπάρισσο Γεωργιάδη από τις Μαριές. Γνωρίζοντας από κοντά τις ικανότητες του δασκάλου κατάφερε, από την Αθήνα όπου βρισκόταν, να πείσει το έτος 1900 τους σχολικούς Εφόρους να τον προσλάβουν ως διευθυντή στο σχολείο του Κάστρου. Επίσης αμέσως μετά την άφιξη του στο Κάστρο ανέλαβε, όπως είδαμε παραπάνω, ως σχολικός Έφορος τη διοίκηση των σχολείων και πρωτοστάτησε στην ίδρυση και λειτουργία του ιδιωτικού σχολείου στα Λιμενάρια. Παράλληλα ως μέλος ειδικής σχολικής επιτροπής ηγήθηκε των προσπαθειών για την ανέγερση ενιαίου δημοτικού σχολείου στο μέσω των δύο οικισμών της κοινότητας, το οποίο λειτουργεί μέχρι σήμερα.

Με κάθε δυνατό μέσο (θεατρικές παραστάσεις, λαχειοφόρους αγορές) και με την άριστη συνεργασία του δασκάλου Γεωργιάδη, προσπάθησε να συγκεντρώσει γι' αυτό το σκοπό όσο το δυνατό περισσότερα χρήματα μπορούσε. Η πολυετής συνεργασία των δύο ανδρών υπήρξε άψογη και ιδιαίτερα ευεργετική για τα σχολεία της κοινότητας. Ως εξέχουσα προσωπικότητα του χωριού ήταν πάντοτε προσκεκλημένος στις επίσημες εκδηλώσεις του σχολείου, όπως οι τελετές λήξης, οι θεατρικές παραστάσεις και οι ενιαύσιες εξετάσεις⁵⁴³ (Παράρτημα, Δ, 1 & 2).

Το ενδιαφέρον του Αναστασιάδη για την εκπαίδευση στο Κάστρο πήγαζε και από την αγωνία του για την μόρφωση των οκτώ παιδιών (τρία αγόρια και πέντε κορίτσια) που είχε αποκτήσει από το γάμο του με την Σοφία Κ. Τζιάτα από το Θεολόγο το έτος 1913⁵⁴⁴. Μάλιστα η μοίρα της ζωής του στέρησε πολύ γρήγορα την

⁵⁴² Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ο Θάσιος ιατρός...», ο.π., σσ. 22-25 και αρ. εγ. 18-19, σσ. 38-39.

⁵⁴³ Αρχείο Κυπάρισσου Γεωργιάδη. Βλ. Παράρτημα, Δ, 1 & 2.

⁵⁴⁴ Από το γάμο αυτό απέκτησε τη Σμαράγδα (1914), τον Αναστάσιο (1916), την Ελισάβετ (1917), τη Νεοβούλη (1919), τον Κων/νο (1921), την Έλλη (1922), τον Δημήτριο (1925) και τη Μόρφω (1927). Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη, Πιστοποιητικό κοινότητας Κάστρου – Λιμεναρίων 1468/1-10-1934.

αγαπημένη του σύντροφο. Έτσι από το 1929 ο γιατρός αναλαμβάνει μόνος του την ανατροφή οκτώ παιδιών ηλικίας από 2-15 ετών! Αναγκάζεται λοιπόν να στείλει τα μεγαλύτερα ως οικότροφους στο Παπάφειο Ορφανοτροφείο Θεσσαλονίκης⁵⁴⁵ (Παράρτημα, Γ, 6). Ακόμα όμως και μετά τις ατυχίες που σημάδεψαν τη ζωή του παρέμεινε δίπλα στο σχολείο του χωριού του, αφού τον συναντάμε το έτος 1934 να το ενισχύει οικονομικά!!!⁵⁴⁶ (Παράρτημα, Γ,8).

Ο Αναστασιάδης άφησε την τελευταία του πνοή το έτος 1958 σε ηλικία 83 ετών με πολλά προβλήματα όρασης. Η προσφορά του αναγνωρίζεται ακόμα και σήμερα από τους παλαιότερους κατοίκους, που μιλούν γι' αυτόν με ιδιαίτερα κολακευτικά λόγια. Μπορεί να μη στήθηκαν αγάλματα και προτομές, όμως το έργο του έμεινε και θα αποτελεί λαμπρό παράδειγμα για όλους όσοι αποφασίσουν να δουν με υπευθυνότητα το μέλλον της παιδείας αυτού του τόπου.

6.2. Γεωργιάδης Κυπάρισσος

Ο Κυπάρισσος Γεωργιάδης γεννήθηκε στις Μαριές το έτος 1873⁵⁴⁷ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 22) . Πατέρας του ήταν ο Γεώργιος Κουμτζέλης, έμπορος. Δε γνωρίζουμε που έλαβε τη πρωτοβάθμια εκπαίδευση, πιθανότατα όμως στο χωριό του, τις Μαριές. Το σχ. έτος 1895-1896 τον συναντούμε ως μαθητή της Ε΄ τάξης του Ελληνικού Γυμνασίου Θεσσαλονίκης. Οι επιδόσεις του φαίνονται εντυπωσιακές αφού ο γενικός βαθμός του στο α΄ εξάμηνο ήταν 5,10⁵⁴⁸ (Παράρτημα, Ζ, εικ. 3), ενώ στο τέλος του έτους η γενική του βαθμολογία ήταν άριστη με 5,51⁵⁴⁹.

Σταθμό στην μετέπειτα πορεία της επαγγελματικής και προσωπικής του ζωής στάθηκε η γνωριμία του με τον Αύγουστο Αναστασιάδη. Τους δύο άνδρες τους συνέδεσε αδελφική φιλία και αναπτύχθηκε ανάμεσά τους μια παραδειγματική αλληλοβοήθεια στις δυσκολίες που αντιμετώπισαν μετά την αποφοίτησή τους από το Γυμνάσιο.

Ο Γεωργιάδης μόλις τελείωσε το Γυμνάσιο εργάστηκε ως δάσκαλος αρχικά για ένα έτος στο μικρό Καζαβήτι (1897-1898), ενώ τα επόμενα δύο χρόνια εργάστηκε

⁵⁴⁵ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Γ, 6.

⁵⁴⁶ Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Βλ. Παράρτημα, Γ, 8.

⁵⁴⁷ Αρχείο Κυπάρισσου Γεωργιάδη. Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ.22.

⁵⁴⁸ Αρχείο Κυπάρισσου Γεωργιάδη. Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 3.

⁵⁴⁹ Βλ. Γενικό Έλεγχο μαθητών Γυμνασίου Θεσσαλονίκης 1886-1898, σ. 66.

α.μ.	σχ. έτος	ονοματεπώνυμο	Επ. πατέρα	ηλ	τ	βαθμ	απ
1312	1895-96	Γεωργιάδης Κυπάρισσος	Έμπορος	22	Ε	5,51	72

στην Καλλιράχη (1898-1900). Όμως λόγω της κακής οικονομικής κατάστασης των σχολείων του χωριού η αμοιβή του καθυστερούσε υπερβολικά και ήθελε από τον πρώτο κιόλας χρόνο να φύγει από το σχολείο της Καλλιράχης. Αν και αγαπούσε πολύ τους γονείς του δεν ήθελε να εργαστεί στις Μαριές, επειδή οι σχέσεις του με τον αδελφό του ήταν χειρίστες⁵⁵⁰.

Το καλοκαίρι του 1899 προσπάθησε ανεπιτυχώς να προσληφθεί ως δάσκαλος στο Κάστρο σε αντικατάσταση του φίλου του, ο οποίος άφηνε τη θέση του δασκάλου για να συνεχίσει τις σπουδές του στην Ιατρική σχολή Αθηνών. Ότι δεν κατάφερε εκείνη τη χρονιά, το επέτυχε το επόμενο έτος με κοπιώδη προσπάθεια και έχοντας τη συμπαράσταση του Αναστασιάδη⁵⁵¹.

Έτσι το έτος 1900 εγκαταστάθηκε μόνιμα στο Κάστρο και ανέλαβε τη διεύθυνση του δημοτικού σχολείου. Έξι χρόνια αργότερα παντρεύτηκε την Ευμορφία Κρητικού, που ήταν εγγονή του πρώην προεστού του Κάστρου Φιλίππου Κρητικού και αδερφή του δασκάλου Αύγουστου Κρητικού, με την οποία απέκτησε τέσσερις κόρες⁵⁵². Το 1905 παραιτήθηκε από την εκπαίδευση διότι προσλήφθηκε με ιδιαίτερα υψηλό μισθό από την Γερμανική μεταλλευτική εταιρεία Spreidel, η οποία αδυνατούσε να βρει εγχώριους με τη μόρφωση του Γεωργιάδη. Στην απόφαση αυτή οδηγήθηκε λόγω του άμεσου στεγαστικού προβλήματος που αντιμετώπιζε, ενόψει μάλιστα του επικείμενου γάμου του. Ο μισθός που του προσέφερε η εταιρεία ήταν 7 λίρες το μήνα, δηλαδή υπερδιπλάσιος από το μισθό του δασκάλου⁵⁵³ (3 λ.Τ). Μέσα σε τρία χρόνια που εργάστηκε στην εταιρεία έλαβε 301 λ.Τ και κατάφερε να κτίσει ένα διώροφο σπίτι, που κόστισε 319 λ.Τ⁵⁵⁴!

⁵⁵⁰ Ο αδελφός του, Αναστάσιος Κουμτζέλης, είχε λάβει μέρος στον Μακεδονικό αγώνα. Σύμφωνα με τη γνώμη της εγγονής του οι τεταμένες σχέσεις με τον αδελφό του τον οδήγησαν να αλλάξει το επίθετό του, χρησιμοποιώντας ως βάση το κύριο όνομα του πατέρα του. Αντίθετα η αγάπη του για τους γονείς του φαίνεται από τον τρόπο με τον οποίο σημείωσε τις ημερομηνίες του θανάτου τους: «*Απέθανεν η καλή μου μήτηρ τη 3^η Αυγούστου 1909, ημέραν Δευτέραν περί το λυκανγές εις ηλικίαν 63 ετών*», «*απεβίωσε ο καλός μου πατήρ τη 31 Μαρτίου 1913, ημέραν Κυριακήν, ώραν 3 μ.μ. εις ηλικίαν 66 ετών*». Βλ. Αρχείο Κυπάρισσου Γεωργιάδη, Βιβλίον καθολικόν, σ. 73.

⁵⁵¹ ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο...», ο.π., σ. 167.

⁵⁵² «*Ενυμφεύθη τη 21 8/βρίου του έτους 1906 ημέραν Σάββατον, ώραν 8ην μ.μ. Ευρωπαϊστί*». Βλ. Αρχείο Γεωργιάδη, Βιβλίον Καθολικόν, σ. 73.

⁵⁵³ Αρχείο Κυπάρισσου Γεωργιάδη, «*Βιβλίον καθολικόν*», σ. 73. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Η παιδεία στη Θάσο...», υποσ. 85, σ. 456.

⁵⁵⁴ Αρχείο Κυπάρισσου Γεωργιάδη, «*Βιβλίον καθολικόν*», σ. 8 & 73. Το σπίτι του Γεωργιάδη είναι σήμερα στην κυριότητα της εγγονής του Ευμορφίας Ζαγοριανού, η οποία μας παραχώρησε το αρχείο του αείμνηστου διδασκάλου. Στο κυρίως κτίσμα δεν έχει γίνει σχεδόν καμία τροποποίηση και το εσωτερικού του σπιτιού με την καλαίσθητη διακόσμηση και τα αναρίθμητα κειμήλια θυμίζει μουσείο λαϊκής τέχνης.

Από το έτος 1908 και μετά εργάστηκε και πάλι ως δάσκαλος – διευθυντής αρχικά στο ιδιωτικό σχολείο Λιμεναρίων και στη συνέχεια στο ενιαίο δημοτικό σχολείο Κάστρου – Λιμεναρίων. Πέθανε το καλοκαίρι του 1925 σε ηλικία 52 ετών από πνευμονικό οίδημα.

Ήταν ανήσυχο πνεύμα, πολύ μορφωμένος και ευσυνείδητος δάσκαλος. Λέγεται ότι προκειμένου να βοηθήσει τα παιδιά παρέδιδε μαθήματα μέχρι που νύχτωνε.⁵⁵⁵. Είχε τέτοια ευφράδεια λόγου, που προκαλούσε ιδιαίτερη εντύπωση. Ο δάσκαλος Αναγνωστόπουλος ακούγοντας τις ομιλίες του στη γιορτή των τριών ιεραρχών του αφιέρωσε δύο ποιήματα, από τα οποία παραθέτουμε δύο χαρακτηριστικά αποσπάσματα⁵⁵⁶:

*Δια τον Κυπάρισσον Γεωργιάδην
Με γλώτταν χρυσορήμονα, καθώς του Χρυσοστόμου,
με λόγον καλλιλογικόν, μεθ' ύφος Παναμώμου,
εξύμνησας τας αρετάς τας υψηλάς και θείας
των γεραρών Ιεραρχών, των της ορθοδοξίας.
Ην' όντως γλαφυρότατον και άριστον εγκώμιον
Προς τους Τρεις Ιεράρχας και όντων Χρυσοστόμειον.
Αλλ' όμως μη δυνάμενος αξίως ν' αποδώσω
την αληθή εικόνα σου φοβούμαι μη μειώσω.
Αυτή με στίχους πενιχρούς κι αναληθείς τοσούτω,
Όταν αναλογίζομαι του λόγου σου τον πλούτο.
Ανδρίζου ουν και κραταίου, φίλε διευθυντά μας.*

Λιμενάρια 31/1/1924

*Τω όντι θείον χάρισμα είναι το τάλαντόν σου,
ενθουσιώδης ήκουσα τον πανηγυρικόν σου,
ενόνεις την ρητορικήν τέχνην και φαντασίαν
αυτόχρημα ποιητικήν, ην έχει ευγλωττίαν
περίκλειο ανάπτουσα τα πατριωτικά μας
και καίουσα βαθέως την καρδιά μας.
Μήπως δεν πω ειλικρινώς ότι οσάκις ομιλείς
ρήτωρ καθίστασαι δεινός.*

Λιμενάρια 31/1/1925

Η πληρότητα του Γεωργιάδη ως δασκάλου δεν εξαντλείται μόνο στην υψηλή μόρφωση και παρορμητικότητα του. Επειδή δε φοίτησε σε διδασκαλείο, φρόντισε να καλύψει τα κενά του σε θέματα διδακτικής και παιδαγωγικής διαβάζοντας και καταγράφοντας τις σύγχρονες διδακτικές και παιδαγωγικές τάσεις. Χαρακτηριστικό

⁵⁵⁵ «Η μόρφωσις των μαθητών ήτο τόσο μεγάλη που από όσον γνώρισα ήτο ισάξιος του σημερινών Γυμνασίων. Η αιτία της μορφώσεως αυτής ήτο η εξαιρετική φυσιγνωμία του Διευθυντού του Σχολείου Κυπάρισσου Γεωργιάδη, όστις μη αρκούμενος εις τη διδασκαλία της ημέρας έδιδε μαθήματα και τη νύχτα με λάμπα». Βλ. Αρχείο Ι. Παπαγεωργίου, ιδιόχειρες σημειώσεις του Νικολάου Κοντογεωργίου, κατοίκου εν ζωή Λιμεναρίων.

⁵⁵⁶ Βλ. Αρχείο Ι. Παπαγεωργίου, ιδιόχειρες σημειώσεις του Νικολάου Κοντογεωργίου, κατοίκου εν ζωή Λιμεναρίων. Πρβλ. ΧΙΟΝΗ Κ., «Δύο δάσκαλοι στα Λιμενάρια», *Θασιακά* 4, 1987, σσ.206-207.

παράδειγμα οι ιδιόχειρες σημειώσεις που κρατούσε σε τετράδιο παιδαγωγικής ψυχολογίας έτους 1916 και στο οποίο υπάρχουν καταγεγραμμένες ενδιαφέρουσες διδακτικές πρακτικές και αντιλήψεις, που προσπαθούσε να εφαρμόσει στο σχολείο. Έτσι μπορούσε να μεταδώσει ορθότερα και επιστημονικότερα τις γνώσεις του στους μαθητές.

Από τα βιβλία του που σώθηκαν ξεχωρίζουν τα «*απομνημονεύματα περί του εμφυλίου πολέμου*» (1888) του Ιουλίου Καίσαρα, τα βουκολικά ποιήματα των ποιητών της ελληνιστικής εποχής «*Θεόκριτου, Βίωνος και Μόσχου*» (1894), τα «*Ελληνικά*» (1868) του Ξενοφώντα, οι «*ωδές*» (1896) του Πινδάρου, «*Κατιλίνας και Ιουγούρθας*» (1868) του Σαλούστιου, «*Η δύναμη του χαρακτήρα*» του Στάρκ, «*Απόρου νέου ή μελέτη περί του ανθρωπίνου βίου*» (1884) του Φεϊγιέ (Feuillet), η «*Καινή Διαθήκη*» στα ελληνικά και στα γαλλικά, η «*Ιλιάδα*» του Ομήρου στα λατινικά και τα περιοδικά «*Αλεξάνδρου Ανάβασις*», «*Βοσπορίς*» και «*Η ιατρική ελλείπει ιατρού*»⁵⁵⁷.

Ο πρόωρος χαμός του άφησε δυσαναπλήρωτο κενό στη διεύθυνση του σχολείου της κοινότητας Κάστρου. Ταυτόχρονα δημιούργησε το θρύλο ενός άξιου, ευσυνειδήτου και δυναμικού δασκάλου, που έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης στο Κάστρο στα δύσκολα χρόνια της πρώτης τριακονταετίας του 20^{ου} αιώνα.

⁵⁵⁷ Βιβλία που βρέθηκαν στη βιβλιοθήκη του Κυπάρισσου Γεωργιάδη: 1)C. Iuli Caesaris (MDCCCLXXXVIII), *Commentarii de bello civili*, Lipsiae: In Aeribus B. G. Teubneri. 2)Henricus Ludolfus Ahrews (MDCCCXCIV), *Theocriti Bionis Moschi*, Lipsiae: In Aeribus B. G. Teubneri. 3)Ludovicus Dindorfius (MDCCCLXVIII), *Ξενοφώντος Ελληνικά*, Lipsiae: Sumpribus et tyris be teubneri. 4) W. Christ (MDCCCXCVI), *Pindari Carmina*, Lipsiae: Sumpribus et tyris be teubneri. 5)Octave Feuillet, (1884), *Απόρου νέου ή μελέτη περί του ανθρωπίνου βίου*, Σμύρνη: Τύπος. 6)Γάιος Κρίσπος Σαλλούστιος, (1868) *Κατιλίνας και Ιουγούρθας* (μεταφρ. Α. Φατσέας), Αθήνα: Ραδαμάνθυος. 7)Παντελάκη, Ε., Κυπαρίσση Ν.(1909), *Νεοελληνικά αναγνώσματα προς χρήση των μαθητών των Γυμνασίων*, Αθήνα: Δ.Χ. Τερζόπουλος & Μ. Σαλιβέρος. 8)Starke, D. (αχρονολόγητο) *La Forse de caractere*, Paris: Nilsson⁵⁵⁷ 9)Εταιρεία ο Ελληνισμός, (1898), *Η Ιατρική εν ελλείπει Ιατρού*, (Μηνιαία εθνική επιθεώρηση), Αθήνα: Παρασκευά Λεώνη. 10)Περιοδικό (1902-1903), «*Βοσπορίς*», έτος Δ', Κωνσταντινούπολη. 1)Μηνιαία έκδοσης (αχρονολόγητο), *Αλεξάνδρου Ανάβασις*. 12)Η *Καινή Διαθήκη* στα Ελληνικά. 13)Η *Καινή Διαθήκη* στα Γαλλικά. 14)Ομήρου *Ιλιάς*, 1-2, (αχρονολόγητο), Λατ έκδοση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ.

Η ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ

Η επιτυχής ολοκλήρωση των προσπαθειών του κοινοτικού Συμβουλίου Κάστρου για την ίδρυση ενός ενιαίου δημοτικού σχολείου στο μέσον των οικισμών Λιμεναρίων και Μέσης, αποτέλεσε τη βάση για την περαιτέρω ανάπτυξη της εκπαίδευσης στην Κοινότητα. Η σχολική Επιτροπή βλέποντας ότι το έτος 1922 ο αριθμός των μαθητών είχε ξεπεράσει τους τριακόσιους, θεώρησε ότι αυτή ήταν η καταλληλότερη περίοδος για να προχωρήσει, σε συνεργασία με τους δασκάλους του σχολείου και το κοινοτικό συμβούλιο, στην ίδρυση ενός δευτεροβάθμιου σχολείου⁵⁵⁸. Το Γυμνάσιο αυτό θα εξυπηρετούσε τόσο τους γηγενείς μαθητές που ήθελαν να προχωρήσουν για ανώτερες σπουδές όσο και τους μαθητές των όμορων και πλησιέστερων κοινοτήτων του νότιου τμήματος του νησιού⁵⁵⁹.

Το εγχείρημα αυτό κατά την εξελικτική του πορεία παρουσίασε αρκετές αδυναμίες και ατέλειες, που αφορούσαν κυρίως το κτιριακό ζήτημα και την προσέλκυση μαθητών. Ωστόσο ήταν η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια για την ίδρυση αξιόλογου δευτεροβάθμιου σχολείου στην κοινότητα Κάστρου.

1. Η μέση εκπαίδευση στο νησί της Θάσου μέχρι το 1922

Όπως είδαμε και στο πρώτο κεφάλαιο, ελλείπει αξιόλογων σχολείων βασικής εκπαίδευσης στη Θάσο κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, δεν θα μπορούσε να ευδοκιμήσει καμιά προσπάθεια ίδρυσης γυμνασίου ή ημιγυμνασίου στο νησί. Οι αποσπασματικές προσπάθειες που έγιναν από τις κοινότητες Θεολόγου⁵⁶⁰ και Παναγίας⁵⁶¹, δεν ήταν αρκετές για να λειτουργήσει ένα δευτεροβάθμιο σχολείο στη Θάσο. Μάλιστα ακόμα και η λειτουργία των «Ελληνικών» σχολείων που υπήρξαν κατά καιρούς σε αυτές τις δύο κοινότητες ήταν βραχύβια και δεν κατάφεραν να φέρουν θεμιτά αποτελέσματα. Συνέπεια όλων αυτών ήταν η «μετανάστευση» πολλών Θασίων μαθητών σε γυμνάσια των μεγάλων αστικών κέντρων της υπόδουλης Μακεδονίας (Θεσσαλονίκη, Σέρρες, Καβάλα, Τσοτύλι, Σιάτιστα) και της ελεύθερης Ελλάδας (Αθήνα, Πειραιάς, Σύρος).

⁵⁵⁸ Δημοτολόγια Κάστρου – Λιμεναρίων έτους 1922.

⁵⁵⁹ Μαθητολόγιον του ημιγυμνασίου Κάστρου-Λιμεναρίων Θάσου, σ. 1.

⁵⁶⁰ ΧΙΟΝΗ Κ., «Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου», *Θασιακά* 2 (1985), σ. 171.

⁵⁶¹ Ε.Φ.Σ.Κ., Πρακτικά (1875-76), τόμ. Ι', Κωνσταντινούπολη 1877, σ. 192.

1.1. Οι προσπάθειες για την ίδρυση «ελληνικού» σχολείου στη Θάσο κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας

Η πρώτη προσπάθεια στη Θάσο για την ίδρυση τριτάξιου «ελληνικού» σχολείου, σύμφωνα με την άποψη του καθηγητή Απ. Βακαλόπουλου, φαίνεται πως έγινε από την κοινότητα Θεολόγου γύρω στα 1850⁵⁶². Αυτό αντιστοιχούσε στις δύο ανώτερες τάξεις του δημοτικού (Ε΄ και ΣΤ΄) και σε μια προγυμνασιακή και ήταν ο συνδυαστικός κρίκος μεταξύ του 4/τάξιου Δημοτικού σχολείου και του 4/τάξιου Γυμνασίου⁵⁶³. Η διδασκαλία των μαθημάτων γινόταν από τους «ελληνοδιδάσκλους», που είχαν υψηλότερη κατάρτιση από τους «δημοδιδασκάλους»⁵⁶⁴. Το «ελληνικό» σχολείο θα λειτουργούσε ως «κεντρική» σχολή της Θάσου και θα έδινε την ευκαιρία στους Θασίους μαθητές να φοιτήσουν σε δευτεροβάθμια σχολεία.

Η άποψη αυτή στηρίχτηκε σε μια επιστολή κατοίκου του Θεολόγου, του Δημητρίου Χ^ηΓιαξή επιτρόπου του Μητροπολίτη Μαρωνείας στη Θάσο, με την οποία καλείται ο Καζαβητιανός αρχιμανδρίτης Καλλίνικος Σταματιάδης, που διακονούσε στην ελληνορθόδοξη εκκλησία του Μονάχου, να αναλάβει τη διεύθυνση του «ελληνικού» σχολείου. Επειδή όμως στην επιστολή δεν αναφέρεται ο τόπος λειτουργίας του σχολείου και δεδομένου ότι μετά το 1840 η κοινότητα Παναγίας αποτέλεσε τη νέα πρωτεύουσα του νησιού και το κέντρο λειτουργίας των διοικητικών αρχών, είναι πολύ πιθανόν αυτή να αποτέλεσε το τόπο του υπό ίδρυση σχολείου⁵⁶⁵.

Ο Καλλίνικος με την από 20-10-1850 απαντητική επιστολή του, αρνήθηκε την πρόταση του Χ^ηΓιαξή θεωρώντας ότι η ηλικία του δεν του το επέτρεπε. Ωστόσο προέτρεπε τους υπευθύνους να φροντίσουν για τη μακροβιότητα της σχολής, για το περιεχόμενο των μαθημάτων και την επάρκεια των δασκάλων: «...προσέχετε παρακαλώ να είναι το έργον αυτό το θείον διαρκές και όχι εφήμερον, καθώς το συνηθίζουν να γίνονται όλα τα πράγματα και αυτού και εις την πατρίδα μας και εις τα λοιπά άλλα μέρη των τόπων αυτών, διότι τα έξοδα τα όσα θέλετε καταβάλλει εις την αρχήν μένουν άκαρπα και τυφλά χωρίς κανέν' αποτέλεσμα [...] Σας λέγω ειλικρινώς,

⁵⁶² ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ... ο.π.*, σσ. 133-134

⁵⁶³ Σύμφωνα με τη νομοθεσία του 1833-1837 η διάρθρωση της γενικής εκπαίδευσης του ελληνικού κράτους είχε ως εξής: 4/τάξιο Δημοτικό, 3/τάξιο ελληνικό, 4/τάξιο Γυμνάσιο, Πανεπιστήμιο. Με τη νομοθεσία του 1877 δημιουργούνται τα 4/τάξια δημοτικά σχολεία, οι 6/τάξιοι αστικές σχολές και τα εξατάξια γυμνάσια (η αποφοίτηση από την αστική σχολή ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την εγγραφή στο Γυμνάσιο). ΔΗΜΑΡΑ Α., «Εκπαίδευση, 1833-1881», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΓ΄, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 491.

⁵⁶⁴ ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ Α., ο.π., σ. 18.

⁵⁶⁵ ΧΙΟΝΗ Κ., «Σύντομη ιστορική αναδρομή της κοινότητας Θεολόγου Θάσου» *Θασίων γη*, Παρασκευή 01.01.2010/281, σ. 14.

αν δεν εκπαιδεύσητε την νεολαίαν της πατρίδος, μην ελπίζετε ότι θα έχετε καλούς χριστιανούς και τιμίους πολίτας μην ελπίζετε ότι οι διάδοχοι υμών θα καλυτερεύσουν την κατάστασιν της νήσου ούτε εις μέσα πόρων ούτε εις ηθικήν κατάστασιν ουδέ εις την μεταξύ υμών εμπιστοσύνην. Αλλά και εις τούτο απαιτείται προσοχή μεγάλη. Όχι μόνον απλώς λέξεις να μάθωσιν, αλλά και θρησκείαν και οικονομίαν και ηθικήν διότι αι λέξεις μόναι δεν ωφελούν εις άλλο τι, ειμή να αποκαταστήσουν τον άνθρωπον λάλον και ανόητον. Τα πράγματα κάμνουν τον άνθρωπον φρόνιμον και ταύτα συνωδευμένα με τα γράμματα. Η ειδική μου γνώμη είναι να μην είναι ο διδάσκαλος τόσον ευθηνός, αλλά να είναι καλός και να γινώσκη πολλά...»⁵⁶⁶. Οι παιδαγωγικές του αντιλήψεις ταιριάζουν απόλυτα με την απόψεις των Ελλήνων διανοουμένων της εποχής εκείνης για την αγωγή και την εκπαίδευση⁵⁶⁷.

Η προσπάθεια για την ίδρυση «ελληνικού» σχολείου έγινε δυσκολότερη μετά την άρνηση του Καλλίνικου Σταματιάδη να διδάξει σε αυτό, δεδομένου ότι η εξεύρεση ελληνοδιδασκάλων εκείνη την εποχή δεν ήταν καθόλου εύκολη υπόθεση. Ωστόσο το «ελληνικό» σχολείο πρέπει να λειτούργησε, αφού υπάρχει σχετική αναφορά για την ύπαρξη «κεντρικής» σχολής σε διαθήκη κατοίκου του Θεολόγου το έτος 1863 με την οποία χαρίζει σε αυτήν ένα ελαιόδενδρο. Στη διαθήκη αυτή αναφέρονται χαρακτηριστικά τα εξής: «Ο ίδιος Μεταξάς Ιωάννου χαρίζει εις το κεντρικόν σχολείον της νήσου εν ελαιόδενδρον καλόν και υπέργυρον, το οποίον οφείλουσιν οι κληρονόμοι μου να το αφήσωσιν εις το σχολείον μετά τον θάνατον του πατρός των, χωρίς να έχουν δικαίωμα κληρονομίας εις αυτό»⁵⁶⁸.

Φαίνεται όμως ότι το «ελληνικό» σχολείο υπολειπομένης στις αρχές της δεκαετίας του 1860. Στην από 12.10.1862 απαντητική επιστολή του, σε κάτοικο της κοινότητας Μαριών, ο προηγούμενος της Ι. Μ. Ξηροποτάμου αναφέρει πως ανέλαβε να εγγράψει το γιο του στο «ελληνικό» σχολείο της Αθωνιάδας σχολής του Αγίου Όρους, ενδεχομένως λόγω έλλειψης τέτοιας δυνατότητας στο νησί της Θάσου: «...είδον δε και όσα μοι γράφεις περί του ειρημένου σου υιού. Κατά συνέπειαν της προφορικής συνεννοήσεώς μας τον εκράτησα πλησίον μου και μεθ' ολίγας ημέρας θα

⁵⁶⁶ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ... ο.π.*, σσ. 133-134. Περισσότερες πληροφορίες για τον Καλλίνικο Σταματιάδη στο ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Αρχιμανδρίτης Καλλίνικος Σταματιάδης ο Θάσιος» *Μακεδονικά* 5, (1963) σ.σ 184-193 και ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., «Αρχιμανδρίτης Καλλίνικος Σταματιάδης, 1792-1877. Ένας Λόγιος κληρικός από τη Θάσο» στο Α' τοπικό συμπόσιο: *Η καβάλα και η περιοχή της*, Ι. Μ. Χ. Α, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 361-382.

⁵⁶⁷ ΤΖΗΚΑ Χ., *Θέματα Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (σημειώσεις και κείμενα)*, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 13-24.

⁵⁶⁸ ΧΙΟΝΗ Κ., ο.π., σ. 171.

τον εισάξω εις το ελληνικόν σχολείον και ελπίζω να προοδεύσει όπως δικαιωθώσι μίαν ημέρα αι προσδοκίαι σας...»⁵⁶⁹.

Έτσι οι κάτοικοι στράφηκαν προς τη γενναιοδωρία του Χεδίφη της Αιγύπτου Ισμαήλ. Όπως προκύπτει από την επιστολή των αντιπροσώπων της Γενικής Συνέλευσης του νησιού προς το Χεδίφη της Αιγύπτου Αμπάς Χιμλή Β΄, ο Ισμαήλ είχε μεριμνήσει κατά το έτος 1863 «περί της ιδρύσεως και συστάσεως μιας κεντρικής σχολής εν Θάσω, εν η προς τα ελληνικά γράμματα να διδάσκονται αι γλώσσαι αραβική και γαλλικά, είχε δε ορίσει και είκοσι χιλιάδες φράγκα δια την οικοδομήν της σχολής και ετήσιον βοήθημα από το Ιμαρέτιον προς την συντήρησίν της».⁵⁷⁰ Φαίνεται πως το γεγονός αυτό γνώριζε πολύ καλά ο ανταποκριτής από την Αρναία Χαλκιδικής της εφημερίδας *Νεολόγος*, ο οποίος σε άρθρο του στις 26.10.1871 επέρριπτε σοβαρές ευθύνες στην αδράνεια και την απερισκεψία των πολιτικών αρχόντων του νησιού γράφοντας χαρακτηριστικά: «...Είναι γνωστόν ότι η νήσος αύτη υπάγεται υπό την δικαιοδοσίαν της αιγυπτιακής κυβερνήσεως, εκδόσης προ οκτώ και επέκεινα ετών διάταγμα περί ιδρύσεως κεντρικής εν τη νήσω σχολής, αλλ' οι Θάσιοι τότε αντί να φροντίσωσι την πραγματοποίησιν του εκπαιδευτικού εκείνου καθιδρύματος ετράπησαν εις συζητήσεις άσκοπους, εις το να ρίψωσι την προεδρείαν της νήσου, προνόμιον όπερ οι κατά καιρούς αντιβασιλείς της Αιγύπτου εσεβάσθησαν »⁵⁷¹.

Η αναγκαιότητα ίδρυσης δευτεροβάθμιου σχολείου στη Θάσου τη δεκαετία του 1870 φαίνεται καθαρά σε ένα απόσπασμα από το βιβλίο του Μελιρρύτου «Περιγραφή ιστορική και γεωγραφική υπ' εκκλησιαστικήν έποψιν της θεοσώστου επαρχίας Μαρωνείας» που εκδόθηκε το έτος 1871 και στο οποίο αναφέρονται χαρακτηριστικά τα εξής: «...ελπίζεται εντός ολίγου, ο νυν ευπαίδευτος και όλως ευρωπαϊκίην λαβών ανατροφήν αντιβασιλεύς της Αιγύπτου Υψ. Ισμαήλ Πασσάς, να [...] διωρίση να δίδονται τα εισοδήματα της νήσου Θάσου ή όλα ή μέρος τούτων εις καταρτισμόν σχολείων ή και ενός Γυμνασίου εν τη νήσω ταύτη...»⁵⁷².

Μια σημαντική μαρτυρία για την ύπαρξη «ελληνικού» σχολείου το έτος 1875, προκύπτει από τα πρακτικά του Ελληνικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου

⁵⁶⁹ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ανέκδοτα έγγραφα των ετών 1846-1903», *Θασιακά* 4 (1987), σ. 134.

⁵⁷⁰ Βλ. Επιστολή των αντιπροσώπων της γενικής συνέλευσης του νησιού προς τον Αμπάς Χιμλή Β΄ (3-8-1894), στο ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., ο.π., σ. 140, αρ. εγ. 48.

⁵⁷¹ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Διάφορα-Λιαριγκόβη της Μακεδονίας-Ιδιαιτέρα αλληλογραφία Νεολόγου», *Νεολόγος*, Πέμπτη, 14-26.10.1871/846, σ. 2.

⁵⁷² ΜΕΛΙΡΡΥΤΟΥ Μ., ο.π., σ. 65.

Κωνσταντινούπολης στα οποία αναφέρεται ότι «..επί της μικράς εκείνης νήσου η φιλομουσία των κατοίκων ίδρυσε πολλαχού εκπαιδευτήρια, περιέχοντα εν συνόλω 550 μαθητάς. Εκ των δέκα χωρίων πάντα σχεδόν κέκτηνται αλληλο-διδασκτικά σχολεία, εν εξ αυτών έχει και αλληλοδιδασκτικόν και ελληνικόν...»⁵⁷³. Ο πιθανότερος τύπος λειτουργίας αυτού του ελληνικού σχολείου είναι η κοινότητα Παναγίας, αφού το έτος 1873 είχε δημιουργηθεί ο φιλεκπαιδευτικός σύλλογος «Φοίνιξ», η δράση του οποίου ήταν ιδιαίτερα δυναμική και δημιουργική κατά τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του⁵⁷⁴.

Η συμβολή του διοικητή της Θάσου Ιβραήμ Ασσαφή βέη στην ίδρυση του «ελληνικού» σχολείου Παναγίας ήταν καθοριστική καθώς σύμφωνα με άρθρο της εφημερίδας Νεολόγος (27-12-1875) συγκάλεσε «γενικήν συνέλευσιν απάντων των τα πρώτα φερόντων εν τη νήσω, τη συνεργεία και παρουσία της Α.Π. του Αγίου Μαρωνείας, και ανέπτυξεν αυτή ως έδει τα αναμφίρηστα της παιδείας αγαθά αποτελέσματα και παρώτρυνεν εις την βελτίωσιν των σχολείων». Τόνισε δε την ανάγκη «να προπαρασκευασθή η νεολαία δι' ομοιομόρφου εφ' όλων των χωρίων διδασκαλίας, ίνα ούτως κάλλιον επιτευχθή ο προορισμός της κεντρικής σχολής, διωρίσθη γενική εφορεία όλων των σχολείων της νήσου, ης έργον η εκλογή διδασκάλων, η διοργάνωσις των σχολείων, η εύρεσις πόρων υπέρ διατηρήσεως αυτών και παν ότι τείνει εις την βελτίωσιν των»⁵⁷⁵

1.2. Η κάλυψη της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των Θασίων μαθητών από τα Γυμνάσια των μεγάλων αστικών κέντρων της Μακεδονίας και την Αθωνιάδα σχολή

Βλέπουμε λοιπόν ότι οι αποσπασματικές προσπάθειες των κοινοτήτων Θεολόγου και Παναγίας δεν μπόρεσαν να δημιουργήσουν στέρεες βάσεις για την ανάπτυξη της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στο νησί. Για το λόγο αυτό, κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, παρατηρείται ένα ρεύμα φυγής των παιδιών τα οποία ήθελαν να σπουδάσουν, προς τα αστικά κέντρα που διέθεταν Γυμνάσιο.

Αυτήν την περίοδο συναντούμε αρκετούς Θασίους μαθητές στο Γυμνάσιο της Καβάλας. Οι μαθητές γίνονταν δεκτοί κατόπιν συστατικής επιστολής έγκριτων προσωπικοτήτων του νησιού. Είναι χαρακτηριστική η επιστολή του Ιατρού Γεωργίου Χρηστίδη από την Παναγία Θάσου, πρωτεργάτη και ιδρυτικό μέλος της

⁵⁷³ Ε.Φ.Σ.Κ., Πρακτικά (1875-76), τόμ. Γ', Κωνσταντινούπολη 1877, σ. 192.

⁵⁷⁴ ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ Α., ΜΠΑΚΑ Ι., ο.π., σσ. 340-343.

⁵⁷⁵ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Επαρχιακά – Θάσος», Νεολόγος Δευτέρα, 15-27.12.1875/2059 σ.3

φιλεκπαιδευτικής αδελφότητας «Φοίνιξ», προς το Γυμνασιάρχη Καβάλας στις 14 Νοεμβρίου του 1879, στην οποία μεταξύ των άλλων αναφέρονται και τα εξής: «Αξιότιμε κ. Γυμνασιάρχη. [...] Επί του παρόντος προσέρχονται υπό την πατρικήν διεύθυνσίν σας οι εξής μαθηταί: ο Νικόλαος Χρυσάφης συνοδευόμενος παρά του χρηστού πατρός του Ιωάννου, νέος χρηστοήθης και φρόνιμος. Ο Σοφοκλής Ζωγράφος, ευπορούσης οικογενείας μονογενής υιός, ορφανός πατρός και βαπτιστικός μου, αφιερούται παρά της μητρός του και παρ' εμού εις την πατρικήν μέριμνάν σας. Και δύο εισέτι άλλους προυτίθεντο σήμερον, ίνα αναχωρήσωσιν, αλλά μη παρουσιασθέντες μέχρι στιγμής, ελπίζω ότι θα έχητε αυτούς την προσεχή εβδομάδα. Υ. Γ. Καθ' ην ώραν αναχωρούσιν οι διαληφθέντες μαθηταί προσήλθε και τρίτος ο Ευστάθιος Βαλσάμης, νέος καλής οικογενείας, ηλικιωμένος αλλά στερηθείς της αναγκαίας εκπαιδύσεως. Φείσθητε, ει δυνατόν, της φιλοτιμίας του δια την κατάταξίν του, ως πάνυ επιεικώς και ευγενώς επράξατε τω Αυγούστω. Έκαστος των μαθητών φέρει ιδιαιτέραν μου τω κυρίω Ι. Παπία δηλωτικόν των συμφωνιών»⁵⁷⁶.

Πολλοί ήταν οι Θάσιοι μαθητές που φοίτησαν στα γυμνάσια της Θεσσαλονίκης. Μας είναι γνωστά τα ονόματα των Αναστασιάδη Α. από το Κάστρο, Δημητριάδη Κ., Νάσου Α., Βασιλικού Γ., Τζιάτα Ι., Τζιάτα Α. και Λαμίρη Α., από το Θεολόγο, Ξανθού, Γεωργιάδη Κ. και Ιωαννίδη Δ. από τις Μαριές, Σουλιώτη Α., Καφανταρίδη Δ., Παπαγεωργίου Ι., Γρηγορά, Προέδρου Δ. και Κλωνάρη Τ. από την Παναγία, Θεολογίτη Α. από το Λιμένα, Κελαϊδή Ι. από την Καλλιράχη και Αθανασέλη Α. από την Ποταμιά. Στο Γυμνάσιο των Σερρών φοίτησαν οι μαθητές Παπαδημητρίου Θ., Λαμπίδης Σ. και Χ^ηΑργυρόπουλος Θ., από την Καλλιράχη⁵⁷⁷.

Θασίους μαθητές συναντούμε, επίσης, στο Γυμνάσιο Τσοτυλίου⁵⁷⁸. Στο μαθητολόγιο της σχολής είναι καταχωρημένα τα ονόματα των Παπαοικονόμου Ν. και Δουβλέτη Ι. από το Κάστρο, Τζιάτα Δ. από το Θεολόγο, Οικονομίδη Α. από την Καλλιράχη και άλλων Θάσιων όπως των Χριστοδούλου Δ., Παπαευφροσύνου Κ. και Μαρκίδη Μ. των οποίων δεν γνωρίζουμε την κοινότητα καταγωγής⁵⁷⁹. Στο

⁵⁷⁶ ΧΙΟΝΗ Κ., «Βιογραφίες νεότερων ανδρών ...», ο.π., σσ. 113-114. Πρβλ. του ΙΔΙΟΥ, *Η παιδεία στην Καβάλα...*, ο.π. σσ. 101-104. & του ΙΔΙΟΥ «Η παιδεία στη Θάσο...», ο.π., σσ. 444-447.

⁵⁷⁷ Ι.Α.Ν.Ε., Γενικός Έλεγχος μαθητών Γυμνασίου Θεσσαλονίκης 1886-1898 (σσ. 58, 65, 66, 85). Βλ. και ΧΙΟΝΗ Κ., *Η παιδεία στην Καβάλα...*, ο.π. σ. 101-104.

⁵⁷⁸ Στην ίδρυση του Γυμνασίου Τσοτυλίου πρωτοστάτησε η «εν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονική Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα» των Δυτικο-μακεδόνων της Κωνσταντινούπολης, που δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία του Στέφανου Νούκα το έτος 1871.

⁵⁷⁹ Ι.Α.Ν.Ε α) Βιβλίον Μητρώων της εν Τσοτυλίου Σχολής της εν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονικής Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητος 1890-1916 Τόμος Α'. (σσ. 7, 98, 181, 248). β) Γενικός έλεγχος της εν

Γυμνάσιο Σιατίστης φοίτησαν οι Αγγελίδης Γ. από το Κάστρο, Λαμπίρης Α., Βασιλικός Γ. και Βασιλικός Ν. από το Θεολόγο και ο Χατζηϊωάννου Μ⁵⁸⁰. Επίσης στο Γυμνάσιο της Μυτιλήνης είχε φοιτήσει ο Αύγουστος Κρητικός, μαθητής από το Κάστρο, ο οποίος όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο εργάστηκε αργότερα ως δάσκαλος στα σχολεία του Κάστρου⁵⁸¹.

Οι συνθήκες φοίτησης στα σχολεία της τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας ήταν ιδιαίτερα δύσκολες, καθώς για να γίνει δεκτός ένας μαθητής έπρεπε να υπάρχει υπεύθυνο άτομο που θα αναλάμβανε την κηδεμονία του στην πόλη στην οποία θα φοιτούσε⁵⁸². Παράλληλα το κόστος των σπουδών ήταν μεγάλο, αφού μόνο η ετήσια εγγραφή στο Ελληνικό Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης το έτος 1874 ήταν μια λίρα Τουρκίας⁵⁸³.

Ορισμένες βέβαια οικογένειες επέλεξαν και σχολεία της ελεύθερης Ελλάδας για να στείλουν τα παιδιά τους, όπως αυτό της Σύρου, (Λαμπίρης Δ. και Δέμπας Μ. από το Θεολόγο και Χ^ηΚωνσταντινίδης Γ. από την Παναγία) του Πειραιά (Τζιάτας Α. από το Θεολόγο) και της Αθήνας (Λορέντζος Δ. από το Κάστρο και Λαμπίρης Η. από το Θεολόγο)⁵⁸⁴. Επίσης Θάσιο μαθητή συνατούμε και στην Αίγυπτο. Πρόκειται για τον Τζιάτα Ι. από το Θεολόγο, ο οποίος φοίτησε στη σχολή FRERES του Καΐρου⁵⁸⁵.

Σημαντική ήταν και η προσφορά των μοναστηριών του Αγίου Όρους και της Αθωνιάδας σχολής, η οποία καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα κάλυπτε τις μορφωτικές ανάγκες των Θασίων. Χαρακτηριστική είναι η από 23 Απριλίου 1920 επιστολή του Μητροπολίτη Μαρωνείας Μελισσηνού προς την Ιερά Μονή Ξηροποτάμου με την οποία παρακαλεί τους επιτρόπους της Μονής να αναλάβουν υπό την κηδεμονία τους τον Σωτήριο Ρακιτζή από το χωριό Μαριές

Τσοτυλίου Σχολής της εν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονικής Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας 1914-1936 (σ. 8). Τον Αύγουστο Οικονομίδη τον συναντούμε στους εκλογικούς καταλόγους του νησιού έτους 1915 με α/α 3593 ως διδάσκαλο και τον Νικόλαο Παπαοικονόμου με α/α 2080, ως μαθητή. ΑΣΤΕΡΙΑΔΗ Γ., «Ο πρώτος εκλογικός κατάλογος της υποδιοικήσεως Θάσου, 1915», *Θασιακά* 8 (1995), σ.σ. 340 & 302.

βλ. *Θασιακά* 8 σ. 340

⁵⁷⁹ Καταγόταν από τα Λιμενάρια, εκλογικό κατάλογος α/α 2080, ως μαθητής.

⁵⁸⁰ ΔΑΡΔΑ Α., *Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπάντζειου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της εκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 629-634.

⁵⁸¹ ΧΙΟΝΗ Κ., *Η παιδεία στην Καβάλα...*, ο.π. σ. 104.

⁵⁸² ΣΤΡΑΤΗ Δ., «Αρχιμανδρίτης Δανιήλ Βασιλείου Παντοκρατορινός ο Θάσιος», *Θασιακά* 12 (2005), σ. 619.

⁵⁸³ ΖΙΩΓΟΥ – ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ. «Συμβολή στην ιστορία των σχολείων της Θεσσαλονίκης κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, *Μακεδονικά*, 16, σ. 340

⁵⁸⁴ ΧΙΟΝΗ Κ. «Η παιδεία στη Θάσο...», ο.π., σσ. 444-447.

⁵⁸⁵ ΤΣΙΜΑ Κ., ο.π., σ. 279.

και να τον εγγράψουν στο «ελληνικό» σχολείο της Αθωνιάδας, προκειμένου στη συνέχεια να εισαχθεί στην Ιερατική σχολή⁵⁸⁶ (Παράρτημα, Δ, 5).

Η πρώτη προσπάθεια για δημιουργία δευτεροβάθμιου σχολείου στη Θάσο μετά την απελευθέρωση έγινε από την κοινότητα του Λιμένα, όπου ιδρύθηκε ημιγυμνάσιο περί τα τέλη της δεκαετίας του '10. Δεν γνωρίζουμε όμως πότε πρωτολειτούργησε, πώς και για πόσο χρονικό διάστημα⁵⁸⁷. Στη συνέχεια τη σκυτάλη ανέλαβε η κοινότητα Κάστρου.

2. Το ημιγυμνάσιο Κάστρου-Λιμεναρίων

Η ολοκλήρωση των προσπαθειών για τη λειτουργία του ενιαίου δημοτικού σχολείου της κοινότητας Κάστρου στο μέσω των δύο οικισμών, δεν οδήγησε σε εφησυχασμό τη σχολική Επιτροπή και τους κοινοτικούς παράγοντες. Αντιθέτως, βλέποντας τις προσπάθειές τους να στέφονται με επιτυχία και τον αριθμό των μαθητών να ξεπερνάει τον πρωτοφανή για τα κοινοτικά δεδομένα της Θάσου αριθμό των τριακοσίων, θεώρησαν ότι πληρούσαν όλες τις προϋποθέσεις για να προχωρήσουν στην ίδρυση δευτεροβάθμιου σχολείου. Έτσι θα έδιναν την ευκαιρία σε περισσότερους μαθητές να προχωρήσουν ακόμη περισσότερο και να αποκτήσουν κίνητρα για ανώτερες σπουδές. Ο αριθμός των μαθητών της κοινότητας συνεπικουρούμενος από αυτόν των μαθητών των όμορων και πλησιέστερων κοινοτήτων του νότιου τμήματος του νησιού δικαιολογούσε τη λειτουργία εξατάξιου

⁵⁸⁶ Α.Ι.Μ.Ε., γράμμα επισκοπικό, αρ. 483, συρ, 4/294, 23.4.1920. Βλ. Παράρτημα, Δ, 5. Ο Σωτήριος Ρακιτζής, όπως προκύπτει από το μητρώο μαθητών της Αθωνιάδας σχολής, κατά το σχ. έτος 1919-1920 ήταν 26 ετών και φοιτούσε ως προστατευόμενος της Ιεράς Μονής Ξηροποτάμου στην προκαταρκτική τάξη («εισιτήρια γράμματα»). Στην Αθωνιάδα σχολή φοιτούσαν επίσης μαθητές από όλα τα χωριά της Θάσου, ως οικοτρόφοι διαφόρων μοναστηριών, μέχρι και το 1941. Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται όλοι αυτοί οι μαθητές. Τα στοιχεία από τα μητρώα μαθητών 1919-1930 και τα μαθητολόγια 1930-1941 της Αθωνιάδας σχολής μας παραχώρησε ο πατέρας Νικηφόρος από την σκήτη της Αγίας Άννης, ο οποίος στη διδακτορική του διατριβή ασχολήθηκε με την ιστορία της Αθωνιάδας σχολής.

Α.Μ.	ΕΤΟΣ	ΟΝΟΜΑ	ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ	ΗΛΙΚ	ΤΑΞΗ	ΧΩΡΙΟ
;	21-22	Ευτύχιος μοναχός	Ιβήρων	19	προκατ	Θάσος
1	30-31	Παπαθανασίου Ι. Διαμαντής	Μεγ. Λαύρας	22	προκατ	Θεολόγος
102	35-36	Παπαναρέτου Παναγιώτης	Σταυρονικήτα	18	Α΄	Καλλιράχη
114	36-37	Σουρίνης Ιωάννης	Φιλοθέου	18	Α΄	Θεολόγος
128	36-37	Ζαφειρίου Αθ, Ζαφειρίος	Αγίου Παύλου	18	Α΄	Σωτήρος
156	39-40	Συρόπουλος Μιχ. Παναγιώτης	Καρακάλλου	17	Α΄	Καζαβήτι
158	39-40	Μυσαρλής Μιχ. Ιωάννης	Κωνσταμονίτου	18	Α΄	Σωτήρος
176	40-41	Εμμανουηλίδης Θ. Δημήτριος	Φιλοθέου	18	Α΄	Καλλιράχη
182	40-41	Αλβανός Ευθ. Ιωάννης	Σταυρονικήτα	17	Α΄	Κάστρο

⁵⁸⁷ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., «Το ημιγυμνάσιο Κάστρου-Λιμεναρίων Θάσου, 1922-1930», *Θασιακά* 12 (2005), σ. 502. Πρβλ. ΤΖΙΑΤΑ Κ., «Χρονικό ιδρύσεως και λειτουργίας των Γυμνασίων της Θάσου», *Θασιακά* 3 (1986), σ. 79.

γυμνασίου, το οποίο θα στεγαζόταν στο νεόδμητο κτίριο του δημοτικού σχολείου⁵⁸⁸. Η χρονική περίοδος ήταν η πλέον κατάλληλη καθώς εκείνη την εποχή ιδρύονταν πολλά ημιγυμνάσια «*με μίαν ή δύο τάξεις κατωτέρας του εξαταξίου γυμνασίου [και] ανεπτύσσοντο βαθμιαίως εις εξατάξια γυμνάσια δια προσθήκης κατ' έτος ή μετά πλείονα έτη και άλλων τάξεων αναλόγως του αριθμού των μαθητών, ους είχαν. Το τοιούτον συνετέλεσεν εις την ταχείαν και εύκολον παραγωγήν πολλών γυμνασίων εν ταις Νέαις Χώραις...*»⁵⁸⁹.

2.1. Ίδρυση και λειτουργία

Το υπουργείο Παιδείας ανταποκρίθηκε θετικά στο αίτημα της κοινότητας Κάστρου και ενέκρινε την ίδρυση ημιγυμνασίου, που λειτούργησε ως μονοθέσιο κατά το σχολικό έτος 1922-1923, με έναν δευτεροβάθμιο δάσκαλο. Στόχος των τοπικών παραγόντων ήταν η στελέχωση μιας επιπλέον τάξης κάθε έτος, ώστε σε μια πενταετία να λειτουργούσε ως πλήρες εξατάξιο Γυμνάσιο. Για την επίτευξη αυτού του στόχου ήταν απαραίτητες δύο προϋποθέσεις: α) η επέκταση της σχολικής οικοδομής, ώστε να λειτουργεί αυτόνομα το δευτεροβάθμιο σχολείο και β) η προσέλκυση μαθητών από τα άλλα επτά χωριά της νότιας Θάσου (Άνω και Κάτω Θεολόγος, Μαριές, Καλλιράχη, Σωτήρος, Μικρό και Μεγάλο Καζαβήτι)

Ο χώρος στον οποίο στεγάστηκε το ημιγυμνάσιο ήταν πολύ δύσκολο να προσδιοριστεί, καθώς υπήρχαν αντιφατικές γραπτές και προφορικές μαρτυρίες. Στις 9 Μαΐου 1925 η κοινότητα Κάστρου είχε στείλει επιστολή προς την μονή Βατοπαιδίου με την οποία ζητούσε 320 πασσάλους καστανιάς για την περίφραξη της αυλής του δημοτικού σχολείου. Στο έγγραφο αυτό αναφέρονται χαρακτηριστικά μεταξύ των άλλων και τα εξής: «...*Η Κοινότης ημών φιλοτίμως από ετών στοιχοῦσα εις τον στίβον των γραμμάτων και της προόδου, ευρίσκεται σήμερον εις την ευχάριστον κατάστασιν να σεμνώνηται διά το μέγα σχολικό διδακτήριόν της, εν τω*

⁵⁸⁸ Η διάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος των «Νέων Χωρών» (εξαετές δημοτικό σχολείο, εξαετές γυμνάσιο, πανεπιστήμιο) ακόμα και μετά την απελευθέρωση παρέμεινε ως είχε, προκειμένου να επιτευχθεί η ήπια προσαρμογή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα του ελληνικού κράτους. Τελικά το σύστημα αυτό λειτούργησε πολύ καλά. Μάλιστα με τη μεταρρύθμιση του 1929 επιτελέστηκε η προσαρμογή του παλαιού ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος σε αυτό των «Νέων Χωρών». Στην εισηγητική έκθεση του υπουργού Παιδείας «*Προτάσεις προς βελτίωσιν του εκπαιδευτικού ημών συστήματος*» αναφέρεται χαρακτηριστικά: «*προεκρίναμεν τον τύπον του εξαταξίου Γυμνασίου, όπερ προ πολλού εισαχθέν εις πλείστα ευρωπαϊκά κράτη και επιτυχός παρ' ημίν εν ταις Νέαις Χώραις εφαρμοσθέν, ανεγνωρίσθη ήδη υπό της πλειονότητος του παρ' ημίν εκπαιδευτικού κόσμου ως το μόνον κατάλληλον και προς τα παρ' ημίν συνθήκας προσαρμοζόμενον*», στο ΜΠΟΥΖΑΚΗ Σ., *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, τομ. Α, Αθήνα 1994, σ. 244.

⁵⁸⁹ Εισηγητική έκθεση του υπουργού Παιδείας επί του σχεδίου νόμου «*Περί διαρρυθμίσεως των σχολείων Μέσης εκπαιδύσεως*», στο ΜΠΟΥΖΑΚΗ Σ., ο.π., σ. 283.

οποίω στεγάζεται σήμερα πλήρες Δημοτικόν Σχολείον και Ημιγυμνάσιον. [...] εκτίσθη δε με τοιαύτας διαστάσεις, ώστε να είναι δυνατό να λειτουργή εν αυτώ πλήρες Δημοτικόν Σχολείον και Ημιγυμνάσιον [...] Από του παρελθόντος έτους ήρξατο λειτουργούν εν τω Διδακτηρίω και Ημιγυμνάσιον, μέλλον ήδη να εξυπηρετήσῃ άριστα τας εκπαιδευτικάς ανάγκας των 3/4 του πληθυσμού της ημετέρας νήσου εις ευρυτέραν ακτίαν»⁵⁹⁰ (Παράρτημα, Β, 7). Σύμφωνα με τις πληροφορίες που ξεκάθαρα προκύπτουν από το κοινοτικό έγγραφο φαίνεται ότι το ημιγυμνάσιο συστεγάστηκε στο ίδιο σχολικό κτίριο με το δημοτικό σχολείο της Κοινότητας.

Εντούτοις προφορικές μαρτυρίες ανθρώπων που είχαν ζήσει την περίοδο εκείνη μιλούσαν για ένα ημιγυμνάσιο που λειτουργούσε σε κάποιο κτίσμα στη περιοχή της εκκλησίας της Ευαγγελίστριας⁵⁹¹. Κατόπιν προσωπικής μας έρευνας προέκυψαν και άλλες τέτοιες μαρτυρίες ανθρώπων που είχαν κάποια σχέση με πρόσωπα και καταστάσεις που σχετίζονταν με το ημιγυμνάσιο⁵⁹².

Τύχη αγαθή, καταφέραμε να εντοπίσουμε, μέσα από τα μαθητολόγια του ημιγυμνασίου, τον τελευταίο επιζώντα γεννημένο το έτος 1915. Φαίνεται εγγεγραμμένος στα μαθητολόγια της Α΄ τάξης του ημιγυμνασίου με α/α 3 του σχ. έτους 1928-1929, χρονιά κατά την οποία το ημιγυμνάσιο λειτούργησε μόνο για ένα τρίμηνο και κατόπιν διέκοψε τη λειτουργία του οριστικά. Πρόκειται για τον Κωνσταντίνο Ζαγοριανό του Βασιλείου, ο οποίος επιβεβαίωσε με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο ότι από το πρώτο έως και το τελευταίο έτος της λειτουργίας του, το ημιγυμνάσιο στεγαζόταν στο χώρο που προσδιόριζαν οι μέχρι τότε υπάρχουσες προφορικές μαρτυρίες. Στη συνέντευξη που μας παραχώρησε αναφέρει ότι το κτίριο που στέγαζε το ημιγυμνάσιο ήταν ένα παλαιό ισόγειο κτίσμα που βρισκόταν στην νότια πλευρά του αύλειου χώρου της εκκλησίας της Ευαγγελίστριας. Ήταν σε πολύ μικρή απόσταση από την ακτή και η κύρια είσοδος του είχε

⁵⁹⁰ Α.Ι.Μ.Β., φακ 210, αρ. εγ 124-126. Βλ. Παράρτημα, Β, 7. Στην πανομοιότυπη επιστολή που είχε σταλεί δύο χρόνια νωρίτερα προς τη Μονή Ιβήρων, η περιοχή την οποία θα εξυπηρετούσε το ημιγυμνάσιο, προσδιοριζόταν με μεγαλύτερη σαφήνεια: «ήτοι των πλησιοχώρων κοινοτήτων Θεολόγου, Μαριών, Καλλιράχης, Σωτήρος και Καζαβητίου». ΚΡΗΤΙΚΟΥ Γ., ο.π. σ. 428-429. Βλ. επίσης ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., «Το ημιγυμνάσιο Κάστρου-Λιμεναρίων Θάσου, 1922-1930», *Θασιακά* 12 (2005), σ. 505. Πρβλ. ΤΖΙΑΤΑ Κ., «Χρονικό ιδρύσεως...», ο.π., σ. 79.

⁵⁹¹ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., ο.π., σ. 505, υποσ. 18.

⁵⁹² Η Ελισάβετ Καναρά, που γεννήθηκε το έτος 1915, θυμόταν ότι ο αδερφός της Δημήτριος Σωτηριάδης του Κων/νου, γραμμένος στα μαθητολόγια της Α΄ τάξης του ημιγυμνασίου με α/α 10 του σχ. έτους 1923-24, της έλεγε ότι το ημιγυμνάσιο βρισκόταν στην «Ευαγγελίστρια». Την ίδια μαρτυρία μας έδωσε και ο πρώην γραμματέας της κοινότητας Τάκης Τσιμπουκλής, που γεννήθηκε το έτος 1927 και ο οποίος θυμόταν πως ακόμη και μεταπολεμικά η περιοχή εκείνη αποκαλούνταν και «γυμνάσιο».

νοτιοανατολικό προσανατολισμό. Δεν μας είναι γνωστό πότε και για ποιο λόγο κτίστηκε. Ενδεχομένως θα αποτελούσε τον αποθηκευτικό χώρο της εκκλησίας. Παλαιότερα, όπως είδαμε στο Β΄ Κεφάλαιο, είχε χρησιμεύσει για την αρχική στέγαση του δημοτικού σχολείου του οικισμού των Λιμεναρίων, που πρωτολειτούργησε το έτος 1905. Η κοινοτική αρχή είχε διαμορφώσει υποτυπωδώς στο χώρο αυτό δύο μικρές αίθουσες για τις ανάγκες της πρώτης στέγασης του ημιγυμνασίου, μέχρις ότου θα γινόταν το νέο κτίριο που σχεδίαζε να κτίσει δίπλα στο νεόδμητο δημοτικό σχολείο της κοινότητας. Το κτίσμα αυτό δυστυχώς δε σώζεται σήμερα. Η κοινότητα, αφού κράτησε μόνο επτά μέτρα αύλειο χώρο στα νότια της εκκλησίας, παραχώρησε το υπόλοιπο οικόπεδο για τη δημιουργία ναυπηγείου και έτσι το κτίριο κατεδαφίστηκε. Σήμερα δεν υπάρχει ούτε το ναυπηγείο, παρά μόνον ιδιωτικές κατοικίες και ξενοδοχεία.

Το ερώτημα βέβαια που προκύπτει είναι το γιατί στο προρρηθέν έγγραφο της κοινότητας αναφέρεται ότι το ημιγυμνάσιο λειτούργησε στο σχολικό κτίριο του δημοτικού σχολείου. Προφανώς το κοινοτικό Συμβούλιο προκειμένου να αναδείξει την επιτακτική ανάγκη περίφραξης της σχολικής αυλής για την ασφάλεια των μαθητών, θέλησε να συμπεριλάβει και το ημιγυμνάσιο, το οποίο σχεδίαζε να οικοδομήσει άμεσα στο χώρο αυτό.

Ήδη από το πρώτο κιόλας έτος της λειτουργίας του ημιγυμνασίου και προκειμένου να δοθεί λύση στο στεγαστικό πρόβλημα, το κοινοτικό Συμβούλιο προχώρησε στη σύνταξη μελέτης για την ανέγερση νέου σχολικού κτιρίου για τη στέγασή του και την οποία υπέβαλε με την υπ' αριθ. 88/1923 επιστολή του προς το υπουργείο Παιδείας. Η πρότασή του ήταν να οικοδομηθεί ένα κτίριο διαστάσεων 32μ. X 7μ., συνολικού εμβαδού 224 τ.μ., δίπλα στο κτίριο του δημοτικού σχολείου με τέσσερις μεγάλες αίθουσες διαστάσεων 8μ. X 7μ. η κάθε μία και εμβαδού 56 τ.μ. Οι αίθουσες θα εξυπηρετούσαν τις τέσσερις μεγάλες τάξεις του Δημοτικού σχολείου που στεγάζονταν σε μικρές αίθουσες και δεν κάλυπταν τις ανάγκες αυτών των πολυπληθών τάξεων. Έτσι οι μικρές αίθουσες που θα αποδεσμευόταν, θα αποδιδόταν στο ημιγυμνάσιο. Μάλιστα οι τέσσερις νέες αίθουσες θα ήταν κτισμένες στη σειρά και χωρισμένες με μεγάλες ξύλινες πόρτες ώστε να υπήρχε η δυνατότητα όλες μαζί να συναποτελούν μια μεγάλη αίθουσα, η οποία θα κάλυπτε τις ανάγκες σχολικών εορτών, θεατρικών παραστάσεων, διοργάνωσης χορών, μουσικών συναυλιών και διαλέξεων. Η ανέγερση του νέου κτιρίου θα γινόταν, σύμφωνα με τον «νόμο των καθηκόντων της Επιτροπής των Ταμείων της Εκπαιδευτικής Πρόνοιας», με χρήματα

του ταμείου της κοινότητας και με χρήματα εράνων από τους κατοίκους του χωριού⁵⁹³ (Παράρτημα, Β, 2).

Η πρόταση αυτή της κοινότητας προς το υπουργείο Παιδείας φαίνεται εκ του αποτελέσματος ότι δεν έτυχε θετικής ανταπόκρισης. Ωστόσο, όπως διαπιστώνεται σε υποσημείωση του διευθυντή του ημιγυμνασίου στην πρώτη σελίδα του μαθητολογίου, οι προσδοκίες ήταν μεγάλες και υπήρχε μεγάλη αισιοδοξία για την σταδιακή αύξηση των τάξεων και τη λειτουργία εξατάξιου Γυμνασίου: «*Το πρώτον εφέτος ελειτούργησεν και ως εκ τούτου είναι και μονοτάξιον. Μεγάλοι όμως ελπίδες ίνα από έτους εις έτος αποβή και εξατάξιον πλήρες διότι δύναται να προσέρχονται ενταύθα μαθηταί από τας περίξ ετέρας έξι Κοινότητας έχουσας συγκοινωνίαν εύκολον και πλουσίαν. Απαιτείται όμως να γίνει η μελετηθείσα και προταθείσα τω Σ. Υπουρ. (υπ' αριθ. 88) επέκτασις της οικοδομής*»⁵⁹⁴. Βέβαια η συγκοινωνία μεταξύ των χωριών δεν ήταν ούτε εύκολη ούτε συχνή. Όμως ο διευθυντής του σχολείου προκειμένου να πείσει το Γενικό Επιθεωρητή της Καβάλας για την αναγκαιότητα σύστασης και δεύτερης τάξης για τη νέα σχολική χρονιά, ωραιοποίησε την υφιστάμενη κατάσταση της συγκοινωνίας των χωριών του νησιού.

Με τη λήξη του πρώτου έτους λειτουργίας του ημιγυμνασίου το κοινοτικό Συμβούλιο υπέβαλε αίτηση προς το υπουργείο Παιδείας για τη σύσταση μιας ακόμη τάξης για το επερχόμενο σχ. έτος. Τόσο το υπουργείο με το υπ' αριθ. 31277/24-7-1923 έγγραφό του όσο και ο Γενικός Επιθεωρητής της Θεσσαλονίκης απάντησαν θετικά στο αίτημα της Κοινότητας. Έτσι κατά το σχ. έτος 1923-1924 συγκροτήθηκε και δεύτερη τάξη, η οποία λειτούργησε στην ίδια αίθουσα και σε συνδιδασκαλία με την πρώτη, παρόλο που είχε ζητηθεί από το διευθυντή και δεύτερος καθηγητής⁵⁹⁵. Επίσης η σχετική καθυστέρηση από τις γραφειοκρατικές διαδικασίες είχε ως αποτέλεσμα, σύμφωνα με το διευθυντή του σχολείου, να μην ενημερωθούν έγκαιρα και να διακόψουν πολλοί μαθητές, που είχαν αποφοιτήσει την προηγούμενη χρονιά από την Α' τάξη, για να εργαστούν. Για το λόγο αυτό εγγράφηκαν στη Β' τάξη μόνον τέσσερις μαθητές και μία μαθήτρια⁵⁹⁶. Κατά το σχ. έτος 1923-1924 το ημιγυμνάσιο

⁵⁹³ Τετράδιο εκθέσεων Β. Κρητικού. Βλ. παράρτημα, Β, 2. Βλέπε και μαθητολόγιο ημιγυμνασίου σ. 1.

⁵⁹⁴ Μαθητολόγιο του ημιγυμνασίου Κάστρου-Λιμεναριών Θάσου, σ. 1.

⁵⁹⁵ «*Το ημιγυμνάσιον το οποίον προς το παρόν αποτελείται από δύο τάξεις εν μια αιθούση, υφ' ενός διδασκάλου διδασκόμεναι*». Βλ. Αρχείο Β. Κρητικού, Παράρτημα, Β, 1β.

⁵⁹⁶ «*Κατά το έτος τούτο κατόπιν αιτήσεως του Κοινοτικού Συμβουλίου προς το Σ. Υπουργείον και της παρ' αυτού αποσταλείσης αιτήσεως υπ' αριθ. 31277 και ημερομηνία 24 Ιουλίου και έπειτα πάλιν δυνάμει του υπ' αριθ. Πρωτοκόλλου Σχολής 124 και 134 τηλεγραφικών διαταγών του κ. Γενικού Επιθεωρητού εκ Θεσσαλονίκης κατήρτισα και Βαν τάξιν, εγγραφέντων εν αυτή 5 μαθητών μόνον. Εν μέρει η επιβράδυνσις των ανωτέρω τηλεγραφημάτων συνετέλεσεν εις το ν' απομακρυνθώσιν τινές των μαθητών*

πήρε την οριστική του μορφή, αφού καταρτίστηκε και τρίτη τάξη, η οποία είχε πάντοτε μονοψήφιο αριθμό μαθητών. Έως το 1927 είχαν συγκροτηθεί 57 τριτάξια ημιγυμνάσια σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια⁵⁹⁷.

Οι εγγραφές των μαθητών γινόταν το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου από τον πατέρα ή τον κηδεμόνα που θα συνόδευε το μαθητή. Σε περίπτωση καθυστέρησης εγγραφής επιβαλλόταν πρόστιμο 10 δρχ. για κάθε ημέρα πέραν της καθορισμένης καταληκτικής ημερομηνίας⁵⁹⁸. Τα μαθήματα άρχιζαν την 1^η Οκτωβρίου και τελείωναν στις 25 Ιουνίου.

Το σχ. έτος 1926-27 η διεύθυνση του ημιγυμνασίου Κάστρου εφαρμόζοντας τα από 24/4/1926 και 8/8/1926 Νομοθετικά Διατάγματα, επέβαλε εκπαιδευτικά τέλη εγγραφής για τη φοίτηση των μαθητών και των τριών τάξεων⁵⁹⁹. Η ετήσια εισφορά για κάθε μαθητή των τάξεων Α' και Β' ήταν 196,80 δρχ. και το ποσό καταβαλλόταν κάθε τρίμηνο σε τρεις ισόποσες δόσεις των 65,60 δρχ. Το χρηματικό ποσό της εισφοράς των μαθητών της Γ' τάξης ήταν διπλάσιο από αυτό των δύο πρώτων τάξεων, καθώς είχε οριστεί σε 393,3 δρχ. ετησίως και αποδιδόταν ανά τρίμηνο σε τρεις δόσεις των 131, 10 δρχ.. Από την εισφορά αυτή εξαιρούνταν σύμφωνα με το νόμο τα ορφανά και άπορα παιδιά των προσφύγων. Τα έσοδα από τα εκπαιδευτικά τέλη εγγραφής για το εν λόγω σχ. έτος είχαν φτάσει τις 5.542,30 δρχ.

Κατά το σχ. έτος 1927-1928 γίνεται αύξηση των τελών εγγραφής της τάξεως του 7% και η ετήσια εισφορά διαμορφώνεται σε 211,80 δρχ. για τις δύο πρώτες τάξεις και σε 423,60 δρχ. για την Γ' τάξη. Η απόδοση των χρημάτων εξακολουθεί να γίνεται σε τρεις ισόποσες δόσεις των 70,60 και 141,20 δρχ. αντίστοιχα. Όμως παρόλο που το

της Β' επιδοθέντες εις εργασίας. Διετάχθην δε, ίνα μέχρις αφίξεως και ετέρου συναδέλφου, ον εξήτησα, διδάσκω μόνος μου αμφοτέρας τας τάξεις κατά πρόγραμμα, όπερ υπέβαλον τη Γενική Επιθεωρήσει υπ' αριθ. Πρωτ. Σχολής 137β'. Εν Λιμεναρίοις Θάσου 8 Οκτωβρίου 1923. Ο Διευθυντής και μόνος διδάσκαλος αμφοτέρων των τάξεων Ι. Μεταξάς». Βλ. Μαθητολόγιον του ημιγυμνασίου Κάστρου-Λιμεναρίων Θάσου, σ. 1.

⁵⁹⁷ ΜΠΟΥΖΑΚΗ Σ., ο.π., σ. 225.

⁵⁹⁸ «Αι εγγραφαί των μαθητών του Γυμνασίου άρχονται τη 15 7/βρίου (Σεπτεμβρίου) και λήγουσι τη 30 του ίδιου μηνός. Τη 1 8/βρίου (Οκτωβρίου) άρχονται τα μαθήματα. Οι προσερχόμενοι προς εγγραφήν μαθηταί δέον κατά τον Νόμον να συνοδεύονται υπό του πατρός ή υπό του κηδεμόνος αυτών. Συνιστώμεν δε εις τους γονείς να φέρωσι τα τέκνα των προς εγγραφήν εντός της νομίμου προθεσμίας διότι από της 1^{ης} 8/βρίου τα τέλη λόγω εκπροθέσμου εγγραφής ορίζονται εις δραχ. 10 δι' εκάστην παρερχομένην ημέραν». ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Εξατάξιον Γυμνάσιον εν Καβάλλα», Κήρυξ Μ. Ασίας, Τετάρτη, 15-09-1926/169, σ. 3.

⁵⁹⁹ «Κατά το από 24 Απριλίου 1926 Ν.Δ. τα τέλη εγγραφής κανονίζονται ως εξής: Των μαθητών των 4 ανωτέρων τάξεων εις 100 δραχμ. Κατά τριμηνίαν. Των μαθητών των 2 κατωτέρων τάξεων εις δραχμ. 50 κατά τριμηνίαν μετά των 30% υπέρ του αναγκαστικού δανείου. Εκ των προσφύγων μαθητών απαλλάσσονται της καταβολής εκπαιδ. τελών μόνον οι αποδεδειγμένως άποροι επί προσαγωγή υπευθύνου δηλώσεως περί τούτου του πατρός και κηδεμόνος βεβαιουμένης υπό ανεγνωρισμένου σωματείου και επικεκρωμένης υπό της οικείας αστυνομικής αρχής (Ν.Δ. 8 Αυγ. 1926)» ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Εξατάξιον Γυμνάσιον εν Καβάλλα», Κήρυξ Μ. Ασίας, Τετάρτη, 15-09-1926/169, σ. 3.

δικαίωμα εγγραφής αυξήθηκε, τα έσοδα γι' αυτό το έτος ήταν λιγότερα (4.942 δρχ.), λόγω της αισθητής μείωσης του αριθμού των μαθητών. Το σχ. έτος 1928-29, υπάρχουν καταχωρημένα τα εκπαιδευτικά τέλη μόνον της α' τριμηνίας (1.341, 40 δρχ.) καθώς το σχολείο είχε διακόψει οριστικά τη λειτουργία του στα μέσα της σχολικής χρονιάς.

Η λειτουργία του ημιγυμνασίου διακόπηκε πολύ σύντομα ως συνέπεια του μικρού αριθμού μαθητών⁶⁰⁰ και της νέας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του υπουργού παιδείας Κ. Γόντικα. Σύμφωνα με το νέο νόμο 4373 /13-8-1929 «περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδύσεως»⁶⁰¹, οι δύο τύποι σχολείων της μέσης εκπαίδευσης θα ήταν το εξατάξιο γυμνάσιο και το πρακτικό λύκειο⁶⁰². Το πρόγραμμα των δύο κατωτέρων τάξεων θα ήταν κοινό για όλους τους μαθητές, ενώ από την τρίτη τάξη θα γινόταν διαχωρισμός του προγράμματος σπουδών σε κλασικό και πρακτικό. Παράλληλα υποβαθμίζεται ο ρόλος των ημιγυμνασίων τύπου εξαταξίου γυμνασίου που υπήρχαν στις κωμοπόλεις, όπως αυτό του Κάστρου, καθώς «διατηρούμενα προσωρινώς μετατρέπονται εις διτάξια ημιγυμνάσια έχοντα το αυτό πρόγραμμα των δύο κατωτέρων τάξεων του εξαταξίου γυμνασίου»⁶⁰³. Η ρύθμιση αυτή ήταν αναγκαία, αφού ο διαχωρισμός του προγράμματος σπουδών στο εξαετές γυμνάσιο γινόταν από την τρίτη τάξη, οπότε οι απόφοιτοι της τρίτης τάξης των ημιγυμνασίων δε θα μπορούσαν να ενταχθούν στην αρχή ενός εκ των δύο κατευθύνσεων. Επίσης σύμφωνα με την παρ 4 του ίδιου νόμου, η εισαγωγή των μαθητών σε γυμνάσιο ή πρακτικό λύκειο θα γινόταν με τη διαδικασία των κατατακτήριων εξετάσεων⁶⁰⁴. Οι εξετάσεις επιβλήθηκαν στους μαθητές των ημιγυμνασίων «επειδή ούτε το προσωπικόν αυτού, ούτε τα εποπτικά της διδασκαλίας μέσα είναι δυνατόν να είναι εφάμιλλα των εν τοις γυμνασίοις»⁶⁰⁵.

⁶⁰⁰ΤΖΙΑΤΑ Κ., «Χρονικό ιδρύσεως και λειτουργίας των Γυμνασίων της Θάσου», *Θασιακά* 3 (1986), σ. 80.

⁶⁰¹Είχε προηγηθεί στις 2 Απριλίου 1929 η εισηγητική έκθεση του υπουργού Παιδείας Κ. Γόντικα επί του σχεδίου νόμου «Περί στοιχειώδους εκπαίδευσως». Βλ. Μπουζακη Σ., ο.π., σ. 281.

⁶⁰²«Σχολεία της Μέσης Εκπαιδύσεως είναι τα γυμνάσια και τα πρακτικά λύκεια. Εις τα σχολεία της Μέσης Εκπαιδύσεως υπάγονται και τα παντός είδους και βαθμού διδασκαλεία, τα ημιγυμνάσια και τα ανώτερα παρθεναγωγεία» Βλ. Νόμο 4373 /13-8-1929 «περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδύσεως», άρθρο 2, υπουργού Κ. Γόντικα, στο ΔΗΜΑΡΑ Α., ο.π., σ. 169.

⁶⁰³ Βλ. Νόμο 4373 /13-8-1929 «περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδύσεως», άρθρο 2, υπουργού Κ. Γόντικα, στο ΔΗΜΑΡΑ Α., ο.π., σ. 169.

⁶⁰⁴«Μαθηταί των ημιγυμνασίων τούτων προαγόμενοι ή απολυόμενοι, ίνα εγγραφώσιν εις τάξιν αντίστοιχον του εξαταξίου γυμνασίου ή πρακτικού λυκείου υποβάλλονται εις κατατακτήριον εξέτασιν». Βλ. Νόμο 4373 /13-8-1929 «περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδύσεως», άρθρο 20, υπουργού Κ. Γόντικα, στο ΔΗΜΑΡΑ Α., ο.π., σ. 169. Αναλυτικότερα

⁶⁰⁵Εισηγητική έκθεση του υπουργού Παιδείας επί του σχεδίου νόμου «Περί διαρρυθμίσεως των σχολείων Μέσης εκπαίδευσως», στο ΜΠΟΥΖΑΚΗ Σ., ο.π., σ. 284

Η μεταρρύθμιση του 1929 και η αρνητική στάση του υπουργείου στη λειτουργία ημιγυμνασίων, οδήγησε στην αποστροφή του ενδιαφέροντος των μαθητών για την φοίτησή τους σε τέτοιου τύπου σχολεία. Ελλείπει, λοιπόν, επαρκούς αριθμού μαθητών διακόπηκε η λειτουργία του τριτάξιου ημιγυμνασίου Κάστρου - Λιμεναρίων. Η κοινότητα βλέποντας ότι δε μπορούσε να συγκεντρώσει τον απαραίτητο αριθμό μαθητών για την ίδρυση εξατάξιου γυμνασίου, ούτε να δώσει λύση στο στεγαστικό πρόβλημα του σχολείου, αναγκάστηκε να αποδεχτεί τη νέα κατάσταση βάζοντας τέλος στα φιλόδοξα σχέδιά της.

2.2. Το Μαθητικό δυναμικό

Εξετάζοντας αναλυτικά το μαθητολόγιο και το βιβλίο γενικού ελέγχου του ημιγυμνασίου Κάστρου προέκυψαν σημαντικά στοιχεία για τους/τις μαθητές/τριες που φοίτησαν σ' αυτό σχολείο, τα οποία αφορούν τον αριθμό των μαθητών και μαθητριών κατά έτος, τάξη, ηλικία και φύλλο, τον τόπο καταγωγής και την κοινωνική τους προέλευση. Σημαντικές πληροφορίες προέκυψαν και από το τετράδιο εκθέσεων του μαθητή εκείνης της εποχής Βασιλείου Κρητικού.

Κατά το πρώτο έτος λειτουργίας του σχολείου εγγράφηκαν στην Α' τάξη 7 μαθητές και 3 μαθήτριες ηλικίας 12-14 ετών. Από το σύνολο των 10 μαθητών/τριών οι 9 προέρχονταν από το Κάστρο (4 από τον οικισμό της Μέσης και 5 από τα Λιμενάρια) και μόνο ένας μαθητής από την κοινότητα Θεολόγου (πίνακες 1 και 2).

Έτος	Κοινότητες							
	Κάστρο	Θεολόγ	Μαριές	Καλλιρ	Σωτήρ	Καζαβ	Παναγ	Ποταμ
22-23	9	1						
23-24	12	3	1					
24-25	21	2	1			1		1
25-26	22	1	2		2			2
26-27	22	4	2	1	3		1	
27-28	13	4	1				1	
28-29	13	3				1		

Πίνακας 1. Κατανομή των μαθητών κατά κοινότητα προέλευσης και έτος.

Σχ. Έτος	Οικισμοί κοινότητας Λιμεναρίων			
	Μέση	Λιμενάρια	Προσφυγικός συνοικ.	Σύνολο
1922-23	4	5	-	9
1923-24	3	9	-	12
1924-25	6	14	1	21
1925-26	6	14	2	22
1926-27	6	12	4	22
1927-28	2	9	2	13
1928-29	2	11	-	13

Πίνακας 2. Οικισμός προέλευσης των μαθητών της κοινότητας Κάστρου.

Το επόμενο σχ. έτος, παρά τις αρχικά μεγάλες προσδοκίες, ο αριθμός των νεοεγγεγραμμένων κυμαινόταν στα ίδια περίπου επίπεδα με αυτόν της προηγούμενης χρονιάς, καθώς εγγράφησαν στην Α΄ τάξη οι 9 από τους 19 αποφοίτους του δημοτικού σχολείου Κάστρου, οι οποίοι μαζί με ένα μαθητή από το Θεολόγο και έναν από τις Μαριές αποτέλεσαν τους 11 νέους μαθητές. Ωστόσο υπάρχουν τέσσερις σημαντικές παρατηρήσεις για το έτος αυτό: α) δεν υπάρχει ούτε μια νεοεγγεγραμμένη μαθήτρια στην Α΄ τάξη, β) στη Β΄ τάξη συνέχισαν οι 5 από τους 10 μαθητές της Α΄ τάξης του προηγούμενου σχ. έτους και μάλιστα μόνο ένα κορίτσι, γ) αρχίζουν σιγά σιγά να φοιτούν περισσότεροι μαθητές από τις όμορες κοινότητες (3 από το Θεολόγο και ένας από τις Μαριές) και δ) από αυτό το σχ. έτος και μέχρι τη διακοπή της λειτουργίας του ημιγυμνασίου οι μαθητές της κοινότητας Κάστρου προέρχονταν κατά τα 2/3 περίπου από τον οικισμό των Λιμεναρίων και κατά το 1/3 από τον οικισμό της Μέσης, παρόλο που ο τελευταίος διέθετε υπερδιπλάσιο πληθυσμό.⁶⁰⁶ Το γεγονός αυτό καταδεικνύει το βελτιωμένο βιοτικό επίπεδο του παραλιακού οικισμού που συντελέστηκε από την εποχή έναρξης της λειτουργίας της γερμανικής μεταλλευτικής εταιρείας Group στις αρχές του 20ου αιώνα.

Το σχ. έτος 1924-25 συγκροτήθηκε και τρίτη τάξη με επτά μαθητές. Από αυτούς οι 5 ήταν από τη Β΄ τάξη του προηγούμενου έτους, ένας ήταν με μεταγραφή από το εξατάξιο γυμνάσιο Δράμας και μια μαθήτρια η οποία είχε φοιτήσει στη Α΄ τάξη κατά το σχολικό έτος 1922-23, διέκοψε στη Β΄ τάξη, επανεγγράφηκε στη Γ΄, για να

⁶⁰⁶ Βλ. περισσότερα για τον πληθυσμό της κοινότητας Κάστρου στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

διακόψει τελικά και πάλι το Δεκέμβριο του 1924. Αυξημένος φαίνεται και ο αριθμός των μαθητών της Β΄ τάξης καθώς μόνος ένα μαθητής από τους 11 της Α΄ τάξης του προηγούμενου σχ. έτους δεν συνέχισε. Ήταν η μοναδική χρονιά όπου ο αριθμός των μαθητών της Β΄ τάξης είναι μεγαλύτερος από αυτόν της Α΄ τάξης. Ωστόσο μείωση παρατηρείται στους νεοεγγεγραμμένους μαθητές της Α΄ τάξης καθώς φοίτησαν μόνο 6 αγόρια και 3 κορίτσια. Το γεγονός αυτό είχε άμεσο αντίκτυπο και στο μαθητικό δυναμικό των τάξεων Β΄ και Γ΄ των επόμενων σχ. ετών. Επίσης για πρώτη φορά εγγράφεται μαθητής από τον προσφυγικό συνοικισμό των Λιμεναρίων.

Κατά το σχ. έτος 1925-26 η κατάσταση ομαλοποιείται. Στην Α΄ τάξη φοιτούν 12 μαθητές και 2 μαθήτριες, στη Β΄ τάξη συνέχισαν 6 μαθητές και μία μαθήτρια, ενώ η Γ΄ τάξη παρουσιάζει την αριθμητική της κορύφωση καθώς συνέχισαν οι 8 από τους 10 μαθητές της Β΄ του προηγούμενου έτους. Είναι η μοναδική χρονιά κατά την οποία οι μαθητές της Γ΄ τάξης είναι περισσότεροι από αυτούς της Β΄.

Κορύφωση στον αριθμό των μαθητών των δύο πρώτων τάξεων, των μαθητών/τριών από άλλες κοινότητες αλλά και στο συνολικό αριθμό των μαθητών/τριών του ημιγυμνασίου παρουσιάζεται στο επόμενο σχ. έτος, καθώς στην Α΄ τάξη φοιτούν 14 μαθητές και 4 μαθήτριες, στη Β΄ τάξη 9 μαθητές και 2 μαθήτριες, ενώ ο συνολικός αριθμός των μαθητών/τριών και των τριών τάξεων φτάνει τους 33 εκ των οποίων οι 11 ήταν από άλλες κοινότητες. Ιδιαίτερα μικρός, όμως, ήταν ο αριθμός των τεσσάρων μαθητών/τριών της Γ΄ τάξης.

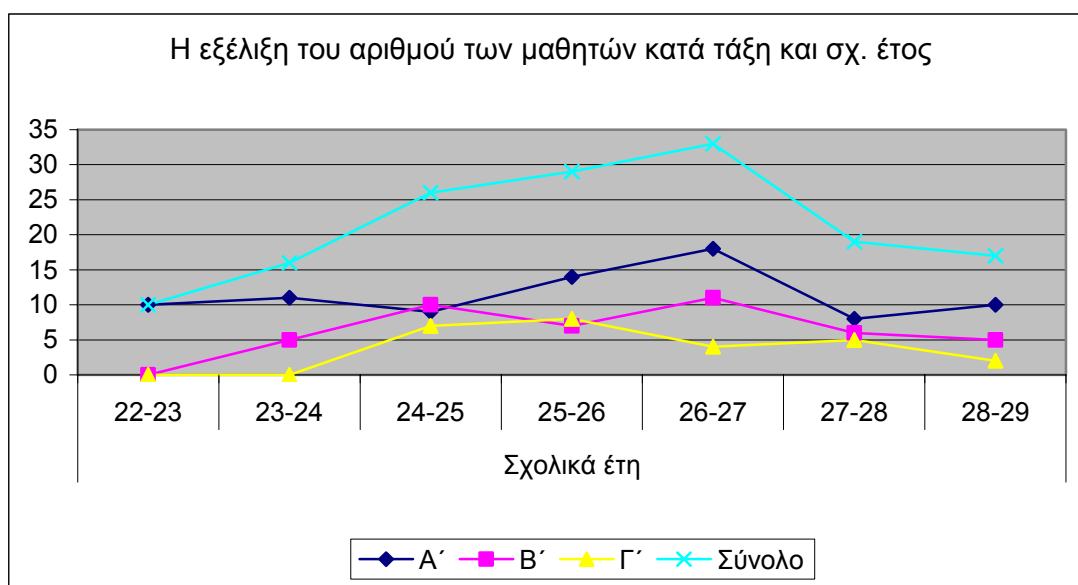
Η αρχή του τέλους άρχισε να διαφαίνεται κατά το σχ. έτος 1927-28, καθώς στην Α΄ τάξη είχαν εγγραφεί μόνον 8 μαθητές/τριες, στη Β΄ τάξη συνέχισαν οι 6 από τους/τις 18 μαθητές/τριες της Α΄ τάξης του προηγούμενου σχολικού έτους και στη Γ΄ τάξη οι 5 από τους/τις 11 μαθητές/τριες της Β΄ τάξης του προηγούμενου σχολικού έτους. Η δραματική μείωση του αριθμού των μαθητών/τριών και στις τρεις τάξεις αποτέλεσε τον προάγγελο των αρνητικών εξελίξεων και της ατυχούς κατάληξης του ημιγυμνασίου.

Η ύστατη προσπάθεια που γίνεται το επόμενο σχ. έτος με την εγγραφή 10 μαθητών στην Α΄ τάξη δεν κατάφερε να ανατρέψει το αρνητικό κλίμα καθώς η διαρροή των μαθητών στις τάξεις Β΄ και Γ΄ εξακολουθούσε να είναι μεγάλη, αφού συνέχισαν μόνον 5 και 2 μαθητές/τριες αντίστοιχα.

Τάξεις	Σχολικά έτη						
	1922-23	1923-24	1924-25	1925-26	1926-27	1927-28	1928-29
Α΄	10	11	9	14	18	8	10
Β΄	-	5	10	7	11	6	5
Γ΄	-	-	7	8	4	5	2
Σύνολο	10	16	26	29	33	19	17

Πίνακας 3. Το μαθητικό δυναμικό του ημιγυμνασίου κατά τάξη και σχ. έτος. Η ανάγνωση του πίνακα διαγωνίως μας δίνει την εξέλιξη του αριθμού των μαθητών της εκάστοτε Α΄ τάξης στην επόμενη διετία.

Διαβάζοντας διαγωνίως τον πίνακα 3 βλέπουμε την εξέλιξη των μαθητών της εκάστοτε Α΄ τάξης στην επόμενη διετία. Οι μεγαλύτερες διαρροές μαθητών παρουσιάζονται στα δύο τελευταία σχ. έτη, ενώ μεγάλη ήταν και η διαρροή μαθητών στη Β΄ τάξη κατά το σχ. έτος 1923-24. Το γράφημα 1 μας δίνει παραστατικά τις αυξομειώσεις του μαθητικού πληθυσμού του ημιγυμνασίου κατά τάξη και σχ. έτος.

Γράφημα 1

Στα επτά χρόνια λειτουργίας του ημιγυμνασίου φοίτησαν συνολικά 80 μαθητές/τριες, εκ των οποίων τα 14 ήταν κορίτσια και τα 66 ήταν αγόρια. Από αυτούς/ές μόνον τέσσερις μαθήτριες και 22 μαθητές κατάφεραν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους και να πάρουν το απολυτήριο της Γ΄ τάξης. Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι η αναλογία αγοριών-κοριτσιών που εγράφησαν στο ημιγυμνάσιο

ήταν περίπου 1:5. Σε κάθε σχολικό έτος υπήρχαν μόνο μία έως τρεις μαθήτριες με εξαίρεση τα σχ. έτη 1924-25 και 1926-27 κατά τα οποία φοίτησαν 5 και 7 κορίτσια αντίστοιχα. Μάλιστα σε ορισμένες τάξεις δεν υπήρχε ούτε μία μαθήτρια! Ωστόσο διαπιστώνεται ελαφρά υπεροχή στο ποσοστό των αγοριών που κατάφεραν να πάρουν το απολυτήριο της Γ΄ τάξης (32,25% έναντι 25,50% των κοριτσιών. Πίνακας 4).

Σχ. έτος	Α΄		Β΄		Γ΄		Σύνολο	
	αγόρια	κορίτσια	αγόρια	κορίτσια	αγόρια	κορίτσια	αγόρια	κορίτσια
1922-23	7	3					7	3
1923-24	11	0	4	1			15	1
1924-25	6	3	10	0	5	2	21	5
1925-26	12	2	6	1	8	0	26	3
1926-27	14	4	9	2	3	1	26	7
1927-28	7	1	4	2	5	0	16	3
1928-29	10	0	5	0	1	1	16	1
Σύνολο	67	13	38	6	22	4	127	23

Πίνακας 4. Κατανομή μαθητών κατά τάξη, έτος και φύλλο.

Όπως ήταν φυσικό το μεγαλύτερο τμήμα του μαθητικού πληθυσμού προερχόταν από την κοινότητα Κάστρου και ειδικότερα από τον παραλιακό οικισμό των Λιμεναριών. Από τους 80 μαθητές/τριες που φοίτησαν στο ημιγυμνάσιο οι 60 ήταν από την κοινότητα Κάστρου και συγκεκριμένα 34 από τα Λιμενάρια, 18 από τη Μέση και 7 από τον προσφυγικό συνοικισμό. Οι υπόλοιποι 21 προερχόταν από άλλα χωριά της Θάσου. Εννέα μαθητές/τριες είχε στείλει η κοινότητα Θεολόγου, από τρεις οι κοινότητες Μαριών και Σωτήρα, από δύο οι κοινότητες Καζαβητίου και Ποταμιάς και από έναν τα χωριά Καλλιράχη και Παναγία (πίνακας 5). Όπως θα δούμε παρακάτω, το ωρολόγιο πρόγραμμα ήταν εξαντλητικό για τα παιδιά των άλλων χωριών, αφού υπήρχαν πολλά ενδιάμεσα κενά για όλες τις τάξεις, γεγονός που απαιτούσε πολλές φορές την παραμονή των μαθητών στα Λιμενάρια έως τις 5 το απόγευμα. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η φοίτηση μαθητών από τις κοινότητες της Ποταμιάς και Παναγίας, καθώς ο χρόνος που χρειαζόταν εκείνη την εποχή για να καλυφθεί η απόσταση αυτών των χωριών από την κοινότητα Κάστρου ήταν πολύ μεγάλος.

Λιμεν	Μέση	Προσφ	Θεολογ	Μαριές	Σωτήρ	Καλλιρ	Καζαβ	Παναγ	Ποταμ
34	18	7	9	3	3	1	2	1	2

Πίνακας 5. Οικισμός και κοινότητα προέλευσης των μαθητών που φοίτησαν στο ημιγυμνάσιο

Όσον αφορά την ηλικία των νεοεγγεγραμμένων μαθητών αυτή κυμαινόταν από 11- 16 ετών. Τα μεγαλύτερο εύρος ηλικίας στους μαθητές της Α΄ τάξης παρατηρείται κατά το σχ. έτος 1926-27 (11-16 ετών) και το μικρότερο (12-14 ετών) κατά το σχ. έτος 1922-1923 (πίνακας 6). Στην Α΄ τάξη είχαν δικαίωμα εγγραφής οι απόφοιτοι της ΣΤ΄ του δημοτικού σχολείου, αφού προηγουμένως έδιναν επιτυχείς εισιτήριες εξετάσεις⁶⁰⁷. (Παράρτημα , Δ, 6).

Σχ. έτος	1922-23	1923-24	1924-25	1925-26	1926-27	1927-28	1928-29
Ηλικία εγγραφής στην Α΄	12-14	11-15	12-16	11-15	11-16	11-15	11-14

Πίνακας 6. Ηλικία εγγραφής των μαθητών στην Α΄ τάξη του ημιγυμνασίου

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κοινωνικο-οικονομική διαστρωμάτωση των οικογενειών προέλευσης του μαθητικού δυναμικού. Μελετώντας τη στήλη «επάγγελμα πατρός» από το μαθητολόγιο του ημιγυμνασίου καταγράψαμε και κατηγοριοποιήσαμε τα επαγγέλματα των αρχηγών των οικογενειών και προσδιορίσαμε τη συχνότητα της εμφάνισή τους. Οι περισσότεροι από αυτούς σε ποσοστό 16% ήταν κτηματίες. Διέθεταν δηλαδή μεγάλο αριθμό ελαιόδένδρων και παρήγαγαν μεγάλες ποσότητες λαδιού, που ήταν και το βασικότερο προϊόν του νησιού. Στη δεύτερη θέση ήταν οι έμποροι και τα ορφανά από πατέρα παιδιά σε ποσοστό 14% για την κάθε περίπτωση ξεχωριστά. Για τα ορφανά παιδιά, όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, υπήρχε ιδιαίτερη μέριμνα, καθώς απαλλάσσονταν από την καταβολή εκπαιδευτικών τελών. Στην τρίτη θέση με ποσοστό 12% βρίσκονταν οι πλοίαρχοι, που κατοικούσαν στον παραλιακό οικισμό των Λιμεναρίων και έδειχναν ζωνρό ενδιαφέρον για τη μόρφωση των παιδιών τους καθώς και οι δημόσιοι

⁶⁰⁷ Αρχείο Β. Κρητικού. Βλ. Παράρτημα, Δ, 6.

λειτουργοί (δάσκαλοι, ιατροί και γραμματείς). Μεγάλο επίσης ήταν και το ποσοστό των επαγγελματιών (καφεπώλες, παντοπώλες) και των εργατών με ποσοστό 11% και 10% αντίστοιχα. Τη μικρότερη συχνότητα εμφάνιζαν τα επαγγέλματα των τεχνιτών (6 %) και των αγροτών (5 %) (πίνακας 7).

Κτηματ.	Έμπορ	Πλοίαρχ.	Δημ λειτ	Επαγγελ	Εργάτ	Τεχνίτ	Αγρότ	Ορφανά
14	12	9	9	8	7	5	4	12

Πίνακας 7 Κατανομή επαγγέλματος πατέρα των μαθητών σε απόλυτο αριθμό.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι στην συντριπτική τους πλειοψηφία οι μαθητές που φοιτούσαν στο ημιγυμνάσιο προέρχονταν από οικογένειες των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων της θασιακής κοινωνίας. Ήταν αυτές που είχαν την οικονομική δυνατότητα να καταβάλλουν τα δίδακτρα για τη φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο και οραματίζονταν ένα καλύτερο μέλλον γι' αυτά. Αντίθετα, τα πολυπληθή χαμηλά κοινωνικά στρώματα δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν στο μορφωτικό κάλεσμα του δευτεροβάθμιου σχολείου με άμεση συνέπεια τη συρρίκνωση του μαθητικού δυναμικού.

2.3 Το εκπαιδευτικό προσωπικό

Όπως ήδη αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, μετά από έγκριση του υπουργείου Παιδείας το ημιγυμνάσιο Κάστρου άρχισε τη λειτουργία του ως μονοθέσιο κατά το σχολικό έτος 1922-1923, με έναν δευτεροβάθμιο δάσκαλο. Ο πρώτος καθηγητής του ημιγυμνασίου αυτοσυστήνεται στην πρώτη σελίδα του μαθητολογίου στην οποία υπογράφει κατά το κλείσιμο των βιβλίων του σχ. έτους 1922-1923 ως «*Ο Διευθυντής του Μονοταξίου Ημιγυμνασίου Κάστρου – Λιμεναρίων Θάσου, δευτεροβάθμιος διδάσκαλος, πρόσφυξ εκ Περιστάσεως Ανατ. Θράκης του Νομού Καλλιπόλεως, Παναγιώτης Κ. Μεταξάς*»⁶⁰⁸. Στην ίδια σελίδα και κατά το κλείσιμο του βιβλίου της επόμενης σχολικής χρονιάς υπογράφει ως «*Ο Διευθυντής και μόνος διδάσκαλος αμφοτέρων των τάξεων*». Ήδη είχε συγκροτηθεί και δεύτερη τάξη, χωρίς όμως να ενισχυθεί το σχολείο με δεύτερο δάσκαλο.

Ο Μεταξάς γεννημένος το έτος 1868 στην Περίσταση της Ανατολικής Θράκης είχε εγκατασταθεί μαζί με τη γυναίκα του Αικατερίνη στα Λιμενάρια μετά τη μικρασιατική καταστροφή. Ήταν εγγεγραμμένος στο δημοτολόγιο της κοινότητας

⁶⁰⁸ ΓΑΚ Καβάλας, ΑΒΕ 34, Εκπ. 5-01, Ημιγυμνάσιο Κάστρου, Μαθητολόγιο, σ. 1.

Κάστρου ως σχολάρχης με α/α 690. Σε ηλικία 54 ετών είχε αναλάβει τη διεύθυνση του νεοσύστατου ημιγυμνασίου και παρέμεινε σ' αυτό ως καθηγητής μέχρι τα 61 του χρόνια.

Όνειρό του ήταν η αναβάθμιση του δευτεροβάθμιου σχολείου σε εξατάξιο. Σε σχετική του αναφορά στις 30-06-1923 που υπάρχει στο μαθητολόγιο του σχολείου μεταφέρει ένα κλίμα αισιοδοξίας, καθώς δηλώνει ότι αν και *«Το πρώτον εφέτος ελειτούργησεν και ως εκ τούτου είναι και μονοτάξιον, μεγάλοι όμως ελπίδες ίνα από έτους εις έτος αποβή και εξατάξιον πλήρες»*⁶⁰⁹. Μάλιστα προκειμένου να δικαιολογήσει τη θέση του αυτή δε διστάζει να ωραιοποιήσει τη υπάρχουσα κατάσταση της συγκοινωνίας μεταξύ των χωριών του νησιού λέγοντας πως *«δύνανται να προσέρχονται ενταύθα μαθηταί από τας περίξ ετέρας έξι Κοινότητας έχουσας συγκοινωνίαν εύκολον και πλουσίαν»*⁶¹⁰.

Από υπερβάλλοντα ζήλο και προκειμένου να αποφευχθεί το κλείσιμο του σχολείου κατά το δεύτερο έτος λειτουργίας του λόγω ελλείψεως διδακτικού προσωπικού, προσπάθησε και κατάφερε να κρατήσει μόνος τους όλα τα παιδιά και των δύο τάξεων του ημιγυμνασίου, αφού το αρμόδιο Υπουργείο δεν είχε στείλει τον δεύτερο καθηγητή που είχε ζητήσει. Έδειξε μάλιστα ιδιαίτερα ενοχλημένος από την ολιγωρία τόσο του υπουργείου όσο και του κοινοτικού Συμβουλίου, που καθυστέρησαν τις διαδικασίες για την αύξηση της οργανικότητας του σχολείου. Σε σχετική του αναφορά που υπάρχει στο μαθητολόγιο του σχολείου αναφέρει χαρακτηριστικά τα εξής: *«Κατά το έτος τούτο κατόπιν αιτήσεως του Κοινοτικού Συμβουλίου προς το Σ. Υπουργείον και της παρ' αυτού αποσταλείσης αιτήσεως υπ' αριθ. 31277 και ημερομηνία 24 Ιουλίου έπειτα πάλιν δυνάμει του υπ' αριθ. πρωτοκόλλου Σχολής 124 και 134 τηλεγραφικών διαταγών του Γενικού Επιθεωρητού εκ Θεσσαλονίκης κατήρτισα και Βαν τάξιν, εγγραφέντων εν αυτή 5 μαθητών μόνον. Εν μέρει η επιβράδυνσις των ανωτέρω τηλεγραφημάτων συνετέλεσεν εις το ν' απομακρυνθώσιν τινές των μαθητών της Β' επιδοθέντες εις εργασίας. Διετάχθην δε, ίνα μέχρις αφίξεως και ετέρου συναδέλφου, ον εζήτησα, διδάσκω μόνος μου αμφοτέρας τας τάξεις κατά πρόγραμμα, όπερ υπέβαλον τη Γενική Επιθεωρήσει υπ' αριθ. πρωτ. Σχολής 137β'»*⁶¹¹.

⁶⁰⁹ Ο.π.

⁶¹⁰ Ο.π.

⁶¹¹ Ο.π.

Κατά το σχολικό έτος 1924- 1925 συγκροτήθηκε και η τρίτη τάξη. Στο μέσον της δεύτερης σελίδας στο βιβλίο Γενικού Ελέγχου αυτοσυστήνεται και ο δεύτερος καθηγητής του ημιγυμνασίου. Πρόκειται για τον Μιχαήλ Νικολαΐδη «*πρόσφυγος εκ Σμύρνης, τέως διευθυντού της Ευαγγελικής σχολής Φασουλά*»⁶¹². Λόγω της μεγάλης διδακτικής και παιδαγωγικής του εμπειρίας ανέλαβε αμέσως τη διεύθυνση του ημιγυμνασίου και τη διδασκαλία των μαθημάτων της Γ΄ τάξης.

Σύμφωνα με προφορική μαρτυρία του τελευταίου επιζώντος μαθητή του ημιγυμνασίου, του 95χρονου σήμερα κ. Κωνσταντίνου Ζαγοριανού, ήταν δύο καλοκάγαθοι καθηγητές με άριστη συμπεριφορά προς τους μαθητές τους. Μάλιστα εξαιτίας της μεγάλης τους ηλικίας πολλές φορές δεν μπορούσαν να ελέγξουν τη ζωνρή συμπεριφορά των εφήβων γυμνασιοπαίδων. Σημαντικά είναι και τα όσα αναφέρει ο μακαρίτης Κωνσταντίνος Τζιάτας, γραμματέας της κοινότητας Θεολόγου σε σχετικό του άρθρο στο περιοδικό «*Θασιακά*» το έτος 1986. Ο 75χρονος τότε πρώην μαθητής του ημιγυμνασίου Κάστρου γράφει χαρακτηριστικά: «*Το μόνο που μένει στη μνήμη μου από κείνα τα αμέριμνα παιδικά σχολικά χρόνια είναι ότι, όταν τα απογεύματα κάναμε καμιά βαρκάδα στη θάλασσα, την επομένη ο καθηγητής Μεταξάς, ο οποίος έμενε στο σπίτι της Βιργινίας χήρας Αντώνη Κρητικού, δίπλα στο ξενοδοχείο «Μένελ», μας έκανε τη σχετική παρατήρηση και 'μεις απορούσαμε πως υπέπιπε τούτο στην αντίληψή του, χωρίς να σκεπτόμαστε ότι είχε διόπτρες (κιάλια) και από το μπαλκόνι του σπιτιού του παρακολουθούσε όλη τη βόλτα μας. Ολόχαρα δε είμασταν όταν έβρεχε και κατέβαινε ο Καστρινός ο λάκκος και δεν μπορούσαν οι καθηγηταί λόγω ηλικίας να περάσουν τη «παλαταργιά» (πρόχειρη γέφυρα με ξύλα) και δεν είχαμε σχολείο*»⁶¹³.

2.4. Ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα

Το ημιγυμνάσιο άρχισε τη λειτουργία του με πολύ καλές προϋποθέσεις για την εφαρμογή ολοκληρωμένου αναλυτικού προγράμματος, καθώς υπήρχε ένας καθηγητής για μία τάξη. Έτσι κατά το σχ. έτος 1922-23 στην Α΄ τάξη διδάχθηκαν τα εξής μαθήματα: Ελληνικά, Θρησκευτικά, Ιστορία, Αριθμητική, Γεωμετρία, Γεωγραφία, Φυσική Ιστορία, Γαλλικά, Γυμναστική, Καλλιγραφία, Ιχνογραφία και Ωδική.

⁶¹² ΓΑΚ Καβάλας, ΑΒΕ 34, Εκπ. 5-01, Ημιγυμνάσιο Κάστρου, Γενικός Έλεγχος, σ. 2.

⁶¹³ ΤΖΙΑΤΑ Κ., «Χρονικό ιδρύσεως και λειτουργίας των Γυμνασίων της Θάσου», *Θασιακά* 3 (1986), σ. 80.

Τα προβλήματα εμφανίστηκαν την επόμενη σχολική χρονιά με την συγκρότηση της δεύτερης τάξης, καθώς ο καθηγητής και διευθυντής του σχολείου Π. Μεταξάς, έπρεπε να διδάσκει και στις δύο τάξεις του ημιγυμνασίου. Έτσι τα μαθήματα της Γυμναστικής, της Καλλιγραφίας, της Ιχνογραφίας και της Ωδικής, λόγω ελλείψεως διδακτικών ωρών, «δεν εδιδάχθησαν επισταμένως»⁶¹⁴. Παράλληλα στην Α΄ τάξη προστέθηκε και το μάθημα της Έκθεσης ιδεών. Στη Β΄ τάξη διδάχθηκαν τα ίδια σχεδόν μαθήματα, καθώς η μόνη διαφορά ήταν το μάθημα της Φυσικής Πειραματικής που μπήκε στη θέση της Φυσικής Ιστορίας.

Μικρές αλλαγές είχαν γίνει στο πρόγραμμα της Α΄ και Β΄ τάξης και κατά το σχ. έτος 1924-25. Προστέθηκε και στις δύο τάξεις το μάθημα των Νεοελληνικών, ενώ στη Β΄ Τάξη αντικαταστάθηκε το μάθημα της Φυσικής Πειραματικής με αυτό της Φυσικής Ιστορίας που διδασκόταν και στις άλλες δύο τάξεις (πίνακας 1). Επίσης τα «δευτερεύοντα» μαθήματα που κατά την προηγούμενη χρονιά δεν «εδιδάχθησαν επισταμένως» λόγω ελλείψεως προσωπικού, δε διδάχθηκαν ποτέ ξανά μέχρι το κλείσιμο του σχολείου. Σύμφωνα με τη γνώμη του Βασιλείου Κρητικού, μαθητή τότε του ημιγυμνασίου, ο μόνος τρόπος για την πραγματοποίηση της διδασκαλίας αυτών των μαθημάτων θα μπορούσε να είναι η συνδιδασκαλία με το δημοτικό σχολείο, όταν θα γινόταν το νέο σχολικό κτίριο και θα συλλειτουργούσαν στον ίδιο χώρο. Σε έκθεση που είχε γράψει στην Α΄ Γυμνασίου το σχ. έτος 1923-24 έγραφε μεταξύ των άλλων και τα εξής: «..η εν τω ιδίω τόπω συνύπαρξις Δημοτικής σχολής και Ημιγυμνασίου πολλά τα ωφελήματα έχει: δηλ εις την συνδιδασκαλίαν της Γυμναστικής μετά της Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεως – εις την Ωδικήν εις τη Ιχνογραφίαν – εις την Καλλιγραφίαν – εις τα εργόχειρα – εις την Χειροτεχνίαν – εις συνεκδρομάς – εις συναλλαγάς μαθημάτων τινών μετά του προσωπικού – εις συνεννοήσεις μεθ' άπαντος του προσωπικού – εις χρησιμοποίησιν από κοινού των διαφόρων οργάνων της Φυσικής Πειραματικής και Χημείας – εις χρησιμοποίησιν από κοινού επίσης των διαφόρων εικόνων της κοινής βιβλιοθήκης – του κοινού γραφείου και τέλους του κοινού υπηρέτου»⁶¹⁵. (Παράρτημα Β, 2).

⁶¹⁴ ΓΑΚ Καβάλας, ΑΒΕ 34, Εκπ. 5-01, Ημιγυμνάσιο Κάστρου, Γενικός Έλεγχος, σ. 1.

⁶¹⁵ Αρχείο Β. Κρητικού Βλ. Παράρτημα, Β, 2.

Μ Α Θ Η Μ Α Τ Α	Τ Α Ξ Ε Ι Σ		
	Α΄	Β΄	Γ΄
ΕΛΛΗΝΙΚΑ	•	•	•
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ	•	•	•
ΙΣΤΟΡΙΑ	•	•	•
ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ	•	•	•
ΓΕΩΜΕΤΡΙΑ	•	•	
ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	•	•	
ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ	•	• (από το 1924-25)	•
ΦΥΣΙΚΗ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ		• (μόνο το 1923-24)	
ΓΑΛΛΙΚΑ	•	•	•
ΣΥΝΘΕΣΕΙΣ – ΕΚΘΕΣΗ	• (από το 1923-24)	•	•
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ	• (από το 1924-25)	•	•
ΛΑΤΙΝΙΚΑ			•
ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ	• (μόνο το 1922-23)		
ΚΑΛΛΙΓΡΑΦΙΑ	• (μόνο το 1922-23)		
ΙΧΝΟΓΡΑΦΙΑ	• (μόνο το 1922-23)		
ΩΔΙΚΗ	• (μόνο το 1922-23)		

Πίνακας 8. Τα μαθήματα που διδάσκονταν στο ημιγυμνάσιο κατά τάξη,

Με την άφιξη του καθηγητή και νέου διευθυντή Μιχαήλ Νικολαΐδη συγκροτήθηκε και η Γ΄ τάξη. Το εβδομαδιαίο πρόγραμμα μαθημάτων αυτής της τάξης περιελάμβανε συνολικά 24 διδακτικές ώρες, ενώ τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν τα Αρχαία Ελληνικά (4 ώρες), τα Νεοελληνικά (2 ώρες γραμματική και 2 ώρες συντακτικό), τα Θρησκευτικά (2 ώρες), η Ιστορία (2 ώρες), η Αριθμητική (4 ώρες), τα Λατινικά (2 ώρες) η Φυσική Ιστορία (2 ώρες), τα Γαλλικά (3 ώρες), και οι Συνθέσεις –Εκθέσεις (1 ώρα). Η διδασκαλία όλων των μαθημάτων της Γ΄ τάξης γινόταν από τον Νικολαΐδη, εκτός από το μάθημα της Ιστορίας που είχε αναλάβει ο Μεταξάς (πίνακας 2). Δυστυχώς δε γνωρίζουμε τα ωρολόγια προγράμματα των άλλων δύο τάξεων, ούτε αν γίνονταν συνδιδασκαλίες. Για το λόγο αυτό δε μπορούμε να υπολογίσουμε επακριβώς τον αριθμό των διδακτικών ωρών που αντιστοιχούσαν σε κάθε καθηγητή.

Τα μαθήματα γινόταν από τη Δευτέρα έως και το Σαββάτο σε πρωινό και απογευματινό κύκλο. Ο πρωινός κύκλος ξεκινούσε από τις 8 το πρωί και τελείωνε στις 12 το μεσημέρι και ο απογευματινός από τις 2 έως τις 5 το απόγευμα. Οποσδήποτε το ωράριο ήταν εξαντλητικό και ιδιαίτερα για τους μαθητές που

έρχονταν από άλλα χωριά. Το μεγαλύτερο πρόβλημα ήταν η ύπαρξη πολλών κενών, καθώς υπήρχαν δύο καθηγητές για τρεις τάξεις, οπότε μία τάξη σε κάθε διδακτική ώρα θα είχε κενό.

Μαθήματα	ωρ	Δευτέ	Τρίτη	Τετάρ	Πέμπ	Παρασ	Σάββ	Καθηγ.
Ιερά	2	08-09			08-09			Νικολ
Ελληνικά	4	10-11		08-09		08-09	09-10	Νικολ
Συνθέσεις	1				16-17			Νικολ
Γραμματική	2		9-10		10-11			Νικολ
Συντακτικό	2			09-10			11-12	Νικολ
Γαλλικά	3	11-12		11-12		10-11		Νικολ
Ιστορία	2		11-12			11-12		Μεταξ
Φυσικά	2		10-11	15-16				Νικολ
Μαθηματικά	4	14-15		14-15	15-16	15-16		Νικολ
Λατινικά	2		14-15		14-15			Νικολ
Σύνολο ωρ.	24	4	4	5	5	4	2	

Πίνακας 9. Ωρολόγιο πρόγραμμα της Γ΄ τάξεως του Ημιγυμνασίου Κάστρου - Λιμεναρίων Θάσου σχ. έτους 1924-1925. (Από το τετράδιο της μαθήτριας Χιόνας Κρητικού).

Από τα τετράδια των μαθητών Βασιλείου και Χιόνας Κρητικού, που φυλάχτηκαν και σώθηκαν από τους απογόνους τους, προκύπτουν πολύτιμα στοιχεία για την διδακτέα ύλη πολλών μαθημάτων, όλων των τάξεων. Αναλυτικότερα:

Το μάθημα της Έκθεσης ιδεών στην Α΄ τάξη περιελάμβανε την εξάσκηση των μαθητών σε διάφορα είδη του λόγου. Συγκεκριμένα γράφτηκαν από τους μαθητές δύο εκθέσεις που σχετίζονται με την επιστολογραφία και τα τυπικά της μέρη (γράμματα σε συγγενικό πρόσωπο με την έναρξη της σχολικής χρονιάς και στις ημέρες των Χριστουγέννων), μία έκθεση περιγραφής («*Η σχολική οικοδομή της κοινότητας Κάστρου Λιμεναρίων Θάσου*») και πέντε εκθέσεις απόδοσης νοήματος σε μύθους του Αισώπου με σχολιασμό και επιμύθιο («*οι δύο βάτραχοι*», «*Κόραξ και αλώπηξ*», «*Αλώπηξ κολοβή*», «*Λαγώς και πέρδιξ*», «*Κύων δια ποταμού φέρων κρέας εις το στόμα*»). Η γλώσσα που χρησιμοποιούσαν στις εκθέσεις τους οι μαθητές ήταν η καθαρεύουσα. Επίσης τα κείμενα των εκθέσεων φαίνεται πως γράφονταν ως εργασία στο σπίτι. Στο συμπέρασμα αυτό συνηγορούν τα εξής: α) δεν υπήρχαν μουτζούρες,

λάθη και παρατηρήσεις από τον καθηγητή στα κείμενα, β) Υπήρχαν πολλές λεπτομέρειες καταγεγραμμένες για τις οποίες έπρεπε να προηγηθεί σχετική έρευνα για την καταγραφή τους (όπως τα στοιχεία για το σχολικό κτίριο του Δημοτικού σχολείου) και γ) η μία διδακτική ώρα που αντιστοιχούσε εβδομαδιαίως στο μάθημα δεν επαρκούσε για την ολοκλήρωση μιας έκθεσης, που σε μία περίπτωση είχε φτάσει τις επτά σελίδες! Παρατηρούμε επίσης ότι στόχος του μαθήματος δεν ήταν μόνο η εξάσκηση στη γραφή διαφορετικών ειδών λόγου, αλλά ταυτόχρονα επιδιωκόταν η ανάπτυξη της ευγενούς συμπεριφοράς μέσω της χρήσης των τυπικών μερών της επιστολογραφίας, η ενίσχυση της ερευνητικής δραστηριότητας με την συγκέντρωση απαραίτητων στοιχείων για την συγγραφή μιας έκθεσης και η ηθική καλλιέργεια των μαθητών με τον εντοπισμό και την αξιολόγηση του ηθικού διδάγματος των μύθων.

Η ύλη της Γεωγραφίας Β΄ τάξης φαίνεται πως ήταν αρκετά μεγάλη, καθώς περιελάμβανε την πολιτική εξέταση των Ηπείρων και τη γεωφυσική εξέταση Ελλάδας. Το μάθημα συνοδευόταν από το τετράδιο Χαρτογραφίας, στο οποίο οι μαθητές ζωγράφιζαν τους χάρτες των περιοχών που διδάσκονταν. Στους πολιτικούς χάρτες των Ηπείρων σχημάτιζαν τα κράτη με τις πρωτεύουσές τους. Στους γεωφυσικούς χάρτες σχημάτιζαν και έγραφαν τα σημαντικότερα ποτάμια, οροσειρές, λίμνες, θάλασσες και όμορους νομούς, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις σημείωναν και τις σημαντικότερες πόλεις. Συγκεκριμένα στο τετράδιο Χαρτογραφίας του μαθητή Β. Κρητικού ήταν σχηματισμένοι με μεγάλη λεπτομέρεια οι πολιτικοί χάρτες κεντρικής Αμερικής, νότιας Αμερικής και Ωκεανίας και οι γεωφυσικοί χάρτες Θεσσαλίας, Λάρισας, Τρικάλων, Άρτας, Στερεάς Ελλάδας, Αιτωλοακαρνανίας, Φθιώτιδας, Φωκίδας, Βοιωτίας, Πελοποννήσου, Μεσσηνίας, Λακωνίας, Αρκαδίας, Κυκλάδων, Εύβοιας και Κέρκυρας. Εντύπωση προκαλεί η απουσία της Μακεδονίας και Θράκης. Ίσως οι περιοχές αυτές να αποτελούσαν αντικείμενο αναλυτικότερης μελέτης στη Γεωγραφία της Α΄ τάξης.

Στα Αρχαία Ελληνικά της Γ΄ γυμνασίου οι μαθητές αντέγραφαν από τον πίνακα ή καθ' υπ' αγόρευση από τον καθηγητή ένα κομμάτι έως δέκα σειρές σε κάθε μάθημα από την «Κύρου Ανάβασις» του Ξενοφώντα και στη συνέχεια το μετέφραζαν, Ως εργασία για το σπίτι είχαν α)την πλήρη γραμματική ή συντακτική τεχνολογία σε πέντε - έξι πολύ σημαντικές λέξεις του κειμένου, β)τη συντακτική ανάλυση μιας περιόδου και τον τρόπο σύνδεσής της με την προηγούμενη και την επόμενη. Το μάθημα εθεωρείτο από τα κυριότερα, καθώς διδασκόταν 4 ώρες την εβδομάδα όπως τα Νεοελληνικά και τα Μαθηματικά.

Στο μάθημα των Θρησκευτικών οι μαθητές της Γ΄ τάξης διδάσκονταν: α) τα γνωστότερα και σημαντικότερα απολυτικά των Αγίων της Εκκλησία μας (Γέννηση της Θεοτόκου, Γέννηση του Χριστού, Αγίου Δημητρίου, Αγίου Νικολάου, Τριών Ιεραρχών), β) προσευχές (Πάτερ ημών, Εις το όνομα του Πατρός...), και γ) χωρία από την Καινή Διαθήκη που περιελάμβαναν λόγους του Χριστού (περί αγάπης ελεημοσύνης, νηστείας, όρκων και εκδίκησης). Τα κατέγραφαν στο τετράδιό τους και στη συνέχεια απέδιδαν την ερμηνεία τους στη Νεοελληνική. Η πρακτική αυτή καταδεικνύει ότι στόχος του μαθήματος δεν ήταν η αποστήθιση, αλλά η δογματική και εκκλησιαστική προσέγγιση σε απολυτικά, σε προσευχές και σε χωρία της Καινής Διαθήκης⁶¹⁶.

Τα Λατινικά διδασκόταν 2 ώρες την εβδομάδα και μόνο στη Γ΄ γυμνασίου. Τα κείμενα ήταν από παρμένα από το έργο του Κικέρωνα (Cicero): «3^{ος} λόγος εναντίον του Κατιλίνα» (Oratio in Catilinam III). Συγκεκριμένα κατά το έτος 1925-26 είχαν διδαχθεί οι παράγραφοι 13, 15, 17, 18, 19, 21 & 22. Οι μαθητές είχαν δύο τετράδια. Στο ένα με τίτλο «Λατινικόν λεξιλόγιον» κατέγραφαν σε μία στήλη όλες τις άγνωστες λέξεις του κειμένου και δίπλα από κάθε λέξη έγραφαν την απόδοσή τους στα Ελληνικά και ορισμένες φορές τη ρίζα και το ρόλο της στη σύνταξη της περιόδου. Στο άλλο τετράδιο με τίτλο «Λατινικά ονόματα και ρήματα» έγραφαν τις εργασίες τους στη γραμματική, που αφορούσαν την κλίση επιθέτων, παραθετικών, αντωνυμιών (προσωπικές, κτητικές, δεικτικές, αναφορικές) και ρημάτων.

Τα Νέα ελληνικά από το 1924 διδάσκονταν σε όλες τις τάξεις του ημιγυμνασίου. Στη Γ΄ τάξη το μάθημα περιελάμβανε 2 ώρες γραμματικής και 2 ώρες συντακτικό πάνω σε «Νεοελληνικά αναγνώσματα», που ήταν ανθολογημένα κείμενα με εθνικό, ιστορικό, θρησκευτικό και ηθικό περιεχόμενο. Ιδιαίτερη έμφαση στη γραμματική έδιναν στις «ομόφωνες αλλά ετερόγραφες και ετεροσήμαντες» λέξεις. Πρόκειται για λέξεις που ακούγονται ίδιες, αλλά όμως έχουν διαφορετική ορθογραφία και σημασία (π.χ. κινώ – κοινό). Η καταγραφή αυτών των λέξεων γινόταν αλφαβητικά και συνοδευόταν από γραμματική και συντακτική αναγνώριση.

⁶¹⁶ ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Το μάθημα των Θρησκευτικών στη μέση εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 105

2.5. Η σχολική επίδοση των μαθητών

Εξετάζοντας τη βαθμολογία των μαθητών του ημιγυμνασίου Κάστρου- Λιμκεναρίων μέσα από το βιβλίο «Γενικού Ελέγχου» του σχολείου, προκύπτουν ενδιαφέροντα στοιχεία για την σχολική επίδοση των μαθητών/τριών. Η βαθμολογία στηριζόταν στη δεκάβαθμη κλίμακα 0-10. Οι διαβαθμίσεις αυτής της κλίμακας είχαν ως εξής: α) μετρίως (<5), σχεδόν καλώς (5-6), καλώς (6-7,5), λίαν καλώς (7,5-9,5) και άριστα (9,5-10).

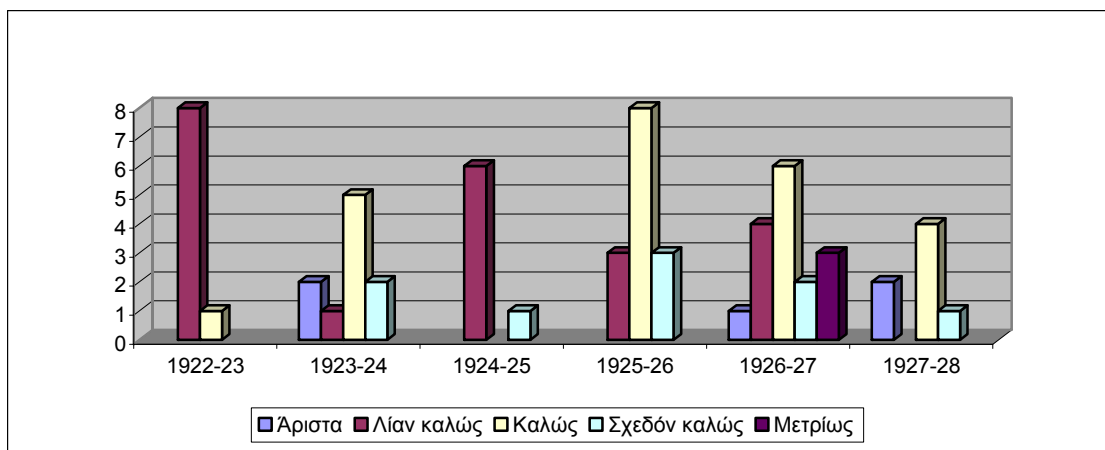
Η εξέταση όλων των μαθητών στα μαθήματα ήταν καθημερινή, λόγω του μικρού αριθμού μαθητών που φοιτούσαν σε κάθε τάξη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μαθητής του ημιγυμνασίου σε έκθεσή του «...όντες ολιγάριθμοι θα μάθωμεν περισσότερα παρ' όσον μανθάνουσιν εις άλλα Γυμνάσια των μεγαλοπόλεων, ένθα οι μαθηταί εκάστης τάξεως είναι πολλοί. Διότι ενταύθα σχεδόν όλοι οι μαθηταί καθ' εκάστην εξεταζόμεθα εις όλα τα μαθήματα, καθώς η επιτήρησις και η εξέλεξις γίνεται αυστηροτέρα και συχνότερα. Ενώ εις τα μεγάλα Γυμνάσια το τοιούτον είναι αδύνατον»⁶¹⁷. (Παράρτημα, Δ, 6).

Μελετώντας τη σχολική επίδοση σε σχέση με την «τάξη» και το «έτος» διαπιστώνουμε ότι οι μαθητές της Α' τάξης είχαν συνολικά μια μέση επίδοση «καλώς» 38% και «λίαν καλώς» 35% χωρίς πολλές ακραίες διακυμάνσεις της βαθμολογίας. Εξαίρεση αποτελούσε το σχ. έτος 1926-27, όπου παρατηρούνται αρκετές περιπτώσεις χαμηλής βαθμολογίας (πίνακας 10 και γραφήματα 2 & 3).

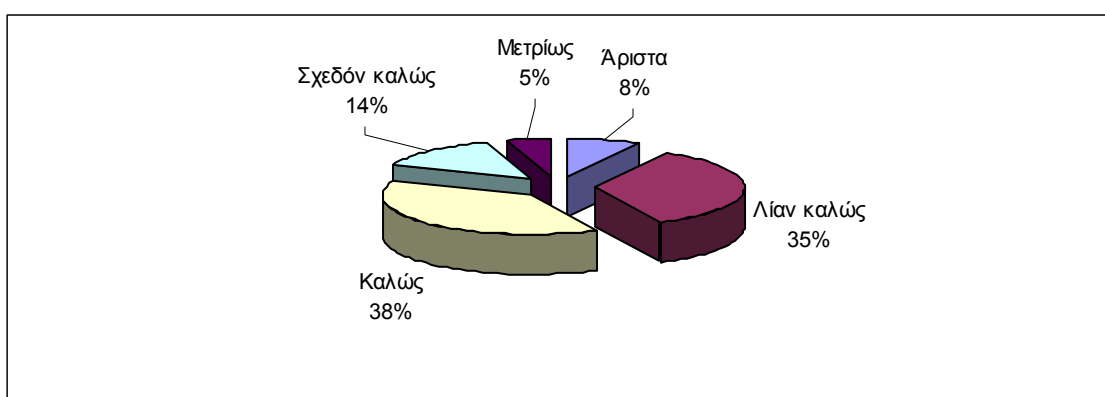
Έτος	Άριστα	Λίαν καλώς	Καλώς	Σχεδόν καλώς	Μετρίως
1922-23		8	1		
1923-24	2	1	5	2	
1924-25		6		1	
1925-26		3	8	3	
1926-27	1	4	6	2	3
1927-28	2		4	1	
ΣΥΝΟΛΟ	5	22	24	9	3

Πίνακας 10. Βαθμολογία των μαθητών της Α' τάξης ανά σχ. έτος.

⁶¹⁷ Αρχείο Β. Κρητικού, τετράδιο εκθέσεων. Βλ. Παράρτημα Δ', 6.

Γράφημα 2. Βαθμολογία μαθητών Α΄ τάξης (1922-1928)

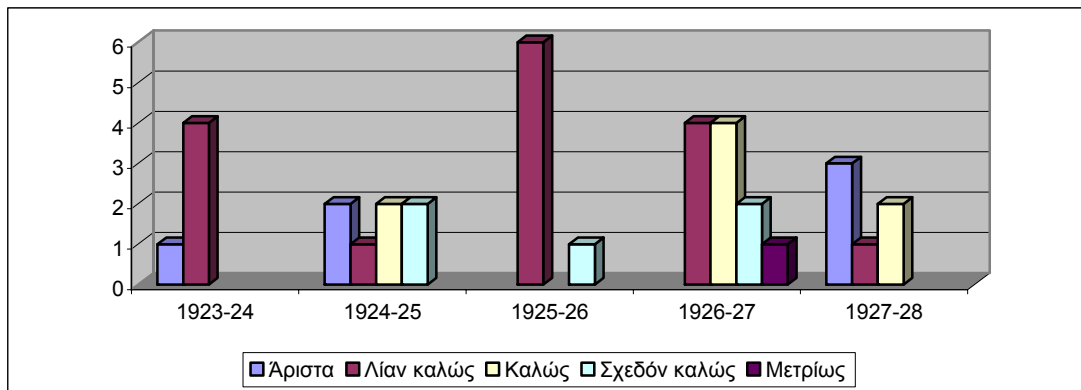
Γράφημα 3. Ποσοστιαία κατανομή συνολικής βαθμολογίας για την Α΄ τάξη

Σαφώς καλύτερη επίδοση παρατηρείται στους μαθητές της Β΄ τάξης. Οι μισοί σχεδόν μαθητές είχαν γενική βαθμολογία μεταξύ 7,5-9,5 ενώ αυξημένο είναι και το ποσοστό των αριστούχων. Πρόκειται για μαθητές οι οποίοι είχαν καταφέρει να περάσουν την Α΄ τάξη και έθεσαν ως στόχο τους το απολυτήριο του ημιγυμνασίου. Ιδιαίτερα καλές επιδόσεις είχαν οι μαθητές που φοίτησαν κατά το πρώτο έτος λειτουργίας της Β΄ τάξης, οι οποίοι όπως θα δούμε παρακάτω συνέχισαν την καλή τους πορεία και στη Γ΄ τάξη. Το γεγονός αυτό δεν πέρασε απαρατήρητο από τον καθηγητή Μεταξά ο οποίος στο βιβλίο «Γενικού Ελέγχου» σημείωσε χαρακτηριστικά: «Ἦτοι γενικῶς ἡ πρόοδος υπήρξεν λίαν ευχάριστος, καθ' ὅτι εἰς μὲν ἡξιώθη τοῦ βαθμοῦ ἀριστα, οἱ ἄλλοι τέσσαρες τὸ πρῶτον καὶ δεῦτερον λίαν καλῶς»⁶¹⁸. (πίνακας 11 και γραφήματα 4 & 5).

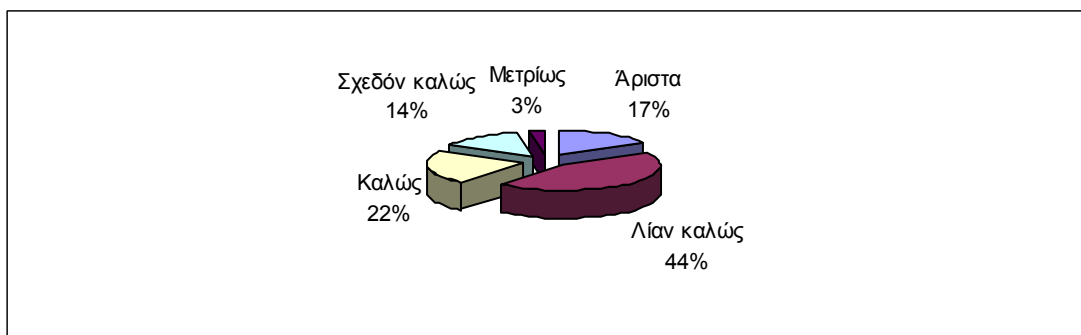
⁶¹⁸ ΓΑΚ Καβάλας, ΑΒΕ 34, Εκπ. 5-01, Ημιγυμνάσιο Κάστρου, Γενικός Έλεγχος, σ. 2.

Έτος	Άριστα	Λίαν καλώς	Καλώς	Σχεδόν καλώς	Μετρίως
1923-24	1	4			
1924-25	2	1	2	2	
1925-26		6		1	
1926-27		4	4	2	1
1927-28	3	1	2		
ΣΥΝΟΛΟ	6	16	8	5	1

Πίνακας 11. Βαθμολογία των μαθητών της Β΄ τάξης ανά σχ. έτος.

Γράφημα 4. Βαθμολογία μαθητών Β΄ τάξης (1922-1928).

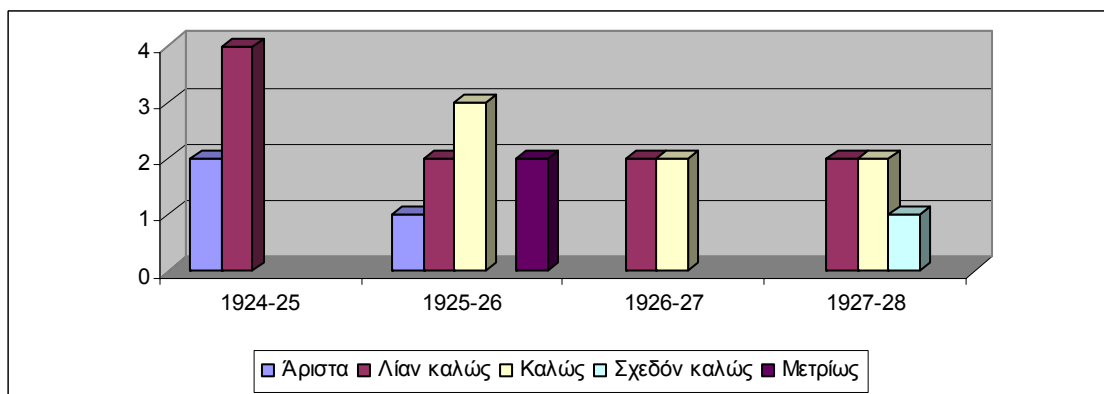
Γράφημα 5. Ποσοστιαία κατανομή συνολικής βαθμολογίας για τη Β΄ τάξη

Η ίδια περίπου περίπου εικόνα παρατηρείται και στη Γ΄ τάξη. Πολύ καλές ήταν οι επιδόσεις των μαθητών κατά το πρώτο έτος λειτουργίας της Γ΄ τάξης, ενώ μεγάλη διασπορά βαθμολογίας σε όλες τις κλίμακες παρατηρείται κατά το σχ. έτος 1925-26. (πίνακας 12 και γραφήματα 6 & 7)⁶¹⁹ (Παράρτημα, Ζ, εικ 27).

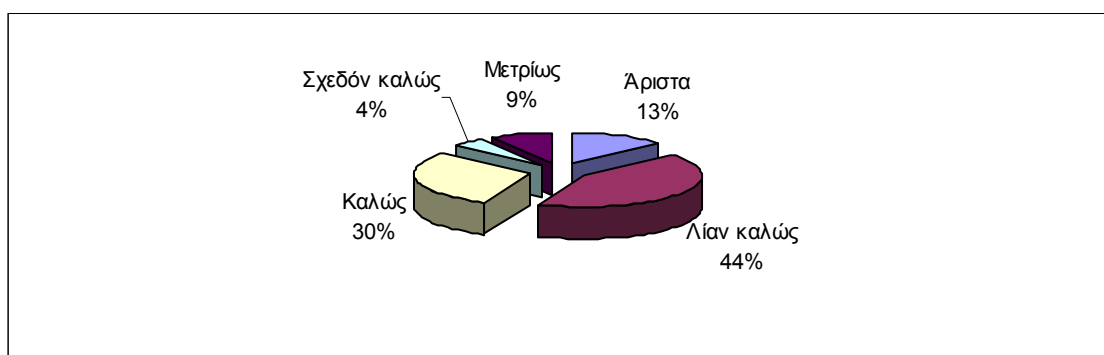
Έτος	Άριστα	Λίαν καλώς	Καλώς	Σχεδόν καλώς	Μετρίως
1924-25	2	4			
1925-26	1	2	3		2
1926-27		2	2		
1927-28		2	2	1	
ΣΥΝΟΛΟ	3	10	7	1	2

Πίνακας 12. Βαθμολογία των μαθητών της Γ΄ τάξης ανά σχ. έτος.

⁶¹⁹Βλ. Παράρτημα, Ζ, εικ. 25.

Γράφημα 6. Βαθμολογία μαθητών Γ΄ τάξης (1922-1928).

Γράφημα 7. Ποσοστιαία κατανομή συνολικής βαθμολογίας για τη Γ΄ τάξη

Εξετάζοντας την σχολική απόδοση σε σχέση με το «φύλλο» διαπιστώσαμε ότι η μέση απόδοση των μαθητριών όλων των τάξεων ήταν καλύτερη από αυτή των μαθητών αφού κυμαινόταν μεταξύ 7,5-9,5. Μόνον τρεις είχαν άριστη επίδοση, τέσσερις είχαν γενικό βαθμό «καλώς» και καμία «σχεδόν καλώς» ή «μετρίως». Όμως οι διακοπές των σπουδών ποσοστιαία ήταν μεγαλύτερη στα κορίτσια (πίνακας 13).

Ως προς τη διαγωγή τους οι περισσότεροι μαθητές έχουν από «καλή» έως «αρίστη ή «κοσμιωτάτη». Λίγες μόνο είναι οι ακραίες περιπτώσεις μαθητών με «σχεδόν καλή» και «μέτρια» η «μετριωτάτη». Οι μαθητές με χαμηλή επίδοση δεν είχαν πάντοτε κακή διαγωγή, αφού η επίδοσή τους πολλές φορές οφείλονταν στο χαμηλό μορφωτικό επίπεδο της οικογένειάς τους, που δεν μπορούσε να στηρίξει την προσπάθειά τους και όχι στην αδιαφορία ή στη ζωνρότητά τους. Αντίθετα οι μαθητές με υψηλή βαθμολογία είχαν και καλή διαγωγή.

Μικρός ήταν επίσης και ο αριθμός των απουσιών. Οι περισσότεροι μαθητές είχαν από 10-30 απουσίες. Οι περισσότεροι από αυτούς που είχαν μεγάλο αριθμό απουσιών έρχονταν από τα γειτονικά χωριά.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ακολουθώντας την ιστορική πορεία των εκπαιδευτηρίων της κοινότητας Κάστρου κατά την περίοδο 1870-1930 προσπαθήσαμε να αναδείξουμε όλα εκείνα τα πρόσωπα και τα γεγονότα που διαμόρφωσαν την εκπαιδευτική πραγματικότητα αυτής της κοινότητας σε μια μεταβατική εποχή ραγδαίων οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων. Οι δημοσιευμένες και αδημοσίευτες πηγές που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία καθώς και η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε από τη συνεξέτασή τους με τα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην κοινότητα Κάστρου, πιστεύουμε ότι διαφώτισαν με τον πλέον πειστικό και επιστημονικό τρόπο την εκπαιδευτική κατάσταση που επικρατούσε και στους τρεις οικισμούς της κατά την προαναφερόμενη περίοδο. Η παράθεση δε όλων των ιστορικών πηγών που χρησιμοποιήθηκαν (ολόκληρων ή αποσπασμάτων), καθώς και της σχετικής βιβλιογραφίας, δίνει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να κάνει τη δική του και ενδεχομένως διαφορετική προσέγγιση και κατανόηση. Η ανάλυση που προηγήθηκε μπορεί να συνοψιστεί στα παρακάτω δέκα βασικά συμπεράσματα, τα οποία δίνουν απάντηση κατ' αντιστοιχία στα ισάριθμα αρχικά ερωτήματα που θέσαμε στην εισαγωγή της εργασίας :

1. Οι φιλελεύθερες πολιτικές και οικονομικές μεταρρυθμιστικές ενέργειες της Οθωμανικής κυβέρνησης που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η δραστηριοποίηση του Πατριαρχείου και του ελεύθερου ελληνικού κράτους για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης του υπόδουλου ελληνισμού καθώς και η ενεργοποίηση των τοπικών παραγόντων με την ίδρυση φιλεκπαιδευτικών συλλόγων και σχολείων για την αντιμετώπιση της «πανσλαβιστικής» προπαγάνδας, οδήγησαν στην ταχύτατη ανάπτυξη της εκπαίδευσης στη Μακεδονία, ιδιαίτερα κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Οι Έλληνες βλέποντας ότι η επί αιώνες παγιωμένη κατάσταση της υποδούλωσής τους άρχισε να κλονίζεται από τις μεγάλες αλλαγές που επισυνέβαιναν στην ευρωπαϊκή επικράτεια και ιδιαίτερα στη βαλκανική χερσόνησο, αντιλήφθηκαν ότι ο μόνος τρόπος για να εκμεταλλευτούν αυτήν την κατάσταση ήταν η εθνική αφύπνιση του Γένους, που μόνο με τον εγγραμματισμό των ελληνικών πληθυσμών μπορούσε να συντελεστεί.

2. Ο 19^{ος} αιώνας ήταν σημαντική χρονική περίοδος και για το νησί της Θάσου, καθώς η παραχώρηση του νησιού στην αιγυπτιακή διοίκηση και η εφαρμογή ενός ιδιότυπου, δημοκρατικού και ευνοϊκού για τους Θασίους πολιτεύματος, δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες για την αφύπνιση του πληθυσμού. Οι Θάσιοι αρχικά δεν εκμεταλλεύτηκαν τα πολιτικά προνόμια, που ήταν πρωτόγνωρα για τους υπόδουλους Έλληνες της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αλλά αντέδρασαν δυναμικά όταν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η αιγυπτιακή κυβέρνηση, υπό την επιρροή της Αγγλίας προσπάθησε να τα ακυρώσει.

Σημαντική για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης στο νησί στάθηκε η ίδρυση του φιλεκπαιδευτικού συλλόγου «Φοίνιξ» της κοινότητας Παναγίας, που συμπαρέσυρε και άλλα χωριά σε ανάλογες κινήσεις. Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα λειτουργούσαν σχολεία σε όλες τις κοινότητες του νησιού, στα οποία δίδασκαν αξιόλογοι δάσκαλοι.

3. Οι πολιτικοί άρχοντες του Κάστρου, μη μπορώντας να εκτιμήσουν και να προστατεύσουν τα προνόμια που τους παρείχε η αιγυπτιακή διοίκηση, αναλωνόταν σε άσκοπες μικροκομματικές διενέξεις καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Έτσι το πνευματικό επίπεδο των κατοίκων παρέμεινε πολύ χαμηλό και η παιδεία στο Κάστρο μέχρι το 1850 ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Απομονωμένοι από τη στεριά και οχυρωμένοι στον ορεινό οικισμό από το φόβο των πειρατών, δεν είχαν τις επαφές εκείνες που θα τους επέτρεπαν να ανατρέψουν αυτήν την κατάσταση⁶²⁰. Η αδιαφορία της τουρκοαιγυπτιακής διοίκησης⁶²¹, η ανυπαρξία μορφωμένων ανθρώπων που θα μπορούσαν να βγάλουν το χωριό από το πνευματικό τέλμα και οι τοπικές διενέξεις από μικροπολιτικές σκοπιμότητες ήταν οι βασικότεροι λόγοι της πνευματικής καθυστέρησης αυτού του τόπου⁶²² μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Παράλληλα η

⁶²⁰ Παρόλα αυτά, όπως σημειώνει ο Γερμανός περιηγητής Loher, οι Θάσιοι ήθελαν να μάθουν και να γνωρίσουν τον κόσμο, αλλά δεν υπήρχε κάποιος που να τους καθοδηγεί και να τους κατευθύνει. Δεν είχε όμως την ίδια άποψη μια δεκαετία νωρίτερα ο Γάλλος περιηγητής Perrot, ο οποίος τους κατηγορούσε πως δεν είχαν την ίδια όρεξη για μάθηση όπως οι υπόλοιποι Έλληνες. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η ιστορία ...*, ο.π., σσ. 126, 134 & 169-170.

⁶²¹ Ο Ν. Σχινάς στις *οδοιπορικές του σημειώσεις* γράφει ότι η Θάσος «διέπεται νυν παρά διοικητού Αιγυπτίου, όστις εδρεύει, από της εποχής της καταστροφής της πειρατείας, εις τον επί της ΒΑ άκρας λιμενίσκον της Παναγίας, αλλ' ο οποίος το πλείστον του χρόνου διαμένει εις την πατρίδα του Μεχμέτ Αλή της Αιγύπτου Καβάλλαν» ΣΧΟΙΝΑ Ν., ο.π., σ. 850.

⁶²² Βέβαια σύμφωνα με τον Τούρκο διοικητή της Θάσου Μ. Κιαζήμ, οι βασικότεροι λόγοι της πνευματικής οπισθοδρόμησης των Θασίων ήταν η αδιαφορία τους για μάθηση και η έφεση προς τη χαρτοπαιξία και τον αλκοολισμό. Σε έγγραφό του στις 31 Αυγούστου του 1902 προς τις κοινότητες της Θάσου αναφέρει χαρακτηριστικά: «*Η Θάσος ούσα μια εκ των νήσων αίτινες δυσκόλως ευρίσκονται εις την οικουμένην δείται διανοητικής καλλιέργειας και προόδου. [...] Η Θάσος επί τη τόση αυτής καλλονή ομοιάζει με σώμα ευτραφές όπερ καταβεβρόσκειται υπό σάρακος, διότι ως ηδυνήθην να ενοήσω,*

λειτουργία του σχολείου ως μετακινούμενης σχολής στα πεδινά κατά την περίοδο της ελαιοσυλλογής δημιουργούσε πολλά προβλήματα κατά την προσωρινή της μετεγκατάσταση στο γυναικωνίτη της εκκλησίας.

Η εκπαιδευτική κατάσταση άρχισε να βελτιώνεται αισθητά στις αρχές του 20ου αιώνα με την οικονομική ανάπτυξη που συντελέστηκε από τη λειτουργία των μεταλλίων στον παραλιακό οικισμό. Παρ' όλες τις δυσκολίες που δημιουργήθηκαν από τις δημογραφικές και κοινωνικές αλλαγές της ταχύτατης μετεγκατάστασης των κατοίκων του Κάστρου στον παραλιακό και πεδινό οικισμό, η ραγδαία αύξηση του μαθητικού πληθυσμού και η πρόσληψη περισσότερων και ικανότερων δασκάλων για τη λειτουργία δύο σχολείων καταδεικνύει την εκπαιδευτική αναλαμπή της κοινότητας.

4. Το Κάστρο, αν και ήταν από τα σημαντικότερα χωριά του νησιού με αξιόλογο πληθυσμό και ιδιαίτερη οικονομική ανάπτυξη, δεν κατάφερε να συγκροτήσει, στο μέτρο των δυνατοτήτων του, αξιόλογο σχολείο δημοτικής εκπαίδευσης μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα. Το κτίριο που στέγαζε το μονοθέσιο σχολείο του ορεινού οικισμού δεν μπορούσε να εξυπηρετήσει το σταθερά αυξανόμενο αριθμό μαθητών ιδιαίτερα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Από την άλλη τόσο το ιδιωτικό σχολείο του παραλιακού οικισμού που άρχισε να λειτουργεί το 1905, όσο και το σχολείο του πεδινού οικισμού, το οποίο άρχισε να λειτουργεί εκεί μόνιμα από το 1908, δεν είχαν την στοιχειώδη κτιριακή υποδομή, καθώς το μεν πρώτο μεταφερόταν συνέχεια ελλείψει κατάλληλου κτιρίου, το δε άλλο στεγάστηκε σε ιδιωτικό κτίσμα που είχε ενοικιάσει η Κοινότητα.

Η μακρόχρονη προσπάθεια των δύο κοινοτικών συμβουλίων για την ανέγερση σχολικής οικοδομής που θα στέγαζε τα σχολεία της κοινότητας, ολοκληρώθηκε μόλις το 1920. Η καθυστέρηση της επίτευξης αυτού του στόχου προκαλούσε εντάσεις μεταξύ των κατοίκων και είχε αρνητικές επιπτώσεις στη λειτουργία των δύο σχολείων. Το νέο κτίριο αν και ήταν πολύ καλύτερο από όλα τα άλλα, δεν μπόρεσε

πολλοί καταλαμβάνονται εκ του πάθους της οινοποσίας και τούτο μεγάλως με ελύπησεν. [...] Είναι καιρός καθ' ον αντί να εκδίδονται εις την οινοποσίαν να ασχολώνται συνδιαλεγόμενοι μετά των τέκνων [...]. Όσοι γνωρίζουν γράμματα ας αναγνώσωσι ταύτα και εις τους μη ενημερήσαντες να πηγαίνωσι εις το σχολείον. [...] (Η Θάσος) δέεται προαγωγής και προόδου τουθ' όπερ θα κατορθωθή δια της μη χρήσεως της οινοποσίας...» Εγκύκλιος κοινοποίησης του Τούρκου διοικητή της Θάσου προς τις Μουختαροδημογεροντίες των κοινοτήτων του νησιού την 13^η Αυγούστου 1904. Βλ. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904), σσ. 14-16.

να καλύψει τις ανάγκες της κοινότητας με αποτέλεσμα οι μαθητές να συνωστίζονται μέσα σε ασφυκτικά μικρές αίθουσες. Το πρόβλημα έγινε ακόμη εντονότερο μετά την εγκατάσταση των μικρασιατών προσφύγων και την ανάγκη στέγασης του ημιγυμνασίου.

5. Με μέσο όρο 60 μαθητές κατ' έτος κύλησε το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα στο σχολείο του Κάστρου. Οι συστηματικές προσπάθειες της σχολικής Εφορείας, η ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων με την έναρξη της λειτουργίας των μεταλλείων και η θετική στάση της τουρκικής διοίκησης είχαν ως αποτέλεσμα τη ραγδαία αύξηση των μαθητών στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Μάλιστα η αύξηση του μαθητικού πληθυσμού συνεχίστηκε και μετά την απελευθέρωση του 1912 και ολοκληρώθηκε με τη εγκατάσταση των μικρασιατών προσφύγων το έτος 1922. Όμως η ανεπάρκεια των σχολικών κτιρίων της κοινότητας δημιούργησε ασφυκτικές καταστάσεις στους μαθητές.

Ο μεγαλύτερος όγκος του μαθητικού δυναμικού ήταν τα αγόρια, καθώς οι γονείς των κοριτσιών αρκούσαν στη στοιχειώδη εκπαίδευση των τριών πρώτων τάξεων. Μεγάλος, επίσης, ήταν πάντοτε και ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός παιδιών που προερχόταν από οικογένειες χαμηλών οικονομικών και κοινωνικών στρωμάτων. Οι περισσότερες από αυτές τις οικογένειες (εργάτες, κτηνοτρόφοι και γεωργοί) διέμεναν στον οικισμό της Μέσης.

6. Η κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών της κοινότητας μέχρι το 1870 γινόταν από τους «αλληλοδιδάκτορες» δασκάλους σε υποτυπώδεις χώρους ναών και κοινοτικών παραπηγμάτων. Γύρω στα 1870 εμφανίζεται το πρώτο οργανωμένο σχολείο με έναν δάσκαλο να διδάσκει με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Λόγω έλλειψης επαρκούς χρηματοδότησης οι δάσκαλοι που προσλάβανε η κοινότητα δεν είχαν επαρκή επιστημονική κατάρτιση. Περί τα τέλη του 19^{ου} αιώνα αρχίζουν να προσλαμβάνονται δάσκαλοι με αξιόλογα προσόντα, καθώς και υποδιδάσκαλοι ως βοηθοί. Οι αμοιβές των δασκάλων βελτιώθηκαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα καθώς έπαιρναν μέσω ετήσιο μισθό 35 λ.Τ., ενώ οι υποδιδάσκαλοι και οι δασκάλες 20 λ.Τ.

Η πρόσληψη του Κυπάρισσου Γεωργιάδη το έτος 1901 στάθηκε σταθμός για τη βελτίωση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας στην κοινότητα, καθώς ο δάσκαλος

αυτός συνέβαλε αποφασιστικά στη βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Παράλληλα έχουμε αύξηση του διδακτικού προσωπικού καθώς η λειτουργία των δύο σχολείων της κοινότητας απαιτούσε την πρόσληψη τουλάχιστον έξι δασκάλων.

Το γεγονός της απόλυσης των δασκάλων του σχολείου στα Λιμενάρια το έτος 1907, καθώς και του δασκάλου της αστικής σχολής Κάστρου το έτος 1908 καταδεικνύει την επισφαλή θέση αυτών των ανθρώπων εκείνη την εποχή και την εξάρτησή τους από πολιτικές και κοινωνικές σκοπιμότητες. Οι εργασιακές τους σχέσεις άρχισαν να βελτιώνονται μετά το 1914, καθώς ο διορισμός τους γινόταν από το υπουργείο Παιδείας και όχι από τη σχολική Εφορεία της κοινότητας.

7. Η «σχολική Εφορεία» και η «σχολική Επιτροπή» μετά την απελευθέρωση, καθώς και η «εκκλησιαστική Επιτροπή» με το «κοινοτικό Συμβούλιο» αποτέλεσαν τους κυριότερους θεσμικούς παράγοντες που στήριζαν την εκπαίδευση στη κοινότητα Κάστρου. Σημαντική υπήρξε και η συμβολή της «Γενικής Εφορείας των Σχολείων της Θάσου» στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Οι Έφοροι με τις λιγοστές γραμματικές γνώσεις που διέθεταν και παρά τα λάθη που έκαναν κατέβαλλαν φιλότιμες προσπάθειες για τη συγκρότηση αξιόλογων σχολείων. Σε συνεργασία με το Μητροπολίτη Μαρωνείας φρόντιζαν για την πρόσληψη αξιόλογων δασκάλων και μεριμνούσαν για την εφαρμογή κατάλληλων αναλυτικών προγραμμάτων. Δυστυχώς όμως μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα δεν υπήρχε εκείνη η ηγετική και χαρισματική προσωπικότητα που θα αναλάμβανε την πρωτοβουλία, ώστε να βγει το χωριό από το εκπαιδευτικό τέλμα στο οποίο είχε περιπέσει και να ακολουθήσει την πνευματική ανάπτυξη άλλων χωριών της Θάσου, όπως αυτά της Παναγίας και του Θεολόγου.

Η σχολική Εφορεία έγινε πιο αποτελεσματική μετά την ανάληψη καθηκόντων σχολικού Εφόρου από το γιατρό Αύγουστο Αναστασιάδη, ο οποίος μαζί με το διευθυντή του σχολείου Κυπάρισσο Γεωργιάδη κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια για την αναβάθμιση της παιδείας στο Κάστρο και για τη δημιουργία ενός ενιαίου σχολείου στο μέσο της απόστασης των δύο οικισμών. Η κοινότητα έστω και αργά ευτύχησε να αποκτήσει τους ανθρώπους που θα την έβγαζαν από το εκπαιδευτικό αδιέξοδο.

Καθοριστική ήταν και η συμβολή της τοπικής εκκλησίας στην ίδρυση και λειτουργία των σχολείων του Κάστρου, καθώς μαζί με το κοινοτικό Συμβούλιο είχαν αναλάβει την κάλυψη του μεγαλύτερου μέρους των δαπανών για τη μισθοδοσία των δασκάλων και για την ανέγερση και επισκευή των σχολικών διδακτηρίων ακόμη και μετά την απελευθέρωση.

8. Τα σχολεία της κοινότητας Κάστρου δυστυχώς δεν είχαν ιδιαίτερα σημαντική κτηματική περιουσία. Μάλιστα η αδυναμία συγκρότησης φιλεκπαιδευτικού συλλόγου με στόχο την οικονομική στήριξη των σχολείων επέτεινε ακόμη περισσότερο την οικονομική τους δυσπραγία με αποτέλεσμα κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας να στηρίζονται αποκλειστικά στην οικονομική ενίσχυση των εκκλησιών και στους δημοτικούς φόρους (φόρος πεύκου, φόρος σφαγείου και φόρος επί των εισαγομένων και εξαγομένων προϊόντων). Η καταστρατήγηση της απόδοσης των σχολικών φόρων από την αιγυπτιακή και αργότερα την τουρκική διοίκηση, αλλά και οι ατασθαλίες που παρατηρούνταν πολλές φορές κατά τη διαχείριση της σχολικής περιουσίας από κοινοτικούς άρχοντες, έφερναν σε δύσκολη θέση τη σχολική Εφορεία η οποία ελλείπει αξιόλογων οικονομικών πόρων δεν μπορούσε να προσλάβει το κατάλληλο διδακτικό προσωπικό. Γι' αυτό πολλές φορές, προκειμένου να εξασφαλίσει τα αναγκαία χρήματα, διοργάνωνε σε συνεργασία με τη διεύθυνση των σχολείων θεατρικές παραστάσεις και άλλες πολιτιστικές εκδηλώσεις, ενώ προέβαινε και στην έκδοση σχολικού λαχείου.

Μετά την απελευθέρωση η οικονομική στήριξη των σχολείων προερχόταν κυρίως από τον κρατικό προϋπολογισμό, που προέβλεπε το διορισμό δασκάλων σε όλα τα σχολεία με κρατικά έξοδα, κάνοντας χρήση του «φόρου εκπαίδευσης». Παράλληλα το κοινοτικό Συμβούλιο και η εκκλησιαστική Επιτροπή εξακολουθούσαν να στηρίζουν τα σχολεία και έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανέγερση του νέου σχολικού διδακτηρίου.

9. Παρά τις αποσπασματικές προσπάθειες των κοινοτήτων Θεολόγου και Παναγίας κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, το νησί της Θάσου δεν μπόρεσε να συγκροτήσει σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι Θάσιοι πολιτικοί δυστυχώς δεν μπόρεσαν να εκμεταλλευτούν την ευνοϊκή στάση και γενναιοδωρία του χεδίφη

της Αιγύπτου, Ισμαήλ, και στέρησαν από τη νεολαία του νησιού την ευκαιρία για ανώτερη μόρφωση.

Όσοι μαθητές επιθυμούσαν γυμνασιακή μόρφωση αναγκαζόταν κάτω από αντίξοες συνθήκες να καταφεύγουν στα μεγάλα αστικά κέντρα της Μακεδονίας, αλλά και σε περιοχές της ελεύθερης Ελλάδας. Πολλοί επίσης εγγράφονταν και στην Αθωνιάδα σχολή του Αγίου όρους. Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε και μετά την απελευθέρωση μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '10, οπότε λειτούργησε ημιγυμνάσιο στο δήμο του Λιμένα

10. Όμως η πιο αξιόλογη και συστηματική προσπάθεια προήλθε το έτος 1922 από την κοινότητα Κάστρου με την ίδρυση τριτάξιου ημιγυμνασίου. Στόχος της κοινότητας ήταν η μελλοντική συγκρότηση εξατάξιου γυμνασίου, το οποίο θα κάλυπτε τις ανάγκες όλων της κοινοτήτων της νότιας Θάσου. Για το σκοπό αυτό είχαν δρομολογηθεί οι διαδικασίες για την οικοδόμηση νέου μεγάλου σχολικού κτιρίου.

Οι ελπίδες όμως διαψεύστηκαν. Οι κάτοικοι των όμορων κοινοτήτων δεν στήριξαν όσο αναμενόταν αυτήν την κίνηση με αποτέλεσμα το ημιγυμνάσιο να τερματίσει τη λειτουργία του στα μέσα του σχ. έτους 1928-29. Σ' αυτό είχε συντελέσει και η νομοθετική μεταρρύθμιση του υπουργού Παιδείας Κ. Γόντικα, που υποβάθμιζε σε διτάξια τα ημιγυμνάσια των κωμοπόλεων.

Αν και η λειτουργία του ημιγυμνασίου ήταν βραχύχρονη, εντούτοις βοήθησε πολλούς μαθητές να αποκτήσουν γυμνασιακή παιδεία και να συνεχίσουν με ανώτερες σπουδές. Οι φιλότιμες προσπάθειες των δύο καθηγητών του σχολείου ανέδειξαν τα πνευματικά οφέλη των μαθητών και σηματοδοτήθηκε έτσι η ένταση της προσπάθειας των Θασίων για την δημιουργία εξατάξιου γυμνασίου στο νησί.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Μελετώντας τα μαθητολόγια της αστικής σχολής Κάστρου έτους 1908-1910 μου είχε κάνει ιδιαίτερη εντύπωση η επίδοση του μαθητή της Δ΄ τάξης Νικολάου Ι. Καϊδή που είχε τον υψηλότερο βαθμό από όλους τους μαθητές της αστικής σχολής. Στο νου μου ήρθε αμέσως η μορφή μιας γριούλας, της Άννας Ζουνχιά το γένος Ι. Καϊδή, η οποία, όπως διαπίστωσα από τα δημοτολόγια της κοινότητας Κάστρου, ήταν η μεγαλύτερη αδερφή αυτού του μαθητή. Ξύπνησε αμέσως μέσα μου ένα προσωπικό βίωμα που είχα στην πρώτη τάξη του δημοτικού σχολείου το έτος 1974 και αφορούσε τη βοήθεια που μου προσέφερε στα μαθήματά μου αυτή η ηλικιωμένη γυναίκα, 82 ετών τότε!

Ήταν η εποχή της ελαιοκομιδή, οπότε εγώ έπρεπε να μένω στο σπίτι της γιαγιάς μου, η οποία ήταν αγράμματη. Το σπίτι της ηλικιωμένης κυρίας ήταν δίπλα σε αυτό της γιαγιάς μου, οπότε οι δύο συνομήλικες φιλενάδες, ευτυχώς για εμένα, αντάμωναν συχνά. Τότε δε μπορούσα να καταλάβω τι σήμαινε να γνωρίζει γράμματα μια γυναίκα αυτής της ηλικίας, αφού δε μπορούσα να αντιληφθώ τις ιδιαιτερότητες της χρονικής περιόδου κατά την οποία φοίτησε αυτή η κυρία στο σχολείο.

Γράφοντας αυτήν την εργασία και βλέποντας πόσο δύσκολο ήταν να μάθει κανείς να γράφει και να διαβάζει εκείνη την εποχή, άρχισα να αναρωτιέμαι πως ήταν δυνατόν μια γριούλα που πήγε στο σχολείο γύρω στα 1900 να έμαθε να διαβάζει και να γράφει πολύ καλά και να τα θυμάται μέχρι τα 82 της χρόνια. Διαπίστωσα λοιπόν ότι παρ' όλες τις δυσκολίες οι δάσκαλοι, αν και δε διέθεταν την απαραίτητη παιδαγωγική κατάρτιση που απαιτούσε το επάγγελμα, είχαν *«επαγγελματική συνείδηση»* και επιτελούσαν το λειτούργημά τους όσο πιο καλά μπορούσαν, υπερβαίνοντας και τον ίδιο τους τον εαυτό⁶²³.

Σήμερα στην εποχή της τεχνολογίας και της πληροφόρησης δάσκαλοι και μαθητές, κράτος και κοινωνία, αξίες και πρότυπα έχουν αλλάξει ριζικά. Γνωρίζοντας όλα όσα, καλά ή άσχημα, συνέβησαν στα παλαιότερα χρόνια στην κοινότητα Κάστρου, καλούμαστε όλοι να διασφαλίσουμε στη νεολαία των Λιμεναρίων μια ουσιαστική εκπαίδευση για ένα ανθρώπινο μέλλον, μένοντας μακριά από μικροκομματικές σκοπιμότητες, με βασικό κριτήριο το μορφωτικό όφελος των μαθητών⁶²⁴.

⁶²³ ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, ο.π., σσ. 230-231

⁶²⁴ ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Κατηχητική και Χριστιανική Παιδαγωγική*, ο.π., σσ. 275-285.

SUMMARY

The 'Kastro' Castle was one of the most important and populated communities of Thassos, since its building during the post-Byzantine years, with a particular economic development. Following the historic route of the schools of the Castle community during 1870-1930, we tried to show up all those people and events that shaped the educational reality of this community in a post era of radical economic and political developments.

Conclusively, we mention that 19th century was characterized by spiritual and educational going back as the primary school of Kastro wasn't operating properly due to the lack of qualified teachers and the small number of students. The indifference of the Turkish - Egyptian management, the non-existence of educated people that could draw the village out of the spiritual zero and the local arguments because of micro-political purposes were the main reasons of the spiritual delay of this place up to the end of the 19th century. At the same time the operation of the school as a moving school to the valley during the period of olive harvest created a lot of problems during its temporary resettlement in the women wing of the church.

The educational situation started to improve considerably in the beginning of the 20th century with the economic development that took place through the operation of the mines in the coastal settlement. Despite the difficulties that were created by the demographic and social changes of the rapid resettlement of the inhabitants of Kastro in the coastal and valley settlement, the rapid increase of the population of students and the employment of more and more qualified teachers for the operation of two schools show the educational glow of the community. Indeed, in 1922, with the foundation of a comprehensive school in the middle of the two settlements, the educational situation improved ever more.

The "school-board" constituted one of the main institutional factors that supported education in the community of Kastro. Definite was the contribution of the local church to the foundation and operation of school of Kastro, as with the community Board they had taken over the coverage of the biggest part of expenses for the teachers' payment and the erection and repair of school premises, even after liberation. Moreover, Doctor Augustos Anastasiadis, in co-operation with the school's

headmaster Kyparissos Georgiadis, made any effort for the upgrading of education in Kastro.

The remarkable and systematic effort which, for the development of secondary education in the community of Kastro, led to the foundation of a three-grade semi-high school that served the students of the south part of the island. Although the operation of the semi- high school was short-term, it helped a lot of students to acquire secondary education and to continue with higher studies.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΣΤΡΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΤΗΣ ΜΕ ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Α.1. Επιστολή των επιτρόπων της Ι. Μ. Χιλιανδαρίου προς την κοινότητα Κάστρου για τη δικαιολόγηση των προκλητικών ενεργειών της σερβικής Μονής στο μετόχι τους στο Κάστρο.⁶²⁵

Άγιον Όρος Άθω Ιουνίου 22 1895, Μοναστήριον Χιλιανδαρίου. Την υμετέραν εντιμότητα Πατρικώς εν Κυρίω ευχόμεθα. Αριθ. 104

Διαπυνθανόμενοι δια τα αίσια της περιποθήτου ημίν υγείας ην παρά Θεού πάντοτε υμίν ευχόμεθα, σπεύδομεν δια ταύτης ειδοποιήσαν την Υμετέραν Εντιμότητα ότι επειδή η ιερά ημών Μονή έχει ανάγκην περισσοτέρων Μοναχών δια τας Μοναστηριακάς ημών υπηρεσίας ηναγκάσθημεν να δώσωμεν το εκεί Μετόχιόν μας τω ημετέρω Κελλιώτη Ιερομόναχον κ. Κυρίλλω υπ'ενοίκιον δια μίαν τριετείαν, αλλ' επειδή τούτο εγένετο αφορμή προς παρανόησιν αναμεταξί Σας, Σας ειδοποιούμεν ότι ο ρηθείς ημέτερος Κελλιώτης Ιερομόναχος κ. Κύριλλος απλώς μόνον έχει το Μετόχιόν μας υπ'ενοίκιον και ότι είναι εμποδισμένος παρ' ημών να αγοράζη δια λογαριασμού του Ελαίας. Τούτο προς υμετέραν είδησιν και διατελούμεν

Της Υμετέρας Εντιμότητος προς Θεόν ευλογούντες

Οι Επίτροποι της Ιεράς και Σεβασμίας Μονής Χιλιανδαρίου

Α.2. Επιστολή των επιτρόπων της Ι. Μ. Χιλιανδαρίου προς την κοινότητα Κάστρου με την οποία αναστέλλονται οι επεκτατικές και προσηλυτιστικές ενέργειες της σερβικής Μονής στο μετόχι τους στο Κάστρο, μετά από έντονες αντιδράσεις των κατοίκων⁶²⁶

Την υμετέραν εντιμότητα Πατρικώς εν Κυρίω ευχόμεθα. Αριθ. 26

Διαπυνθανόμενοι δια τα αίσια της αγαπητής ημίν υγείας της Υμετέρας Εντιμότητος ην παρά Θεού αυτού πάντοτε ευχόμεθα, προαγόμεθα δια ταύτης ημών ειδοποιήσαι την Υμετέραν Εντιμότητα ότι ευκολυνθέντες πως εκ των ενταύθα ημών Μοναστηριακών υποθέσεων αποστέλλομεν τον επιδότην εκ των αδελφών της Ιεράς ημών Μονής Οσιώτατον κ. Νίκανδρον Μοναχόν εσοδειαστήν ίνα παραλάβη την εσοδεία του εκεί ημών Μετοχίου «Στέρνα», ον και θερμώς συνιστώμεν τη υμετέρα αγάπη και ευνοία.

Προς τούτοις ευχαρίστως γνωρίζομεν αυτής ότι αποσυρθέντος εκ του ενοικίου του ημετέρου Κελλιώτου Ιερομονάχου Κυρίλλου πληρεξουσιοδοτήσαμεν τον άνω

⁶²⁵ Ιδιωτικό Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη.

⁶²⁶ Ομοίως.

μνησθέντα συνάδελφόν μας κ. Νικάνδρον μοναχόν ίνα ενοικιάση το Μετόχιόν μας «Στέρνα» εις άλλο εκεί πρόσωπο κατά τας επί τούτω δοθείσας οδηγίας τω κ. Νικάνδρω. Όθεν παρακαλούμεν την Υμετέραν Εντιμότητα ίνα παρέξητε την ηθικήν Σας επί τούτου συνδρομήν ώστε ο μέλλον ενοικιαστής να είναι πρόσωπον τίμιον, ευυπόληπτον και αξιόπιστον.

Εν τη παρούση ευκαιρία ευκολυνόμεθα ίνα γνωρίσωμεν τη Υμετέρα Εντιμότητι και το ακόλουθον ήτοι προλαβόντες αιτούμεν, τις εκ των υμετέρων εκεί προέβει εις αφαιρεσίας κόψας εκ του Μετοχίου μας ελαιόδενδρα κτυπήσας και τον εν αυτώ εργάτην μας, όπερ μεγάλως μας λύπησεν. Δεν αμφιβάλλομεν δε ότι ήδη υπάρχοντος τοιούτου προεστώτος εν τω θεοσώστω χωρίω Κάστρου, ως η Υμετέρα Εντιμότητα, εμφορομένου υπό αισθημάτων ευγενών, τόσον μέγιστα καθόσον εγνωσμένη είναι η τιμότης και η ευσέβεια των Καστρινών, οίτινες προ πάντων και δια τούτο διακρίνονται δε θα επαναληφθή το τοιούτον.

Επί τέλους ευχόμεθα ίνα και το υπόλοιπον της αγίας τεσσαρακοστής εν υγεία διελθόντες αξιοθήτε να εορτάσητε φαιδρώς και γηθοσυνώς τη Αγίαν κοσμοσωτήριον και Λαμπροφόρον Ανάστασιν του Κυρίου ημών Ιησού εφ' ω και διατελούμεν.

Εν Αγίω Όρει Άθω

Εν Χιλιανδαρίω Φεβρ. 22 1896

Οι Επίτροποι της Ιεράς και Σεβασμίας Μονής Χιλιανδαρίου

Α.3. Αγορά κτήματος από την Ιερά Μονή Καρακάλλου στη θέση «γονάτι» της κοινότητας Κάστρου⁶²⁷

Επειδή η εκ γενή χισσάρ /νέον κάστρον/ Φλωρίνα ονομαζομένη απέθανε, τα υπό την εξουσίαν αυτής εις θέσιν γόνατα καλουμένην κείμενα και από τα χωράφια του Κυριάκου Γεωργίου, του Γιαννάκου Φερίκα, του Μιχαήλ Παναγιώτου και του Τραγόντα Μαρούλη συνορευόμενα περίπου τριών και εξ' στρεμμάτων χωράφια αυτής έμειναν κατηρηγμένα και ακαλλιέργητα. Ο επιτετραμμένος επί των γαιών υπάλληλος Χασάν Βοεβόδας λαβών το ρεσίμι του ταπίου ογδοήκοντα άσπρα από τον φέροντα το παρόν Παπα Αλέξιον και πωλήσας εις αυτόν τα διαληφθέντα χωράφια έδωκεν εις χείρας αυτού την παρούσαν ενσφράγιστον απόδειξιν ήτις κατ' αίτησιν αυτού κατεχωρήθη εις τον Δικαστικόν Κώδικα.

Τω 984 (1567) έτει τη 19 Ραμαζάν Ο Μολλάς Μωχαμμέτ

Αριθμός Κώδικος 1⁰⁵ Θάσου.

⁶²⁷ Α. Ι.Μ.Κ., φακ. αλληλογραφίας με τα μετόχια της Θάσου.

Α.4. Πωλητήριο έγγραφο τριών ελαιόδένδρων από κάτοικο της κοινότητας Κάστρου προς τη Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου⁶²⁸

Δια του παρόντος μοι αποδεικτικού και ενυπογράφου πωλητηρίου γράμματος δήλον γίνεται, ότι εγώ ο υποφαινόμενος Βασιλικός Ιωάννου Μπαγιάκης, έχων υπό την εξουσίαν μοι και κυριότητα πατρομητρικά μοι ελαιόδενδρα τρία αριθμ. 3: Τα δύο υπάρχουν εις τον λάκκον τον Μαργιότικον, το εν εις τας γούρνας πλησίον του Αναγνώστη παπά Ιωάννου και του Γεωργάκη λεβέντι και εκτιμήθη δια γρόσια εβδομήντα αριθμ. 70, το δε έτερον υπάρχει εις τα Καρβουνάδικα πλησίον του Κρητικού και Κωσταντίνου Παλατιανής, και Ιωάννου τζιουλάκι, και εκτιμήθη δια γρόσια εκατό αριθμ. 100, και το δε έτερον υπάρχει εις την Μέσην εις τοποθεσίαν ρίθαν πλησίον ο Μεταξιάς παπά και ο Δημήτρις Τρούπκου. Προσέτι χαρίζω δια ψυχικήν σωτηρίαν μοι εν έτερον ελαιόδενδρον εις ταις Μαργιές εις τον Κουμπανάδον εις τον λάκκον πλησίον του Δημητρίου Καρα Γεωργίου και του Μακαΐδου Ιωάννου. Αυτά τα τρία ελαιόδενδρα εκτιμήθησαν δια γρόσια διακόσια ενενήντα αριθμ. 290, ομού μετά της ρίθας το οποίον εκτιμήθη δια γρόσια εκατόν είκοσι αριθμ. 120 και συμποσούν όλα γρ. 290, σήμερα τα επώλησα πράξις τελεία προς την Ιεράν και βασιλικήν Μονήν του Κουτλουμουσίου και εις το εξής αυτά τα κτήματα υπάρχουν εις την εξουσίαν του, εγώ δε και τα τέκνα μου και η σύζυγός μου μένωμε ξένοι και απηλλοτριωμένοι εφ' ου γέγονε και το παρόν μοι πωλητήριο και επεδόθη της διαλειφθήσης Μονής του Κουτλουμουσίου ίνα έχει τη διηνεκή ασφάλεια και την ισχύν δια παντός. Διατελώ και υποφαίνομαι. Εγώ ο υποφαινόμενος Βασιλικός Μπαγιάκης βεβαιώ τα άνωθεν και υπογράφομαι δια χειρός του Δημητρίου Ιατρού, εγώ δε σταυροτυπώ +.

Τη 18 Ιουνίου 1866 Κάστρον. Παπαγιώργης μάρτης, (δυσανάγνωστο) σοτήρι μάρτης, μάρκος βασιλίου μάρτιρας, αντώνιος Α. Κρητικός, γηανάκις Βασηλίου μάρτυρας, Δούκας Φαρμάκι μάρτυς καγώ ο γράψας και μάρτυς Δ. Ιατρού.

⁶²⁸ Α.Ι.Μ.ΚΟ., φακ. 1866, αρ.εγ. 15.

A.5. Επιστολή της κοινότητας Κάστρου στην Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου του Αγίου Όρους για αποστολή Πνευματικού Πατέρα⁶²⁹.

Τοις Πανοσιολογιωτάτοις Αγίοις Καθηγουμένοις της Ιεράς και Σεβασμίας Μονής Κουτλουμουσίου

Πανοσιολογιώτατοι! Δια της ταπεινής μας ταύτης σπεύδομεν οι υποφαινόμενοι δια της παρούσης μας να αναγγείλωμεν, ότι, επειδή η χώρα μας έχει ανάγκην Πνευματικού Πατρός, και το τοιούτον βεβαίω τω λόγω είναι πράγμαν επιφέρων βλάβην ψυχικήν, διά τούτο παρακαλούμεν θερμώς ίνα ευαρεστηθήτε και εξαποστείλλητε υμίν έναν πνευματικόν Πατέραν ίνα εξομολογή συνωδά των εκκλησιαστικών κανόνων, προσφέροντες ως ενιαύσιον αμοιβήν έλαιον οκάδ. διακοσίας Ν^ο 200. Εννοείται όμως ότι, θα συγκατοικεί εις το Υμέτερον Μετόχιον μετά των άλλων συναδέλφων του χωρίς να επιβαρύνη την κοινότηταν μας εις το παραμικρόν. Έστε δε βέβαιοι ότι ου μόνον ημάς θα ευχαριστήσητε αλλά και σύμπασαν την κοινότητάν μας μεγάλως θα υποχρεώσητε.

Ευελπιστούντες ότι ως αγαπώντες τα ψυχοφελή και ψυχοσωτήριαν έργα δεν αμφιβάλλομεν ότι τα φιλοπρόοδα αισθήματά σας δι' ων και σας προσφέρωμεν τα ακραιφνής μας και αύθυς γεννήσονται γνωστά.

Διατελούντες υποσημειούμεθα ευσεβάστως: Φίλιππος Α. Κρητικού Γιαννάκης Βασηλίου Τη 2 Σεπτεμβρίου 1889 Εν Κάστρω Θάσου.

A.6. Επιστολή της κοινότητας Κάστρου στην Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου του Αγίου Όρους για διατήρηση του μετοχίου της και αποστολή Πνευματικού Πατέρα⁶³⁰.

Τοις Πανοσιολογιωτάτοις Αγίοις Καθηγουμένοις της Ιεράς και Σεβασμίας Μονής Κουτλουμουσίου.- Ευσεβάστως προσκυνούμεν.

Πανοσιολογιώτατοι! Ελήφθη μετά σεβασμού η από 12 του παρόντος επιστολή σας εις απάντησιν της οποίας λέγομεν, ότι, το άκουσμα της ενοικιάσεως του Μετοχίου υμών μας ελύπησεν σφόδρα εγκαρδίως, αναλογιζόμενοι τον καλωπισμόν και στολισμόν εις ον έχει φθάσει και την κατάστασιν ήντινα θ' απολκύση εάν δοθή υπό ενοικιάσει.

Μη δυνάμενοι όθεν να κρατήσωμεν και σιωπήσωμεν την λύπην μας ταύτην, λαμβάνωμεν την έφεσιν ως άλλα αγαπητά τέκνα υμών, και σας συμβολεύωμεν ίνα αφού εξαποστείλλητε δύο ή τρεις αντιπροσώπους σας ειδήμονας επιτηρητάς, εις παρατηρήσωσιν αφ' ενός μεν, την καλήν κατάστασιν εις ην διάκειται το μνησθέν

⁶²⁹ Α.Ι.Μ.Κ., φακ. 1889, αρ. εγ. 69.

⁶³⁰ Α.Ι.Μ.Κ. φακ. 1891, αρ. εγ. 83.

Μετόχιόν σας, αναλογισθώσι δε αφ' ετέρου την τέρψιν και αγαλλίασιν ήνπερ συναισθάνεται πας οψόμενος διαβάτης και παραβάλλωσι αυτήν με την κακήν κατάστασιν εις ην θα φθάση εάν δοθεί υπό ενοίκιον, τότε εάν το εγκρίνωσι καλόν το ενοικιάζωσι όμως θα μας λυπήσωσι ενδομύχως μεγάλως.

Συν τούτοις παρακαλούμεν θερμώς την Ιεράν υμών Μονήν εάν αποσκορακίση τον σκοπόν της τούτον της ενοικιάσεως πεισθείσα εις τα γραφόμενά μας παραλείψη την αποστολήν απεσταλμένων αντιπροσώπων ν' αποστείλλη Οικονόμον τάχιστα προς άρξιν της δεούσης εργασίας, και ως συνάδελφόν του εάν έχει την καλήν διάθεσιν δύναται επειδή έχομεν απόλυτον ανάγκην Πνευματικού Πατρός προς εξομολόγησιν, να μας αποπέμψη τον Παππά Βενέδικτον ώπερ θα προσφέρωμεν ετήσιον αμοιβήν του διακοσίας οκάδας έλαιον δια να μετέρχεται το επάγγελμα της εξομολογήσεως ίνα τοιουτοτρόπως αξιωθώμεν την Μετάληψιν των αγράντων Μυστηρίων του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού.

Έχοντες ακράδαντον πεποίθησιν ότι χάριν της ψυχωσωτηρίου ημών ωφελείας θα δώσητε ακρόασιν εις την παρούσας αίτησίν μας προκαταβάλλομεν την απονομήν των βαθέων αισθημάτων μας εσόμενοι πνευματικά και προστατευόμενα τεκνία υπόχρεοι Δε ικέται και παρακληταί της υμετέρας ευημερίας παντός αγαθού και εφετού απόλαυσιν.

Τη 16 Μαρτίου 1891 Κάστρω Θάσου. Ευπειθέστατα τέκνα Ο Προεστώς και η Δημογεροντία Κάστρου: Φίλιππος Α. Κρητικού, Ιωάννης Αναγνωστούδης, Ιωάννης Αναγνώστου, Γεώργειος Κουστάντινου.

Α.7. Επιστολή της κοινότητας Κάστρου προς στην Ιερά Μονή Βατοπαιδίου του Αγίου Όρους περί αποστολής της Αγίας Ζώνης της Θεοτόκου για την απαλλαγή των κατοίκων από επιδημική νόσο⁶³¹.

Πανοσιολογιώτατοι Επίτροποι της Ιεράς και Σεβασμίας Μονής Βατοπεδίου.

Προαγόμεθα δια της παρουσίας μας να παρακαλέσωμεν υμάς όπως ευαρεστηθήτε να δεχθήτε τον απεσταλμένον και κομιστήν της παρουσίας αντιπρόσωπόν μας κ. Π. Προέδρου όστις θα συνοδεύση τους επιτετραμμένους της Μονής μετά της Αγίας Ζώνης, παρ' Ης εν πεποιθήσει ελπίζομεν την απαλλαγήν από της ενσκηψάσης, εν τω χωρίω μας επιδημικής νόσου.

⁶³¹ Α.Ι.Μ.Β., φακ. 179, αρ. εγ. 138.

Δι' ελπίδος έχοντες ότι η αίτησίς μας θα τύχη ευμενούς υποδοχής, εκφράζομεν εκ των προτέρων τα απείρους ευχαριστίας μας απεκδεχόμενοι τας αγίας Υμών ευχάς και ασπαζόμενοι τας αγίας δεξιάς Σας.

Εν Μέση Κάστρου τη 10^η Ιανουαρίου 1909. Η Μουχταροδημογεροντία Κάστρου-Θάσου: Γ. Βασιλείου, Σταυρόπουλος Ιωάννου. Ο Αρχιερατικός Επίτροπος Αγίου Μαρωνείας: Αρχιμανδρίτης Πατρίκιος Βατοπεδινός. Η Εφορεία Κάστρου: Αναγνώστης Σωτηρίου, Γεώργιος Δ. Βλάχου, Ιωάννης Α. Κωστή.

Α.8. Επιστολή του Γενικού Αρχιερατικού Επιτρόπου του Μητροπολίτη Μαρωνείας προς στην Ιερά Μονή Βατοπαιδίου για την αποστολή της Αγίας Ζώνης στις κοινότητες Κάστρου και Θεολόγου⁶³².

Αριθ. Πρωτ. 225. Τοις Πανοσιολογιωτάτοις Επιτρόποις και λοιποῖς Προϊσταμένοις της Ιεράς και Σεβασμίας Μεγίστης Μονῆς του Βατοπεδίου εις Άγιον Όρος.

Πανοσιολογιώτατε, την περί προσκλήσεως της Αγίας Ζώνης ευσεβή απόφασιν των κοινοτήτων Θεολόγου και αι κοινότητες Κάστρου της νήσου Θάσου της καθ' ημάς Επαρχίας εγκρίνασαι συνετέλεσαν, ίνα αποσταλή προς παραλαβήν Αυτῆς ἴδιον ατμόπλοιον, δι ου θέλουσι συνοδεύσει τη Επιτροπή του Θεολόγου και τινες πρόκριτοι Κάστρου εν οἷς και ο Πρόεδρος της Δημογεροντίας Κάστρου ο κ. Παναγ. Προέδρου, ον και ιδιαίτέρως συνιστώμεν τη υμετέρα Πανοσιολογιότητα ως και την Επιτροπήν του Θεολόγου.

Ευελπιστούντες δ' ότι εισακουσθείσης της αιτήσεως ημών θέλει εκπληρωθεί ο διακαής πόθος των Χριστιανών και ευχόμενοι, ίνα το ήδη εισελθόν νέον έτος η Αυτή αίσιον και ευτυχές, μετά σεβασμού και ιδιαίτερας προς Αυτήν ευγνωμοσύνης διατελούμεν. Της υμετέρας Πανοσιολογιότητος εν Χριστώ αγαπητοί αδελφοί.

Εν Θεολόγω Θάσου τη 10^η Ιανουαρίου 1909. Ο εν Θάσω Γενικός Αρχιερατικός Επίτροπος του Αγίου Μαρωνείας: Αρχιμανδρίτης Πατρίκιος Βατοπεδινός.

⁶³² Α.Ι.Μ.Β., φακ. 704, αρ. εγ. 218.

Α.9. Αίτηση της κοινότητας Κάστρου προς στην Ιερά Μονή Βατοπαιδίου του Αγίου Όρους για οικονομική βοήθεια σε υδρευτικό έργο⁶³³.

Πανοσιολογιώτατοι Άγιοι Επίτροποι της Ιεράς και Σεβασμίας Μονής Βατοπαιδίου

Η Κοινότης ημών εν παντελεί στερήσει ύδατος εις Μέσην του ημετέρου χωρίου διατελούσα, απεφάσισεν όπως προβή εις την διοχέτευσιν τοιούτου. Μη δυνάμενη όμως, ίνα αύτη και μόνη εκ του ισχνού αυτής βαλαντίω ανταποκριθεί εις τας προς τούτο απαιτηθησομένας δαπάνας, ερειδομένη δε επί της διακρινούσης την ευαγή Αδελφότητα της Σεβασμίας Υμών Μονής μεγαθυμίας, θαρρούσα, επικαλείται δια των επί τούτω αποστελλομένων αντιπροσώπων αυτής κ.κ. Γεωργίου Λορέντζου και Δημητρίου Σγουρίδου τον γενναίον της Ιεράς Υμών Μονής έρανον προς αποπέρανσιν του έργου και εκ των προτέρων εκφράζει τας βαθείας αυτής ευχαριστίας. Διατελούσα μεθ' υπολήψεως.

Εν Κάστρω Θάσου τη 20^η Ιουλίου 1903. Η Μουχταροδημογεροντία: Βασίλειος Μάρκου, Γ. Λορέντζου, Γεώργιος Δημητρίου, Α[ναγνώστης] Σωτηρίου

Α.10. Λογαριασμός Κάστρου και Ιμηρίου⁶³⁴, δια το έτος 1857⁶³⁵. Δούναι:

Δια στρατιωτικόν φόρον	γρ	6.842	
» Μαρτιές και σπέντζες ⁶³⁶	»	1.501,15	
» Κηρι ⁶³⁷ και κατελίκι ⁶³⁸	»	783,20	
» Γεννηματήσια	»	144,30	
» Γιδοπρόβατα	»	217,34	
» Μάντρα	»	8	(σύνολο) 9.147,19 ⁶³⁹
Διά Σαλαριέδες	»	44	
» Εργαστήρια	»	10	
» Μύλους	»	3	
» Μελήσια	»	152	
» Φούρνους Πίσσας	»	4	

⁶³³ Α.Ι.Μ.Β., φακ. 118, αρ. εγ. 133.

⁶³⁴ Δημοσίου

⁶³⁵ Ιδιωτικό Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη

⁶³⁶ Ο φόρος αυτός γνωστός με την τουρκική ονομασία *Ιδρελέζ πούσουλα* (του Αγίου Γεωργίου) αποδίδονταν την άνοιξη και αφορούσε τα προϊόντα που είχαν παραχθεί μέσα στο χειμώνα, ενώ ο *Κάσιμ πούσουλα* (του Αγ. Δημητρίου) αποδιδόταν το Φθινόπωρο και αφορούσε προϊόντα όπως τα σιτηρά, το μέλι και τα γιδοπρόβατα.

⁶³⁷ Φόρος κεριών των εκκλησιών.

⁶³⁸ Φόρος για τον Καδή τη Θάσου.

⁶³⁹ Το σωστό άθροισμα της πρόσθεσης των επί μέρους φόρων είναι 9.505,99 και όχι 9.147,19, που αναγράφεται στο έγγραφο.

» Μουτπάκι⁶⁴⁰ και κατελίκι » 898,20 (σύνολο) 1.111, 20
(Γενικό σύνολο) 10. 258.39

Δι' όσα επληρώθησαν προς τελείαν εξώφλησιν γρ. 10.259,3.

Και ούτως εξωφλήσας από λογαριασμό του έτους αυτού Διοικητού Θάσου εις Τζιαφήρ Βέη και χωρίση όσες αποδείξεις εύρηνηται του έτους αυτού υπάρχουσιν άκυρες. Το παρόν έγινε εις δύο όμοια και απαράλλακτα.

Θάσος Παναγιά 27 Μαρτίου 1858 Ο διοικητής Θάσου: Τζιαφήρ Βέης

A.11. Προστριβές κοινοτήτων Κάστρου και Μαριών⁶⁴¹

Κύριε Προεστέ του χωριού Μαριές. Επειδή ως γνωστόν σας αναφέρθησαν οι Καστρινοί ότι κοινώς τους εχαλάσατε εξ στρέμματα μπαϊρη, λόγω ότι ο τόπος ανήκει εις υμάς και ιδόντες ενταύθα τα έγγραφα και υμίν και αυτών δίκην και απόφαση αποφαντική δεν εκάμαμε περί τούτου, δηλαδή εις ποίον ανήκει ο τόπος, αλλ' επειδή τους έγινε ζημία απεφασίσαμε αυτοίς δια να σπείρωση εις αυτό το μέρος μόνον το έτος αυτό και αφού ίδωμεν αμφοτέρων των ενδιαφερομένων μερών τα έγγραφα και την τοποθεσίαν, τότε θα αποφασίσομεν εις ποίον ανήκουνε τα χωράφια αυτά και το μέρος

Κάστρο 23 Μαρτίου 1855. Ο Διοικητής Θάσου: Τζιαφήρ Βέης.

A.12. Προστριβές κοινοτήτων Κάστρου και Θεολόγου⁶⁴²

Κύριοι Προεστώται, Σούμπασι και Διμογέροντες, άνω και κάτω Θεολόγου.

Οι Καστρινοί παραπονωμένοι καθ' εκάστην ενταύθα ότι πατίται το διαφιλονικούμενον μέρος κόπτεται ξύλα σπείρατε χωράφια και λοιπά και ταύτα κάλιστα Γνωρίζεται ότι προξενούνται φιλωνικίες εξ ενός μερός και αφετέρου.

Το λοιπόν διά τούτοις να είσθαι προσεκτική και παύσεται κάθε έριδα και εντός ολίγου διαστήματος θα εκπληρωθή το ζήτημα αυτό καθότι εάν και παρακούσεται και συμβή δυσάρεστον τι, η Διοίκησης θα σας θεωρεί επευθύνους και υγιένεται.

Λιμήν 12 Οκτωβρίου 1882. Ο Ζαπιτέ Μεμουρού⁶⁴³: Αυδουλά Εφέντης.

⁶⁴⁰ Φόρος για έξοδα μαγειρείου του Διοικητή της Θάσου.

⁶⁴¹ Ι.Α.Μ., Πολιτεία Θάσου 1840 -1912 , συλ / 30-01, αρ. εγ. 166

⁶⁴² Ι.Α.Μ., Πολιτεία Θάσου 1840 -1912 , συλ / 30-01, αρ. εγ. 45

⁶⁴³ Ζαπιτέ Μεμουρού, είναι τούρκικη λέξη που σημαίνει διοικητής χωροφυλακής.

A.13. «Προστριβή γηγενών και προσφύγων»⁶⁴⁴

Ο Πρόεδρος της Κοινότητας Λιμεναρίων τηλεγραφεί προς την Νομαρχία ότι οι κάτοικοι της Κοινότητος ταύτης ζητούν όπως μη κτισθή ο προσφυγικός συνοικισμός εις το οικόπεδον του μετοχίου της Μονής Ιβήρων, ισχυριζόμενοι ότι θα καταστραφεί η πλησίον κτηματική περιουσία.

A.14. «Διαφοραί προσφύγων και γηγενών»⁶⁴⁵

Χθες ελήφθη εις την ενταύθα Διοίκησιν Χωροφυλακής τηλεγράφημα του αστυνόμου Θάσου δια του οποίου αγγέλεται ότι την 17ην τρέχοντος προκειμένου να κανονισθή υπό υπαλλήλου του εποικισμού και Κοινοτικού συμβουλίου Λιμεναρίων το ζήτημα της ανεγέρσεως του συνοικισμού Λιμεναρίων παρατηρήθη εξέγερσις των κατοίκων απειληθείσης προς στιγμὴν συρράξεως μεταξύ προσφύγων και εντοπίων, ήτις ευτυχώς απεσοβήθη χάρις εις την έγκαιρον επέμβασιν των οργάνων του εκεί αστυνομικού σταθμού, άτινα συνέλαβον και 2 ταραξίας οίτινες εξήγειραν τους κατοίκους. Πληροφορούμεθα ότι ο συνοικισμός θα ανεγερθή εις τα οικόπεδα της Μονής Ιβήρων, όπου είχαν ήδη αρχίσει η θεμελίωσις.

⁶⁴⁴ ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Προστριβή γηγενών και προσφύγων», *Κήρυξ Μ. Ασίας*, Σάββατο 13-11-1926/221, σ3

⁶⁴⁵ ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Διαφοραί προσφύγων και γηγενών», *Κήρυξ Μ. Ασίας*, Σάββατο, 20-11-1926/227, σ3

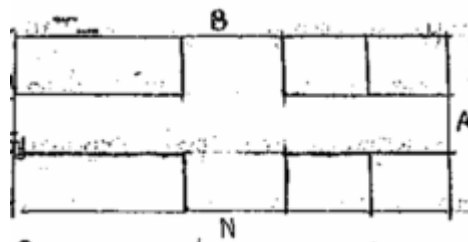
Β. ΣΧΟΛΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ

Β.1. Το σχολικό κτίριο της κοινότητας Κάστρου – Λιμεναρίων (μέρος α)⁶⁴⁶ (Η υφιστάμενη κατάσταση)

Το Σχολείον της Κοινότητας Κάστρου Λιμεναρίων Θάσου είναι εκτισμένον μεταξύ των δύο συνοικισμών Λιμεναρίων και Καλυβίων απεχόντων απ' αλλήλων $\frac{1}{4}$ της ώρας εν τω μέσω αναπεπταμένης πεδιάδος πλήρους ελαιώνων και καλλιεργημένων άλλων κτημάτων – Πέριξ δε της πεδιάδος ταύτης μετ' απόστασιν μεγάλης ακτίνας, υπάρχει κατάφυτος, εκ πεύκων πλατάνων και δρυών ολόκλειρος λοφοσειρά προς το βόρειον μέρος της οποίας υψούται το υψηλότερον όρος αυτής Υψάριον έχον ύψος 1.050 μέτρα. Η δε προς νότον εκτεινομένη πεδιάς μέχρι της παραλίας των Λιμεναρίων έχει επίσης ωραίαν θέαν. Από της παραλίας δε ταύτης καθοράται το εκτεινόμενον πέλαγος μέχρι του Αγίου Όρους.

Η σχολή δε είναι ωκοδομημένη εν τω μέσω ιδιαίτερου περιβόλου Κοινοτικού ολικής εκτάσεως $221 \times 53 = 11.713$ τετραγωνικών μέτρων το οποίον σκέπτονται να δενδροφυτεύσωσι με διάφορα καρποφόρα δένδρα ώστε μετά τινά έτη να προσγίνηται εν τακτικόν εισόδημα εκ του ενοικίου.

Εκτίσθη δε κατά το έτος 1918 δια διαφόρων εράνων. Ούσα δε μονόροφος εις ύψος από μεν του εδάφους $1\frac{1}{2}$ από δε του δαπέδου μέχρι της στέγης $4\frac{1}{2}$ μέτρα έχει διαστάσεις $22 \times 15 = 330$ τετραγωνικά μέτρα εμβαδόν. Είναι δε διηρημένη εσωτερικώς εις 6 αιθούσας μεταξύ των οποίων υπάρχουσι δύο διάδρομοι εν είδει σταυρού ως το σχήμα⁶⁴⁷.

Αλλ' ένεκα απροβλεψίας της πρώτης επί της ανεγέρσεως οικοδομικής επιτροπής νυν αι τέσσαρες αίθουσαί της είναι μικραί και όλως ανεπαρκείς και ακατάλληλοι δια την εξατάξιον δημοτικήν σχολήν. Διότι εκάστη των μικρών τούτων αιθουσών έχει διαστάσεις $4\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2} = 20,25$ τετραγωνικά μέτρα. Τα είκοσι όμως ταύτα τετραγωνικά

⁶⁴⁶ Αρχείο Γ. Κρητικού. Απόσπασμα από έκθεση του Βασιλείου Κρητικού, μαθητή του Ημιγυμνασίου Κάστρου κατά το σχολικό έτος 1923-24.

⁶⁴⁷ Το σχήμα είναι από το τετράδιο του μαθητή

μέτρα ανεπαρκέστατα βεβαίως δια 60-70 μαθητάς οι οποίοι φυτώσιν νυν εις εκάστην των τεσσάρων ανωτέρων τάξεων. Αι δε δύο άλλαι παραδόσεις ούσαι σχεδόν διπλασίας εκτάσεως είναι κατάλληλοι δια την Α.΄ και Β.΄ τάξιν. Μάλιστα δε, επειδή προς το παρόν είναι ανεγνωρισμένη μόνον ως τετρατάξιος (δηλ. τέσσαρες διδάσκαλοι διορίζονται μόνον υπό της Κυβερνήσεως και δια τας εξ τάξεις) δια τούτο οσάκις γίνεται συνδιδασκαλία εις δύο τάξεις δεν επαρκεί η μία αίθουσα ουδόλως ισταμένων των μαθητών ορθίων. Αλλά και μόνον οι μαθηταί μιας τάξεως ου μόνον δε χωρούσι εν ταις αίθουσαις ταύταις αλλά αναπνέουσι διαρκούσις της ώρας και μεμολυμένον αέρα και μάλιστα το χειμώνα.

Β.2. Το σχολικό κτίριο της κοινότητας Κάστρου – Λιμεναρίων (μέρος β)⁶⁴⁸ (πρόταση επέκτασης του σχολικού κτιρίου για τη συστέγαση ημιγυμνασίου και δημοτικού σχολείου).

Προς θεραπείαν δε της ελλείψεως ταύτης είναι ανάγκη απαραίτητος όπως οικοδομηθώσιν εν τω ιδίω περιβόλω έτεροι τέσσαρες μεγάλοι αίθουσαι ως αι της Α΄ και Β΄ τάξεως εις τα οποίας να παραμένουσι του λοιπού αι τέσσαρες ανώτεροι τάξεις κεχωρισμένοι ή και ανά δύο κατά την συνδιδασκαλίαν. Αι δε τέσσαρες μικραί αίθουσαι θα χρησιμεύσωσι συν το χρόνω δια το Ημιγυμνάσιον το οποίον προς το παρόν αποτελείται από δύο τάξεις εν μια αιθούση υφ' ενός διδασκάλου διδασκόμεναι, του κ. Παναγιώτου Μεταξά.

Ελπίζεται δε να οικοδομηθώσι αι τέσσαρες αύται αίθουσαι, ως υπεδείχθη και εις το Σ^{ov} (σεβαστόν) Υπουργείον όταν προσεχώς θα εφαρμοσθή ο νόμος των καθηκόντων της επιτροπής των ταμείων της εκπαιδευτικής πρόνοιας, κατά το οποίον δια των υποχρεωτικών εράνων παρά των κατοίκων των κοινοτήτων θα συμπληρούνται αι τοιαύται υπάρχουσαι ελλείψεις εις τας διαφόρους Κοινότητας.

Δια της ανεγέρσεως δε της β΄ ταύτης οικοδομής μετά τεσσάρων αιθουσών των οποίων εκάστη ανά $7 \times 8 = 56$ τετραγωνικά μέτρα όχι μόνον και αι τέσσαρες τάξεις του Δημοτικού και αι του Ημιγυμνασίου θα εργάζωνται του λοιπού ανέτως και μόνα και εν συνδιδασκαλία μαθημάτων τινών και καθ' όλους τους όρους της υγιεινής αλλά εκ περισσού θα συμπληρωθώσι εφ' άπαξ και αι εξής έτεροι τέτταρες χρησιμώταται ελλείψεις και ανάγκαι αίτινες μάλιστα θα είναι και προσοδοφόραι.

Α. Αι τέτταρες νέαι αίθουσαι χωριζόμεναι απ' αλλήλων δι αιρετών διαφραγμάτων θα αποτελώσιν εκάστοτε μίαν εκτενή αίθουσαν $32 \times 7 = 224$ τετραγωνικά μέτρα

⁶⁴⁸ Αρχείο Γ. Κρητικού. Απόσπασμα από έκθεση του Βασιλείου Κρητικού, μαθητή του Ημιγυμνασίου Κάστρου κατά το σχολικό έτος 1923-24.

χρησιμοποιουμένην α. δια σχολικής τελετάς β. δια διαλέξεις γ. δια θεατρικής παραστάσεις δ. δια χορούς χειμῶνος και θέρους και ε. δια μουσικής συναυλίας.

Διότι κατά την άνοιξιν ενταύθα παραθερίζουσι κατ' έτος πολλά οικογένεια εκ Καβάλλας και εκ Δράμας αίτινες γιγνομένων και τοιούτων θεαμάτων θα προσφέρωσι βεβαίως τον οβολόν των γενναιοδώρων και υπέρ του σχολικού ταμείου καθώς και εκ των ενταύθα δύο κοινοτήτων αι περισσότεραι οικογένεια είναι φιλόμουσοι και φιλοθεάμονες. Ούτω δε θα προσγίνηται μία τακτική πρόσδοδος εις το ταμείον της Σχολής χρησιμοποιουμένη εις διαφόρους ανάγκας της σχολής ήτοι εις την διοχέτευσιν ποσίμου ύδατος εκ της άνω Κοινότητος δια σιδηρών σωλήνων (έλλειψις λίαν επαισθητή εν τη Σχολή καθ' εκάστην ανυπόφορος και β. δια την καλλιέργειαν του εκ 10.000 τετραγωνικών μέτρων κήπου της Σχολής και φύτευσιν εν τω ημίσει μεν αυτού διαφόρων αειθαλών δένδρων προς σχηματισμόν άλσους δια θερινάς διαμονάς και περιπάτους εν δε τω ετέρω ημίσει προς φύτευσιν διαφόρων καρποφόρων δένδρων ίνα εκ τούτων συν το χρόνω προκύψη ετέρα τακτική πρόσδοδος εξ ενοικίου και γ. δια τας κατ' έτος συμπληρωματικές δαπάνας δηλ. διά καύσιμον ύλη, δια θρανία, δια χάρτας, δι' εικόνας, δι' όργανα Φυσικής Πειραματικής και Χειμίας, δι' ασβεστόματα των τοίχων, δια μικράς επιδιορθώσεις κ.τ.λ. Εν γένει δηλ. η μεγάλη αίθουσα και ο υπό καρποφόρων δένδρων κήπος θα είναι δια το σχολικόν ταμείον εις τακτικός και μόνιμος πόρος και πρόσδοδος.

Β. Ο δε κάτωθεν των τετάρων νέων παραδόσεων εισόγειος χώρος ων έμπροσθεν απ' Ανατολών ανοικτός εν είδει στοάς και εκτάσεως 300 τετραγωνικών μέτρων θα χρησιμοποιήται δια τα χειμερινά διαλείμματα και δια την Γυμναστικήν εν ώρα βροχής ή όταν η έξω ιδιαιτέρα του κήπου είναι πηλώδης.

Γ. Ο δε έμπροσθεν κατά μήκος της όλης νέας οικοδομής αναπεπτάμενος και ελεύθερος χώρος μέχρι της έξω θύρας επειδή θα σκιάζεται εκ δυσμών μετά μεσημβρίαν θα χρησιμεύη δια τα εαρινά και θερινά διαλείμματα καθώς επίσης και δια τας γυμναστικές επιδείξεις, τελετάς και πανηγύρεις.

Δ. Τέλος η εν τω ιδίω τόπω συνύπαρξις Δημοτικής σχολής και Ημιγυμνασίου πολλά τα ωφελήματα έχει: δηλ εις την συνδιδασκαλίαν της Γυμναστικής μετά της Ε' και ΣΤ' τάξεως – εις την Ωδικήν εις τη Ιχνογραφίαν – εις την Καλλιγραφίαν – εις τα εργόχειρα – εις την Χειροτεχνίαν – εις συνεκδρομάς – εις συναλλαγάς μαθημάτων τινών μετά του προσωπικού – εις συνεννοήσεις μεθ' άπαντος του προσωπικού – εις χρησιμοποίησιν από κοινού των διαφόρων οργάνων της Φυσικής Πειραματικής και

Χημείας – εις χρησιμοποίησιν από κοινού επίσης των διαφόρων εικόνων της κοινής βιβλιοθήκης – του κοινού γραφείου και τέλους του κοινού υπηρέτου.

Επί πάντων των ανωτέρω είθε να γείνη όσον το δυνατόν ταχύτερον η απόφασις και η εκτέλεσις δια να μη αδικώνται τοιούτοι μαθηταί δύο Κοινοτήτων. Είθε να γείνη.

B.3. Συμβόλαιο ανακατασκευής του κοινοτικού καταστήματος Λιμεναρίων⁶⁴⁹.

Δι' ου καθίσταται δήλον, ότι μεταξύ της Κοινότητος Κάστρου και του εκ Βάβδου (Χαλκιδικής) αρχιτέκτονος κ. Βασιλείου Χρήστου συνεφωνήθησαν σήμερα τα εξής:

Αον. Ο εν λόγω Βασίλειος Χρήστου αναλαμβάνει υπ' ιδίαν ευθύνην την οικοδόμησιν δια κτιστών και την εσωτερικήν δια ξυλουργών πλήρη αποπεράτωσιν της εργασίας, ήτις θα απαιτηθή, ενός Κοινοτικού ιδρύματος εν λιμεναρίοις, ένθα υπάρχει το ήδη ετοιμόρροπον της Κοινότητος, υπό τους ακολούθους όρους. Το μήκος και το πλάτος του ανεγερθησομένου οικοδομήματος θα είνε όσον θα επιτρέψη ο χώρος του υπάρχοντος οικοπέδου. Το ύψος αυτού υπέρ της επιφάνειας της γης, θα είνε 7 ½ γαλλικών μέτρων, ων το 1 ½ χρησιμοποιηθήσεται δι' υπόγειον, τα δε λοιπά 6 δια τας δύο του οικοδομήματος οροφάς, εσομένου διωρόφου. Εις το υπόγειον γενήσονται δύο παράθυρα και μια θύρα. Εις το κάτω πάτωμα ωσαύτως μία θύρα εισόδου και δύο παράθυρα, θα χωρισθή δε τούτο δια δύο διαχωρισμάτων μετ' εισόδων εις αυτά. Η από του κάτω πατώματος εις το άνω άγουσα κλίμαξ θα είνε εσωτερική, ξύλινη. Εις το άνω πάτωμα θα γείνωσι δύο δωμάτια μετά θυρών καλώς επεξεργασμένων, εν μαγειρείον, μία θύρα δι' απόπατον, μη συμπεριλαμβανόμενον εν τη συμφωνία, και ετέρα θύρα δι εξώστην κατασκευασθησόμενον. Πέντε παράθυρα ωσαύτως εις το πάτωμα τούτο, όπου θα αρμόσωσιν. Δύο καπνοδόχαι,, μία του μαγειρείου και ετέρα του κάτω πατώματος. Τα δάπεδα αμφοτέρων των πατωμάτων γενήσονται μπετερμές. Η οροφή του άνω πατώματος γενήσεται ως η της οικίας του κ. Γεωργίου Φ. Κρητικού. Τα διαχωρίσματα και των δύο πατωμάτων θα γείνωσι σουφά ντουμπιά. Εις το άνω δε πάτωμα εντός των δύο δωματίων άνωθεν του δαπέδου θα γείνη δεύτερον σουφά ντουμπιά προς μη καταστροφών του τοίχου εν τη ερείσει των εδρών εις αυτόν. Τα εσωτερικά και τα εξωτερικά σουφαντίσματα του οικοδομήματος θα είνε ως τα της οικίας του Γεωργίου Κρητικού. Τα παράθυρα όλα θα είνε με σίδερα, του μεν κάτω με κανάτια και τσερτσεβέδες, τα δε άνω μόνον με

⁶⁴⁹Ιδιωτικό Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη. Πρβλ. ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ Σ., «Ένα θασίτικο συμβόλαιο κατασκευής οικοδομήματος του 1903», *Θασιακά* 9, 1996, σσ. 19-30.

τσερτσεβέδες. Αι δύο θύραι των δωματίων του άνω πατώματος θα γείνωσι μονόφυλλαι, τεμαχισταί. Η εις το άνω πάτωμα ανήκουσα πρόσοψις, η προς την θάλασσαν, θα γείνη τσιατμάς λίθινος με πλάτος 0,25 του μέτρου. Η στέγη άνωθεν θα γείνη με διπλήν γρηπίδα, ως η της εν τω χωρίω εκκλησίας. Η δε επιστέγασις γενήσεται με πλάκας εις εν μέτρον ολόγυρα, η δε επίλοιπος θα γείνη με κεραμίδια ευρωπαϊκά. Την προς οικοδόμησιν απαιτηθησομένην ύλην, λίθους, ξυλείαν οικοδομήσιμον, ως και τα απαιτηθησόμενα σανίδια, σίδηρα, καρφία και εν γένει πάντα ανεξαιρέτως τα υλικά, άπερ θα απαιτηθώσι προς αποπεράτωσιν εντελή και καλήν του όλου οικοδομήματος υποχρεούται να φροντίση ο εν λόγω Βασίλειος Χρήστου, εξαιρουμένης της ασβέστου, την οποίαν θα παράσχει η Κοινότης, ήτις θα δώση ωσαύτως και τας απαιτηθησομένας σκαπάνας, πτυάρια και λωστήν. Ο ρηθείς Βασίλειος Χρήστου οφείλει όπως μετ' άκρας επιμελείας και φιλοκαλίας εκτελέση το ανατεθέν αυτό καθήκον, ίνα το Κοινοτικόν τούτο οικοδόμημα οικοδομηθή εντελές κατά τε την στερεότητα και τον καλλωπισμόν εσωτερικώς και εξωτερικώς.

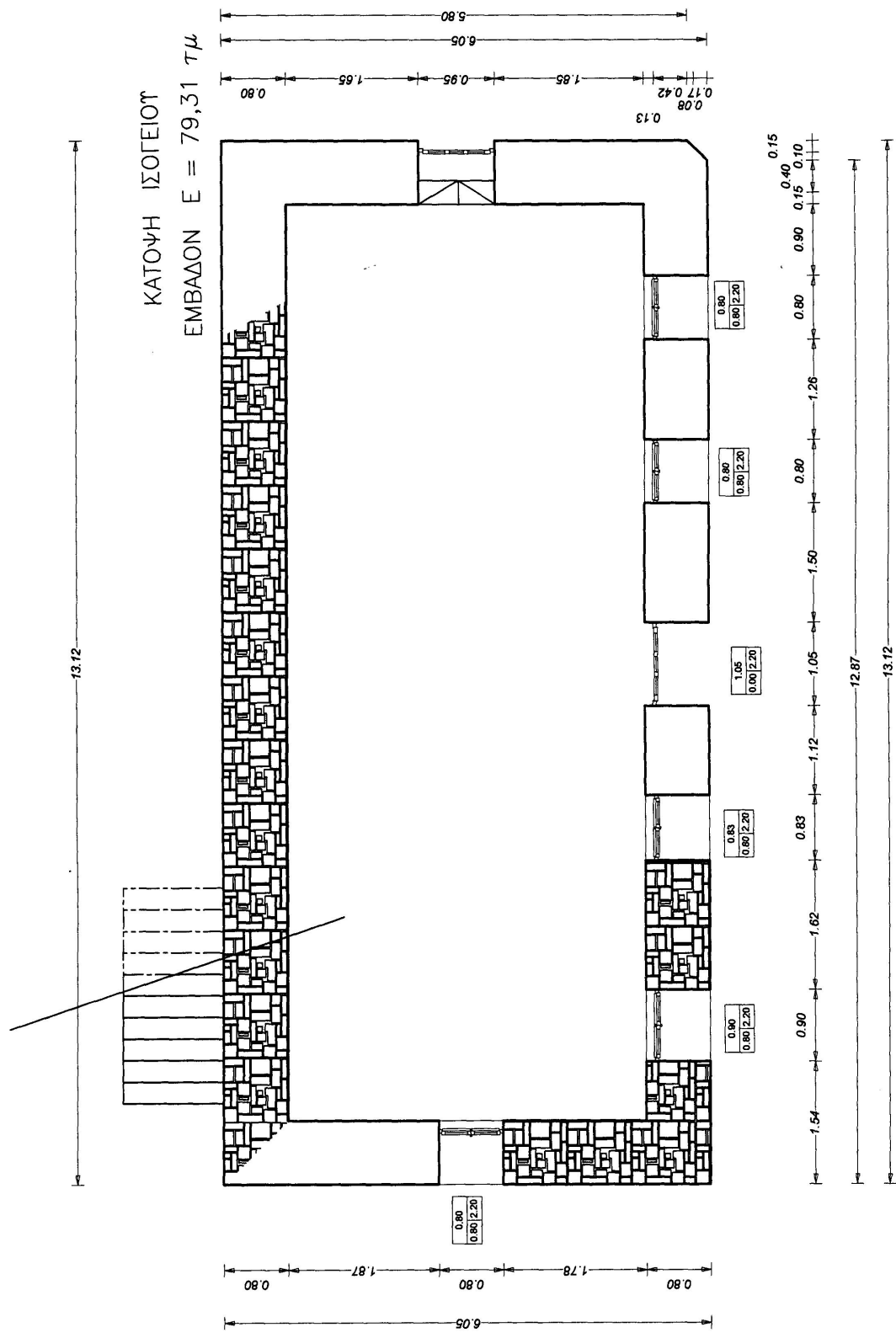
Βον. Η ρηθείσα δε Κοινότης Κάστρου προς αμοιβήν και αντιμισθίαν της ανατεθείσης τω εν λόγω Βασιλείω Χρήστου εργασίας ην ούτως ανέλαβεν εργολαβικώς, οφείλει, όπως παράσχη αυτό δια την τελείαν του έργου αποπεράτωσιν, εκατόν (αριθ. 100) λίρας Οθωμανικάς, ων αι 10 δίδονται προκαταβολικώς προ της ενάρξεως της εργασίας, άλλαι δε πενήντα θα δοθώσι μετά τρεις μήνας από σήμερον, προχωρούσης και φαινομένης και της γινομένης εργασίας. Αι δε υπολειπόμεναι τεσσαράκοντα θα δοθώσι τη 30^η Ιουνίου του επιόντος έτους 1904. Πάσα δε η εκ του ετοιμορρόπου ήδη της Κοινότητος καταστήματος εξαχθησομένη ύλη, λίθοι κλπ. Παραχωρείται εις τον ρηθέντα Βασίλειον Χρήστου, μηδενός κατοίκου διακαιουμένου να λάβει τι εξ αυτών. Η αποπεράτωσις του οικοδομήματος γενήσεται εντός έξι μηνών.

Εφ ω και εγένοντο δύο όμοια συμβόλαια υπογραφέντα παρά των συμβληθέντων μερών, ων εκάτερον κρατεί ανά εν, όπως χρησιμεύη αυτό προς ασφάλειαν. Κι εις ένδειξιν υποφαινόμεθα Εν Κάστρω τη 30 Μαρτίου 1903.

Η Μουχαροδημογεροντία Κάστρου: Βασίλειος Μάρκου, Γεώργιος Λορέντζου, Ιωάννης Ασημίδης

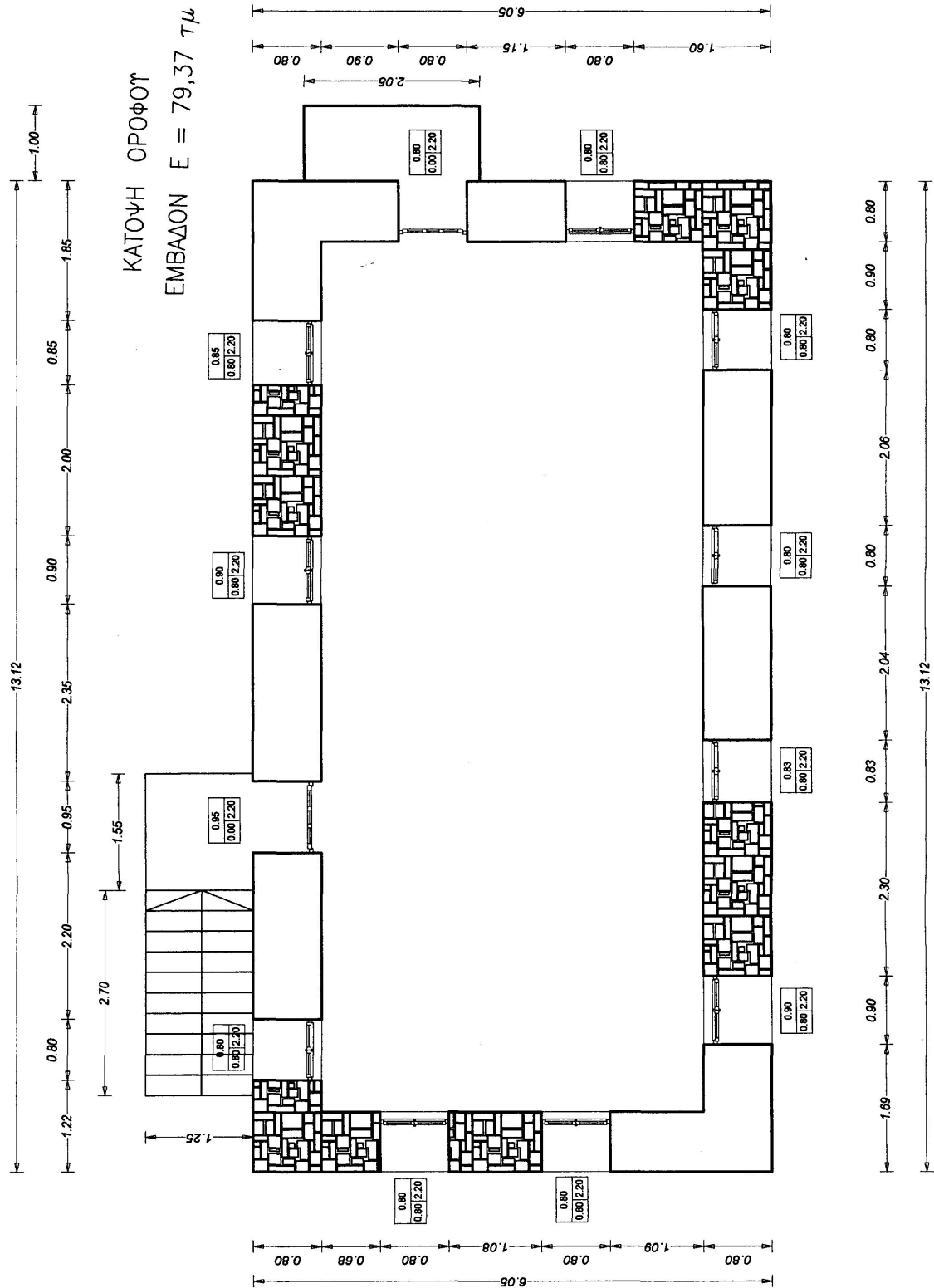
(Ακολουθεί αναλυτική καταγραφή των δόσεων προς εξόφληση του εργολάβου, ο οποίος «εξοφλήθη μέχρι οβολού τη 24 Αυγούστου 1904», ολοκληρώνοντας το έργο με ένα χρόνο περίπου καθυστέρηση).

Β.4. Κάτοψη ισογείου του κτιρίου που στέγαζε το δημοτικό σχολείο του ορεινού οικισμού Κάστρου⁶⁵⁰.

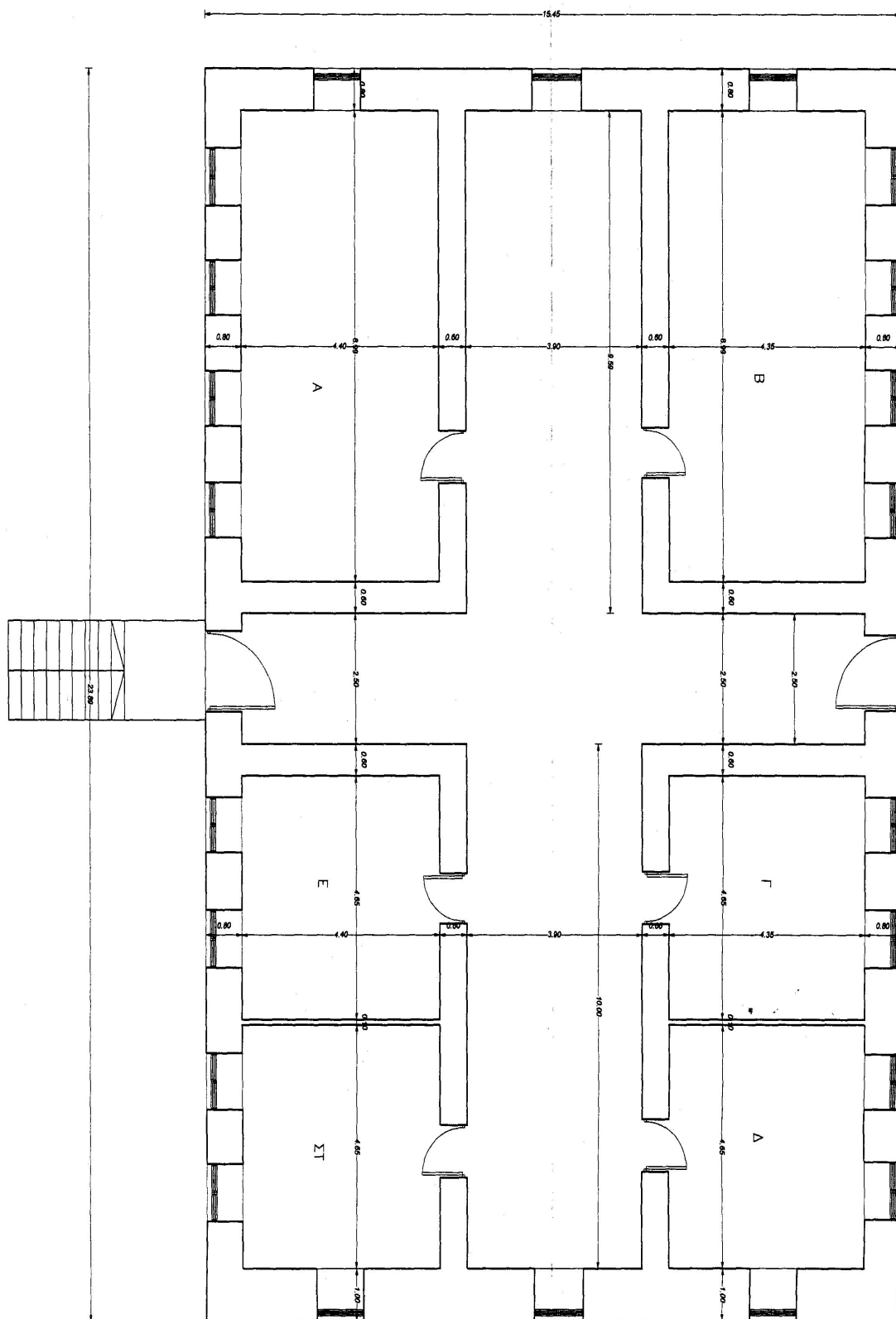
⁶⁵⁰ Η κάτοψη έγινε από τον πολιτικό μηχανικό Κώστα Βασιλείου.

B.5. Κάτοψη α΄ ορόφου του κτιρίου που στέγαζε το δημοτικό σχολείο του ορεινού οικισμού Κάστρου⁶⁵¹.

⁶⁵¹ Η κάτοψη έγινε από τον πολιτικό μηχανικό Κώστα Βασιλείου.

Β.6. Κάτοψη α' ορόφου του σχολικού κτιρίου που στέγαζε το ενιαίο δημοτικό σχολείο της κοινότητας Κάστρου το έτος 1920⁶⁵².

⁶⁵² Η κάτοψη έγινε από τον πολιτικό μηχανικό Κώστα Βασιλείου.

B.7. Επιστολή της κοινότητας Κάστρου προς στην Ιερά Μονή Βατοπαιδίου του Αγίου Όρους περί αποστολής πασσάλων για την περιφράξη της αυλής του ενιαίου σχολείου Κάστρου-Λιμενερίων⁶⁵³.

Αριθ. Πρωτ. 151. Προς τους Πανοσιολογιωτάτους αγίους Επιτρόπους της Ιεράς και Σεβασμίας Μονής του Βατοπαιδίου, εις Άγιον Όρος.

Τα μεγαλόφρονα και εν ευεργεσίες αείποτε διαλάμποντα αισθήματα της ευαγούς Αδελφότητας της Σεβασμίας υμών Μονής παρέχωσι το θάρρος εις το Κοινοτικόν Συμβούλιον της καθ' ημάς Κοινότητας και την Σχολικήν αυτής Επιτροπήν να υποβάλη δια της παρούσης εις τας υμετέρας Πανοσιολογιότητας και δι' αυτών εις την αδελφότητα της Σεβασμίας υμών Μονής την ακόλουθον παράκλησιν.

Η Κοινότης ημών φιλοτίμως από ετών στοιχούσα εις τον στίβον των γραμμάτων και της προόδου, ευρίσκεται σήμερον εις την ευχάριστον κατάστασιν να σεμνύνηται διά το μέγα σχολικό διδακτήριόν της, εν τω οποίω στεγάζεται σήμερον πλήρες Δημοτικόν Σχολείον και Ημιγυμνάσιον. Το κτίριον τούτο εκτισμένο εις το μέσο της απ' αλλήλων αποστάσεως των δύο συνοικισμών Κάστρου και Λιμεναρίων της ημετέρας Κοινότητας, δεκάλεπτον απεχόντων αλλήλων, ανηγέρθη δαπάναις της φιλοτίμου και φιλοπροόδου Κοινότητος υμών, τυγχάνει δε το μεγαλύτερον και περικαλλέστερον των σχολικών κτιρίων της νήσου, έχον μήκος 24 μέτρων και πλάτος 18. Η οικοδόμησις αυτού αρξαμένη προ δεκαπενταετίας, επί Τουρκοκρατίας έτι, και διακοπείσα εν τω μεταξύ ένεκα της εξαντλήσεως των πόρων της Κοινότητας, ως και των εράνων, εις ους οι κάτοικοι αυθυπεβλήθησαν, επίσης και των αλλαχού διενεργηθέντων, συνετελέσθη προ πενταετίας ήδη, εκτίσθη δε με τοιαύτας διαστάσεις, ώστε να είναι δυνατό να λειτουργή εν αυτώ πλήρες Δημοτικόν Σχολείον και Ημιγυμνάσιον. Το κτίριο είνε εκτισμένο επί γηλόφου, δεσπόζοντος των πέριξ εις ευρείαν ακτίνα, με ορίζοντα αναπεπταμένον προς την θάλασσαν, πλησίον του δάσους, ευάερον και ηλιόλουστον δι όλης της ημέρας, εν μέσω χλοαζούσης φύσεως και εν μαγευτική τοποθεσία. Από του παρελθόντος έτους ήρξατο λειτουργούν εν τω Διδακτηρίω και Ημιγυμνάσιον, μέλλον ήδη να εξυπηρετήσκει άριστα τας εκπαιδευτικάς ανάγκας των 3/4 του πληθυσμού της ημετέρας νήσου εις ευρυτέραν ακτίαν.⁶⁵⁴ Πέριξ τον κτιρίου εκτείνεται εδαφική έκτασις μήκους 190

⁶⁵³ Α.Ι.Μ.Β., φακ 210, αρ. εγ 124-126.

⁶⁵⁴ Στην πανομοιότυπη επιστολή που είχε σταλεί δύο χρόνια νωρίτερα προς τη Μονή Ιβήρων, η περιοχή την οποία θα εξυπηρετούσε το ημιγυμνάσιο, προσδιοριζόταν με μεγαλύτερη σαφήνεια: «ήτοι των πλησιοχώρων κοινοτήτων Θεολόγου, Μαριών, Καλλιράχης, Σωτήρος και Καζαβητίου».

μέτρων και πλάτους 53, εν τη οποία υπάρχει ανθόκηπος και διάφορα φυτευθέντα δέντρα.

Επειδή δε το προαύλιον τούτο είναι απόλυτος ανάγκη να περιορισθή η Σχολική Επιτροπή κατορθώσασα να εξοικονομήση το απαιτούμενον σύρμα, ευρίσκεται σήμερον εις δύσκολον σημείον να αγοράση και τα απαιτούμενα προς περίφραξιν ξύλα.

Ένεκα τούτου άγιοι Επίτροποι, πεποιθότες επί των διακρινόντων τας υμετέρας Πανοσιολογιότητος ως και την ιεράν Αδελφότητα της Σεβασμίας Βασιλικής Υμών Μονής φιλοπροόδων και φιλομούσων αισθημάτων, προαγόμεθα να παρακαλέσωμεν την καθ' υμάς Ιεράν Μονήν, όπως λάβη την αγαθήν διάθεσιν να δωρήση ημίν τα προς περίφραξιν απαιτούμενα ξύλα εκ καστανέας τεμάχια 320 ύψους 1,60 μ. τα υλοτομικά των οποίων θα πληρώση η Σχολική Επιτροπή, κατορθώσασα να εξοικονομήση, δια του επιδόντος την παρούσαν πλοιάρχου Θεοδώρου Αναγνωστούδη, εις τον οποίον θα παραδοθή η ξυλεία.

Διαβεβαιούντες υμάς, άγιοι Επίτροποι, ότι το τε κοινοτικόν Συμβούλιον και η Σχολική Επιτροπή, καθόλου δε άπασα η ημετέρα κοινότης έσται ευγνώμων τη Ιερά υμών Μονή επί τη δωρεά ταύτη δι' εν ευαγές καθίδρυμα, η μνήμων της ενεργείας ταύτης διατελέσει. Ασπαζόμενοι την δεξιάν των υμετέρων Πανοσιολογιότητων. Διατελούμεν μεθ' υπολήψεως.

Εν Κάστρω - Λιμεναρίοις Θάσου τη 9^η Μαΐου 1925. Ο Πρόεδρος του Κοινοτικού Συμβουλίου Κάστρου – Λιμεναρίων Θάσου: Βασίλειος Γ. Τσιμπουκλής. Τα μέλη: Δ. Γ. Βλαχίδης, Αύγουστος Παπαγεωργίου, Δ. Παπίας, Β. Πιστέλας. Η Σχολική Επιτροπή της κοινότητος Κάστρου – Λιμεναρίων Θάσου: Δ. Βλαχίδης, Παπαϊωάννου, Γεώργιος Αναγνωστούδης.

Γ. ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΕΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ- ΟΡΦΑΝΟΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

Γ.1. Ευχετήρια κάρτα πρώην δασκάλου της σχολής Κάστρου προς τον σχολικό έφορο και Ιατρό Αύγουστο Αναστασιάδη⁶⁵⁵

Επίτιμον Κον Αύγουστον Α. Αναστασιάδη, Ιατρόν.

Εις Κάστρον Θάσου, Hamidie – Thassos

Επί τη Θεία του Χριστού Ανάστασιν ε. ε. π. και ε.

Νικόλαος Γ. Χάσκας. Τοκάτη 3/16-4-1908

Γ.2. Διορισμός Προέδρου Σχολικής Επιτροπής⁶⁵⁶

Αριθ. Πρωτ. 1597

Βασίλειον της Ελλάδος

Εν Δράμα τη 14 Απριλίου 1915

Νομαρχία Δράμας

Προς τον κ. Αύγουστον Αναστασιάδη

Γνωρίζομεν υμίν, ότι δια της υπ' αριθ. 1597 της 14 Απριλίου ε.ε. αποφάσεως Ημών διορίσθητε Πρόεδρος της Σχολικής Επιτροπής Κάστρου Θάσου.

Ο Νομάρχης Δράμας

Γ.3. Διαμαρτυρία κατοίκου του Κάστρου για ορφανικό θέμα προς τον Αιγύπτιο διοικητή της Θάσου⁶⁵⁷

Την Υμετέραν εξοχότητα ταπινώς και βαθυσεβάστως προσκυνώ.

Δια της ταπινής μου ταύτης αναφοράς σπεύδο να αναφέρω προς την υμετέραν εξοχότητα ότι επειδή και έχω να εξαργηρώσω μερिकाίς χρεωστικαίς αι οπία υπάρχουν από κτήματα πατρομιτρικά της ορφανής Συζήγου μου και αι προθεσμιαί παρήλθον προ καιρού και η εγγώριος επιτροποί τους προσκαλώ να τα μετρίσουν και αυτοί απιθούν, όθεν θέλουν να τα κατατρόγουν τα ορφανικά χρήματα και εφευρίσκουν αιτίας. Λοιπόν επειδή και εγώ έχο μαγαζίων ενταύθα εις Καβάλλαν και έχω ανάγγην χρημάτων προσπίπτω προς την υμετέραν εξοχότητα ίνα με δόσατε Σεβαστήν διαταγήν προς την εγγώριον επιτροπήν και προσκαλέσουν τους ειριμένους χρεώστας και εξαργηρόσουν τα ανοτέρω χρήματα συμφόνως του κανονισμού. Ταύτα και διατελώ μετά βαθείας υπολύψεως.

Τη 27 Μαΐου 1885, Κάστρω

Ο ευπιθής δούλος σας: Αυγουστής Γιαννάκη

⁶⁵⁵ Ιδιωτικό Αρχείο Αύγουστον Αναστασιάδη.

⁶⁵⁶ ο.π.

⁶⁵⁷ ο.π.

Γ.4. Ο διοικητής αναθέτει την υπόθεση στην ορφανοεπιτροπή Κάστρου⁶⁵⁸

Κύριοι Ορφανοεπίτροποι Κάστρου.

Την ανωτέρω υπόθεσιν επιφορτίζοντες προς υμάς σας λέγομεν ίνα επιμεληθέντες προσκαλέσατε τους χρεώστας και τους υποχρεώσετε συνφώνως του κανονισμού και του δικαίου να πληρώσωσι το προς τη Σύζυγόν του, χρέους τους.

Τη 28 Μαΐου 1885, Καβάλλα

Ο Γεν. Διοικητής Θάσου: Ιβραήμ Ασαφή Βέης

Γ.5. Παιδικές εξοχές - κατασκηνώσεις⁶⁵⁹

Εν Δράμα τη 6^η Μαΐου 1922

Εθνικό ίδρυμα ορφανών και απόρων μαθητών ανατολικής Μακεδονίας: Προς τον κ. Ιατρόν Λιμενάρια Θάσου.

Γνωρίζομεν υμίν ότι κατόπιν αποφάσεως Διοικητικής Επιτροπής Εθνικού ιδρύματος διωρίσθητε μέλος της Επιτροπής επί των συσταθησομένων αυτόθι σχολικών εξοχών δια την εν γένει επίβλεψιν και κανονικήν ρύθμισιν της εν γένει υπηρεσίας αυτών και παρακαλούμεν όπως εν συνεννοήσει μετά των λοιπών μελών και του ερχομένου αυτόθι Διευθυντού του Κεντρικού Ορφανοτροφείου όστις θέλει διευθύνει και τας παιδικάς εξοχάς κανονίσητε παν σχετικόν ζήτημα.

Ο Αναπληρωτής Γενικού Διοικητού, Πρόεδρος Εθνικού Ιδρύματος: Α, Ραγκούσης.

Γ.6. Αρνητική απαντητική επιστολή από το Παπάφειο Ορφανοτροφείο προς τον Πρόεδρο της Κοινότητας Κάστρου για εισαγωγή νέων οικότροφων⁶⁶⁰.

Θεσσαλονίκη τη 19 Οκτωβρίου 1932

Επιτροπή Παπάφειου Ορφανοτροφείου «Ο Μελιτεύς»: Προς τον κ. Πρόεδρον της Κοινότητος Κάστρου Λιμεναρίων Θάσου

Εις απάντησιν των υπ' αριθ. 810 και 865 ε.ε. εγγράφων υμών γνωρίζομεν υμίν ότι λόγω οικονομικής δυσχερείας του ιδρύματος και βλάβης του κτιρίου εκ των τελευταίων σεισμών δεν θα προσληφθώσιν κατά το έτος τούτο ορφανοί εν τω ιδρύματι. Ευχέτης προς Θεόν.

Ο Πρόεδρος: Ο (Αρχιεπίσκοπος) Θεσσαλονίκης

⁶⁵⁸ ο.π.

⁶⁵⁹ ο.π.

⁶⁶⁰ ο.π.

Γ.7. Πρόσληψη του δασκάλου Αναγνωστόπουλου⁶⁶¹

Μια πρωΐα του φθινοπώρου του 1924, αγκυροβόλησε εις τα Λιμενάρια ένα ιστοφόρο, προερχόμενο από την Κωνσταντινούπολιν, με προορισμό την Καβάλα. Το πλήρωμα και οι επιβαίνοντες έμειναν για ανάπαυσιν εις το καφενείο του τότε προέδρου της κοινότητας Βασιλείου Τσιμπουκλή, όστις εξετίμησε την αξίαν του Αναγνωστόπουλου, όπως και έγινε, τον κράτησε εις το σχολείον. Συνεννοηθείς μετά του Κοινοτικού συμβουλίου έμεινε εις Λιμενάρια, παρ' ότι προορισμός του ήταν να εγκατασταθεί εις Καβάλαν, όπου είχε συγγενείς τους «Τσακατάρα», όπου είχαν πλεκτήρια. Δύο εξαίρετοι διδάσκαλοι ευρίσκοντο επί δύο χρόνια εις το σχολείον Λιμεναρίων και όσοι είχαν την τύχην να μαθητεύσουν παρ' αυτών, εκοσμήθησαν με τα ωραιότερα από τον Κήπο των Μουσών Άνθη. Και θέλω να το τονίσω ιδιαιτέρως εκοσμήθησαν από τα ωραιότερα βαθυκάλυκα Άνθη, εάν λάβη κανείς υπ' όψιν του ότι εδιδάσκοντο Αρχαίους Έλληνας συγγραφείς. Από όσους γνώρισα τακτικά ακόμα να αποστηθίζουν σελίδες ολόκληρες από την Κύρου Ανάβασιν και άλλα.

Γ.8. Φιλόμευος δωρεά⁶⁶²

10 Ιουνίου 1934 Αξιότιμον κ. Αυγ. Αναστασιάδην, ενταύθα.

Ευχαριστούμεν θερμώς δι ευγενούς υμών χειρονομίαν υπέρ ενισχύσεως του σχολικού ταμείου και παρακαλούμεν όπως δεχθήτε εκ μέρους μου και τας απείρους ευχαριστίας του προσωπικού της σχολής

Μετά πάσης τιμής: Παπαευθυμίου

⁶⁶¹ Αρχείο Ι. Παπαγεωργίου. Απόσπασμα από γραπτή διήγηση του Ν. Κοντογεωργίου, κατοίκου εν ζωή Λιμεναρίων

⁶⁶² ο.π.

Δ. ΣΧΟΛΙΚΗ ΖΩΗ

Δ.1. Πρόσκληση από το δ/ντή του ιδιωτικού σχολείου Λιμεναρίων, για την σχολική γιορτή των τριών ιεραρχών⁶⁶³.

Κυπάρισσος Γεωργιάδης, πτυχιούχος του εν Θεσσαλονίκη Γυμνασίου.

Αξιότιμε κ. Α. Αναστασιάδη, Ιατρέ,

Ευαρεστήθητε παρακαλώ να τιμήσετε δια της εντίμου υμών παρουσίας την επί τη σχολική εορτή των τριών ιεραρχών τελετήν της Σχολής, αρξομένην τη 4^η π.μ.τ.

Ενταύθα τη 30^η Ιανουαρίου 1904

Ο διευθυντής της Σχολής

Δ.2. Πρόσκληση για την τελετή λήξης του σχ. έτους, του δημ. σχολείου

Προς τον κ. Αυγ. Αναστασιάδην, Ιατρόν

Τελουμένης αύριον, 14^η μεσούντος, εν τη αιθούση της σχολής της επί τη λήξει των μαθημάτων του ενταύθα Δημοτικού Σχολείου Σχολικής εορτής, παρακαλείσθε, όπως ευαρεστηθήτε να τιμήσετε αυτήν οικογενειακώς δια της παρουσίας Σας, αρξομένην μετά το πέρας της θείας λειτουργίας.

Εν Κάστρω-Λιμεναρίοις 13 Ιουνίου 1925

Ο διευθυντής: Κ. Γεωργιάδης

Δ.3. Αίτηση για εμβολισμό των μαθητών του Δημ. Σχολείου

Αριθ. Πρωτ. 21

Προς τον κ. Αυγ. Αναστασιάδην, Ιατρόν

Λαμβάνω την τιμήν να παρακαλέσω υμάς, όπως ευαρεστηθήτε να δαμαλίσετε 200 μαθητάς του υπ' εμέ Δημοτ. Σχολείου δια δαμαλείας ύλης, αποσταλείσης ημίν εις 40 εμβόλια παρά του κ. Σχολιάτρου της εκπαιδευτικής Περιφέρειας Καβάλας, επί αμοιβή πληρωθησομένη υμίν υπό του Κοινοτικού Συμβουλίου εκ του ταμείου Καβάλλας ή υπό της Σχολικής επιτροπής.

Λιμενάρια τη 5^η Μαΐου 1925

Ο διευθυντής: Κ. Γεωργιάδης

⁶⁶³ ο.π.

Δ.4. Απόσπασμα από τις οδηγίες της ελληνικής διοίκησης Θάσου για την αντιμετώπιση της χολέρας⁶⁶⁴

6) Οι διδάσκαλοι των σχολείων οφείλωσι να επιβλέπωσι την υγίαν των μαθητών και να αναφέρωσιν εις την αστυνομίαν πάσαν πληροφορίαν περί εμφανίσεως βεβαίου ή υπόπτου κρούσματος εξ αυτών.

7) Απαγορεύεται η εις το σχολείον φοίτησις των μαθητών εκείνων εις την οικίαν των οποίων εγένετο κρούσμα χολέρας. Η απαγόρευσις της φοιτήσεως ισχύει επί δύο εβδομάδας μετά την εκ της οικίας απομάκρυνσιν του ασθενούς και την απολύμανσιν αυτής.

8) Εάν κρούσμα χολέρας ή άλλης μολυσματικής νόσου αναφανεί εις κατοικίας υπάρχουσας εντός των σχολείων διακόπτονται τα μαθήματα μέχρις ου απομακρυνθή ταύτης ο πάσχων, ενεργηθή απολύμανσις της οικίας και του σχολείου και πας φόβος περί μεταδόσεως εκλίπη.

9) Επίσης διακόπτονται τα μαθήματα των σχολείων όταν μεγάλη επιδημία χολέρας αναφανή εις τον συνοικισμόν εν ω ευρίσκονται ταύτα.

10) Οι διδάσκαλοι οφείλουσι ν' αναπτύσωσιν εις τους μαθητάς τας περί χολέρας οδηγίας και να προτρέπωσιν αυτούς όπως ανακοινώνουν εις τους γονείς αυτών παν σχετικόν προς την από της νόσου ταύτης προφύλαξιν

Δ.5. Συστατική επιστολή του μητροπολίτη Μαρωνείας για την εισαγωγή Θεσίου μαθητή στην Αθωνιάδα Σχολή⁶⁶⁵

Ιερά Μητρόπολις Μαρωνείας, Θάσου και Σαμοθράκης. Αριθ. Πρωτ. 342

Πανοσιολογιώτατοι Επίτροποι της Ιεράς και Σεβασμίας Μονής Ξηροποτάμου. Χάρις εΐη Υμίν και ειρήνη παρά Θεού. Ο εκ Μαριών της Θάσου Σωτήριος Βασιλείου Ρακιντζής, έχων κλίσην προς το Ιερατικόν Στάδιον επιθυμεί να εισέλθῃ εις Ιερατικὴν Σχολήν, όπως καταρτισθῆ δια το στάδιον τούτο. Αλλ' επειδή προαπαιτεῖται απολυτήριον Ἑλληνικοῦ Σχολείου προς τούτο, ἔρχεται εις Ἅγιον Ὄρος, όπως επιτύχῃ τοιοῦτο, δια φοιτήσεως ἐν τῇ Αθωνιάδι Σχολῇ ἐν Καρυαίς. Ὅθεν συνιστώντες αὐτὸν εἰς τὴν πολύτιμον εὐνοίαν τῆς Ιεράς Μονῆς ἡμῶν, παρακαλούμεν ὡς παράσχῃ αὐτῷ τὴν ἀνήκουσαν σύστασιν καὶ τὸν διευκολύνη, κατὰ τὸ δυνατόν, προς ἐπιτυχίαν τοῦ ἱεροῦ πόθου αὐτοῦ, ἥτις θα προικίσῃ τὰς Μαριάς δι' ἐνὸς πεπαιδευμένου ἱερέως. Εἴητε δ' ἐν Κυρίῳ Ὑγιαίνοντες. Μετ' ἀσπασμῶν καὶ εὐχῶν προς πάντας τοὺς Ἁγίους ἀδελφούς. Διάπυρος προς Θεοῦ εὐχέτης καὶ ἀδελφός.

Θάσος 23 Ἀπριλίου 1920

Ὁ Μαρωνείας: Μελισσηνός

⁶⁶⁴ Πρωτόκολλο εἰσερχομένων ἐγγράφων Κοινότητος Ἄνω Θεολόγου (1912-1915), σ. 49.

⁶⁶⁵ Α. Ι. Μ. Ξ., αρ. ἐγ. 483, Σὺρ 4/294.

Δ.6. Η λειτουργία του ημιγυμνασίου Κάστρου κατά το σχ. έτος 1923-24⁶⁶⁶

Εν Λιμεναρίοις τη 19^η Σεπτεμβρίου 1923-(24). Αγαπητέ μοι εξάδελφε Κωνσταντίνε, εις Θεσσαλονίκην.

Ευχαρίστως σοι πληροφορώ ότι την υγείαν έχω καλώς. Τούτο δε εκ καρδίας επιθυμώ και δια σε. Προ πολλού επρόκειτο να σοι γράψω, αλλά περιέμενον την έναρξιν του σχολικού έτους. Όθεν σοι γνωστοποιώ σήμερα ότι από την παρελθούσαν εβδομάδα ήρχισαν αι εγγραφαι και εις το ενταύθα Ημιγυμνάσιον μας, το οποίον εφέτος ελπίζομεν δι αποφάσεως του Σ^{ov} Υπουργείου να γείνη διτάξιον, διοριζομένου και ετέρου καθηγητού. Εγώ δε ως γνωστόν, έχων το απολυτήριον της S! Δημοτικού ενεγράφην κατόπιν εξετάσεων εις την πρώτην του Ημιγυμνασίου. Προς το παρόν δε ενεγράφησαν εις την τάξην ταύτην εννέα μαθηταί παρά προσδοκίαν, διότι οι τελειόφυτοι της S! ήσαν 19. Πιθανόν δε να προσέλθωσι και μερικοί ακόμη, οι οποίοι εβράδυναν μέχρι τούδε, διότι αγνοούσι φαίνεται, τον νόμον ότι θα πληρώσωσιν ανά μίαν δραχμήν καθ' εκάστην ημέρα εκπροθέσμου εγγραφής.

Επειδή δε θα είμεθα ολιγάριθμοι, καθ' ανάγκην φιλοτιμούμενοι θα δείξωμεν μεγαλυτέραν προθυμίαν και επιμέλειαν εις τα διάφορα μαθήματα. Επόμενον δε βεβαίως είναι ότι όντες ολιγάριθμοι θα μάθωμεν περισσότερα παρ' όσον μανθάνουσιν εις άλλα Γυμνάσια των μεγαλοπόλεων, ένθα οι μαθηταί εκάστης τάξεως είναι πολλοί. Διότι ενταύθα σχεδόν όλοι οι μαθηταί καθ' εκάστην εξεταζόμεθα εις όλα τα μαθήματα, καθώς η επιτήρησις και η εξέλεξις γίνεται αυστηροτέρα και συχνοτέρα. Ενώ εις τα μεγάλα Γυμνάσια το τοιούτον είναι αδύνατον. Αλλά βεβαίως πρέπει και ημείς να καταβάλωμεν την δέουσαν επιμέλειαν και προθυμίαν, διότι άλλως και αυτός ο καθηγητής μας όσον και εάν είναι ευσυνείδητος επιτέλους δικαίως θα απαυδά και θα εγκαταλείπη τους αμελείς.

Το τοιούτον δε εγώ σοι υπόσχομαι ότι θα εκτελέσω περισσότερον παντός άλλου καθώς και πολλοί άλλοι συνταξιωτών μου. Επί τούτοις όθεν περιμένων επιστολήν σας ίνα πληροφορηθώ τα καθ' υμάς αίσια και τα περί της εργασίας σας και προσφέρων τας ενθέρμους προσρήσεις προς όλους τους εξαδέλφους μου και τα σέβη μου προς το σεβαστόν θείον μου. Σας ασπάζομαι, ο εξάδελφός σας, Β. Γ. Κρητικός.

⁶⁶⁶ Αρχείο Β. Κρητικού, τετράδιο εκθέσεων σχ. έτους 1923-24, «Έκθεσις Α'».

Δ.7. Οι μαθητές της Αστικής Σχολής Κάστρου (Μέση) κατά το σχολικό έτος 1908-1909⁶⁶⁷

ΤΑΞΗ ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ («ΜΕΓΑΛΑ ΝΗΠΙΑ»)			
α/α	Όνοματεπώνυμο	α/α	Όνοματεπώνυμο
1	Βασίλειος Κ. Ιατρού	10	Σωτηρία Παναγιώτου
2	Κων/νος Δ. Καραγεωργίου	11	Αριστείδης Ι. Τσίπος
3	Παναγιώτης Β. Κουτσομανής	12	Κωνσταντίνος Αθανασίου
4	Ιωάννης Κ. Ψυχός	13	Σταύρος Χρήστου
5	Μάρκος Π. Προέδρου	14	Δέσποινα Θεοδώρου
6	Γεώργιος Ιωάννου	15	Ευαγγελία Παναγιώτου
7	Μαρία Γ. Χατζή	16	Ιωάννης Β. Κρατζιώτης
8	Αναστάσιος Ηλιού	17	Γεώργιος Σ. Κοντογεωργίου
9	Θωμάς Γ. Αυγουστή		

ΤΑΞΗ Α΄			
α/α	Όνοματεπώνυμο	α/α	Όνοματεπώνυμο
1	Ευδοξία Ι. Μυλωνά	14	Βασίλειος Ι. Μεταξά
2	Μαρία Γεωργίου	15	Χρήστος Π. Μπαμπατζάνος
3	Στεργιανή Μόσχου	16	Γεώργιος Σ. Πιστέλας
4	Σωτηρία Γ. Μπάκα	17	Γεώργιος Αγγ Μπλιώνης
5	Αικατερίνη Α. Κοντογεωργίου	18	Ιωάννης Π. Βαλαβάνης
6	Αρετή Κ. Σγουρίδου	19	Χρήστος Γ. Βολιώτης
7	Αντώνιος Παπακωνσταντίνου	20	Δημήτριος Γεωργούδης
8	Ιωάννης Π. Καναράς	21	Κυπάρισσος Δημητρίου
9	Ματθαίος Παναγιώτου	22	Αύγουστος Β. Χαλκιάς
10	Θεόδωρος Φωτίου	23	Νικήτας Μάρκου
11	Αύγουστος Κ. Σγουρίδης	24	Ευάγγελος Χαραλάμπους
12	Νικόλαος Αγγ. Σαμαράς	25	Δημήτριος Π. Ιατρού
13	Αύγουστος Α. Φαρμάκης		

ΤΑΞΗ Β΄			
α/α	Όνοματεπώνυμο	α/α	Όνοματεπώνυμο
1	Αύγουστος Α. Κοντογεωργίου	8	Ιωάννης Π. Λεμονή
2	Αθανάσιος Ν. Στεργίου	9	Κωνσταντίνος Βολιώτης
3	Αύγουστος Ν. Γιαννίκης	10	Νικόλαος Τσίμπλιος
4	Αριστοτέλης Δ. Νικολαΐδης	11	Ευανθία Παπακωνσταντίνου
5	Γεώργιος Ι. Κωστή	12	Μαρία Π. Πασσιά
6	Αύγουστος Γ. Αμερικανός	13	Ελένη Κ. Μαρκίδου
7	Γεώργιος Γ. Καυάλης		

⁶⁶⁷ Αρχείο Κ. Χιόνη, Β. - Α.Σ.Κ., σσ. 61-66.

ΤΑΞΗ Γ΄			
α/α	Όνοματεπώνυμο	α/α	Όνοματεπώνυμο
1	Ιωάννης Κ. Λασκαρίδης	12	Κωνσταντίνος Γ. Κυριώτης
2	Μαργαρίτης Π. Προέδρου	13	Γεώργιος Χρήστου
3	Γεώργιος Ν. Ψυχός	14	Γεώργιος Πετίκης
4	Παναγιώτης Π. Κυριώτης	15	Δημήτριος Β. Δαούτης
5	Αναστάσιος Ι. Τριακόσιας	16	Κωνσταντ Ι. Υποδηματοποιού
6	Δημήτριος Ι. Τσίπος	17	Αύγουστος Π. Βαλαβάνης
7	Σωτήριος Δ. Τριχάς	18	Ιωάννης Ευστρ. Καναράς
8	Δημήτριος Ι. Ασημίνης	19	Νικόλαος Π. Καρτάλης
9	Κυπάρισσος Ι.Κυπαρισσίου	20	Αλέξανδρος Φωτίου
10	Κωνσταντίνος Γ. Φραγκίδης	21	Μαρία Βλαχίδου
11	Φώτιος Δ. Παρταλατζής	22	Αργυρή Π. Αυγουστή

ΤΑΞΗ Δ΄	
α/α	Όνοματεπώνυμο
1	Νικόλαος Ι. Καϊδης
2	Αθανάσιος Π. Τσίμπλιος
3	Γεώργιος Αθ. Καραγεωργίου

ΤΑΞΗ Ε΄	
α/α	Όνοματεπώνυμο
1	Δημήτριος Π. Προέδρου
2	Απόστολος Γ. Λωρέντζος
3	Δημήτριος Ι. Χρυσάφης

ΤΑΞΗ ΣΤ΄	
α/α	Όνοματεπώνυμο
1	Ιωάννης Γ. Βλαχίδης
2	Τιμολέων Γ. Αυγουστή
3	Ιωάννης Αντ. Φαρμάκης
4	Γεώργιος Αντ. Κοντογεωργίου

Εν Κάστρω τη 4^η Φεβρουαρίου 1909

Η διδασκάλισσα
Αμαλία Κοντοπούλου

Ο διδάσκαλος
Ανέστης Νικολαΐδης

Ο διευθυντής
Βασίλειος Λάσκαρις

Δ.8. Οι μαθητές που φοίτησαν στο ημιγυμνάσιο Κάστρου κατά τη χρονική περίοδο 1922-1929⁶⁶⁸

ΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑ	ΟΝ. ΠΑΤΡΟΣ	ΕΠ. ΠΑΤΡΟΣ	ΚΑΤΟΙΚΙΑ	ΕΓΓΡΑΦΗ
Αθανασέλης	Σωτήριος	Δημήτριος	Παντοπώλης	Ποταμιά	1924-25
Αναγνωστούδης	Παύλος	Θεοδώρου	Πλοίαρχος	Μέση	1922-23
Αναστασιάδης	Αναστάσιος	Αύγουστος	Ιατρός	Λιμενάρια	1927-28
Αναστασιάδου	Σμαράγδα	Αύγουστος	Ιατρός	Λιμενάρια	1926-27
Αργυρόπουλος	Αναγνώστης	Νικόλαος	Εργάτης	Προσφ. συνοικ	1927-28
Βαλσαμίδης	Ζαχαρίας	Πέτρος	Καφεπώλης	Προσφ. συνοικ	1924-25
Βιολιτζής	Δημήτριος	Θεόδωρος	Καπνεργάτης	Σωτήρος	1925-26
Βλαχίδης	Δημήτριος	Ιωάννης	Καφεπώλης	Μέση	1924-25
Γεωργιάδου	Δέσποινα	Κυπάρισσος	Δάσκαλος	Λιμενάρια	1924-25
Γεωργιάδου	Αργυρούλα	Κυπάρισσος	Δάσκαλος	Λιμενάρια	1925-26
Γιαννίκης	Αθανάσιος	Γεώργιος	Πλοίαρχος	Λιμενάρια	1924-25
Γιαννίκης	Παναγιώτης	Δημήτριος	Ξυλουργός	Μέση	1926-27
Δανάκης	Δαμιανός	Τριαντάφυλλος	Γεωργός	Προσφ. συνοικ	1926-27
Ζαγοριανός	Νικόλαος	Πολύγνωτος	Κτηματίας	Λιμενάρια	1922-23
Ζαγοριανός	Κωνσταντίνος	Βασίλειος	Γεωργός	Λιμενάρια	1928-29
Ζαγοριανός	Κωνσταντίνος	Δημήτριος	Γεωργός	Λιμενάρια	1928-29
Ζαφειρίου	Άννα	Αθανάσιος	Καπνεργάτης	Σωτήρος	1926-27
Θέμελης	Δημήτριος	Σπυρίδων	Καφεπώλης	Θεολόγος	1927-28
Θεολογίτου	Θωμαή	Γεώργιος	Κτηματίας	Καζαβήτι	1924-25
Θωμαΐδης	Δημήτριος	Θωμά	Έμπορος	Μαριές	1923-24
Ιατρού	Μιλτιάδης	Νικόλαος	Καπνεργάτης	Θεολόγος	1926-27
Καλαμαράς	Ανδρέας	Ζαχαρίας	Κτηματίας	Λιμενάρια	1924-25
Καμπουρέλης	Αναστάσιος	Θεμιστοκλής	Κτηματίας	Λιμενάρια	1923-24
Καμπουρέλης	Ευστράτιος	Θεόδωρος	Ορφανός	Λιμενάρια	1927-28
Κατσαρού	Άννα	Γεώργιος	Παντοπώλης	Προσφ. συνοικ	1926-27
Κοντογεωργίου	Αλέξανδρος	Αντώνιος	Πλοίαρχος	Λιμενάρια	1923-24
Κορδέλης	Γεώργιος	Λορέντζος	Ξυλουργός	Μέση	1926-27
Κουμτζέλης	Γεώργιος	Αναστάσιος	Κτηματίας	Μαριές	1925-26
Κρητικός	Βασίλειος	Γεώργιος	Γραμματέας	Λιμενάρια	1923-24
Κρητικός	Κωνσταντίνος	Αύγουστος	Πλοίαρχος	Λιμενάρια	1925-26
Κρητικού	Χιόνα	Γεώργιος	Γραμματέας	Λιμενάρια	1922-23
Κρητικού	Αργυρούλα	Γεώργιος	Γραμματέας	Λιμενάρια	1926-27
Κρητικού	Λασκαρούδα	Αύγουστος	Πλοίαρχος	Λιμενάρια	1927-28
Κωστής	Κωνσταντίνος	Αναστάσιος	Καπνεργάτης	Λιμενάρια	1926-27
Λαμπίρη	Χιόνα	Κων/νος	Έμπορος	Λιμενάρια	1922-23
Λαμπίρης	Τιμολέον	Δημήτριος	Ορφανός	Θεολόγος	1927-28
Λορέντζος	Νικόλαος	Λορέντζος	Εργάτης	Μέση	1922-23
Μάρκου	Χρυσόστομος	Κωνσταντίνος	Ορφανός	Μέση	1928-29
Μπάκας	Γεώργιος	Ιωάννης	Έμπορος	Μέση	1922-23
Μπαλίλης	Ιωάννης	Μεταξάς	Ορφανός	Προσφ. συνοικ	1925-26

⁶⁶⁸. ΓΑΚ Καβάλας, ΑΒΕ 34, Εκπ. 5-01, Ημιγυμνάσιο Κάστρου, Μαθητολόγιο.

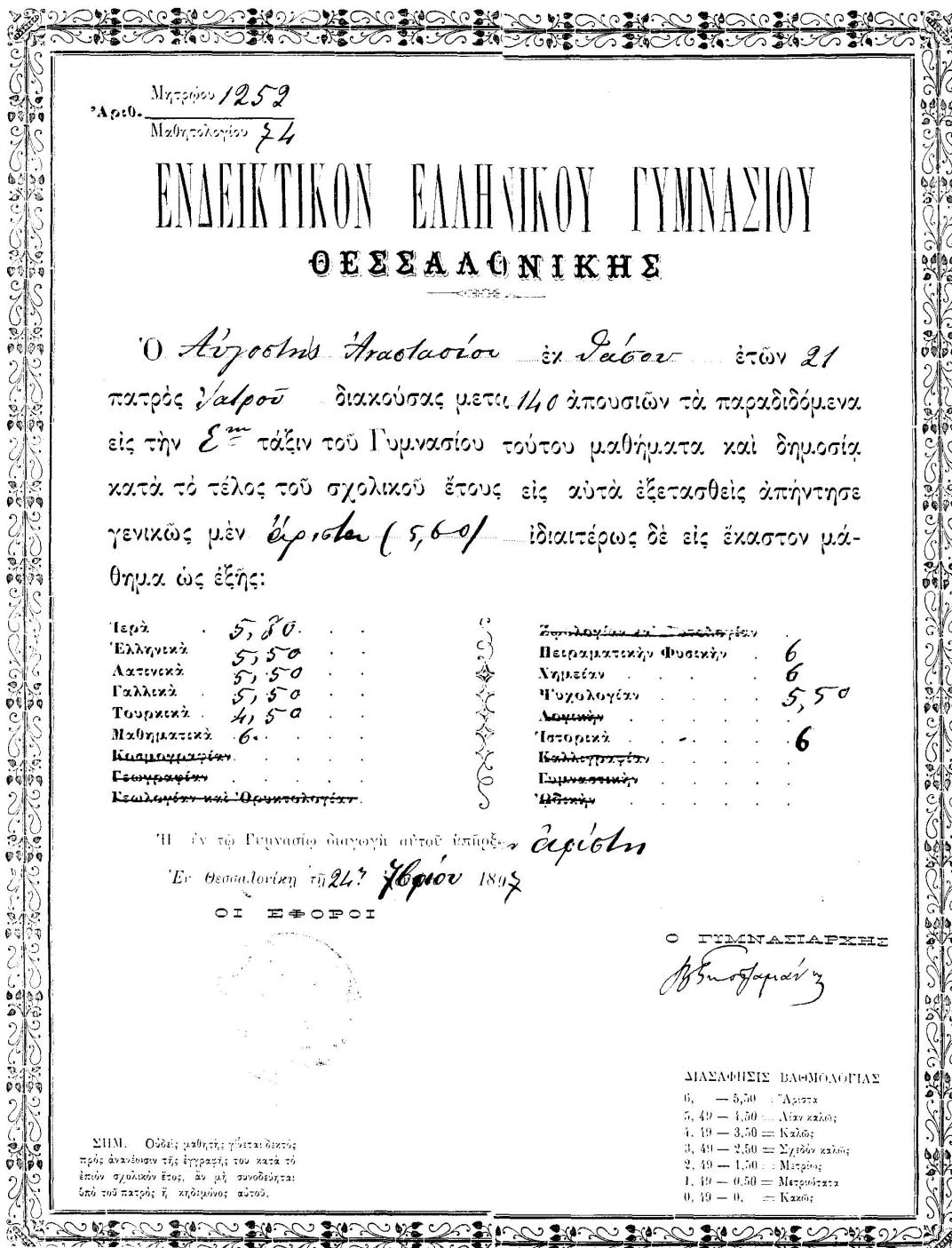
Μπάμπουρας	Ευάγγελος	Αντώνιος	Πλοίαρχος	Λιμενάρια	1926-27
Μπλιώνης	Αντώνιος	Κωνσταντίνος	Καπνεργάτης	Μέση	1925-26
Μυλωνάς	Χρήστος	Ιωάννης	Πλοίαρχος	Λιμενάρια	1925-26
Οικονομίδης	Κων/νος	Δημήτριος	Ορφανός	Λιμενάρια	1923-24
Οικονομίδης	Κων/νος	Γεωργίου	Κτηματίας	Λιμενάρια	1923-24
Οικονομίδου	Αντιγόνη	Ιωάννης	Έμπορος	Λιμενάρια	1922-23
Πανάρετος	Αθανάσιος		Ορφανός	Καζαβήτι	1928-29
Παπαγεωργίου	Πολύγνωτος	Ιωάννης	Κτηματίας	Λιμενάρια	1922-23
Παπαγεωργίου	Παναγιώτης	Αύγουστος	Υποδηματοπ.	Μέση	1924-25
Παπαδόπουλος	Δημήτριος	Ιωάννης	Κτηματίας	Μέση	1928-29
Παπαϊωάννου	Γεώργιος	Κυπάρισσος	Κτηματίας	Λιμενάρια	1923-24
Παπαϊωάννου	Αικατερίνη	Κυπάρισσος	Κτηματίας	Λιμενάρια	1924-25
Παπακυριακού	Κυριάκος	Χαράλαμπος	Παντοπώλης	Θεολόγος	1922-23
Παπακων/νου	Χιόνα		Ιερέας	Λιμενάρια	1925-26
Πασσάς	Νικόλαος	Στυλιανού	Παντοπώλης	Λιμενάρια	1928-29
Πιστέλας	Ιωάννης	Αναστάσιος	Ορφανός	Λιμενάρια	1925-26
Πλακοπτάς	Δημήτριος	Νικόλαος	Κτίστης	Μέση	1926-27
Προέδρου	Αύγουστος	Παναγιώτης	Κτηματίας	Μέση	1922-23
Προέδρου	Βενιζέλος	Παναγιώτης	Κτηματίας	Μέση	1925-26
Σιδεράς	Ιωάννης	Χρήστος	Λεπτουργός	Μέση	1926-27
Σκούταρης	Διονύσιος	Αναστάσιος	Γραμματέας	Λιμενάρια	1928-29
Σταματέκος	Δημήτριος	Αντώνιος	Έμπορος	Θεολόγος	1923-24
Σωτηρέλης	Χαράλαμπος	Νικόλαος	Κτηματίας	Παναγία	1926-27
Σωτηριάδης	Δημήτριος	Γεώργιος	Κτηματίας	Λιμενάρια	1923-24
Σωτηριάδης	Δημήτριος	Κων/νος	Καφεπώλης	Μέση	1923-24
Σωτηρίου	Ιωάννης	Εμμανουήλ	Έμπορος	Ποταμιά	1925-26
Τζιάτας	Κων/νος	Δημήτριος	Έμπορος	Θεολόγος	1922-23
Τζιάτας	Σωτήριος	Δημήτριος	Έμπορος	Θεολόγος	1926-27
Τζιάτας	Ιωάννης	Δημήτριος	Έμπορος	Θεολόγος	1928-29
Τριχάς	Δημήτριος	Γεώργιος	Ορφανός	Μέση	1923-24
Τριχάς	Σωτήριος	Βασίλειος	Γεωργός	Λιμενάρια	1925-26
Τριχάς	Γεώργιος	Δημήτριος	Γεωργός	Λιμενάρια	1925-26
Τριχάς	Μάρκος	Δημήτριος	Κτηματίας	Μέση	1928-29
Τσαμκόσογλου	Συμεών	Ιορδάνης	Ορφανός	Προσφ. συνοικ	1926-27
Τσαμκόσογλου	Χαράλαμπος	Ιορδάνης	Ορφανός	Προσφ. συνοικ	1927-28
Υψηλάντης	Νικόλαος	Κωνσταντίνος	Έμπορος	Θεολόγος	1926-27
Φαρμάκης	Νικόλαος	Αντώνιος	Πλοίαρχος	Μέση	1922-23
Φραγγής	Ελευθέριος	Γεώργιος	Ορφανός	Σωτήριος	1925-26
Φυλακτάκης	Αναστάσιος	Αναγνώστης	Κτηματίας	Μαριές	1926-27
Χαϊμαντίδης	Γεώργιος	Παναγιώτης	Έμπορος	Λιμενάρια	1928-29
Χατζηπαναγιώτου	Αλκμήνη	Παναγιώτης	Έμπορος	Καλλιράχη	1925-26

Ζ. ΦΩΤΟΤΥΠΙΕΣ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Κοινότης Κάστρου				Γενιμόν Πληρώων Δημοτών						
1320	Κατραντζώ	Γεώργιος	Νικόλαος	Κατ'απόφαση	1884	Γραμμο	Εργάτης	Δάσος	Κάτρον	Βερόλης
1321	Χατζής	Μαργαρίτη	Γεώργιος	αυτοτελής ταπεινός	1896	"	μεσίτης	"	"	"
1322	"	Μαρία	"	ήσεν (αφ'εξουσιοδότησης)	1899	"	οικιακά	"	"	"
1323	Κυρούτσος	Νικόλαος	"	4 συντάκτης τρένου	1871	Γραμμο	εργάτης	"	"	"
1324	"	Εμαρκάρα	Βασίλειος	επίθετο (αφ'εξουσιοδότησης)	1878	"	οικιακά	"	"	αποβίωσε 5/11/92
1325	"	Εύνη	Νικόλαος	"	1903	Γραμμο	"	"	"	"
1326	"	Μαρία	"	"	1906	"	"	"	"	"
1327	"	Γεώργιος	"	"	1909	"	μεσίτης	"	"	"
1328	"	Βασίλειος	"	"	1911	"	"	"	"	"
1329	"	Ευλιανή	"	"	1912	"	"	"	"	"
1330	"	Παναγιώτα	"	"	1916	"	"	"	"	"
1331	"	Δημήτριος	"	"	1919	"	"	"	"	"
1332	Χατζογιάννης	Ζαχαρίας	Δημήτριος	"	1890	Γραμμο	Εργάτης	"	"	"
1333	"	Μαρία	"	"	1894	"	οικιακά	"	"	"
1334	"	Καλλιόπη	Ζαχαρίας	"	1912	"	"	"	"	"
1335	"	Δημήτριος	"	"	1916	"	"	"	"	"
1336	"	Ειανούτσα	"	"	1919	"	"	"	"	"
1337	"	Εύνη	"	"	1921	"	"	"	"	"
1338	Κυριακίδης	Ευλιανή	Γεώργιος	"	1911	"	μεσίτης	"	"	"

Η επί τω υποσημειώσει του Γενιμού Μπενιμού επίτροπος
 του Καστρου επί 309 αργυρίου 1922
 Γεώργιος
 Παπαγιάννης
 Γεωργίου Παναγιώτα
 Γεωργίου Χατζογιάννη
 Δημήτριος Βασιλείος

Εικόνα 1. Η τελευταία σελίδα του δημοτολογίου της ορεινής κοινότητας, (1922).

Εικόνα 2. Ενδεικτικό Ε'τάξης Ελληνικού Γυμνασίου Θεσσαλονίκης του Αύγουστου Αναστασιάδη, (1897).

ΕΛΛΗΝ. ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ

του Κυπαρίσσου Γεωργιάδη μαθητή

της Ε^{ης} τάξεως του εν Θεσσαλονίκη Έλλην. Γυμνασίου

ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1895 - 1896

Η εν τω Γυμνασίου διαγωγή *ερίτη*
Η κατά την διδασκαλίαν προσήχη

Μαθήματα	Βαθμοί	Απουσία	Βραδείαι ελπίσεις	Παρατηρήσεις	
				Διδασκάλων	Γονέων ή κηδεμόνων
Έλληνικά	5,60	25	+		
Λατινικά	5,50				
Γαλλικά	6				
Τουρκικά	3,50	1			
Μαθηματικά	4,25				
Γεωλ. και Όργανολ.					
Ζωολ. και Φυσολ.		2	1		
Πεπραμ. Φυσική	4,75	5	1		
Χημεία	5-	1	1		
Κοσμογραφία					
Γεωγραφία					
Ψυχολογία	4,75				
Λογική					
Ίερά	5-				
Ίστορικά	6				
Καλλιγραφία					
Γυμναστική					

ΓΕΝΙΚΟΣ ΒΑΘΜΟΣ

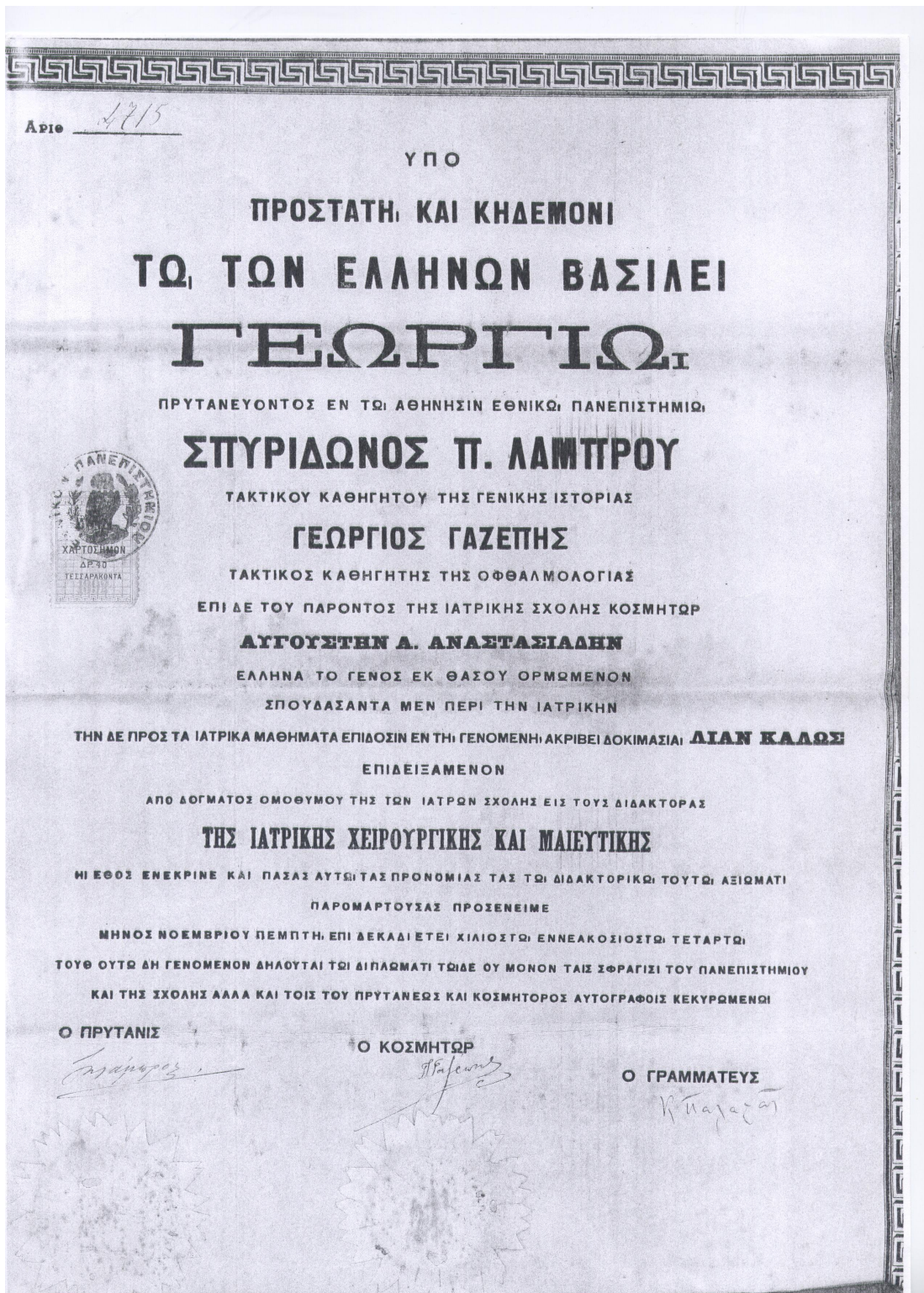
λίαν καλώς (5,10)

En Θεσσαλονίκη τη 24^η Φεβρουαρίου 1896.

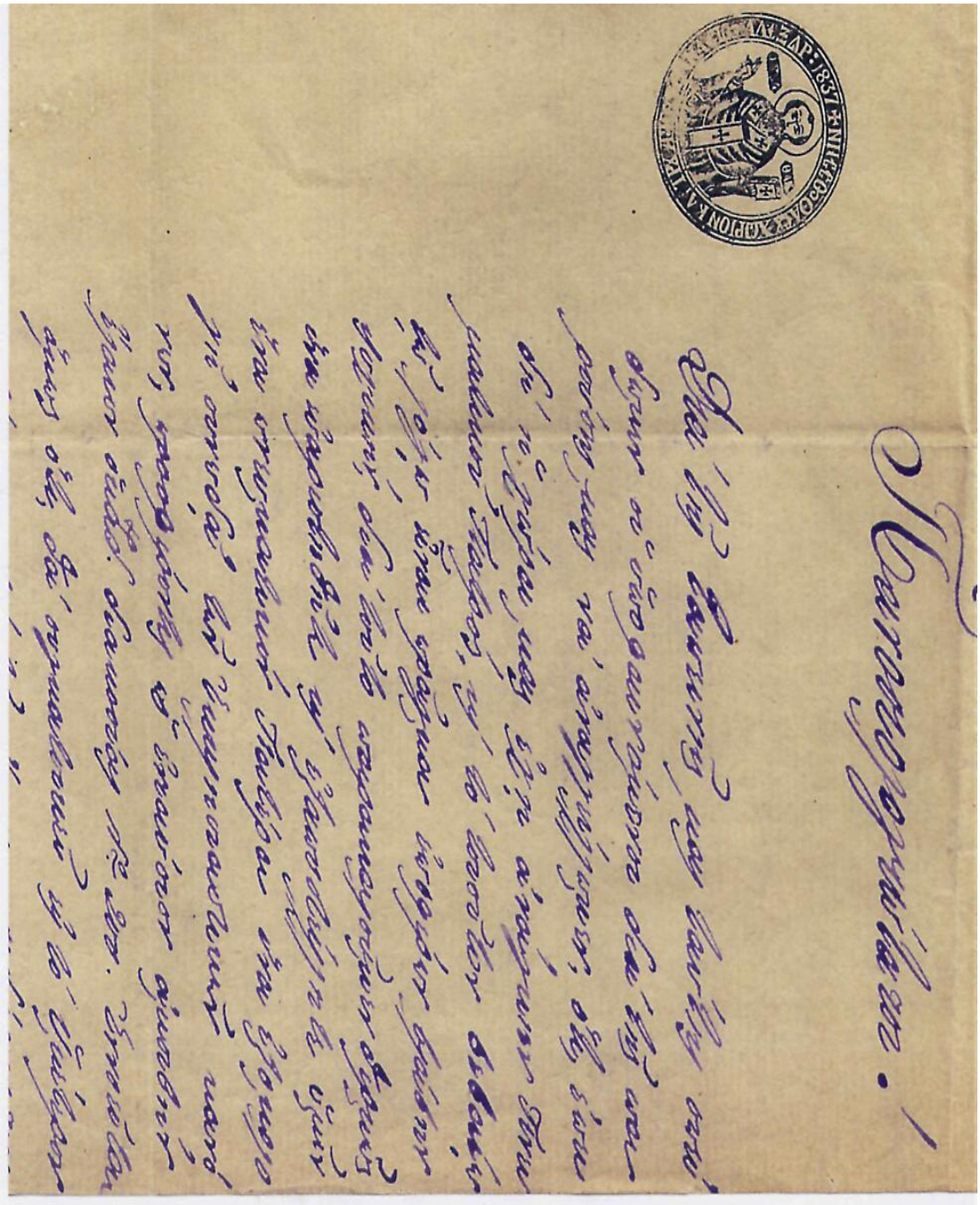
ο Γυμνασιάρχης

Βαλμοσταυρίδης

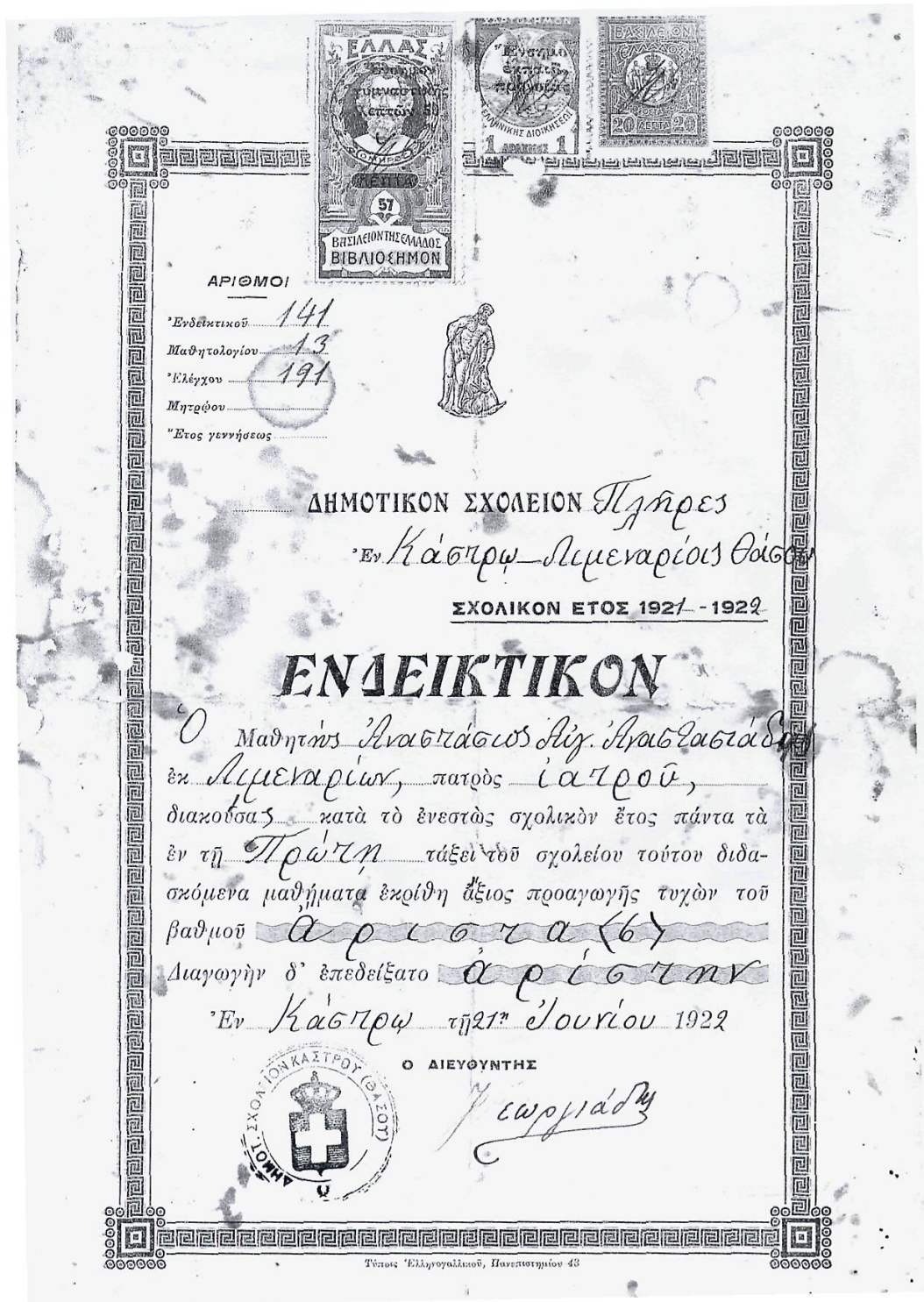
Εικόνα 3. Εξαμηνιαίος έλεγχος Ε' τάξης Ελληνικού Γυμνασίου Θεσσαλονίκης του Κυπαρίσσου Γεωργιάδη, (1896).

Εικόνα 4. Πτυχίο Ιατρικής σχολής πανεπιστημίου Αθηνών του Αύγουστου Αναστασιάδη, (1904).

Εικόνα 5. Επιστολή της κοινότητας Κάστρου με την κοινοτική σφραγίδα. (1889)

Εικόνα 6. Ενδεικτικό μαθητή της Α΄ τάξεως του ενιαίου δημοτικού σχολείου Κάστρου Λιμεναρίων, (1922).

Αποδεικτική απονομή μου διδασκαλίου
 έπισημοί μου διημ' εν έμβον
 εσάρ' του ένταύθα κ. Γαύρου Αναστασίου
 Πύρος Όθων. Έτος (αριθμός 3).

Πύρος Καστρου
 10^η Απριλίου
 = 1910 =

Γαύρου Αναστασίου
 Διδάσκων
 Μεταφορά Βασιλείου.

Αποδείξεις παραγραφής
 δι' ης έμφοι γίνεται ότι:

Ο δασομητιούμενος έαρον σήμερα 10^η Απριλίου
 έ. έ. εσάρ' του ένταύθα έκτρος κ. Αύγουστον Ανα-
 στασίου δασομητιούμενος υπηρεσίας του έτους 1909-10
 εσάρ' του ένταύθα έκτρος Όθωνων κ. Γαύρου Αναστασίου
 10 γ και εβ ένδειξη

εν καστρου 10^η Απριλίου 1910
 Ο διδασκων
 Βασιλείου Αναστασίου.

Αποδείξεις παραγραφής
 δι' ης έμφοι γίνεται ότι:

Ο δασομητιούμενος έαρον σήμερα 10^η Απριλίου
 εν έ. εσάρ' του ένταύθα έκτρος κ. Αύγουστον Ανα-
 στασίου δασομητιούμενος υπηρεσίας του έτους 1909-10
 εσάρ' του ένταύθα έκτρος Όθωνων κ. Γαύρου Αναστασίου
 10 γ και εβ ένδειξη

εν Μεση Γαύρου εν 10/23/1910
 Ο διδασκων
 Α. Γ. Μεταφορά

Εικόνα 7. Αποδείξεις πληρωμής δασκάλων της Αστικής σχολής Καστρου, (1910)⁶⁶⁹.

⁶⁶⁹ Απόδοση του περιεχομένου των αποδείξεων δημοσιεύεται στο ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ο Θάσιος Ιατρός...», ο.π., αρ. εγ. 11, 12 και 13, σ. 35.

Εικόνα 8. Το τσιγαρόχαρτο που χρησιμοποιήθηκε από την καπνοβιομηχανία Πρωτόπαπα για την οικονομική ενίσχυση των σχολείων της Θάσου, (αρχές 20^{ου} αιώνα)⁶⁷⁰.

Εικόνα 9. Η θέση στην οποία είχε κατασκευαστεί ο μεσσαιωνικός πύργος του Κάστρου, στις αρχές του 15^{ου} αιώνα, (2009).

⁶⁷⁰ Δημοσιεύτηκε στο ΧΙΟΝΗ Κ., «Η παιδεία στη Θάσο...», ο.π., σ. 459.

Εικόνα 10. Η νοτιοανατολική πλευρά του ορεινού οικισμού «Κάστρο», (2009).

Εικόνα 11. Η βορειοδυτική πλευρά του ορεινού οικισμού «Κάστρο», (2009).

Εικόνα 12. Τα Λιμενάρια κατά το έτος 1922 (Φωτογραφικό αρχείο πολιτιστικού συλλόγου Λιμεναρίων «Το Κάστρο»).

Εικόνα 13. Ο πεδινός οικισμός της Μέσης κτισμένος στο μέσω απέραντων ελαιώνων, (2009).

Εικόνα 14. Ο νάρθηκας του ιερού ναού Αγίου Αθανασίου, (2009).

Εικόνα 15. Ο ιερός ναός Αγίου Γεωργίου, (2009). Πίσω από το ναό διακρίνεται κτίριο με κεραμοσκεπή, το ισόγειο του οποίο στέγαζε την αστική σχολή Κάστρου κατά τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της, στις αρχές 20^{ου} αιώνα.

Εικόνα 16. Ο ιερός ναός Παναγίας της Ευαγγελίστριας, που κτίστηκε περί τα τέλη 19^{ου} αιώνα, (2009).

Εικόνα 17. Η είσοδος του δημοτικού σχολείου του ορεινού οικισμού της κοινότητας Κάστρου στον αύλειο χώρο της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου, (2009).

Εικόνα 18. Η πρόσοψη του δημοτικού σχολείου του ορεινού οικισμού. Ο ισόγειος όροφος λειτουργεί μέχρι σήμερα ως καφενείο, (2009).

Εικόνα 19α. Το ενιαίο δημοτικό σχολείο Κάστρου – Λιμεναρίων στη δεκαετία του '30 (Φωτογραφικό αρχείο πολιτιστικού συλλόγου Λιμεναρίων «Το Κάστρο»).

Εικόνα 19β. Η σημερινή όψη του ενιαίου δημοτικού σχολείου Κάστρου -Λιμεναρίων, (2009). Η φωτογραφία του εξώφυλλου της εργασίας είναι από τα εγκαίνια του σχολείου, (1921). Σήμερα το σχολείο αυτό μετά από προθήκη νέων αιθουσών λειτουργεί ως 12/θέσιο.

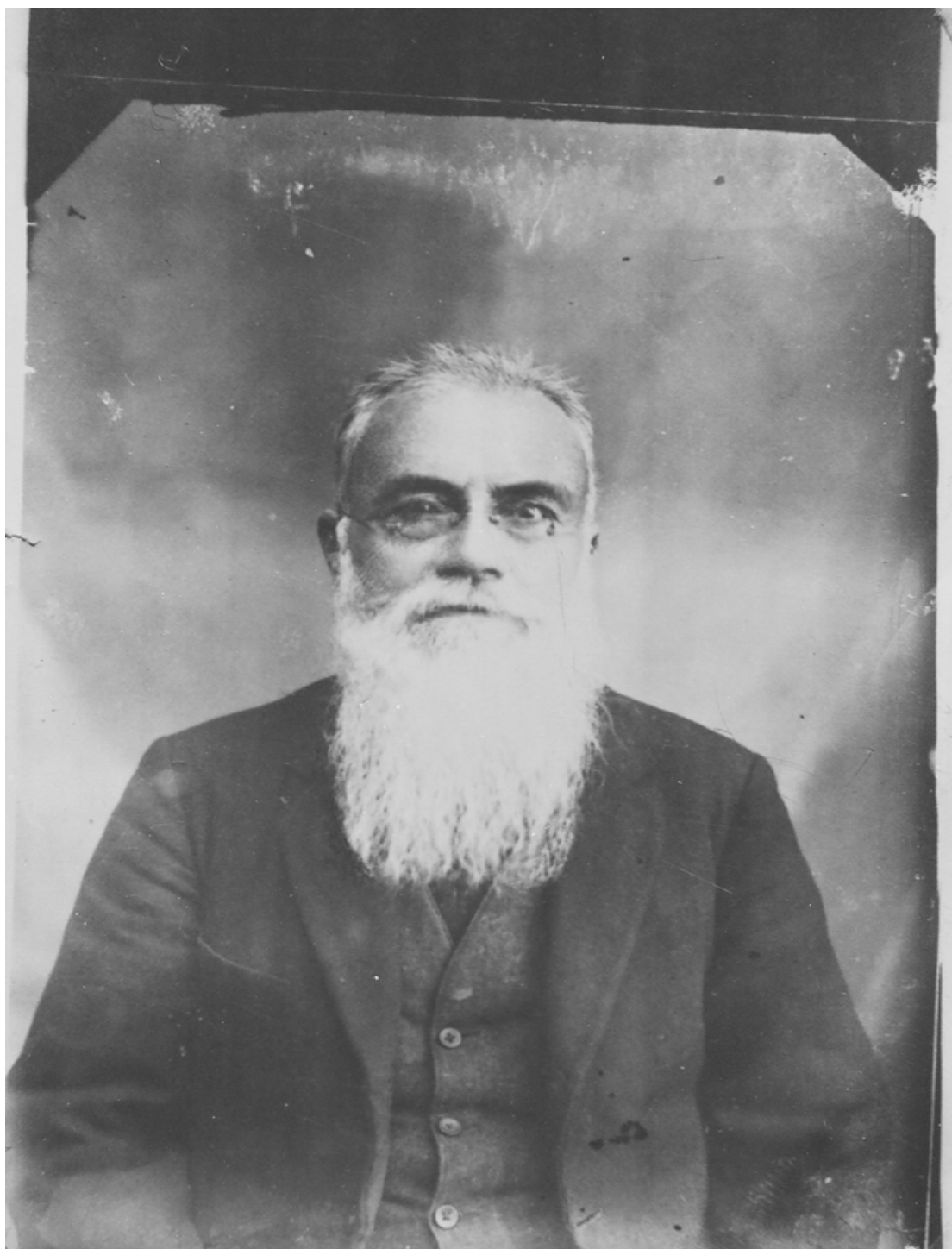
Εικόνα 20. Η μία από τις τέσσερις μικρές αίθουσες διδασκαλίας του Δημοτικού σχολείου Κάστρου- Λιμεναρίων, (1950). Στο βάθος διακρίνεται το ξύλινο χάρισμα (Φωτογραφικό αρχείο πολιτιστικού συλλόγου Λιμεναρίων «Το Κάστρο».)

Εικόνα 21. Η μία από τις δύο μεγάλες αίθουσες διδασκαλίας του Δημοτικού σχολείου Κάστρου- Λιμεναρίων, (1950) (Φωτογραφικό αρχείο πολιτιστικού συλλόγου Λιμεναρίων «Το Κάστρο»)

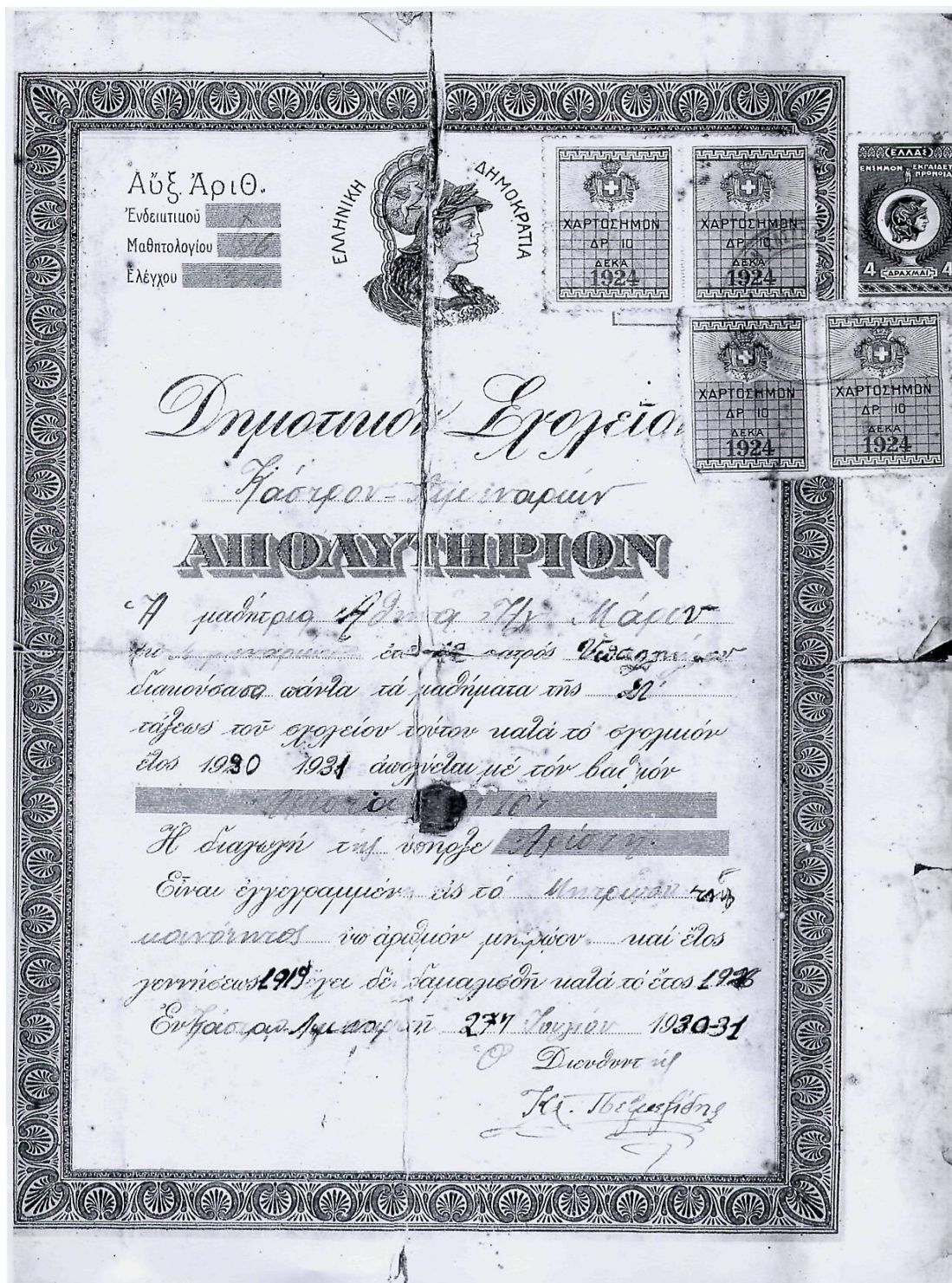
Εικόνα 22. Ο επί σειρά ετών διευθυντής των σχολείων της κοινότητας Κάστρου Κυπάρισσος Γεωργιάδης, (1873 - 1935).

Εικόνα 23. Ο δάσκαλος Αρχιμήδης Αναγνωστόπουλος, (1924) (Φωτογραφικό αρχείο πολιτιστικού συλλόγου Λιμεναρίων «Το Κάστρο»)

Εικόνα 24. Οι δάσκαλοι του δημοτικού σχολείου Λιμεναρίων το σχ. έτος 1923-24. Διακρίνονται από δεξιά οι δάσκαλοι Γεωργιάδης και Αναγνωστόπουλος (Φωτογραφικό αρχείο πολιτιστικού συλλόγου Λιμεναρίων «Το Κάστρο»)

Εικόνα 25. Απολυτήριο Δημοτικού Σχολείου Κάστρου - Λιμεναρίων σχ. έτους 1930-1931.

Εικόνα 26. Δεξιά της φωτογραφίας φαίνεται το ανακαινισμένο κατά το έτος 1903 κοινοτικό κατάστημα των Λιμεναρίων, που βρίσκεται δίπλα στη οικία Βασιλείου Τσιμπουκλή. Μετά την απελευθέρωση του 1912 στον ισόγειο όροφο στεγαζόταν η κοινότητα, στον πρώτο όροφο το ταχυδρομείο και στον δεύτερο όροφο το τελωνείο. Σήμερα αποτελεί περιουσία του δημοτικού σχολείου Λιμεναρίων. (Φωτογραφικό αρχείο πολιτιστικού συλλόγου Λιμεναρίων «Το Κάστρο»). Πρβλ. ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ Σ., «Ένα θασίτικο συμβόλαιο κατασκευής οικοδομήματος του 1903», *Θασιακά* 9, 1996, 19-30.

Εικόνα 27. Ενδεικτικό Γ' Γυμνασίου από το ημιγυμνάσιο Κάστρου – Λιμεναρίων του μαθητή Κωνσταντίνου Τζιάτα από το Θεολόγο (1925). Βλ. και ΚΡΗΤΙΚΟΥ Γ., «Η απόφαση της ίδρυσης του Δημοτικού Σχολείου Λιμεναρίων», *Θασιακά* 10 (2001), σ.430.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Πηγές ανέκδοτες

- **Ιστορικό αρχείο Μακεδονίας.**
 1. Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, Επαρχία Δράμας, φάκ. 12, υποφ. 1, αρ. εγ. 26, 27 & 28
 2. Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, Επαρχία Δράμας, φάκ. 12, υποφ. 3, αρ. εγ. 37, 37^α & 41
 3. Προστριβές κοινοτήτων Κάστρου και Μαριών, Πολιτεία Θάσου 1840 -1912, συλ / 30-01, αρ. εγ. 166/1855
 4. Προστριβές κοινοτήτων Κάστρου και Θεολόγου Ι.Α.Μ., Πολιτεία Θάσου 1840 -1912 , συλ / 30-01, αρ. εγ. 45/1882
- **Ιστορικό Αρχείο Νεοελληνικών Σπουδών**
 1. Βιβλίο Γενικού Ελέγχου μαθητών Γυμνασίου Θεσσαλονίκης (1886-1898)
 2. Βιβλίο Μητρώων της εν Τσοτυλίου Σχολής εν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονικής Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας, τομ. Α', (1890-1916)
 3. Γενικός Έλεγχος της εν Τσοτυλίου Σχολής της εν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονικής Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας (1914- 1936)
- **Αρχείο Ιεράς Μονής Καρακάλλου**
 1. Πωλητήριο κτήματος στη θέση «γονάτι» της κοινότητας Κάστρου (1867)
- **Αρχείο Ιεράς Μονής Ξηροποτάμου**
 1. Συστατική επιστολή του μητροπολίτη Μαρωνείας για την εισαγωγή Θασίου μαθητή στην Αθωνιάδα Σχολή (1920)
- **Αρχείο Ιεράς Μονής Κουτλουμουσίου**
 1. Πωλητήριο έγγραφο τριών ελαιοδέδρων από κάτοικο της κοινότητας Κάστρου προς τη Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου
 2. Επιστολή της κοινότητας Κάστρου προς την Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου του Αγίου Όρους για αποστολή Πνευματικού Πατέρα
 3. Επιστολή της κοινότητας Κάστρου προς την Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου του Αγίου Όρους για διατήρηση του μετοχίου της και αποστολή Πνευματικού Πατέρα
 4. Πωλητήριο έγγραφο τριών ελαιοδέδρων από κάτοικο της κοινότητας Κάστρου προς τη Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου
- **Αρχείο Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου**
 1. Αίτηση της κοινότητας Κάστρου προς στην Ιερά Μονή Βατοπαιδίου του Αγίου Όρους για οικονομική βοήθεια σε υδρευτικό έργο (1903)
 2. Επιστολή της κοινότητας Κάστρου προς στην Ιερά Μονή Βατοπαιδίου του Αγίου Όρους περί αποστολής της Αγίας Ζώνης της Θεοτόκου για την απαλλαγή των κατοίκων από επιδημική νόσο (1909)
 3. Επιστολή του Γενικού Αρχιερατικού Επιτρόπου του Μητροπολίτη Μαρωνείας προς στην Ιερά Μονή Βατοπαιδίου για την αποστολή της Αγίας Ζώνης στις κοινότητες Κάστρου και Θεολόγου (1909)
 4. Κατάστιχα ληψοδοσίας των ετών 1882-1888 (τομ 855) και 1889-1897, (τομ. 856)

5. Επιστολή κοινοτικού συμβουλίου Κάστρου προς τη μονή Βατοπαιδίου για αποστολή ξύλινων πασάλων περίφραξης, (1925).
- **Αρχείο Ιερού Ναού Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στα Λιμενάρια**
 1. Κώδικας Εκκλησίας Αγίου Αθανασίου Κάστρου (1929-1950)
 - **Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Λιμεναρίων «Κάστρο»**
Φωτογραφικό υλικό
 - **Αρχείο Θασιακής Ένωσης Καβάλας**
Φωτογραφικό υλικό
 - **Αρχείο Δημοτικού Διαμερίσματος Λιμεναρίων**
 1. Μητρώο Αρρένων κοινότητας Κάστρου 1834-1934
 2. Μητρώο Θηλέων κοινότητας Κάστρου 1875-1957.
 3. Δημοτολόγια κοινότητας Κάστρου 1922
 - «Κοινότης Κάστρου <λιμενάρια>. Γενικόν Μητρώον Δημοτών».
 - «Κοινότης Κάστρου. Γενικόν Μητρώον Δημοτών».
 - **Αρχείο Δημοτικού Διαμερίσματος Θεολόγου**
 1. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1902-1904)⁶⁷¹.
 - Γενική εγκύκλιος του Μουτσαρίφη Θάσου Μ. Κιαζήμ προς άπαντα τα Χωρία και τας Συνοικίας της Νήσου Θάσου την 29^η -8- 1902, σ.12.
 - Εγκύκλιος κοινοποίηση του Τούρκου διοικητή της Θάσου προς τις Μουχταροδημογεροντίες των κοινοτήτων του νησιού την 13^η Αυγούστου 1904, σσ. 14-16.
 - Επιστολή του Τούρκου διοικητή της Θάσου προς τις Μουχταροδημογεροντίες των κοινοτήτων του νησιού για την αντιμετώπιση της θανατηφόρου ασθένειας σε παιδιά του Λιμένα (8-7-1904), σ. 151.
 2. Πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Άνω Θεολόγου (1912-1915)⁶⁷².
 - Οδηγίες της ελληνικής διοίκησης Θάσου για την αντιμετώπιση της ασιατικής χολέρας στα σχολεία (1913), σ. 49β.
 - Εγκύκλιος του διοικητή του απελευθερωτικού ναυτικού αγήματος Κ. Μελά προς τους μουχτάρηδες της Θάσου για την υποβολή προϋπολογισμών των κοινοτήτων (27-10-1912), σ. 19β.

⁶⁷¹ Ένα μέρος αυτού του βιβλίου δημοσιεύθηκε από τον Κ. Χιόνη.

⁶⁷² Ομοίως.

II Ιδιωτικά αρχεία

- **Αρχείο Κωνσταντίνου Χιόνη**⁶⁷³
 1. Βιβλίο εσόδων – εξόδων Κοινότητας Κάστρου των ετών 1911-1915
 2. Αστική Σχολή Κάστρου, *Βιβλίον Πρακτικών* (σχ. έτους 1908-1909)
 3. Αστική Σχολή Κάστρου, *Βαθμολόγιον* (σχ. έτους 1908-1909)
 4. Αστική Σχολή Κάστρου, *Βιβλίον ύλης των διδασκομένων μαθημάτων* (σχ. ετών 1908-1910).

- **Αρχείο Ιωάννη Παπαγεωργίου**
 1. Ιδιόχειρες σημειώσεις Νικολάου Κοντογεωργίου.

- **Αρχείο Βασιλείου Κρητικού**
 1. Σχολικά τετράδια του μαθητή του Ημιγυμνασίου Κάστρου Λιμεναρίων Θάσου Βασιλείου Κρητικού και της αδερφής του Χιόνας, σχ. έτους 1923-1926

- **Αρχείο Δημητρίου Καραγιάννη**
 1. Απολυτήριο Δημοτικού σχολείου Κάστρου - Λιμεναρίων σχ. έτους 1930-31

- **Αρχείο οικογένειας Σταμπούλη**
 1. Κατάστιχο δοσοληψίας εκκλησίας Αγίου Αθανασίου 1868-1877

- **Αρχείο Κυπάρισσου Γεωργιάδη**
 1. Βιβλίον Καθολικόν⁶⁷⁴ (κατάστιχο)
 2. Εξαμηνιαίος έλεγχος Κυπ. Γεωργιάδη, ως μαθητή της Ε΄ τάξεως του Ελληνικού Γυμνασίου Θεσσαλονίκης, σχ. έτους 1895-1896
 3. Προσωπική βιβλιοθήκη Κυπ. Γεωργιάδη

- **Αρχείο Αύγουστου Αναστασιάδη**
 1. Έγγραφο διαμαρτυρίας κατοίκου του Κάστρου προς τον Αιγύπτιο διοικητή για ορφανικό ζήτημα (1885).
 2. Έγγραφο του Αιγυπτίου Διοικητή για ανάθεση της υπόθεσης στην ορφανοεπιτροπή Κάστρου (1885).
 3. Επιστολές της σερβικής μονής Χιλιανδαρίου του Αγίου Όρους προς τον προεστό της Κοινότητας Κάστρου Αναστάσιο Ιατρό (1895 & 1896).
 4. Ενδεικτικό Ε΄ τάξης Ελληνικού Γυμνασίου Θεσσαλονίκης του Αύγ. Αναστασιάδη (1897).
 5. Συμφωνητικό ανακατασκευής κτιρίου για τη στέγαση του κοινοτικού καταστήματος στα Λιμενάκια (1903).
 6. Πτυχίο ιατρικής Αύγουστου Αναστασιάδη (1904).
 7. Πρόσκληση του δ/ντή του ιδιωτικού σχολείου Λιμεναρίων προς τον ιατρό Αύγ. Αναστασιάδη για τη γιορτή των τριών ιεραρχών (1904).

⁶⁷³Ένα μέρος του ανέκδοτου υλικού των τριών βιβλίων της Αστικής Σχολής Κάστρου συμπεριλαμβάνεται στις εργασίες α) του ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου κατά τους τελευταίους χρόνους της Τουρκοκρατίας», στο Ν. ΤΕΡΖΗ – Σ. ΖΙΩΓΟΥ – ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ (επιμ.), *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία. Πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, εκδ. Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1997, σσ.161-172 και β) της ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., «Θέματα οργάνωσης και λειτουργίας της αστικής σχολής Κάστρου στα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας», *Θασιακά* 10 (2001), σσ. 281- 291.

⁶⁷⁴Ένα μέρος του βιβλίου χρησιμοποιήθηκε σε εργασίες του Κ. Χιόνη.

8. Ορισμός επιτροπής ανέγερσης ενιαίου σχολείου στην κοινότητα Κάστρου (1907)
9. Ευχετήρια Κάρτα πρώην δασκάλου της σχολής Κάστρου προς το σχολικό Έφορο Αύγ. Αναστασιάδη (1908).
10. Αποδείξεις πληρωμής δασκάλων αστικής σχολής Κάστρου (1910).
11. Διοριστήριο προέδρου σχολικής Επιτροπής (1915).
12. Ενδεικτικό Α΄ τάξης δημοτικού από το ενιαίο σχολείο Λιμεναρίων – Κάστρου (1922).
13. Διοριστήριο μέλους επιτροπής σχολικών εξοχών για ορφανά παιδιά.
14. Πρόσκληση του δ/ντή του ενιαίου σχολείου Λιμεναρίων - Κάστρου προς τον ιατρό Αύγ. Αναστασιάδη για την τελετή λήξης του σχ. έτους (1925).
15. Επιστολή του δ/ντή του ενιαίου σχολείου Λιμεναρίων - Κάστρου προς τον ιατρό Αύγ. Αναστασιάδη για εμβολιασμό των μαθητών (1925).
16. Επιστολή του προέδρου του Παπάφειου ορφανοτροφείου Θεσσαλονίκης προς τον πρόεδρο της κοινότητας Κάστρου (1932).
17. Δωρεά του Αύγουστου Αναστασιάδη στο ενιαίο σχολείο Λιμεναρίων – Κάστρου (1934).
18. Πιστοποιητικό οικογενειακής κατάστασης Αύγ. Αναστασιάδη (1934)

B. Πηγές δημοσιευμένες

1. Α.Υ.Ε. – Φακ 1876-77/3, αρ. 1997, 11/12/1875, *Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* προς κ. Α. Κοντόσταυλον Υπουργόν των Εξωτερικών, (1875).
2. Α.Υ.Ε./Β΄, Φακ. 1882, *Τηλεγραφήματα προς Πρεσβείας και Μακεδονικών*, 18/06/1882, *Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* προς κ. Πρόεδρον του Υπουργικού Συμβουλίου, (1882).
3. ΑΥΕ/Β΄, Φακ. 1885, *Συνεννοήσεις μετ’ Αλβανών-Σύλλογος-Προξενεία Μακεδονείας*, *Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* προς κ. κ. Θ. Δηλιγιάννην, Πρόεδρον του Υπουργικού Συμβουλίου, (1885).
4. Α.Υ.Ε. Φακ. 1885, 30 Δεκεμβρίου 1885, *Στατιστικός πίναξ της περιφέρειας υποπροξενείου Καβάλλας*, Τσιμπουράκης προς ΥΠ. ΕΞ., (1885).
5. Α.Υ.Ε./Β΄, Φακ. 1892, *Προξενεία εν Μακεδονία*, αρ. 18, 07/02/1891, *Επιστολή του ελληνικού Προξενείου Μοναστηρίου προς τον υπουργό εξωτερικών της Ελλάδας*, (1891)
6. Α.Ο.Π. – Κ.Π.Α, Φακ. 1908-Α΄/82, αρ. 1007, 8/2/1908, *Πατριάρχης Κων/πόλεως Ιωακείμ Γ΄ προς Μητροπολίτη Μαρωνείας Νικόλαο για την άδεια ανέγερσης νέου κοινού σχολείου Κάστρου – Λιμεναρίων*, (1908).
7. Α.Ο.Π. – Κ.Π.Α, Φακ. 1909-Α΄/83, αρ. 2384, 17/4/1909, *Πατριάρχης Κων/πόλεως Ιωακείμ Γ΄ προς Μητροπολίτη Μαρωνείας Νικόλαο για τη διδασκαλία του μαθήματος των τουρκικών*, (1909).
8. Α.Ο.Π. – Κ.Π.Α, Φακ. 1909-Α΄/83, αρ. 3864, 16/6/1909, *Πατριάρχης Κων/πόλεως Ιωακείμ Γ΄ προς Μητροπολίτη Μαρωνείας Νικόλαο, για τη διδασκαλία του μαθήματος των τουρκικών*, (1909).
9. *Γενικοί Κανονισμοί* περί διευθετήσεως των Εκκλησιαστικών και Εθνικών πραγμάτων των υπό τον Οικουμενικόν Θρόνον διατελούντων Ορθοδόξων Χριστιανών, υπηκόων της Α.Μ. του Σουλτάνου, (1860-1862).
10. *Θεμελιώδης κανονισμός* της εκλογής και των καθηκόντων των εν Κλίματι του Οικουμενικού Θρόνου Ενοριακών, Κοινοτικών και Επαρχιακών αρχών, (1902).

11. *Υψηλόν Φερμάνιον απευθυνόμενον εις τον πρωθυπουργόν, εκδοθέν περί των Μεταρρυθμίσεων και κεκοσμημένον άνωθεν δια του αυτοκρ. Χαττίου, (Χαττ-ι-Χουμαγιούν 1856).*
12. *Οθωμανικόν σύνταγμα, περί του δημοσίου δικαίου των Οθωμανών, (1876).*
13. *Αναλυτικόν πρόγραμμα των αστικών σχολών των αρρένων και των θηλεών της αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως (1897).*
14. *Αναλυτικόν πρόγραμμα των σχολών της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως (1912).*
15. *Τεσκερές του Υπουργού της Δικαιοσύνης και των Θρησκευμάτων για το διορισμό των διδασκάλων και την έγκριση των αναλυτικών προγραμμάτων (1890).*
16. *Κανονισμός της εν Καβάλλα Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος, (1899)*
17. *Εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων του υπουργού Παιδείας Κ. Γόντικα (1929).*
18. *Έγγραφο διαμαρτυρίας-αγωγής των κατοίκων του Κάστρου για παραβιάσεις κοινοτικών βοσκοτόπων από κατοίκους του Θεολόγου, (1791)*
19. *Επιστολή της κοινότητας Παναγίας προς τη μονή Βατοπαιδίου, (1817).*
20. *Φιρμάνι παραχώρησης της νήσου Θάσου στο Μεχμέτ Αλή, (1813).*
21. *Κώδικας κοινότητας Κάστρου, (1864 – 1923).*
22. *Απόσπασμα πρακτικών Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κων/πολης με αναφορά στην επιχορήγηση του φιλεκπαιδευτικού συλλόγου Παναγίας «Φοίνιξ», (1876).*
23. *Έγγραφο διαμαρτυρία κατοίκων του Κάστρου προς τον Αιγύπτιο διοικητή της Θάσου για αυταρχική συμπεριφορά του προέδρου τους, (1885).*
24. *Έγγραφο του διοικητή Θάσου Μουσταφά Βέη προς τις Κοινότητες Θάσου με τίτλο «Οδηγός Διοίκησης των Κοινοτήτων», (1886).*
25. *Στατιστικό δελτίο απογραφής σχολείων, μαθητών, δασκάλων της Θάσου (1895).*
26. *Έγγραφο ανάθεσης αρμοδιοτήτων στον προέδρο της ορφανοεπιτροπής Κάστρου από τον μητροπολίτη Μαρωνείας στον Αναστάσιο Ιατρό, (1896).*
27. *Συμφωνητικό πρόσληψης του Αυγ. Αναστασιάδη ως δασκάλου στο σχολείο του Κάστρου, (1898).*
28. *Κοινοποίηση του συμφωνητικού πρόσληψης του Αυγ. Αναστασιάδη ως δασκάλου στο σχολείο του Κάστρου, στο μητροπολίτη Μαρωνείας, (1896).*
29. *Πρακτικό θεμάτων προς συζήτηση της Γενικής Συνέλευσης Θάσου, (1900).*
30. *Έκθεση του υποπρόξενου Καβάλας Δ. Σάρρου για τα σχολεία της Θάσου, (1900).*
31. *Σχέδιο αναφοράς των αντιπροσώπων της Θάσου προς τον Χεδίβη της Αιγύπτου Αμπάς Χιλμή Β΄, (1902).*
32. *Σχέδιο αναφοράς των αντιπροσώπων της Θάσου προς τον αντιπρόσωπο Χεδίβη της Αιγύπτου, Χαϊρή Πασσά, (1902).*
33. *Επιστολή Μιχαήλ Γ. Χριστίδη προς τον ποιητή Ιωάννη Κωνσταντινίδη με τίτλο «Συνοπτική ιστορία του υπό την προστασίαν των Α. Υψηλοτήτων Αντιβασιλέων της Αιγύπτου πολιτεύματος της νήσου Θάσου, από του 1834 μέχρις εσχάτων», (1902).*
34. *Έγγραφο του αντιπροσώπου του Τούρκου ζαμπετά (αστυνόμου) Θάσου προς τους Μουχτάρηδες των κοινοτήτων για τη λειτουργία των σχολείων, (1902).*
35. *Έγγραφο του αντιπροσώπου του Τούρκου ζαμπετά (αστυνόμου) Θάσου προς τους Μουχτάρηδες των κοινοτήτων για το φόρο σφαγείων, (1902).*

36. Έγγραφο του διοικητή της Θάσου Καζήμ προς τις μουχταροδημογεροντίες των κοινοτήτων της Θάσου για τη λειτουργία των σχολείων, (1903).
37. Επιστολή του διοικητή της Θάσου Καζήμ προς τις μουχταροδημογεροντίες των κοινοτήτων της Θάσου για το διορισμό των δασκάλων, (1903).
38. Έγγραφο του διοικητή της Θάσου Καζήμ προς τις μουχταροδημογεροντίες των κοινοτήτων της Θάσου για το φόρο σφαγείων, (1903).
39. Έγγραφο του διοικητή της Θάσου Καζήμ προς τις μουχταροδημογεροντίες των κοινοτήτων της Θάσου για το φόρο σφαγείων, (1904).
40. Έγγραφο του διοικητή της Θάσου Καζήμ προς τη μουχταροδημογεροντία της κοινότητας Θεολόγου για το διορισμό τουρκοδιδασκάλου, (1904).
41. Έγγραφο του διοικητή της Θάσου Καζήμ προς τη μουχταροδημογεροντία της κοινότητας Θεολόγου για προσληψη εργατών στα μεταλλωρυχεία του Spreidel, (1904).
42. Πρακτικό κοινοτικής επιχορήγησης του ιδιωτικού σχολείου Λιμεναρίων, (1905).
43. Αλληλογραφία Κυριάκου Παρασχούδη, κατοίκου εν ζωή Θεολόγου, (1905).
44. Στατιστικό δελτίο απογραφής σχολείων, μαθητών, δασκάλων και κατοίκων Θάσου του δασκάλου της Παναγίας Αλέξανδρου Γεωργιάδη προς το Β. Μυστακίδη στην Κων/πολη, (1906).
45. Στατιστικό δελτίο απογραφής σχολείων, μαθητών, δασκάλων και κατοίκων Θάσου έτους, (1907).
46. Πρακτικό μουχταροδημογεροντίας Κάστρου για τον ορισμό του τρόπου λειτουργίας της υπό ανέγερσης ενιαίας αστικής σχολής, (1909).
47. Επιστολή του Τούρκου διοικητή της Θάσου Ρεσήτ Βέη προς τη μουχταροδημογεροντία Κάστρου, (1910).
48. Έγγραφο του διοικητή Θάσου Β. Σκουρλέτη προς τους προέδρους των κοινοτήτων για αποστολή απογραφικών στοιχείων, (1912).
49. Έγγραφο της αστυνομικής διοίκησης Θάσου προς τους προέδρους των κοινοτήτων για αποστολή σχολικών απογραφικών στοιχείων, (1912).
50. Έγγραφο του υποναύαρχου Παύλου Κουντουριώτη προς τους κατοίκους της Θάσου (1913)
51. Έγγραφο του διοικητή της Θάσου Βασιλείου Σκουρλέτη προς τους κατοίκους της Θάσου (1913)
52. Έγγραφο της αστυνομικής διοίκησης Θάσου προς τους προέδρους των κοινοτήτων για το φόρο εκπαίδευσης, (1913).
53. Τηλεγράφημα του υπουργού παιδείας προς τη γενική διοίκηση Μακεδονίας για τον τρόπο διορισμού των δασκάλων, (1914).
54. Τηλεγράφημα του υποδιοικητή Θάσου προς τις σχολικές Εφορείες για τις νέες τους αρμοδιότητες, (1914).
55. Τηλεγράφημα του υποδιοικητή Καβάλας προς τους προέδρους των κοινοτήτων της Θάσου για οικονομική ενίσχυση των σχολικών Επιτροπών, (1915).
56. Πρακτικό κοινοτικού συμβουλίου Κάστρου για την αποπεράτωση των εργασιών του νέου σχολικού κτιρίου, (1918).
57. Επιστολή κοινοτικού συμβουλίου Κάστρου για οικονομική βοήθεια από ετεροδημότες και ομογενείς Θασίους, (1918).
58. Μαθητολόγιο του ημιγυμνασίου Κάστρου Λιμεναρίων Θάσου, 1922-1929
59. Γενικός έλεγχος ημιγυμνασίου Κάστρου Λιμεναρίων Θάσου, 1922-1929
60. Επιστολή κοινοτικού συμβουλίου Κάστρου προς τη μονή Ιβήρων για αποστολή ξύλινων πασάλων περίφραξης, (1923).

Γ. Νόμοι και Διατάγματα

1. Νόμος 240/16-4-1914, «Περί διοικήσεως της Δημοτικής και Μέσης Εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ, αρ, 97/16-4-1914.
1. Β.Δ. 28ης Μαΐου 1914, «Περί θέσεως εν ισχύει κλπ εις τας εκπαιδευτικάς περιφερείας του νέου Βασιλείου των Β.Δ. «περί ισχύος διατάξεων του νόμου 240 περί διοικήσεως της Δημοτικής και Μέσης εκπαιδεύσεως» ΦΕΚ, αρ. 148/5-6-1914.
2. Β.Δ. 19ης Αυγούστου 1914, «Περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως των νέων χωρών κλπ» ΦΕΚ 234/21-8-1914.
3. Νόμος 452/7-12-1914, «Περί συστάσεως σχολικών επιτροπών και σχολικών ταμείων», ΦΕΚ 367/9-12-1914.
4. Νόμος 1286 /10-4-1918, «Περί σχολικών επιτροπών και σχολικών ταμείων της μέσης εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 82/16-4-1918.
5. Νόμος 2442/26-6-1920, «Περί ιδρύσεως Ταμείων εκπαιδευτικής πρόνοιας προς κατασκευήν διδακτηρίων καθ' άπαν το Κράτος και προμήθειαν σχολικών επίπλων και διδακτικών οργάνων», ΦΕΚ 221/28-9-1920.
6. Νόμος 2508/21-9-1920, «Περί εξακριβώσεως και διαχειρίσεως των περιουσιών και πόρων των εν ταις Νέαις Χώραις από Τουρκοκρατίας Χριστιανικών κοινοτήτων», ΦΕΚ 221/28-9-1920.
7. Νόμος 4373 /13-8-1929, «Περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως», άρθρα 2 και 20.
8. Νόμος 5019/8-6-1931, «Περί ιδρύσεως Σχολικών Ταμείων και Σχολικών Εφορειών» ΦΕΚ, 160/15-6-1931.

Δ. Άρθρα σε αρχείο εφημερίδων

• Δημοτική Βιβλιοθήκη Δήμου Θεσσαλονίκης

ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Εορτή σχολείων Χαμηδιέ (Λιμενάρια)» *Αλήθεια* Θεσσαλονίκης, Πέμπτη, 12.02.1909/902/186, σ.3.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Δήλωσις», *Αλήθεια* Θεσσαλονίκης, Τετάρτη, 21.01.1909/884/168, σ.3.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ «Ευεργετική εν Χαμηδιέ Θάσου», *Νέα Αλήθεια* Θεσσαλονίκης, Πέμπτη 01.04.1910/251, σ. 3.

• Δημοτική Βιβλιοθήκης Δήμου Καβάλας

ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Εξατάξιον Γυμνάσιον εν Καβάλλα», *Κήρυξ Μ. Ασίας* Καβάλας, *Τετάρτη*, 15-09-1926/169, σ. 3.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Προστριβή γηγενών και προσφύγων», *Κήρυξ Μ. Ασίας* Καβάλας, *Σάββατο*, 13-11-1926/221, σ. 3.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Διαφοραί προσφύγων και γηγενών», *Κήρυξ Μ. Ασίας* Καβάλας, *Σάββατο*, 20-11-1926/227, σ. 3.

- **Κεντρική Βιβλιοθήκη Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης**

ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Τα εν Θάσω», *Αγών Θεσσαλονίκης*, Παρασκευή, 14.06.1902/169, σ. 3.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Τα εν Θάσω», *Αγών Θεσσαλονίκης*, Παρασκευή, 28.06.1902/171, σ. 1

- **Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου Αίμου**

ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Διάφορα-Λιαριγκόβη της Μακεδονίας 2/14.10.1871, Ιδιαίτερα αλληλογραφία Νεολόγου», *Νεολόγος Κωνσταντινούπολης*, Πέμπτη, 14-26.10.1871/846, σ. 2.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Επαρχιακά – Θάσος», *Νεολόγος Κωνσταντινούπολης*, Δευτέρα, 15-27.12.1875/2059, σ.3.

Ε. Μονογραφίες - Άρθρα σε περιοδικές εκδόσεις - Πρακτικά συνεδρίων – Μεταπτυχιακές εργασίες.

ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Η εκκλησιαστική ιστορία των νέων Χωρών(1912-1928)*, επιστημονική επετηρίδα Θεολογικής Σχολής, τομ. 25, παράρτ. 28, Θεσσαλονίκη 1981.

ΑΓΓΕΛΟΥ-ΒΛΑΧΟΥ Ε., *Η παιδεία εις τας τουρκοκρατούμενας Σέρρας*, εκδ. Κυριακούλη, Αθήνα 1935.

ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ Σ., «Ο Άγιος Αθανάσιος Κάστρου Θάσου» στο *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την άλωση*, εκδ. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα 1970, 21-32.

ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ Σ., «Ένα θασίτικο συμβόλαιο κατασκευής οικοδομήματος του 1903», *Θασιακά* 9, 1996, 19-30.

ΑΓΓΕΛΟΥΔΗ Σ., «Η Θάσος κατά τους Βενετοτουρκικούς πολέμους» *Θασιακά* 14, (2009), 15-32.

ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Τα πρωτοβάθμια σχολεία στα χρόνια της τουρκοκρατίας». Στο *ΙΔΙΟΥ Τα σχολεία του Λιτοχώρου στα χρόνια της τουρκοκρατίας*, εκδ. Παναγιωτή, Κατερίνη 1992, σσ. 15-18

ΑΝΩΝΥΜΟΥ, *Μακεδονία. Εθνολογική στατιστική Βιλαετίων Θεσσαλονίκης – Μοναστηρίου*, Αθήνα 1912.

ΑΞΙΩΤΗ Π., *Η θάσος*, εκδ. Συγγραφέας, Θεσσαλονίκη 1953.

ΑΡΒΑΝΙΤΟΥ Α., *Η Μακεδονία εικονογραφημένη*, εκδ. Αυγή, Αθήνα 1909.

ΑΣΤΕΡΙΑΔΗ Γ., «Ο πρώτος εκλογικός κατάλογος της υποδιοικήσεως Θάσου, 1915», *Θασιακά* 8 (1995), 244- 357.

ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ανέκδοτα έγγραφα των ετών 1846-1903», *Θασιακά* 4 (1987), σσ. 131-138.

ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Ο Θάσιος ιατρός Αυγουστής Αναστασιάδης (1875-1958)», *Θασιακά* 8 (1995), 12-40.

ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «Η εγκατάσταση και λειτουργία της εταιρείας Fr. Speidel στα Λιμενάρια. Το τέλος της ιστορίας ενός χωριού και η αρχή της δημιουργίας ενός άλλου», *Θασιακά* 9 (1996), 31-55.

ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ Γ., «*Μαριές Θάσου, ιστορική, θρησκευσκευτική και πολιτική επισκόπηση 1546-1920*», εκδ. Παρουσία, Καβάλα 2009.

ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Αρχιμανδρίτης Καλλίνικος Σταματιάδης ο Θάσιος» *Μακεδονικά* 5, (1963), 184-193.

- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Δ (Τουρκοκρατία 1669-1812. Η οικονομική άνοδος και ο φωτισμός του Γένους), εκδ. Εμ. Σφακιανάκη & υιοί, Θεσσαλονίκη 1973.
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Γεγονότα στη Θάσο κατά τα τελευταία χρόνια της συγκυριαρχίας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και της Αιγύπτου σ' αυτήν, τέλη 19^{ου} – αρχές 20^{ου}» στο *ΙΔΙΟΥ Θεσσαλονίκη και άλλα Μακεδονικά Μελετήματα δημοσιευμένα μεταξύ 1981-1990*, εκδ. Βάνιας, Θεσ/νίκη 1991, σ. 205-226).
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., *Ιστορία της Θάσου 1453-1912*, εκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1984.
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Ο περιηγητής βαρόνος E de Mandat-Grancey για τη Θάσο κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα», στο Α' τοπικό συμπόσιο: *Η καβάλα και η περιοχή της*, εκδ. Ι. Μ. Χ. Α, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 105-111.
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Κ., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Μακεδονία*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990.
- ΒΑΚΟΥΦΑΡΗ Π., «Ένας οδηγός διοίκησης των κοινοτήτων της Θάσου του 1886», *Θασιακά* 2 (1985), 47-53.
- ΒΑΚΟΥΦΑΡΗ Π., «Τουρκικές παρεμβάσεις στα σχολεία της Θάσου μετά το Τανζιμάτ», *Θασιακά* 7 (1992), 99-105.
- ΒΑΜΒΟΥΡΗ – ΔΗΜΑΚΗ Χ., «Η Θάσος κατά την πρώτη δεκαετία της ύπαρξής της ως τμήμα της ελληνικής επικράτειας μέσα από τον ελληνικό τύπο», *Θασιακά* 14, (2009), 71-81.
- ΒΕΡΕΜΗΣ Α., «Οι οθωμανικές μεταρρυθμίσεις *Τανζιμάτ*» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΓ', εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σσ. 168-171.
- ΒΟΥΡΗ Σ., *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας, Πολιτική και Εκπαίδευση 1875-1907*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα 1994.
- ΒΟΥΡΗ Σ., «Σχολικοί μηχανισμοί και εθνικοί ανταγωνισμοί στη Β.Δ. Μακεδονία 1870-1903» στο Ν. ΤΕΡΖΗ-Σ. ΖΙΩΓΟΥ–ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ (επιμ.), *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία. Πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 101-129.
- ΓΕΡΑΚΟΥΔΗ Σ., *Η ιστορία της Θάσου*, εκδ. Εκδοτική ομάδα, Θεσσαλονίκη 1986.
- ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗ Π., «Σελίδες της πρόσφατης ιστορίας της Θάσου (1900-1907) από έγγραφα των αρχείων του Υπουργείου Εξωτερικών», *Θασιακά* 10 (2001), 159-194.
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Μ., «Προξενικές αναφορές από τα αρχεία του Foreign Office, σχετικές με την ανακατοχή της Θάσου από την Τουρκία», *Θασιακά* 5 (1988), 93-101.
- ΓΕΩΡΓΟΠΑΠΑΔΑΚΟΥ Α., *Το μεγάλο λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας*, εκδ. Μαλλιάρης – Παιδεία, Θεσσαλονίκη 1983.
- ΓΟΡΔΟΥ – ΤΣΙΛΟΓΕΩΡΓΗ, Ι., «Εξεύρεση πόρων για την πραγματοποίηση κοινωφελών έργων στη Θάσο από το 1850 ως το 1925», *Θασιακά* 10, Καβάλα 2001, 223-224.
- ΓΟΥΝΑΡΗ Β. «Δημογραφικές εξελίξεις στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία», στο Ι. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ – Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ (επιμ.), *Η νεώτερη και σύγχρονη Μακεδονία – Ιστορία – Οικονομία – Κοινωνία – Πολιτισμός*, τομ. Α, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 44-57.
- ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Τ., «Κανονισμός της επιτροπής ορφανών της νήσου Θάσου, 1874», *Θασιακά* 9 (1996), 143-155.
- ΔΑΔΑΚΗ Σ. – ΚΟΖΕΛΙ Τ., «Ο ναός του Αγίου Νικολάου στο Λιμένα Θάσου», *Θασιακά* 14, (2009), 123-139.

- ΔΑΡΔΑ Α., *Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπάντζειου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της εκκλησίας*, εκδ. Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1997.
- ΔΗΜΑΡΑ Α., «Εκπαίδευση, 1833-1881», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΓ', εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σσ. 487-491.
- ΔΗΜΑΡΑ Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, εκδ. Ερμής, τόμος Β'(1895-1967), Αθήνα 1987.
- ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ, Π. *Θεσσαλονίκη και Μακεδονία 1798-1912*, εκδ. Εστία, Αθήνα 1982.
- ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ, «*Στατιστικοί πίνακες του πληθυσμού κατ' εθνικότητας των νομών Σερρών, Δράμας και Καβάλας*», Αθήνα. 1919.
- ΖΙΩΓΟΥ – ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ. (2005), *Θεσσαλονίκης Εκπαιδευτικά: 19^{ος} & 20^{ος} αιώνας*, εκδ. Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2005.
- ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., «Η εξέλιξη του προβληματισμού για τη γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα», στο ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ Β., – ΖΙΩΓΟΥ Σ. (επιμ.), *Εκπαίδευση και φύλο*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 71-125.
- ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., «Θέματα οργάνωσης και λειτουργίας της αστικής σχολής Κάστρου στα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής Κυριαρχίας», *Θασιακά* 10 (2001), 281- 291.
- ΖΙΩΓΟΥ – ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ. «Συμβολή στην ιστορία των σχολείων της Θεσσαλονίκης κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, *Μακεδονικά*, 16, σσ. 335-350.
- ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., *Πηγές στην Ιστορία της Εκπαίδευσης. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και παραδείγματα από την ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Πανεπιστημιακό τυπογραφείο, Θεσσαλονίκη 1991.
- ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, η Οθωμανική Διοίκηση και η Εκπαίδευση του Γένους. Κείμενα-Πηγές: 1830-1914*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1998.
- ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., «Από την κοινοτική αυτοδιοίκηση και αυτοδιαχείριση στην κρατική μέριμνα και το συγκεντρωτισμό (1912-1931)», στο ΤΕΡΖΗ Ν. – ΖΙΩΓΟΥ Σ. (επιμ.), *Η Εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την τουρκοκρατία*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 21-55.
- ΗΛΙΑΔΟΥ – ΤΑΧΟΥ Σ., *Η εκπαίδευση στη Δυτική και βόρεια Μακεδονία (1840-1914)*, εκδ. Ηρόδοτος, Θεσ/νίκη 2001.
- ΚΑΛΑΦΑΤΗ Ε., *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929*, εκδ. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1988.
- ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ Γ., *Εκκλησία και Κράτος (1833-1997). Ιστορική επισκόπηση των σχέσεών τους*, εκδ. Ποντίκι, Αθήνα 1977.
- ΚΑΡΑΓΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Ι., *Εισαγωγή στην τεχνική της επιστημονικής ιστορικής εργασίας*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993.
- ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ Α., ΜΠΑΚΑ Ι., «Θασιακά εκπαιδευτικά (1860-1910)», *Θασιακά* 10 (2001), 335-353.
- ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ Α., «Τα ελληνικά σχολεία στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία» στο Ι. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ – Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ (επιμ.), *Η νεώτερη και σύγχρονη Μακεδονία – Ιστορία – Οικονομία – Κοινωνία – Πολιτισμός*, τομ. Α, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 490-507.
- ΚΑΡΤΑΛΗ Ν. «Ο Θεόδωρος Αντωνιάδης και η προσφορά του στη Θάσο» *Θασιακά* 14 (2009), 311-316.
- ΚΑΡΥΔΗ Δ., ΚΙΕΛ, Μ., «*Μυτιλήνης Αστυγραφία και Λέσβου Χωρογραφία*», εκδ. Ολκός, Αθήνα 2000.

- ΚΕΚΡΙΔΗ Σ., «Η Θάσος κατά τον 19^ο αιώνα: ένα ανέκδοτο ιστορικό υπόμνημα», *Θασιακά* 10 (2001), 365-388.
- ΚΙΟΥΡΤΣΗ-ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Η θέση της γυναίκας στη Θάσο από το 18^ο αι. μ.Χ. μέχρι τις αρχές του 20^{ου}», *Θασιακά* 12 (2005), 297-321.
- ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Το μάθημα των Θρησκευτικών στη μέση εκπαίδευση*, εκδ. Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.
- ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Κατηχητική και Χριστιανική Παιδαγωγική*, εκδ. Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2002.
- ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, εκδ. Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2003.
- ΚΟΕΜΤΖΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο κατά τους χρόνους της εξέγερσης των κατοίκων της κατά της αιγυπτιακής (1894-1905)», *Θασιακά* 9, (1996), 267-301.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗ Ι. «Η συμβολή του Ελευθερίου Βενιζέλου στα εκκλησιαστικά πράγματα της εποχής του», *Νομοκανονικά* 1 (2002), 28-40.
- ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ Π., *Οι πειραταί και η Θάσος*, εκδ. Πετράκος, Αθήνα 1915.
- ΚΡΗΤΙΚΟΥ Γ., «Η απόφαση της ίδρυσης του Δημοτικού Σχολείου Λιμεναρίων», *Θασιακά* 10 (2001), 421-430.
- ΚΥΡΟΥ Δ., «Σχέσεις της Θάσου με την Ιερά Μονή Κωνσταμονίτου του Αγίου Όρους κατά το 2^ο μισό του 19^{ου} αιώνα και κατά την 1^η 20ετία του 20^{ου} αιώνα», *Θασιακά* 14, (2009), 373-400.
- ΚΩΦΟΥ Ε., «Ζωή και δράση των υπόδουλων Ελλήνων 1833-1881- Μακεδονία» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* τομ. ΙΓ', εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 378-387.
- ΛΥΚΟΥΡΙΝΟΥ Κ., «Η πολιτική κατάσταση του 1885 στη Θάσο», *Θασιακά* 6 (1989), 104-122.
- ΛΥΚΟΥΡΙΝΟΥ Κ., *Το ελληνικό υποπροξενείο Καβάλας, 1835-1878*, Ανέκδοτη διπλωματική εργασία μεταπτυχιακών σπουδών, Καβάλα 1994.
- ΜΑΝΑΦΗ Κ., «Χωρία κάτοικοι μαθηταί και διδάσκαλοι της νήσου», *Θασιακά* 6 (1989), 86-92.
- ΜΑΧΑΙΡΑ Ε. *Σχολικά βιβλία στην εκπαίδευση των ελληνικών – ορθόδοξων κοινοτήτων με βάση δημοσιευμένους καταλόγους της Πατριαρχικής Κεντρικής Εκπαιδευτικής Επιτροπής (1883-1912)*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή στη Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2003.
- ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ Γ., «Οι πολιτικές εξελίξεις από το Γουδί ως τη μικρασιατική καταστροφή (1909-1922)» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. Στ', εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.
- ΜΕΛΙΡΡΥΤΟΥ Μ., *Περιγραφή ιστορική και γεωγραφική υπ' εκκλησιαστικήν έποψιν της θεοσώστου επαρχίας Μαρωνείας*, εκδ. Ε.Καϊολ. Κων/πολη 1871.
- ΜΕΡΤΖΙΔΟΥ Σ., *Οι Φίλιπποι. Έρευναι και μελέται χωρογραφικαί υπό αρχαιολογικήν, γεωγραφικήν και εθνολογικήν έποψιν*, τομ. 1^{ος}, εκδ. Κ.Ζιβίδου - Β. Βουλγαρόπουλου, Κων/πολη 1897.
- ΜΕΡΤΖΙΔΟΥ Σ., *Θασιακά ήτοι ιστορία της νήσου Θάσου, από των αρχαιοτάτων μέχρι των νεωτέρων χρόνων*, εκδ. Φοίνικας, Καβάλα 1911.
- ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΦΙΛΙΠΠΩΝ-ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΘΑΣΟΥ, ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ, *Η εκπαίδευσις εις την Καβάλαν και η ανέγερσις του Παρθεναγωγείου αυτής 1890-1915, κατά των κώδικα της εφορείας των σχολών*, Θεσσαλονίκη 1979.
- ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., «Αρχιμανδρίτης Καλλίνικος Σταματιάδης, 1792-1877. Ένας Λόγιος κληρικός από τη Θάσο» στο Α' τοπικό συμπόσιο: *Η καβάλα και η περιοχή της*, Ι. Μ. Χ. Α, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 361-382.

- ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., «Το ημιγυμνάσιο Κάστρου-Λιμεναρίων Θάσου, 1922-1930», *Θασιακά* 12 (2005), 501-519.
- ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ Χ., «Τρεις επιγραφές στο Κάστρο της Θάσου», *Θασιακά* 1, (1984), 7-20.
- ΜΠΑΛΤΑ Ε., «Η Θάσος στις οθωμανικές απογραφές του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα» *Θασιακά* 10, (2001), 503-521.
- ΜΠΕΛΙΑ Ε., *Εκπαίδευση και αλυτρωτική πολιτική. Η περίπτωση της Θράκης 1856-1912*, εκδ. Ι.Μ.Χ.Α, Θεσσαλονίκη 1995.
- ΜΠΕΤΣΑ Γ., *Θεσμικές και λειτουργικές όψεις της εκπαίδευσης των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων της οθωμανικής επικράτειας*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2005.
- ΜΠΟΝΙΔΗ Κ., *Οι Ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι ως φορείς εθνικής παιδείας και πολιτισμού στη διαφιλονικούμενη Μακεδονία (1869-1914)*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1996.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗ Σ., *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, τομ. Α, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1994.
- ΠΑΠΑΔΑΚΗ Λ., *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννενα 1992.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Σ., *Εκπαιδευτική και Κοινωνική Δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, εκδ. Εταιρεία Μακεδονικών σπουδών, Θεσσαλονίκη 1970.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Σ., «Ο Κριμαϊκός πόλεμος και ο Ελληνισμός» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΓ', εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σσ. 143-168.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Σ., ΠΑΠΑΛΑΖΑΡΟΥ Β., ΤΣΟΥΤΣΟΥΜΠΙΗ Σ., «Ληνοί και αμπελώνες στο Κάστρο Λιμεναρίων» *Θασιακά* 14, (2009), 477-485.
- ΠΑΠΑΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ Γ., *Ιστορία της νήσου Θάσου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, εκδ. Νιραγός, Θάσος 2001 (Πρώτη έκδοση Αλεξάνδρεια 1922).
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χ., *Οι κανονισμοί των Ορθόδοξων Ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού κράτους και της Διασποράς*, τομ. Α', εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1984.
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χ., «Η διοικητική οργάνωση της Μακεδονίας μετά την απελευθέρωσή της» στο *ΙΔΙΟΥ, Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά ανάλεκτα*, εκδ. University studio Press/Έκφραση, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 289-310.
- ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ Ι., *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας*, τομος 1^{ος}, εκδ. Ιδίου, Αθήνα 1993.
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ Χ., «Από την άλωση ως τις απαρχές της πρώτης αναγεννήσεως της παιδείας», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. Ι. (Ο ελληνοισμός υπό ξένη κυριαρχία, 1453-1669. Τουρκοκρατία – Λατινοκρατία), εκδ. Αθηνών, Αθήνα 1977, σσ., 367-376.
- ΠΕΤΡΙΔΗΣ Π., *Ελληνική πολιτική και κοινωνική ιστορία 1821-1940. Επισκόπηση*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1896.
- ΠΟΥΛΙΟΥ Χ., «Διοικητική διαίρεσις της Μακεδονίας», στο *Μακεδονικόν Ημερολόγιον Παμμακεδονικού Συλλόγου*, 4 (1911), 162-165
- ΠΥΡΙΩΤΑΚΗ, Ι. Ε., ΠΑΠΑΔΑΚΗ, Ν., «Ερμηνευτική μέθοδος και έρευνα γύρω από την εκπαιδευτική πολιτική και μεταρρύθμιση», στο 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας, (Ναύπακτος 1998), *Ελληνική παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα*. Πρακτικά, εκδ. Ατραπός, Αθήνα 1999, σσ.853-858.
- ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Κ., *Κωνσταντινούπολη 1856-1908, η ακμή του ελληνοισμού*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1994.

- ΣΙΔΗΡΑ Ι., «Πτυχές της εκκλησιαστικής και εθνικής προσφοράς και δράσεως του Μητροπολίτου Μαρωνείας Νικολάου Σακκόπουλου (1902-1904) στη Θάσο», *Θασιακά* 13 (2006), 425-456.
- ΣΙΑΓΓΚΟΥΝΑ Α., *Το Ελληνικό Γυμνάσιο Βέροιας (1864-1932)*, εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2006.
- ΣΙΩΚΗ Ν., «Η πόλη και η περιοχή της Καβάλας στα 1910 μέσα από έναν γαλλικό κατάλογο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», στο Β΄ διεθνές συμπόσιο βαλκανικών και ιστορικών σπουδών: *Η Καβάλα και τα Βαλκάνια από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Η Καβάλα και το Αιγαίο*, τομ. Α΄, Καβάλα 2007, σσ. 217-241.
- ΣΚΟΥΡΤΗ Ι., «Έριδες Δημογερόντων στο Κάστρο της Θάσου, 1895», *Θασιακά* 12 (2005), 603-614.
- ΣΚΟΥΡΤΗ Ι., «Πληθυσμός, σχολεία και ιερείς των χωρίων της Θάσου μέσα από ένα αχρονολόγητο έγγραφο», *Θασιακά* 14 (2009), 547-554.
- ΣΟΥΛΟΥΓΙΑΝΗ Ε., «Βακουφικά Θάσου με αναφορά στο Ιμαρέτ Καβάλας», στο *Άνθη Χαρίτων* 18, (1998), 653-659.
- ΣΤΡΑΓΚΑ Θ., *Εκκλησίας Ελλάδος Ιστορία εκ πηγών αψευδών*, τομ. Γ., Αθήνα 1971.
- ΣΤΡΑΤΗ Δ., *Το νησί της Θάσου και το Άγιον Όρος*, εκδ. Παρουσία, Καβάλα 1995.
- ΣΤΡΑΤΗ Δ., «*Ο Άγιος Νεομάρτυρας Ιωάννης ο Θάσιος*», εκδ. Άθως, Αθήνα 2002.
- ΣΤΡΑΤΗ Δ., «Μαρτυρίες για τη νεώτερη ιστορία της Θάσου από ανέκδοτα έγγραφα του αρχείου της Μονής Βατοπεδίου», στο Α΄ διεθνές συμπόσιο βαλκανικών και ιστορικών σπουδών: *Η Καβάλα και τα Βαλκάνια από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, τομ. Α΄, Καβάλα 2004, σσ. 313-324.
- ΣΤΡΑΤΗ Δ., «Αρχιμανδρίτης Δανιήλ Βασιλείου Παντοκτατορινός ο Θάσιος», *Θασιακά* 12 (2005), 615-622.
- ΣΧΙΝΑ Ν., *Οδοιπορικοί σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας*, τευχ. Γ΄, εκδ. Messenger D' Athenes, Αθήνα 1887.
- ΤΕΡΖΗ Ν. «Η αποστολή του Ι.Α.Ν.Ε. και η εκπαίδευση στο χώρο του Βόρειου Ελληνισμού» στα πρακτικά του συμποσίου: *Τα ελληνικά σχολεία στη Θεσσαλονίκη κατά το τελευταίο τέταρτο της τουρκοκρατίας*, εκδ. Κέντρο Ιστορίας Δήμου Θεσ/νίκης, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 17-23.
- ΤΖΗΚΑ Χ., *Θέματα Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (σημειώσεις και κείμενα)*, εκδ. Διδασκαλείο «Δ. Γληνός», Θεσσαλονίκη 2005.
- ΤΖΙΑΤΑ Κ., «Το κτίσμα που εστέγασε την Ελληνικήν Σχολήν Θεολόγου», *Θασιακά* 4 (1987), 143-152.
- ΤΖΙΑΤΑ Κ., «Το χρονικό της κατασκευής των σχολείων του Θεολόγου στα χρόνια της Τουρκοκρατίας», *Θασιακά* 2 (1985), 65-70.
- ΤΖΙΑΤΑ Κ., «Χρονικό ιδρύσεως και λειτουργίας των Γυμνασίων της Θάσου», *Θασιακά* 3(1986), 79-84.
- ΤΙΜΟΘΕΑΔΗ Τ., «Δημητρίου Μ. Σάρρου, εκθέσεις για τα σχολεία Μακεδονίας Θράκης», στο ΚΒ΄ Πανελλήνιο ιστορικό συνέδριο, Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 469-485.
- ΤΟΠΟΥΖΗ Ε., «Τα Λιμενάρια κατά την περίοδο 1915 – 18 μέσα από το αρχείο του Β. Εμ Πιστέλα και από άλλο ανέκδοτο υλικό», (2001), *Θασιακά* 10, 653-661.
- ΤΣΕΓΓΕΛΙΔΟΥ Μ., «Το ζήτημα των βακουφικών ιδιοκτησιών της Καβάλας και της νήσου Θάσου», *Θασιακά* 5 (1988), 132-151.
- ΤΣΙΜΑ Κ., «Το ρεύμα μετανάστευσης των Θεολογικών της Θάσου κατά τους τελευταίους χρόνους της τουρκοκρατίας», *Θασιακά* 11 (2004), 277-282.
- ΤΣΙΜΠΟΥΚΛΗ Τ., «Η άνθιση της ναυτιλίας του Κάστρου», *Θασιακά* 4, (1987), 180-185.

- ΤΣΙΟΥΝΗ Σ. *Επίτομο νέο λεξικό της ελληνικής γλώσσας*, εκδ. Επιμορφωτικός Εκδοτικός Οργανισμός, Αθήνα, χ.η.
- ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, «*Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων*», Εκδ. ΚΕΔΚΕ, Αθήνα 1962.
- ΧΑΛΚΙΑ Γ., «Η δημογραφική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση της κοινότητας Κάστρου στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα», (2009), *Θασιακά*, 14, 635-656.
- ΧΑΛΚΙΑ Γ., «Η εκπαίδευση στη Θάσο, 1812-1912, μέσα από αρχειακές και δημοσιευμένες πηγές», στο Χ. Τζήκας (επιμ), *Τοπική εκπαιδευτική ιστορία: Δάσκαλοι και δασκάλες μιλούν για την ιστορία των σχολείων τους*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 81-91.
- ΧΑΣΙΩΤΗ Γ., «Η παρ' ημίν δημοτική παιδευσις από της αλώσεως Κων/πόλεως μέχρι σήμερον», στο *Σύγγραμμα Περιοδικόν του Εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου*, τόμ. Η', 1873-74 εκδ. Κορομηλά, Εν Κωνσταντινουπόλει 1874, σσ. 94^α -129^α.
- ΧΑΣΙΩΤΗ Ι., «Η ελληνική Μακεδονία μετά την απελευθέρωση: Γενικές παρατηρήσεις και κύριες φάσεις» στο Ι. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ – Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ (επιμ.), *Η νεότερη και σύγχρονη Μακεδονία – Ιστορία – Οικονομία – Κοινωνία – Πολιτισμός*, τομ. Β, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 8-23.
- ΧΙΟΝΗ Ι., «Η διδασκαλία ξένων γλωσσών κατά την τουρκοκρατία σε σχολεία της Θάσου», *Θασιακά* 12 (2005), 725-736.
- ΧΙΟΝΗ Κ., «Η απελευθέρωση της Θάσου το 1912 και η εγκατάσταση των πρώτων αρχών», *Θασιακά* 2 (1985), 16-37.
- ΧΙΟΝΗ Κ., «Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου», *Θασιακά* 2 (1985), σσ. 136-184.
- ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένα πρωτόκολλο εισαγομένων εγγράφων των ετών 1902-1904 από το Θεολόγο», *Θασιακά* 2 (1985), 89-108.
- ΧΙΟΝΗ Κ., «Δύο δάσκαλοι στα Λιμενάρια», *Θασιακά* 4, 1987, 204-207.
- ΧΙΟΝΗ Κ., «Βιογραφίες νεότερων ανδρών της Θάσου», *Θασιακά* 3, (1986), 98-115.
- ΧΙΟΝΗ Κ., «Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου», *Θασιακά* 3 (1986), 116-173.
- ΧΙΟΝΗ Κ., «Η παιδεία στη Θάσο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας», *Θασιακά* 7 (1992), 427-462.
- ΧΙΟΝΗ Κ., «Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμπουλή», *Θασιακά* 8 (1995), 150-191.
- ΧΙΟΝΗ Κ., «Ένας κώδικας από το Κάστρο των ετών 1864-1923», *Θασιακά* 10 (2001), 723-746.
- ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εγκατάσταση της μεταλλευτικής εταιρείας Spreidel στη Θάσο και οι θετικές ή αρνητικές αντιδράσεις των κατοίκων», *Θασιακά* 11, 348-361.
- ΧΙΟΝΗ Κ., «Η εκπαίδευση στο Κάστρο της Θάσου κατά τους τελευταίους χρόνους της Τουρκοκρατίας», στο Ν. ΤΕΡΖΗ – Σ. ΖΙΩΓΟΥ – ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ (επιμ.), *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία. Πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, εκδ. Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1997, σσ.161-172
- ΧΙΟΝΗ Κ., «Η συμβολή της Εκκλησίας στην κοινωνική περίθαλψη των ορφανών της Θάσου κατά τους τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας», στο Α' τοπικό συμπόσιο: *Η καβάλα και η περιοχή της*, Ι. Μ. Χ. Α, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 471-499.
- ΧΙΟΝΗ Κ., *Η παιδεία στην Καβάλα από το 1864 έως 1919*, εκδ. Δημοτικό Μουσείο Καβάλας, Καβάλα 1990.

ΧΙΟΝΗ Κ., «Σύντομη ιστορική αναδρομή της κοινότητας Θεολόγου Θάσου»,
Θασίων γη, Παρασκευή 01.01.2010/281, 13-15.

ΧΙΟΥΤΗ Κ., *Προσωπογραφία του Νεοχωρίου Χαλκιδικής (16^{ος} – 20^{ος} αιώνας)*, εκδ.
συγγραφέα, Θεσσαλονίκη 2001.

Ξενόγλωσση και μεταφρασμένη βιβλιογραφία

BAKALOPOULOU A., (1953), *Thasos son histoire, son administration de 1453 a 1912*, ed. E. De Boccard, Paris 1953.

BORDONE B., *Isolario, ricorreto et di nuovo ristampato, con la gionta del monte di oro novamente ritrovato*, Venetia 1502.

COUSINERY M., *Voyage dans la Macedoine*, Paris 1831.

COZNE A., *Reise auf den inseln des thrakischen Meeres*, Hannover 1860.

BRANCOFF D., *La Makedoine, et sa population chretienne*, imprimeurs-editeurs: Plon-Nouprit et c^{ie}, Paris 1905.

BELL J., *Πως να συντάξετε μια επιστημονική εργασία. Οδηγός ερευνητικής μεθοδολογίας*, (μεταφρ. Πανάγου Ε.), εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2007.

COHEN L., MANION L.,, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, (μετάφρ. Μητσοπούλου Χ., Φιλοπούλου Μ., Μπιθάρα Π., Κυρανάκης Σ.), εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2008.

KEILTS T., *Επιτομή της Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας* (μεταφρ. εις την ελληνικήν γλώσσαν υπό Σπ. Αντωνιάδου προς χρήσιν των Ελληνικών Σχολείων νυν δε υποτιμηθείσα προς χρήσιν των Δημοτικών σχολείων και του Λαού υπό Θωμά Ιωάννου Γιάννου), εκδ. α', Αθήνα 1870,

LOHER F., *Kriechische Kustenfahrten, Biesefeld und Leipzig* 1876.

MILLER, E., *Le Mont Athos, Vatopedi et l ile de thasos*, Paris, 1889.

PERROT G., *Memoire sur l' ile Thassos*, Paris 1864.

PIACENZA F. *l' Egeo redivino, o sia chorografia dell' Archipelago*, Modova 1688.

PORCHACCI T., *L' Isole piu famose del montto*, Venetia 1572,

SIS V. *Mazedonien*, Druck und verlag: Art institute orell fussli, Zurich 1918.